

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

B 1,211,561

40277012
9393 1101/107/2843-284

№ 3319

ԳԵՐԵԳՐԻՆ Գ. ՅՈՎՍԷՓԵԱՆ.

ԽՈՍՐՈՎԻԿ ԹԱՐԳՄԱՆԻՉ

(Ը. ԴԱՐ)

ՊԱՏՄԱԿԱՆ - ՄԱՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ

ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ.

I.

Արտատպած « ԱՐԱՐԱՏ » տնտեսագրից

ՊԱՂԱՐՇԱՊԱՏ

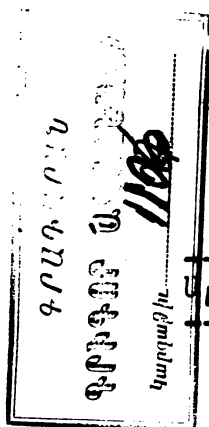
ՏՊԱՐԱՆ ՄԱՅՐ ԱԹՈՌՈՅ Ս. ԼՁՄԻԱՆՆԻ

1899

3319

Հոսեփյան, Գաբրիել
Khosrovik Targmanich...
ԳԱՐԵԳԻՆ ՎՐԴ. ՅՈՒՍԷՓԵԱՆ

Ք Ո Ս Ի Ո Վ Ի Կ Թ Ա Ր Գ Մ Ա Ն Ի Ջ
- Ը. Դար -

Պատմա - Մատենադարան

Ուսողմանասիրուիթիւն

Արտատպուած Արարատ Ամսադրից

ՎԱՂԱՐՇԱՊԵՏ

1899

Տպարան Մայր Աթոռոյ Ս.

Էջմիածնի

UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARIES

U120
EREN
734
BU4R

(KAZ
EEN
OF 10. 4. 7)

ԽՈՍՐՈՎԻԿ ԹԱՐԳՄԱՆԻՉ

(Ը. դար)

Ա.

Handwritten text in a rectangular box, possibly a library or archival stamp, including the number 910 and other illegible characters.

Խոսրովիկ Թարգմանիչը Ը. դարու սահալաթիւ և անտիլայ մատենագիրներից մէկն է և նորա երկը մեր եկեղեցու պատմութեան և դաւանաբանութեան կարևոր մի յիշատակարան: Շատ ժամանակ չէ անցել նորա յայտնութեան օրից, որի առիթն եղաւ մեր շնորհունակ միաբանակից Գալուստ Տ. Մկրտչեան: 1892 թ. «Արարատ»-ի Դ. Համարի մէջ նա մի հատուած հրատարակեց «Արտասանութիւն Խոսրովկայ Թարգմանչի ի մենամարտին Դաւթի և Դոյրաղու» վերնագրով: Համարելով այն Լազար Փարպեցու յիշած* Խոսրովիկ Թարգմանի գործ: Բայց ոչ այլ ինչ էր

* Բուղթ առ Վահան 1873. եր 609.

այն, եթէ ոչ Պիտոյից գրքի մի գլուխը: * Այս գրութեան յառաջարանի մէջ Միարանը մէջ է բերում և մի ուրիշ հատուած «Խոսրովկայ թարգմանչի հայոց. Առ այնտիկ, որ ասնն ընութեամբ անձեւ եւ անուկիզքն թնկալեալ զմարդկութիւն Աստուած քան ի կուսէն» վերնագրով դարձեալ նոյն հեղինակի գործ համարելով:

Սակայն Տ. Գիւտ Աղանեան, որ ունէր Խոսրովիկ թարգմանչի երկի ամբողջութիւնը** և Հ. Բ. Սարգսեան, Վենետիկի Մխիթարեաններից***, հերքեցին այս կարծիքը: Հ. Աղանեան Խոսրովիկին է. դարու հեղինակ էր համարում և ժամանակակից Նյը կաթողիկոսի, իսկ Հ. Սարգսեան Ը. դարու: Ի վերջոյ Վիեննայի Մխիթարեաններից Հ. Յ. Տաշեան մի գեղեցիկ յօդուածով ամփոփեց թերև՛ դէմ վիճարանութիւնները յայտնելով և իւր կարծիքը Խոսրովիկի ժամանակի մասին: Հ. Տաշեան ևս նորան Ը. դարու և Օձնեցու

* Մովսիս Խորենացոյ մատենագրութիւնք Վենետիկ 1843. եր. 537.

** Տարաբազդարար չկարողացանք ձեռք բերել Հ. Աղանեանցի յօդուածք, որ տպուած է Արձագանք № 64, 1892, Բովանդակութիւնը մեզ յայտնի է Հ. Տաշեանի յօդուածից:

*** Խոսրովիկ թարգմանչին և Միարանի ըրած մի նոր գիւտի առթիւ. Բազմապէս. 1892. Մայիս:

ժամանակակից անձն է համարում: Մենք
յանձնարարում ենք այդ գրուածքը այն ըն-
թեքողներին, որոնք ընդհանուր գաղափար
ստանալ կկամենային Խոսրովի քննական
գրականութեան և ձեռագիրների մասին: *
Որոշումն է. Տաշեանի յօդուածի աւելաց-
նում ենք, որ Մայր Աթոռի Ձեռագրատանը
Խոսրովի երկու ձեռագիր ունինք № 518 (մ. ց.
505) և № 56 Գ. ց. բայցի այն պատճառիկը, որ
№ 655 (641) Մ ց. ձեռագրից հրատարակել
է Միարանը: Մեր ուսումնասիրութիւնը կա-
տարել ենք այդ երկու ձեռագիրների վերայ: **

Բ.

Ուսումնասիրութեան բուն գործին անց-
նելուց աւաջ, անհրաժեշտ է մի քանի ակ-
զելութիւն տալ Խոսրովի երկի բովանդակու-

* Մատենագրական մանր ուսումնասիրու-
թիւնք. — Ազգային մատենադարան ԺԶ. 1895. եր. 49.

** № 518 մի նոտրագիր ձեռագիր է,
թուական անյայտ, բայց հնագրական տեսակետից
կարող է ժէ. — ԺԸ. դարում գրուած լինել: Ստա-
ցողն է ոմն Սահակ, որ երկար ժամանակ մարառել
է Հայոց եկեղեցու հակառակորդների դէմ: Նոտրա-
գիր է նոյնպէս № 56-ը. որ գրուած է 1850
թ. Տ. Ղունկիանոս Տ. Ստեփանեանի ձեռքով, Ար-
թաստանի և Տայոց գաղթականների կառավարիչ
Կարապետ եպիսկոպոսի հրամանով, Երկու ձեռա-
գիրների մէջ միմեանց հետևում են ա) Անանիս

Թեան մասին, մանաւանդ որ սպազրուած շինելու պատճառով անյայտ է բանապէր հասարակութեան: Խոսրովիկ թարգմանչի գիրքը հինգ մասից կամ զլուխներէց է բաղկացած հետեւեալ վերնագիրներով.

- ա. Խոսրովկայ թարգմանչի Հայոց. Առ այնոսիկ, որ ասեն ընութեամբ անձեւ, անսկիզբն ընկալե[ա]լ զմարդկութիւն Աստուած քան ի կուսէն:
- բ. Յաղագս, թէ պարտ է զմարմինն Տէրունական համազոյ ասել Աստուածն քանի, կամ մարմնոյն եւ քան ի մի ընութիւն ասն՛լ, թէ ոչ:
- գ. Առ այնոսիկ, որ յերկուս զմարդկայինքն անջատեն ընութիւն, այլ զոլ ասեն յառաջ քան զյանցանսն եւ այլ զկնի յանցանաց:
- դ. Առ այնոսիկ, որ տարակուսին ի վերայ փրկչական կրից մարդկայնոց, թէ ընական պարտ է ասել թէ անընական: Այս մասը մի թուղթ է ուղղուած Անտիոքի Աթանաս պատրիարգին:

վարդապետի Հայոց—Բան հակաճառութեան ընդդէմ՝ երկաթնակաց բ) Խոսրովիկ բարգմանչի երկերը և գ) Յովնանուր Բանաստի դաւանաբանական մի երկը—Յաղագս նշանակ հաւատոյ նիկեական ՅԺԸ, իցն

Ե. Նորուն Խոսարովու թուղթ առ Տէր Սարգիս Եպիսկոպոս Գերադիկորայ:

Առաջին մասից, որ մի ամբողջութիւն է իւր համար, տեղեկանում ենք, թէ մի ինչ որ ժողով է եղել գումարուած միութիւն հաստատելու նպատակով: Բայց ժողովը երկու կուսակցութեան է բաժանուած: Հեղինակն այս գրուածքն ուղղում է հակառակ կուսակցութեան պարալիսին, որ նոյն գերն է կատարում հեղինակի և իւրայինների վերաբերութեամբ, ինչ որ Յուդան Արիստոսի և Նորա աշակերտների համար: Հակառակորդն ինքն է յորդորել միութեան նպատակով ժողով գումարել, խոստանալով «ցածուցանել ի ժողովոյ անտի զօտարափառութեան իւրոյ ջերմութիւն եւ զանչափագիւտն ի քաց թողուլ նորածելութիւն կարգաց» կրօնից եւ պաշտամանց» նոյնպէս «յանձն առնոյր ընդ մեզ միաձայնել մի բնութիւն ըստ գերահրաշ միաւորութեանն Աստուածն բանի մարմնացեալ» բայց ոչ միայն գրեւ է իւր խոստումը այլ և մեծ խռովութիւն է ձգել ժողովականների մէջ: Նա պայման էր դրել «ոչ մեզ գտնողին Բողկեզոնի յիշել և ոչ իւր» ինչպէս և «զանուանեալն իւր մեծ եւ զորս ընդ նովաւ» ընդ մերոյ ի ձեռին կարգեալ խոստանայր իշ-

խանութեամբ»։ Սակայն միութեան փոխանակ կուսակցական պայքար է սկսուում ժողովի մէջ. հակառակ կուսակցութեան գլուխը իւր խոստման դէմ «գժողովոյն Զաղկեզունի յայտնէր զհամաձայնութիւն»։ Հակառակորդը խորամանկութեամբ կամեցիլ է հեղինակին և նորայիններին «ի պարտութիւն արկանել»։ Ժողովոյի բազմութեան մէջ մեծ շփոթութիւն է ընկնում առանց գործի ելքին սպասելու. «զի զոմանս հոմակամութեան կարծիք բարկութեամբ զինէին, տեսանելով զմեր առնա խողադասիրէն» իսկ այլք զօրանալ հակառակամարտին և իւրեանցն տկարանալ գլխոյ երկուցեալք և այսոքիկ մերա[յ]ոցն»։ Դիսկ նորայինները քաջալերուում էին յաղթութիւն սպասելով։ Սակայն Աստուծոյ զօրութեամբ ընդհակառակն է պատահում։ Թեր և դէմ եղած խօսակցութիւնից տեղեկանում ենք, որ հակառակորդը մի բարձր անձնաւորութիւն է և որոշ պահանջներ ունի ժողովից. «Տիեզերաց աչք յիս հային և ինձ ամօթ մեծ է ի միաբանելոցն քակիլ և ընդ անմիաբանից լինել, և դարձեալ զի դուք և զմի ոչինչ յիմոց անտի կատարեցէք խնդրոց»։ * Ապա Խոս-

* Մի ուրիշ տեղ Խոսրովիկ հետեւեալ խօսքերն է ուղղում հակառակորդին. «և ոչ վայելէիր ի փառս վեհագունի անուանք»։

ըստիկ բացատրում է այս խօսքերի իմաստը.
« Զի յառաջ քան զայս տակը ձեռնադրութիւնըս ապա ուխտի մանկանց և ի քսան և հինգն գեկաեմբիցի ծնունդ առնել և գերեքարեանն գրհնութիւնն ի վերայ Նրբորդութեանն և ոչ ի վերայ Որդւոյ միայն նուագեալ, ի բաց հանկով սնկուստ զխաչեցարն: Այս խնդիրներն վերաբերութեամբ վէճ է ծագում երկուսի մէջ. հակառակագրը նեզն ընկնելով գրաւոր խոստովանութիւն է պահանջում Մասրովկից, որպէս զի ինքն էլ գրաւոր պատասխանէ: Պահաւած է Մասրովկի ինչով * և հակառակորդի պատասխանը: **

* . . . Բայց արդ եթէ ասցէ քեզ Աստուած շնորհս բարեպաշտութեան և խնդրես ճշմարտութեանն իննել ընդ մեզ խոստովանակից, ասացես որպէս բնութիւն մարդկային ընդնմին և դէմ մարդկային առնուլ բանին ի կուսէն, և որպէս զդէմ բանին և մարմնոյն իւրոյ ընդ ձեռն միաւորութեանն մի խոստովանելով դէմ այսպէս և զբնութիւնսն զատուածայինսն և զմարդկայինսն մի գաւանել բնութիւն յանձառ միաւորութենէն. . . .

** Առ ի սրբութենէդ ձերմէ առաւ ինձ զիր հարկաւորութեան պահանջել ի մէնջ ասել զմարդկային դէմ առնուլ բանին ի կուսէն և այս ինձ այլ ոչ ինչ երևի, քան թէ ասել զոմն մարդ առնուլ զի ամենայն մարդ յորմէ հետէ ձեանայ յորդանդի, յայնմ հետէ իմացեալ լինի դէմ. քանզի այսպէս ոչ այլ ինչ գիտեմ զդէմն, քան թէ զոմն մարդ: Երդ թեպէտ և Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի ոչ ուրանամ մարդկայնովս երևիլ

Խոսրովիկ այս գրուածքով կամենում է ջրիչ հակառակորդի մոլորութիւնը և հաստատել Հայաստանեայց եկեղեցու ուղիղ վարդապետութիւնը Բրիտանոսի մարդեղութեան մասին: Հակառակորդի վարդապետութեան վերլուծութիւնից Խոսրովիկ այն երրակացութեանն է հասնում որ նա Բրիտանոսի մարդեղութիւնը «ոչ միայն անձև, այլ և անսկիզբն» և անդէմ ընդունում: Իմաստասիրական եղանակ ներով Խոսրովիկ պարզում է: հակառակորդի մոլորութեան հեռեանքները և հաստատում թէ Բրիտանոս «ի մերմէս առանձնակի իւր միացոյց մարմին հոգով քանականաւ» ասլա ուրեմն ոչ ընտթիւն անգոյ եւ անդէմ զմարդկայինս ընկալեալ քանն Աստուծոյ»:

«Արդ կամ ասասցես ըստ գրոց, որպէս զանունն, նոյնպէս և զդէմն մարդկային ի Բրիտանոս», ինչպէս և Խոսրովիկ ինքն է ընդունում «կամ թէ ի բաց բարձցես զգիմին ասելն, ընդ նմին ի բաց բարձեալ լինիս և

մարդկան դիմաւ, այլ քանզի փոխանակ սերման զբանն ասեմ ժամանել յարգանդ կուսին, ըստ այնմ մտաց մի ասեմ զդէմն. իսկ մի բնութիւն յեա շարագրութեանցն, ոչ զոր ի հարցն գիտեմ խոստովանել, Զի թէ ոչ տեսանէի զբոլոր խնդրեալսն հակառակ հարցն, ամենայն ուրեք համարեթի զառձեցն ձայնակցութիւն, այլ զի ամենայնիւ տեսանեմ զձեզ փութացողս առանց հերձուածոյ առեցման սուրբ ժողովոցն:

զանուանն առասութիւնն: Խոսրովի խոստովանութեամբ «հասարականն և դէմ առանձնական և յատկական» նոյն ինքն եղև ըստ ժամանակի և մարդ հանդերձ բնութեամբ և դիմաւ և առանձնաւորութեամբ: Այլ ոչ եթէ յաղագս սորին այսորիկ յերկուս բաժանեալ բնութիւնս զԲրիստոս, և կամ երկուս ասել զնս դէմ և երկուս անձնաւորութիւնս» այլ մի բնութիւն, մի դէմ և մի անձնաւորութիւն: Բայց նա «մի բնութիւն և մի դէմ տակաւ ի Բրիստոս» դաւանում է «ոչ ըստ համագոյութեան բանին և մարմնոյն» * «այլ ըստ անձառ միաւորութեան»: Ապա շարունակութեան մէջ ի՞նչում է մարդեղութեան խորհրդի բաղմատեսակ սխալ ըմբռնումները, ի միջի այլոց և «ըստ բնութեամբ միաւորութիւնն, եթէ արտաքոյ դիցէ զմի և անձնաւորութեան, ըստ այժմուցս հաւասարեսցի նորագոյն բուսեալ անպարշտութեանս:

Երկրորդ և երրորդ գլուխները կապ ունին միմեանց հետ: Խոսրովի այս երկու գլուխների մէջ մաքառում է այն մտրութեան դէմ, որի հակառակ զինուած էր և Յովհանն Օձնեցին Երևութականաց ճառի մէջ: Խոսրով-

* Այս վարդապետութեան դէմ նա մաքառում է Բ. և Գ. գլուխներում:

կի սրս կրկու զլուխների ինչպէս և Օճնե-
ցու Եղևռն թափանց ծառի մանրամասն քրն-
ձութիւնը ցոյց է ապրիս որ կրկու հեղինակ-
ներն էլ մաքառում են Յուզլոս Աղիկառնա-
ցու հետեւողների դէմ:

Չորրորդ գլուխը ինչպէս յիշեցինք մի
խուզիմ է ուղղուած Անտիոքի Աթանաս
պատրիարքին՝ Ֆլուի աստուածային ժողո-
վրդեան հովիւ քրիստոսեան բանաւոր հօտի
հայր մեծ ի մեծագունի աթոռն նստել
առաքելոյն Պետրոսի Աստուածապատիւ Տէր
Աթանաս պատրիարք Անտիոքու մեծի Խոս-
քովի նուաստ ծառայից, Տէր իմ, Տէրս:

Այս հատուածն ևս ինչպէս առաջինը
պատմական կարևոր նշանակութիւն ունեցող
մի յիշատակարան է: Թզթի սկզբին կցուած
է մի յառաջաբան «նախադիր քանից առ
Աթանաս Անտիոքացի» որից տեղեկանում
ենք թէ գրուած է Աթանասի խնդրանօք:
Այս թուղթն ևս կապ ունի մի ժողովի հետ
որի պատճառն եղել է նոյն ինքն Աթա-
նաս որովհետև նախապրութեան մէջ նա
կոչում է «հայր բազմաց ի միաբանութիւն
եկեղոց առաքինասէր անձանց» իսկ Թզթի
վերջում հետեւեալ տողերն է ուղղուած
նորան. «Ձի գու ժառանգ զապր ճշմարտու-
թեամբ հարանց ուղղափառաց, և նոցին

խաղաղասիրութեանն իզեր նախանշորդ, քա-
 կիցին արարեր ի մարդիկ անբանել զխաղա-
 ղութիւն՝ զոր անկեաց հոգին սուրբ ի մէջ
 հաւաքացն բաց: Պատրիարքի հրամանով նորա-
 եպիսկոպոսնեկից երկու արժեարարու Եթնո-
 նաս պէտք է խօսէին Խաւրովի հետ զի ղերանդի-
 ՊԱՂԱՍԱՍ՝ «վանի հաւատացաւ Եթնոսոս երկու-
 կողմսը, վիճարանութեան ժամանակ լուս է
 մնացել և ազհասարակ Խաւրովի նորանից-
 վատ լուս ըն լսել: քայք Թնկողնոս ոչ
 միայն չի հարցնած Խաւրովին այլ միանգա-
 մից՝ պարզ յայտնած է իւր մտածած մոլո-
 լութիւնը: Խաւրովի այդ սրբորութիւնը
 շնորհափայլութեան արժանի է հոգարուն՝
 «զի իշնամութիւն յայտնեալ զբողանայ
 հրամայէ իսկ ընդ կեղծաորութեամբ մտա-
 նել: յանրեաս դաւանանէ»: Բայց սուրբա-
 բազմարար սրբակե պարզ իւր մոլորութիւն-
 նը չեր յայտնել ժողովի ժամանակ՝ սուր թէ
 ոչ սերկացին կողմանքս ի չարե նորա աս-
 տուսա զիրձեալ լինէաք: ոչ նա նկնդաւ որ և
 ոչ մէք նենդեալ զաւանեաք: Ընդհակառակ
 ժողովի մէջ լուսութեամբ ավելն ինչ «Ծածկեաց
 և որպէս կողմիւ բերանովք այլոցն զմեզ
 որպա կը մեզաւ: Դերադիպրոշտաւի խօսակ-
 ցութիւնը կատարուել է ժողովից յետոյ-
 սցնակի է եզեր նոյնպէս Աթնասոս սրբորի-

արգր, բայց ոչ մասնակից զիճարանութեան, ինչպէս տեսանք մէջ բերած տեղեկութիւններինց: «Զի թէ թարգմանն առ ժաման ոչ էր զնացե[ա]լ: անգրէն թ տեղմջն իսկ կամէի ընդ քեզ խօսիլ յանդիման նորա» զրում է Մասրոփի: Այս թղթով Մասրոփի մարտում է Թեոփատոսի մարտութեան դէմ և կամենում է Աթանաս պատրիարքին հասկացնել, թէ ընդ քո ստորք աթուովդ և քոյին ուղղափառութեանն գաւազանաւդ գտանի թաղուցեալ զայլ գառն կերպարանեալ:

Մասրոփի մէջ առ մէջ բերում է Թէոփատոսի խօսքերը և հերքում Այդ զկայութիւններից պարզ երևում է, որ Թէոփատոս Սևերոս Անտիոքացու վարդապետութեան հետեոյ է կամ ուրիշ խօսքով Յակովբի Ասորի է: Բրիտոսի մէջ կատարելութեան երեք արտիճանաւորութիւն էր ընդունում Թէոփատոս նորա ասելով «անկատար և անփառաւոր և սպականացու եկաց մնաց մարմինն Բրիտոսի թ ծննդէնէն մինչև յարութիւնն» իսկ «յեսոյարութեան շնորհէր գտանել նմա փառս զկատարելութիւնն և զանապականութիւնն»: Մասրոփի նորա խօսքերի մէջ հակասութիւններ է գտնում Աւեր յարգանքի կուսին: Թիտուրեալ զրանն Աստուած ընդ իւրում մարմնոյն յաղագս

որոյ և բնութիւն մի զԶրիստոս ասէր զորս
բաց յետոյ բաժանում էր զորն ամենակա-
տար և փառաւորեալ և անսպական տեղով
և զմիւսն ոչ նոյնպէսն: Իսկ նորա վերջին
մելորութիւնն այն էր որ ասում էր, «Բէ
զմարմինն իւր բանն Աստուած ապրեալ զնէ
ստաջի Հօր և Հոգոյն զկնի Թաղաննն իրե-
զեռն ինչ օտարութիւն և աշխատարարն, ասե-
լով: Ես վասն զի մեկին և ոչ կարպի զմար-
մինս իմ ընդից միաւորել և իմունն Հաղորդ
աննել փառաց և զօրութեանն պահեցի զայս
ձեզ ամեն զի կրկին էրս: Խորովիկ մի առ
մի ջրում է այս մելորութիւնները և ոչ չաչ-
րերի վկայութիւններով հաստատում իւր
խօսքը: Թղթի վերջում դառնում է կրկին
Աթանաս պատրիարքին բաց զորս ով Հայր
պատուական, հին և հաստատութիւն ե-
կեղեցւոյ մի բացեա զյսկիս քօ այդպի-
սեաց մոլար փայտապատութեանց բանիս
որովհետեւ դու ժառանգ եզար սուրբ հարց
ուղղափառութեան և խաղաղածիրութեան
նախանձաւոր: «Այ մի զարմանտն շարու-
նակում է Խորովիկ իւր խօսքը, «Բէ ընդ
քօ սուրբ աթորովիկ և քոյին ուղղափառու-
թեանն զուսգանաւ զատնի Թաքօցեալ գայլ
գառն կերպարանեալ: Այս ակնարկը վերա-
բերում է Թէոդոսոս եպիսկոպոսին: «Սա-

կայն պարտ և արժան է յայանել և ցուցա-
նել, գլուխ թուր անդամնցս քն հանդերձ
յարտղլութեան է և մին միայն ի մէջ էր
անդամ, որ վրաւորեալ գտաւ: Անգա յար
գորում է նորան. «մի լինի քեզ թիւրեղիցն
լինի թիւրակից, որ սկարդ լինել խնդրոց
ուզգութեան և բարեպաշտութեան»: Թուղս
թը վերջացնում է խնդրեալ, որ եթէ
պատշաճքը շիւտենայ «հասանող քանիւ հարել
և ի բաց ընկնել զնա, զիրմէ քանքս են և
կամ որ լուս ննա լոցեն», զանէ եկեղեցու
ուանդութեան և սրբհոգապահան հարդի և
ստոյգութեան համարձայն պէտք է արձանա-
գրել ընդունելութեան և ոչ ընդունելութեան
մարին:

Հինգերորդ գլուխը խնդրեալ անսանք վեր-
նագրից և խնդրեալ երկում է սիրահարու
թիւրեղից, ուղղութիւն է հեղափոխելու Յարգիւ-
նակապատին: Պատուաւորան գլուխ հարիւ-
հասանքը բարեպաշտութեան փոփոխող,
մերձեւ ի դուքս ուղղափառութեան: Յէր
Սարգիս նախապառ, Բերադիւրաց, Թուրով
չունարման ծառայից, խնդրէ խաղաղութեան
քեզ յնստուծոյ: Այս քոսքերը մի և ոչին
ժամանակ ազատից են: որ Սարգիս նախ-
կողման էլ կանց ունի միութեան նարատեղի
զու մարուած ժողովի հետ ոլի մասին յի-

շատակութիւն Կար Ա. և Գ. գլուխների Աջ: Խոսրովիկ ըի հեռաւորաց և յանձանօթից՝ մօտեցել է Սարգիս եպիսկոպոսին և նորայիններին հասկացնելու նրանց օգուտը: Ինչպէս Յովսէփ Բանանացոց Երկրից Եգիպտոս էր փոխադրուած փարաւոնին և նորա երկրին կերակրիչ հանգիսանալու: Խոսրովիկ յոյս ունի որ Սարգիս նմանող չի լինիլ այնոցիկ, որ զանձնահաճութեան ախորժեցին սասնալ զանունս, կամ օրոնք զըրարեբանիչս իւրեանց ձգեն ի վեր և ի բարձրագոյն տեղի բարեկամութեան, իսկ զյանդիմանիչն ի դրունս, անեն առելութիւն կատարեալս, այլ որպէս մագոս Եորոյ ծաղկեալ են այլք» և զերկիւղածութեան զգեցեալ ձև, և անուամբ վարդապետութեամբ պայծառացեալս ճշմարտութեան հեռեող կլինի (ՁԵ 518, եր. 316):

Այս ընդհանուր յառաջարանից յետոյ Խոսրովիկ նկարագրում է Սեւրոս Անտիօքացու և Յուրիոս Աղիկարնացու հանգէս դալը Յուպաիանոս կայսեր ժամանակ, նոցա փախուտաբ Եգիպտոս, նոցա թշնամանալը տարբեր վարդապետութիւնների համար և երկու հերձուածների ցեղապետ հրատարակուիլը Աղիկառնացու հեռեողները կոչուում են Յուրիանիաներ, իսկ Սեւրոսի՞նը Յակոբիկներ, այն եպիսկոպոսի անունով, որ ձեռնադրուե-

լով Սևերոսից՝ շրջեց Ասորոց երկրում և ամեն տեղ լցրեց սարկաւազներով և քահանաներով, որոնք նորա անուևով Յակովբիկ պէտք է կոչուէին՝ խոստովանելով Սևերոսի հաւատար: Մեր եկեղեցու պատմութեան համար կարևոր է մանաւանդ հետեւեալը, որ ամբողջապէս մէջ ենք բերում. «Զոր ապա յետ այսորիկ փափագեցին երկոքին կողմանքն անուամբ մեծին Դրիգորի Խոստովանողին Զրիստոսի՝ խառնեալ զսուրբ անունն նորա ընդ անուանս աղանդահարցն իւրեանց, քաղցրութեան մեղու օձանելով զսպանող դեղս և զաղտեղի գոյն գունեալ և պաճուծեալ գունով սպիտակութեան: Եւ համայն ոչ հաւասարապէս որպէս անուանն ցանկացողք հրաշալոյն Դրիգորի ընդ նմին և խոստովանութեանն, այլ ըստ օրինակի Շամրաացւոցն երկիրպագանէին աստուածոցն իւրեանց և պաշտէին զԱստուածըն Խորայելի (№ 518, եր. 320)»: Պատմական ուրիշ ցուցմունքներից և ստեղծելութիւն ունինք Ասորիների Հայոց եկեղեցու հետ կապած միութեան մասին. Բարդէնի, Ներսէս Աշտարակեցու, Կոմիտասի թղթերը, նոյն իսկ յետին հեղինակներ՝ Միքայէլ Ասորին և Պօղոս Տարօնեցին՝ հաստատում են այս իրողութիւնը: Վերջին հեղինակի ասելով Ասորիների մի մասը Լուսաւորչի անունով Դրիգորիկ էին

կոչուած: Բայց և այնպէս այն ձեռով ինչպէս
մեզ Խորովիկն է աւանդուած: պատմական մի
նորութիւն է: որ մենք առաջին անգամ ենք
լսուած: Այս խնդրի լուսարձնութիւնը յետոյ
կտեսնենք:

Խորովիկ մտքառուած է թէ Սեւրոսի
և թէ Յուլիոսի դէմ ցոյց տալով Բրիտանոսի
մարդեղութեան ճշմարիտ գաւանդութիւնը
նախնի հարց դրութեանց համաձայն: Սրիու-
սի ասորբութիւնը և վարդապետութիւնը ա-
յլ պարզ այսպէս է որոշուած Խորովիկ.
«Յուլիոսն է ասէր պարտ է զմարմինն Բրի-
տանոսի անշարչարելի ասել և անմահանացու-
ի ծննդէնէն որ ի Կուսէն մինչև ցյաւրեան.
Քանզի շարչարելի և մահանացուն ասել: գտա-
նի զնա ասացեալ ապականացու: ընդ ձեռն-
որոյ հարկաւոր է ապա և երկուս բնութիւն
նրո ասել: Իսկ Սեւրիոս ասէր. Ոչ այլ
պարտ է շարչարելի և մահանացու ասել
զմարմինն Բրիտանոսի ի ծննդէնէն մինչև ցյա-
րութիւնն: զի այսոքիկ և զինի յարութեանն
հեռեկալ լինին մարմնոյն Բրիտանոսի զի թէ
անշարչարելի և անմահանացու մարմին ունէր
մինչև ցյարութիւնն: գտանի եղեալ սուս
մարդեղութիւն նորա և զմարդկայինսն կա-
տարել առ աչօք և ոչ ճշմարտութեամբ»
(№ 518, Էր. 318):

Երկու արանդապետի մոլորութիւնն ընդ-
հանուր կերպով ցոյց տալուց յետոյ՝ խիստ
խօսքերով դիմում է Մոսորովի նրանց հե-
տեղներին, մանաւանդ Յուլիանիտներին:
«Եւ արդ՝ զի ցուցաք վասն երկուցս այս
արանց, զի ոչ միայն եթէ ոչ են համաձայնք
սրբոյն Դրիգորի, այսինքն առաքելական հա-
ւատոյն, այլ և յոյժ նոցին հակառակք:
Ժամ է այսուհետեւ ասել մեզ առ սոսա,
զորմէ ասէին Եղիա ց՛հարայէլ: Մինչև յերբ
կապալք յերկուս ոտս և կամ մինչև յերբ
խնդրէք ծածկել ստութեամբ զճճարտու-
թիւնն և ընդ ճճարտութեամբ թազուցանել
զստութիւնն» (№ 518, եր. 324), այսինքն կամ
պէտք է հետեւել պարզութեամբ Սեբրոսին և
Յուլիոսին, կամ հեռանալ իսպառ նորանցից:
«Ահաւասիկ վկա[յ] ունիմ զԱստուած իմումս
վկայական բանիս, թէ տակաւին ևս իսպառ
օրէք զատելիսն Աստուծոյ և զթշնամիսն Աս-
տուծոյ (Սեբրոսին և Յուլիոսին) համարիք ձեզ
առաջնորդս, դատելոց է ձեզ բանս իմ այս
յաւուրն դատաստանի, և ոչ կարէք պատ-
ճառել, իբր թէ ոչ որ զայս մեզ սգացոյց և
բողոքեաց յականջս մեր, քանզի ոչ այլ ինչ,
այլ ի վկայութիւն ձեզ առաքեաց զիս Տէր»
№ 518, եր. 325:

Թղթի մնացած մասը հակաճառութիւն

է Աղիկառնացու դէմ: որովհետեւ ընդարձակ կերպով խօսել է այդին Սեւրոսի համար առ Աթանաս պատրիարք գրած թղթում, ինչպէս յիշում է երկու անգամ:*

Այս մասն էլ մեծ նմանութիւններ ունի թէ Օձնեցու Երեւթականաց ճառի և թէ Բ. և Գ. գլուխների հետ, որ ինչպէս տեսանք Յուլիանիաների դէմ էր ուղղուած:

Գ.

Նախնիթաց պրակի մէջ Խոսրովի գրքի համառօտ բովանդակութիւնից տեսանք, որ հեղինակը, որպէս ժամանակակից և գործին մասնակից անձնաւորութիւն, նկարագրում է պատմական նշանակութիւն ունեցող կարեւոր երեւոյթներ: Բայց գրական երկերի պատմական և մատենագրական արժէքը այն ժամանակ կարելի է գնահատել, երբ որոշ գաղափար ունենանք տեղի, հեղինակի անձնաւորութեան, եւ ծագման ժամանակի մասին: Տարաբաղդարար այդ կէտերից և ոչ մէկի մասին պարզ, հաստատուն գաղափար չենք

* «Ձոր և յիշեցաք սակաւուք զբազմազան նօրա (Սեւրեայ) հայհոյականն ի թղթին, որ առ պատրիա(ր)զն Աթանաս վասն Թեոդոսեայ»: Մի ուրիշ տեղ. «Ձի զոր ասելն պարա էր ընդդէմ մտածութեանցն Սեւրեայ, սասցաք սակաւուք ի թղթին, որ առ պատրիա(ր)զն Աթանաս գրեցաք վասն Թեոդոսեայ» (№ 518, եր. 323 և 326).

ստանում Մասրովկի գրքից: Մեզ մնում է քննադատական գիտութեան ցոյց տուած եղանակներով որոշել այդ կարևոր հարցերը: առանց որի, ինչպէս յիշեցինք, Մասրովկի արժէքը գնահատել չենք կարող:

Տեղի մասին մեր ունեցած տեղեկութիւնն այն է միայն, որ Աթանաս պատրիարքի հրամանով Մասրովկի խօսակցութիւն է ունեցել Աթանաս և Թէոդոտոս եպիսկոպոսների հետ «ի դերայիդրոշտատ», և հինգերորդ թուղթն էլ ուղղուած է Գերառիկորայ Սարգիս եպիսկոպոսին: Վերջին թուղթը գրելիս նա շատ հեռու չէ Սարգիս եպիսկոպոսից, ինչպէս տեսանք Բ. պրակի մէջ յիշուած ցուցումներէից: * Ընդհանուր առմամբ այս երկու վայրերը պէտք է Հայաստանից դուրս Ասորիքում լինին, թէ և հաստատ չենք կարող մատնացոյց անել իսկական տեղերը: Հ. Սարգսեան մեզ անյայտ պատճառներով Գերառիկոր անուէր նոյնացնում է Միջագետքի Գերմանիկիս անուան հետ: Յամենայն դէպս երկու վայրերն էլ հեղինակի հայրենիքի հետ կապ չունին:

Չնչին է նոյնպէս մեր ստացած տեղեկութիւնը Մասրովկի անձի մասին: Առաջին

* Տես եր. 17 և 20.

զլիտի վերնազրից գիտենք, որ հեղինակը յայտնի էր «Խոսրովիկ թարգմանիչ» անունով, գուցէ և յեասազաներից այդպէս կոչուած: Ծա իրեն անուանուած է Խոսրով նուաւ ծառայ, կամ Խոսրով անարժան ծառայ, ինչպէս տեսանք առ Աթանաս պատրիարք և առ Սարգիս եպիսկոպոս ուղղուած թղթերի սկզբնաւորութիւնից*: Մի ուրիշ տեղ Ա. զլիտի մէջ իւր մասին հեռեւեալն է յայտնում. «ապա թողցես ինձ ասել որպէս արժան է ասել», զիմեւ է հակառակորդին, — «որ զճմարտութիւնն սիրեցի յամենայնս իմ պատուելեանս և ուղղափառութեանն ի մանկութենէ լինել ըսնի սպասաւոր, այլ և հաւատած ի նոյն ինքն ի ծառելոյն զօրանալով՝ զվասն իւրն իմաստասիրել ինչ յաստուածաբանութիւն»: Այս տողերից կարող ենք եզրակացնել, որ նա եկեղեցական անձն էր և հմուտ աստուածաբանութեան: Վերջին կէտը լաւ նկատուած է և նորա ամբողջ երկից: Ապա մենք տեղեկանում ենք, որ Խոսրովիկ մասնակցել է Ա. և Դ. զլուխների մէջ յիշուած ժողովին, որ նա հայոց կուսակցութեան պարագլուխն է կամ պարագլուխներից մէկը, բայց զրական, որոշ տեղեկութիւն չենք ստանում նոյն իսկ հեղինակի առաջին գէմքով խօսած մասերից:

* Ցես եր. 12 և 16:

Խոսարովկի գլխից դուրս նորա անձի մասին տեղեկութիւն ենք ստանում և երկու յիշատակարանից: Խոսարովկի երկը մինչև այժմ ամբողջապէս, առանձին չէ գտնուած, այլ Անանիա Սանահնեցու և Յովհաննէս քահանայի վիճարանական երկերի հետ միասին և միշտ այսպիսի դասաւորութեամբ. 1. Անանիա վարդապետի ընդհանուր հակամարտութեան ընդդէմ երկարնակաց, զոր գրեաց հրամանաւ Տեառն Պետրոսի Հայոց վերադիտողի: *

* Յիշեալ Պետրոս վերագրողը Գեաղարձ կաթողիկոսն է. սակայն Անանիան իւր գիրքը վերջացրել է նորա յաջորդ Խաչիկ կաթողիկոսի օրով, որին և նուիրել է աշխատութիւնը. «Բայց արդ առեալ զաղքատ իմոց մտաց ընկալցիս զպտուղ, ով գերազարդ և ամենիմաստ հանճարով աւլցեալ, մեծի Տէր խաչիկ վերադիտող Հայոց մեծաց, փոխանորդ Լուսաւորչին պեա. Թէև ոչ զյաւէտ կատարեալն, սակայն ըստ կարի մերում զյօժարութիւն լիապէս ցուցեալ, յաղագս որոյ ազաչեմ ըստ աղքատատուր արոյ առապելլապեա պրոյն այնորիկ, համարեցին զվարձս շնորհին, ոչ ըստ արոցն, այլ միայն հարուստ յօժարութեանն ընդ քաջահաւատան գովեցաւ յամենեցունց Տեառնէն. ըստ այնմ և զմեր ընկալցիս, զսակաւ տուրս երկուս լուսնայիցդ և եթէ սզալանք ինչ իցեն ի իւանիդ ըստ տկար և հոսանուտ բնութեանս մերոյ, ուզգեսջիք սիրով հոգւոյն և կորովահանճար իմաստիւք լցցի պակասն և սզալանքն ծածկեացի ըստ գրոյն, եթէ սեր ծածկե զբազմութիւն յանցանաց: Եւ այնպէս բոլորեցունց արարչին հաճոյսացուք և կամ հանդիպեցուք ի Քրիստոս Յիսուս որում փառք յաւիտեանս ամէն» (ՆՁ 518. եր. 213—214). Այս խօսքերով էլ վերջանում է Անանիա Սանահնեցու երկը:

2. Խոսքովկայ թարգմանչի հայոց եւլն: 3. Յով-
հաննու քահանայի յաղագս նշանակ հա-
ւատոյ նիկէականն ՅԺԸ-իցն իւր մասերով:
Վերջին հեղինակը, ինչպէս կտեսնենք, ԺԲ.
դարում ծագկած նշանաւոր Յովհաննէս
Սարկաւազ վարդապետն է: Երեք հեղինակ-
ների գործերը խմբագրել և մի հատոր է
կազմել Յովհաննէս Երզնկայեցին, որ, գրքի
սկզբում դրած նախադրութեան համա-
ձայն, * գտել է զանազան տեղերում և
զանազան ժամանակներում և արտագրել
աւելով մի գիրք կազմել: Նախադրութեան
մէջ մեզ զբաղեցնող երկի հեղինակը կո-
չուած է Խոսքովիկ թարգմանիչ եւ հզոր
գիտնական: Որքան և փոքր լինի այս տեղե-
կութիւնը, բայց և այնպէս կարեւոր է մեզ հա-
մար: Այսպիսով մի երկրորդ վկայութիւն ու-
նինք հեղինակի անուանակոչութեան, և նորա
երկի ներկայ խմբագրութեան մասին: Միտքանը
կարծում է, որ նախադրութեան մէջ յի-
շուած Յովհաննէս Երզնկոյ եպիսկոպոսը ԺԳ.
դարում գործող յայտնի անձն էր, որ յիշում
է նաև Ժորժորեցի կամ Պլուզ մականուամբ: **

* Նախադրութիւնը հրատարակել են Աղանեանց,
Միտքան, Արարած 1892. Գ. և Լ. Յաշեան. Մաս-
մանր. ուս. 58 եր.

** Նա մեր մատենագրութեան մէջ յայտնի է

Ստփայն ոչ մի փաստ չէ յիշում այս կարծեաց հաստատութեան մասին: Հայր Սարգիսեանի հետ մենք ևս հաւանական ենք համարում այս կարծիքը. որովհետեւ ուրիշ Յովհաննէս Ծրզնկացի, ուսումնասէր, ինչպէս նախադրութեան հեղինակն էր, յայտնի չէ մեզ: Իրբեւ ապացոյց կարելի է յիշել և այն հանգամանքը, որ ԺԳ. դարուց աւելի հին ձեռագիր ներկայ խմբագրութեամբ չէ գտնուած: Հ. Սարգսեան կարծում է մինչև իսկ, որ Վենետիկի Մխիթարեանց մի ձեռագիրը այն խմբագրութեան բնագիրը լինի, որ կատարել է Յովհաննէս Ծրզնկացին:

Ս'իւս յիշատակարանը գտնուում է Գիււս քահանայի ձեռագրի մէջ*, որի գրիչը հեղինակի մասին հետեւեալն է պատմում: «Ծրկ-

բազմաթիւ կանոնական, խրատական, մեկնաբանական գրուածներով: Բազմաթիւ են նաև նորա անունով մեզ հասած տաղերն ու շարականները, որոնցից նշանաւոր է մանաւանդ Լուսաւորչի շարականը՝ «Այսօր գուարճացեալ, ներբողական մատենագրութեան մէջ շատ նշանաւոր տեղ է բռնում նորա Լուսաւորչին նուիրած ներբողը: Մանրամասնութիւններ տես Հ. Տաշեանի ցուցակ հայերէն ձեռագրաց եր. 1126 և Զարբանալեան 606—616 Գ. տպ.

* Արձագանգ, 1888. № 5 Ցաշեան մատար. ուս. եր. 60.

բորդն է Պոսրով թարգմանիչ մեր. զսա ոչ կարացի իմանալ ի գրոց, որ զսակաւս ընթերցայ, այլ ի յերեւելի ի նշանաւոր և ի մեծագոյն կարի ծերացեալ եպիսկոպոսէ և յիմաստնապերճ վարդապետէ յուսմինէ լուայ՝ զոլ ատենադպիր Բագրատունեաց թագաւորացն մերոց, իսկ ըստ հաւատոց և ըստ վարուցն թէ որպիսի ոք իցէ եղեալ նա, բանք նորին ակներե ցուցանեն զնա քեզ: Այս տողերի գրողն է ոմն Մարտիրոս սարկաւազ, որ 1779 թ. իւսկուգարում գրել է Աղանեանցի ձեռագիրը: Տարաբախտաբար գրիչը չէ յայտնում, թէ ի՞նչ աղբիւրից է յայտնել ծերունի եպիսկոպոսը այս տեղեկութիւնը. ուստի և մեզ համար արժանահաւատ վկայութիւն համարուել չի կարող:

Մեր մատենագրութեան մէջ շատ չեն Պոսրովիկ կամ Պոսրով անունով հեղինակները. մանաւանդ որ մեր հետախուզութիւնը պէտք է սահմանափակուի Ս - ԺԲ. դարի սկիզբները: Պոսրովիկ ԺԲ. դարու առաջին քառորդից յետոյ ապրած լինել չէր կարող այդ մասին արդէն հաստատուն փաստ ունինք: Ամենահինը Ղազար Փարբեցու յիշած * Պոսրովիկ իտարգմանն է: որը պէտք է գրած լինի

* Պատմ. և թուղթ. 1873. Վենետիկ եր. 609.

Ս. Սահակի կեանքը. «իրեն կրնճայուի գար-
ձեալ ջրօրհնեաց կանոնին թարգմանութիւնն
ի յունէ» և «պատանո՞րկ մը» «վասն կարգի
կաթուղիկոսաց»։* Մի ուրիշ Մոսորովիկ՝ որի
արձանագրութիւնը—Ծս խոսորովիկ ծառայ
սուրբ Հռիփսիմէի—գտնուած էր Հռիփսիմէի
գերեզմանի մատրան որմի վերայ և Փիլիպպոս
Կաթուղիկոսի ձեռքով 1653 թ. կատարուած
նորոգութեան ժամանակ ընդօրինակել է Առա-
քել Դաւրիժեցին. ** Հ. Ալիշան (Այրարատ եր.
238) կարծուած է, որ կամ Ծ. դարու վերջյի-
շեալ Մոսորովիկ թարգմանն է, կամ Կոմիտասի
յաջորդը, իբրև Հռիփսիմէի վանահայր։

Չամչեան ևս յիշում է Մոսորով անունով
մէկին հոնտոր մականուամբ, որ ազուհացից
ճառեր պէտք է գրած լինի մինչև իսկ մի
հատուած վկայութիւն է բերում իւր պատ-
մութեան մէջ։*** Այդ հատուածից երևում
է, որ Մոսորով հետտուր ապրել է եօթներորդ
դարու առաջին կիսից յետոյ՝ որովհետև յի-
շում է յունաց զօրապետների գործ գրած

* Զարբանալեան Հ. Դպր. եր. 295. երրորդ ապ.

** Պատմութիւն Առաքել վարդապետ Դաւ-
րիժեցոյ Գ. ապ. Առդարչապատ 1896. եր. 329.

*** Չամչեան. Պատմ. Հայոց Բ. եր. 609.
Խոսորով հոնտորի անունը յիշում է նաև եր. 348.
607, 608.

բանութիւնները կրօնական խնդիրների վերաբերութեամբ, որ կարող էր միայն Հերակլիթոն նոստանդին կայսեր ժամանակ տեղի ունենալ: Իւր ժամանակ այլ ևս Հռոմները տիրող չեն. «Յերբեմն ժամանակի յարժամ հռոմք տիրեալ ունէին զաշխարհս մեր և խառն բնակութիւն էր քաղկեդոնականացն ընդ մերսն»...:

Հռեաոր մականուամբ մի Խոսրով շատ յայտնի անձնաւորութիւն պէտք է լինէր մեր նախնեաց մէջ, որովհետեւ կրօնական-վիճաբանական գրուածքների մէջ յաճախ յիշուած ենք տեսնում նորա անունը ուղղափառ հայրերի շարքում և երկու հատուած ևս կրտսերը կընւում են ս. հայրց գրութիւններից մէջ բերուած վկայութիւնների մէջ, որոնցից մէկը արտատպել է Հ. Տաշեան իւր վերոյիշեալ յօդուածի մէջ: * Համչեանի յիշած Խոսրով

* Տաշեան Մատ. մանր ուս. եր. 67. և ցուցակ Հայերէն Ձեռագրաց եր. 396.

№ 1538 ձեռագրից հանում ենք մի քանի ուրիշ հատուածներ ևս, որ նոյն Խոսրով հռեաորին են պատկանում: Հեաաքորրական է նոյնպէս, որ վիսյութիւնների ժողովածուի մէջ նոյն ձեռագրի 50^ր մի ուրիշ հատուած կայ Խոսրովիկ Հայոց կարուղիոսի անուամբ: Բոլորովին անյայտ է մեր կաթուղիկոսների շարքում այդ անունով անձը: Ամբողջ թղթի գիւտը գուցէ շատ մութ խնդիրներ պարզէր: Նոյն հատուածի և կաթուղիկոսի.

հոետորը և մեր հասուածների հեղինակը անկասկած նոյն են, թէ և զրական, հաստատուն փաստեր պակասում են: Երկուսն էլ նոյն մականուններով և քաղկեդոնականութեան հակառակորդ:

մասին ան Յաշեանի ցուցակ երես 768. 41^ա Ի հաւատոյ թիսէն հայոց խորովի հոնտորի: Մարգարիս առանց լուսոյ ոչ ասի մարգարիս. և ոչ: ակրունական մարմին ոչ ասի Բրիտանոֆրիչ առանց Աստուծոյ բանին, զի ծնունդ Հոր եղև ծնունդ կուտին. նորին յես սակաւ. Միթէ մարմինն մարդկայինքն աստուածայինք ոչ ասեն ի Բրիտանո կիրք և ներգործութիւնք և աստուածայինքն մարդկայինք. ապա միաւորութիւն բարձեալ լինի ի միջոյ. արդ ընդէր լինիք ի միտ ձեր սուա և աեք միածին, նորին յես սակ. Արդ որ բնութիւն անհասանելի է նորա և միաւորութիւն անըննելի է. նորին Որք ի մարմինն բանին հաւատացին ծանոյց նոցա զպատուածութիւնն իսկ որ ասացին թէ մարմինն մարդոյ է և ոչ Աստուծոյ ընդ ուրացողսն ելցեն ի խաւարն արտաքին. Թովմաս զշօշափեալ կողն Աստուած խոստովանեցաւ զնա.

Նոյն ձեւագրի 50^ա Ի հաւատոյ թիսէն խորովիկ Հայոց կարդիս. Արդ առնն Հայոց զսրբասացութիւն սերովբէից ի վերայ որդոյ առնուն. վասն զի պատուեն զորդին որպէս զառաքիչն նորա ըսմ թէ որ զիս ընդունի զառաքիչն իմ ընդունի. իսկ եթէ անարգանք են ի սրբասացութիւնս յիշել զխաշեցարն, որ ի վերայ որդոյ առնեմ, ապա ի բաց բարձէք զպատարագ խաշին, զոր զնէք ի վերայ սեղանոյն ի ասձարին անառն և նովաւ աւրհնեցէք զանուն Հոր և Որդւոյ և Հոգւոյն սրբոյ. Իսկ մեզ պարծանաց անուն է իաշն ուսեալք ի հրեշտակաց, որ առեին առ կանայսն միժաւ պարծանօք. ասէ. զխաշեցալն խնդրէք. յարեաւ: Նաև աերն փառք իւր

Յիշեալներէից զատ մեր մատենագրութեան մեջ Խոսրով անունով ամենից յայտնի անձնաւորութիւնը երանաշնորհ Գրիգոր Նարեկացու հայրն է: Անձեացեաց եպիսկոպոսը որ պատարագի և ժամագրոց մեկնութիւն ունի գրած: * Միաքանի Անանիա Մոկացու թղթերի հրատարակութեամբ և ուսումնասիրութեամբ պարզուեցաւ այն խնդիրը, որ Գանձակեցու ** և Օրբելեանի *** յիշած և Չամչեանի կրկնած **** Խոսրով քրիստոսեպոստը Անանիայի հակաակորդը՝ Անձեացին է եղել: Իբրև ապացոյց բաւական է—Տեառն Անանիայի Հայոց կաթողիկոսի պատճառ յաղագս զԽոս-

կոչէր զխաչն և վասն խաչին ասէ չև էր հոգի քանզի Յիսուս չև էր փառաւորեալ, այսինքն է խաչեալ, Եւ Պօղոս քնարն Հոգւոյն սրբոյ և բերանն Բրիտանոսի ասէ. Եւլ ինձ քաւ լիցի պարծել: Բայց միայն ի խաչ, Եւ եթէ բանն խաչին կորուսելոցն յիմարութիւն է:

* Մի այլ գրուածք ևս յայտնի է նորա ոմուկնով—Մեծին Խոսրովու ասացեալ յորդորակ խրատական յոյժ պիտանի. Աստանաւր հարկ համարիմ սակաւ ինչ ասել առ այնոսիկ, որք ասենն, զի լսեմ և ոչ առնեմ: ապա բնաւ և ոչ լսեմ: զի մի աւելի սղաղկեցայց. Յաշեանի ցուց. եր. 768. և H. Маррѣ. Сборники Притчѣ Вардана I. եր. 289 և 315: Սակայն հաւանորէն այդ մի հատուած է նորա Պատար. մեկն.-ից Վենետիկ, 1869: համ. եր. 8:

** Ասկան Յովհաննիսեանցի հրատ. եր. 47—48:

*** Ըստ Տաղարեանցի հրատ. գլ. ԾԲ:

**** Պատմ. Հայոց Բ. եր. 818:

րով նզովելոյն զԱնձեացեաց եպիսկոպոսն վերնագրով թղթից հետեւեալը մէջ բերել. «ԾԳ—954 թուականութեանս և ի ԳԺան ամի մերոյ զիտաւորութեանս յարեաւ ոմն յեպիսկոպոսաց մերոց Խոսրով անուն, որում հաւատացեալ էր մեր նմա զվիճակն Անձեացեացն, այր համեստ և գիտնաւոր և ալեօք ծերութեամբ զարգացեալ. յանկարծակի իրրև ի գիւական հողմոյն շարժեալ, առանց իրիջ հակառակութեան սկսաւ նախ զբարբառ գելակի արձակել ըստ յունարէն լեզւոյն զվիրակէն կիւռիակէ կոչել և զԾրուսաղէմ Թռուսաղէմ և որ սոցին նման է ի սոյն յառեալ բարբառ. » Խոսրովկի Ա. թղթի հեղինակը չի կարող Անձեացին լինել, քանի որ հեղինակի բարձրաստիճան հակառակորդը քաղկեդոնական է: Անանիա Մոկացին յայտնի է որպէս Հայոց ուղղափառութեան և հայրապետական աթոռի հեղինակութեան ախոյեան:

Սակայն Անանիա Մոկացու թուղթը մեր առաջ մի ուրիշ կարելիութիւն է զնուծի Գուցէ մեր Խոսրովիկը նորա ժամանակակից Խոստրով գիտնականն է: Անանիա Մոկացու «Յաղագս ապօտամբութեան տանն Աղուանից» երկի նկարագրած զէպքերը այնպէս յարմար են գալիս Խոսրովկի Ա. թղթի հանգամանքներին, որ առաջին ըոպէից թուում է թէ

երկու գրուածքներն էլ նոյն ժամանակի և նոյն իրողութիւնների հետ են կապուած: Անանիայի գրուածքներից տեղեկանում ենք, որ Սիւնեաց Յակոբ մետրոպոլիտը ապստամբել է Հայոց կաթողիկոսի դէմ. ապստամբուած է և Աղուանից Սահակ անուանեալ կաթողիկոսը, որ հակուած էր քաղկեդոնականութեան, ինչպէս և Աղուանից Դշխանակ թագաւորը: Յակոբ և Սահակ «ոչ հաւանէին գալ ի միութիւն ժողովոյն», բայց գրում էին՝ «եթէ հաւանեալ եմ ես Սահակ Աղուանից կաթողիկոս և սա՛ Յակոբ Սիւնեաց եպիսկոպոս՝ զով և զուք քրիստոսապսակեալ թագաւորքդ և սուրբ եպիսկոպոսունքդ ձեռնադրէք յաթոռ սուրբ Լուսաւորչին՝ ծառայել»: Յակորը կրկնում է իւր խոստումը, երբ կաթողիկոսը 943 թ. Սիւնիք էր գնացել, միաբանութեան նպատակով: Երրորդ անգամ կաթողիկոսը գնում է 949 թ. և ժողով է գումարում. ժողովի մէջ երկպառակութիւն է ծագում Սահակի յաջորդ Գագիկի կաթողիկոսութեան մասին: (Անանիայի թղթերը և Միաբանի ուսումնասիրութիւնը Արարատ. 1897. փետր. մարտ և յունիս):

Այս հանգամանքներն ինկատի առնելով՝ կարելի է կարծել, թէ Խոսրովի Ա. թղթի մէջ նկարագրած ժողովը, հէնց Անանիա Մո-

կացու ձեռքով գումարած ժողովն էր: Մանուանդ որ Ա. և Դ. թղթերի մէջ յիշուած ժողովները, ըստ երեւութին տարբեր են միմեանցից: Ուրեմն և այս ենթադրութիւնն անելու արգելք լինել չէ կարող այն հանգամանքը, որ Դ. թղթի մէջ յիշուած ժողովի պատճառներից մէկը Անտիոքի Աթանաս պատրիարքն է և ժողովին ներկայ են եղել նորա երկու ներկայացուցիչները, այն ինչ Անանիայի թղթում այդ մասին յիշատակութիւն չկայ: Բայց այստեղից էլ մի նոր խնդիր է ծագում — Խոսրովկի գրութիւնների միութեան խնդիրը: Արդեօք բոլոր 5 թղթերն էլ մի հեղինակի գործ են, թէ ոչ. այս կասկածը փարատելու համար Խոսրովկայ թարգմանչի հայոց ընդհանուր վերնագիրը բաւական չէ. քննադատական միջոցներով հարկաւոր է պարզել և այս խնդիրը: Յիշեալ անձնաւորութիւններից որը կարող է լինել մեր երկի հեղինակը: Այս հարցի պատասխանը կարող ենք ստանալ միայն հետզհետէ, երբ կքննենք Խոսրովկի ծագման ժամանակը և միւս հեղինակների հետ ունեցած մտտենագրական առնչութիւնը: Այժմ պարտաւոր ենք լուծել Խոսրովկի միութեան խնդիրը, որովհետև, գրութեան ծագման ամենավաղ և ամենից ուշ ժամանակի — terminus post quem et terminus ante quem — որոշումը մեծ կապ ունի այս խնդրի լուծման հետ:

Դ.

Ամբողջ Գ. պրակը աւելորդ աշխատութիւն կլինէր մեզ համար, եթէ առանց այսու այն կողմն ընկնելու հնարաւորութիւն ունենայինք որոշելու հեղինակի անձը: Մենք ստիպուած էինք նիւթեր հաւաքել յետագայ քննութիւնների համար: Մոյնը չենք կարող ասել Դ. պրակի համար. քննադատը անհրաժեշտաբար պարտաւոր է ղգում պարզել գրքի մութեան խնդիրը: Խոսարովի անունով մեզ հասած գիրքը բաղկացած է հինգ միմեանցից անկախ մասերից. առաջին մասի վերնագրի մէջ հեղինակը յիշուած է Խոսարովիկ թարգմանիչ անունով. Դ. և Մ. գլուխներում հեղինակն իրեն Խոսարով է անուանում, վերջին անունը կրկնուած է և Ն. գլխի վերնագրի մէջ, * իսկ Բ. և Գ. գլուխներում հեղինակի մասին ոչ մի յիշատակութիւն չկայ: Խոսարովիկ թարգմանիչը նոյն է Դ. և Մ. գլուխների հեղինակ Խոսարովի հետ, և եթէ նոյնն է, նորա գործերն են արդեօք Բ. և Գ. գլուխները: Ահա հարցեր, որոնց պարտաւոր ենք պատասխանել այս պրակի մէջ: Հասկանալի է, որ ի զուր կլինէին մեր ջանքերը ամբողջ գործի հեղինակն ու ժամանակը որոշե-

* Տես այս գրքի մեջ եր. 7, 12 և 16

լու, եթէ նախապէս չհաստատենք, թէ հինգ գլուխն էլ մի հեղինակի գործ է. թերի կլինէր մեր գործը և այն ժամանակ, եթէ այս կամ այն գլխի ծագման ժամանակը որոշելով՝ եզրակացութիւն անէինք և միւս գլուխների համար, ժամանակի որոշման խնդրում այս ընթացքն են բռնել մեր նախորդները. մեզ մնում է խնդիրը աւելի հաստատուն հողի վերայ դնել և որոշել, թէ հինգ գլուխն էլ մի հեղինակի գործ է, թէ ոչ, Եթէ նոյն հեղինակինն է, ուրեմն մի կամ երկու մասի ծագման որոշումը բաւական կլինի և միւսների ժամանակը պարզելու: Մեր հաւաքած փաստերը այս խնդրի լուծման համար տարաբաղդարար շատ չեն. բայց մեր ունեցածն էլ կարծում ենք միանգամայն բաւական է հաստատուն եզրակացութիւն անելու Մոսրովի գործի միութեան մասին:

Ա) Մենք տեսանք Գ. պրակի մէջ, որ Յովհաննէս Երզնկայեցին՝ Անանիայի, Մոսրովի և Յովհաննէս քահանայի երկերի իմբազրողը, հինգ գլուխներն էլ մի անձի, Մոսրովիկ թարգմանչի գործ է համարում իւր ձեռքով գրած նախադրութեան մէջ: * Մեզ համար մի և նոյն

* Նուաւս և տկարագի Յովհաննէս Երզնկայեցի սպասուոր բանի և իմաստից գրոց սրբոց ծարաւի. յոլով ժամանակօք և աշխատութեամբ բազ-

է, յիշեալ Յովհաննէս Ծրզնկայեցին յայտնի մատենագիր Ժործորեցի^ն է, թէ ոչս Բաւական է յիշել, որ մօտաւորապէս ԺԳ. դարից ներկայ խմբագրութեամբ ձեռագիր ունինք:

Բ) Խոսրովկի միութեան համար շատ աւելի կարևոր փաստ է այն հանգամանքը, որ Յովհաննէս քահանայի երկի ԺԶ. գլուխը— Ծորին յայտարարութիւն զանազան հերձուածոց յայլ եւ յայլ ժամանակս յարանցող խոհաց— վերնագրով ամբողջապէս համառօտութիւն կամ բանաքաղութիւն է Խոսրովկի Ա. Դ. և Ծ. գլուխներէց: Աւելորդ ենք համարում երկար ու բարակ համեմատութիւններ անել Յովհաննէս քահանայի բանաքաղութիւնը հաստատելու համար, այն ժամանակ հարկաւոր կլինէր արտագրել ամբողջապէս այդ գլուխն և նորա դէմը դնել Խոս-

մաւ ստացա զերեզ գիրքս, որ են հիմունք հաւատոյ ուղղափառութեան, և թէ զմին ի սոցանէ գտանէ որ՝ բարեբախտութիւն մեծ և փառթամութիւն անկշիւ համարիմ նմա, մանաւանդ զճաշակ քաղցրութեանն գիտօղի. զոր և գտի ես յայլ և յայլ տեղի և ժամանակի և ստացա զերիս գիրսն և ի նոցունց դարձեալ ետու գրել և առ միմեանս եզի և արարի մի գիրք. Առաջին զԱնանիային զհայոց վարդապետի, երկրորդ զԽոսրովկայ թարգմանչի և զհօր գիտնականի, երրորդ զսարկաւազ վարդապետին և զմեծ իմաստասիրի զՀաղբատեցւոյ. Ը 518, եր. 1.

րովկի երկի համապատասխան մասերը: Բա-
ւական ենք համարում մի քանի հատուած
միայն մէջ բերել: Յովհաննէս քահանայն Ժ.Ձ.
զլխի մէջ մաքառում է Սևերեանների և
Յուլիանիաների դէմ, ուստի և մեծ մասով
Խոսրովկի գրքի Դ. և Ծ. գլուխներն է արտա-
գրում, միայն անցողակի կերպով խօսում է
բնութեան խնդրի մասին, այդտեղ էլ յար-
մար տեղում օգտուելով Ա. զլխից: Խոսրովկի
գրքի մասերի դասաւորութեան համեմատ իւ-
րաքանչիւր զլխից մի հատուած բերենք մեր
ասածները ընթերցողներին շօշափելի անելու
համար: Մեր վկայութիւններն ու համեմա-
տութիւնները մէջ ենք բերում միշտ № 518.
ձեռագրի համաձայն:

Խոսրովկի Ա. գլ. եր. 245-246, Յովհ. Բ. Կ. եր. 533-534:

Եթէ որ զմի բնութիւն ըստ բնութեան, այլ ոչ ըստ միաւորութեան ա- սասցէ գոլ ի Գրիստոս, կամ եղիցի Արիոսի հա- մաձայնել, ըստացական ասելով զբանն և զմար- մին բանին, հարկաւորե- ցաւ ասել մի բնութիւն զմարդկայինս, զկայակ- ցութիւն հոգւոյ և մարմ- նոյ յօրինակ առնելով, և	Եթէ որ զմին ըստ բը- նութեան, այլ ոչ ըստ միաւորութեան ասասցէ ի Գրիստոս, կամ Արիո- սի եղիցի դաւանակից, որ զբանն Աստուած ա- րարած ըստ մարմնոյ ա- սէ, և վասն այսորիկ ըստ միոյ գոլ բնութեան զբա- նըն և զիւրն մարմին զմարդկային կազմածն, որ ի հոգւոյ և մարմնոյ:
--	--

Խոսուովիկ

կամ Լաքենիա և մանի-
քեցի, որ անստացական
ասելով զբանն և զմար-
մին բանին, յանդգնեցաւ
ասել մի բնութիւն բա-
նին և մարմնոյն:

Դարձեալ զերկուս բը-
նութիւնսն. եթէ ոչ ըստ
բնութեան և յորոց եղեն
նշանակելով՝ և միայն
մտածութեամբ, այլ ի
միաւորութեանն զայն ա-
սելով և բարժանարար,
գտանի ասացեալ ընդ
Պօղոսի Սամոսացոյ և
ընդ Դիոդորի Տարսոնացոյ
մարդ տկար զՔրիստոս,
միայն մերձաւորութիւն
առ բանն ունելով և յա-
րելութիւն:

Յովն. Բահ.

բերեալ ապացոյց, կամ
Լաքենիա և մանիքեցի
կոչեսցի, քանզի Լաքէս
թէպէտ և անստացական
զբանն խոստովանի, սա-
կայն առ աչօք զմարդե-
ղութիւնն ասէ և ոչ
ճշմարտութեամբ և վասն
այնորիկ միոյ բնութեան
զՔրիստոս գոլ, զնոյն և
մանիքեցիք:

Դարձեալ երկուս ա-
սելով բնութիւնսի Քրիս-
տոս, եթէ ըստ միաւո-
րութեանն և ոչ ըստ բը-
նութեանցն, ուստի եղեն
միաւորութիւնն, ասացէ,
այլ անջատումն և որո-
շումն ի միաւորութիւնն
և ոչ ըստ մտածութեան
մուծանելով միայն Պօղո-
սի Սամասացիոյ և Դի-
ոդորի Տարսացիոյ և Քէո-
զորիտեա եղև Համախոհ,
որք մարդ դուզնաբեա
զՔրիստոս կարծելով, մի-
այն յարակցութիւն և
մերձաւորութիւն առ բա-
նըն ունել ասացին, ոչ
ուսեալք ի Յոհաննէ
զբանին լինել մարմին
անշփոթաբար և առանց

Խոստովիկ

Սապէս և վասն կրկին
ասելոյն ի Քրիստոս կամս
և ներգործութիւնս. եթէ
ըստ ընութեան որ զայն
ասիցէ դու ոչ արտաքոյ
ճշմարտութեան գտանի
ասացեալ, զի մի ընդ Գա-
լիոսի և Թէոդոսի ամ-
բարշտելով անսգա, ան-
ներգործական և անկրա-
կան զմարմինն տէրունա-
կան, զոր ի կուսէն առ-
եալ, դժոխարանիցէ:

Իսկ թէ ըստ միաւո-
րութեան և նմին ինքեան
միաւորեցելումն ժպըր-
հեսցի տալ երկու կամս
և երկուս ներգործութիւ-
նըս, ամենեին հետի ի
ճշմարտութենէն և Մաք-
սիմոսի ի ներքոյ անկեալ
սղալանօքն դատապար-
տեսցի:

Քանզի ո՛ւր ապա...

Յովն. Բաբ.

խառնակութեանն և այ-
լայլութեան:

Իսկ վասն երկուց կա-
մաց և ներգործութեանց
զնոյն է իմանալ և ասել
ոչ ի միաւորութեան,
այլ ըստ ընութեան զկըր-
կնականսն, որպէս զի մի
ընդ Գալիոսի՝ ուստի Գա-
անիաք, և մի ընդ Թէո-
դոսի որ գլորեսցի, որք
անզգա և անկրական ու-
նել մարմին Քրիստոսի և
առանց ներգործութեան,
զոր ի կուսէն ընկալեալ,
յանդգնեցան ասել:

Ապա թէ որ միաւո-
րեցելումն և մի եղե-
լումն նմին ինքեան Տեա-
ռըն մերոյ Յիսուսի Քը-
րիստոսի իշխեսցէ տալ
երկուս կամս և երկուս
ներգործութիւնս ըստ
յատկութեան և առանձ-
նաւորութեան, օտար է
ճշմարտութեանն և ան-
ծանօթ ընալին, և դա-
տապարտեալ է ընդ Մաք-
սիմոսի չարափառի, որ
զայնոսիկ ընգալաւ ասել:
Քանզի եթէ ...

Յովհաննէս քահանան խօսելով Բրիտտոսի մարմնի անապականութեան հակառակորդների Սեբերանների գէժ՝ հետեւելն է յայտնում. «Իսկ սոքա յետ յարութեան ի կատարումն է ի փառս և յանապականութիւն փոխադրել ասեն, զոր և Թէոդորոս (ուրիշ տեղ միշտ Թէոդոսոս) ոմն յաւուրս յետինս՝ բազում ամօք զկնի ժողովոյն Բազկեզանի, այլ և Կոստանդինուպօլսի հինգերորդին տնտանեցելոյ, առ Աթանասիւ պատրիարքաւ Անտիոքայ յայտնապէս յօդէր անամօթմարտ. քանզի ըստ երից ժամանակաց փոփոխումն ընդունել Բրիտտոսի ասէր, որպէս իմ է ի ծնընդենէն մինչև ի մկրտութիւնն այլ ազգ ունել, իսկ ի մկրտութենէն մինչև ի խաչն այլ ազգ և ապա յետ յարութեանն զկատարելագոյնն առնուլ զփառս, զկատարելութիւն և զանապականութիւն»: Պարզ է, որ մէջ բերուած տողերը վերաբերում են Խոսրովկի Դ. իմզթի բովանդակութեան: Աթանաս պատրիարքի և Թէոդոտոս եպիսկոպոսի անունները և վերջնիս վարդապետութեան նմանութիւնը* ակներև ապացոյցներ են մեր կարծեաց ճշմարտութեան: № 56 Ձեռագրի լուսանցքում՝ (Գ. Յ.) մէջ բերուած հատուածի զիմաց՝

* Տես այս գրի մէջ էր. 12—15.

նշանակուած է աղբիւրը—Մասրո՛ Դ. 3 —
այսինքն առնուած է Մասրովկի Դ. գլխի 3
հատուածից: Ո՞վ է այս նկատողութեան հե-
ղինակը: Հաւանօրէն յետագայ գրիչներինց
մէկը, որ նկատել է երկուսի մէջ եղած ա-
կընյայտնի առնչութիւնը: Համեմատութիւնը
դրականապէս համոզում է ընթերցողին, որ
Յովհաննէս քահանան քաղում է վերոյիշեալ
աղբիւրից:

Աստ. Դ. եր. 292.

Յովն. Բահ. եր. 528.

Եւ գործեալ զկնի յա-
րութեանն ի բաց բար-
ձեալ եղեն (ի) փրկչական
մարմնոյն անուանք մարդ-
կային բնութեան. ընդէ՛ր
ապա փախչի ի Յուդիո-
մեայ Ղիկառնացոյ. զի
երկոքին զմի կարծիս ու-
նին վասն մարմնոյն Քրիս-
տոսի. նա ի ծննդեան ոչ
խոստովանելով զայսոոիկ
զանուանս, պարտաւ որե-
ցաւ առ աչօք ասել զմար-
մինն Քրիստոսի և սա
զկնի յարութեանն զայ-
սոսիկ ի բաց բառնալով
ի մարմնոյն Քրիստոսի
զանուանս, զնոյն խորհին
վասն Քրիստոսի ոմն յա-

Աս է զայս, որ զխո-
տորնական վարդապետէ
(Թէոդոտոս), թէ զկնի
յարութեան ի բաց բար-
ձեալ եղեն ի փրկչական
մարմնոյն անուանք մարդ-
կային բնութեանս: Բայց
տեսինձ աստանօրեզխար-
զախութիւն կեղծաւորու-
թեանն. պարսաւէ, որ-
պէս երևինենզութեամբ,
զՅուդիոս Աղիկառնացի,
որ ի ծննդենէ Փրկչին
ուրանայր զմարդկայն ա-
նուանս ի վերայ Նորա,
վասն որոյ խոտեալ ա-
նարգեցաւ, որպէս առ ա-
չօք ասող զմարդեղու-
թիւնն Յեառն և ինքն-

աաջ և ոմն յետոյ՝ համաձայն լինելով իրերաց, նոյնպէս երկոքին առաջօր գտանին ասացեալ զմարմինն Քրիստոսի և կամ յերկնից բերեալ, Եւ զարձեալ թէ. որպէս ասեն զկնի յարութեանն լինել բանին աստուծոյ և մարմնոյն իւրոյ միաւորութիւն, և ի միաւորութեանէ անտի մի ասել ի վերայ Քրիստոսի բնութիւն, ոչ կարէ հեռանալ ի նեստորի մոլորութենէն զի և զնոյնդ ասէր:

յետ յարութեանն զնոյն ասէ. Սակայն կարծիք երկոցունց չեն ի միմեանց բաժանեալ, զի զկնի յարութեանն զայն իմանալ և ասել, զայլ ինչ ոչ, քան եթէ առանց ճշմարտութեան զմարդանալն նշանակէ կամ երկնսին ոմն ունեմարմին: Արդ եթէ յետ յարութեան հզե միաւորութիւն բանին ընդ մարդոյն, որպէս ասեն, զիարդ ոչ զնեստորին խորհին:

Մի հատուած էլ Խոսարովկի Ե. զլսից համեմատենք:

Խոս. Ե. գլ. եր. 318-319.

Յովն. Բահ. եր. 538-539:

Այսպէս երկոքին սոքա, երկուք այսօքիւք բանիւք մարտուցեալք ընդ միմեանս, ոչ մերձենային (յ) աստուածային գիրս իբրև յադրիւրս լուսոյ, որ լուսաւորելն կարէ զմտացն աչս, առնուլ ի նոցանէ այր ընդերի իւրոյ զնպա-

Այսպէս երկոքին սոքա այսպիսի բանիւք մարտուցեալ ընդ միմեանն ըստ՝ ոչ և ճշմարտութեան հաւանեցան. վասն զի ոչ կամեցան յառել ի գիրս աստուածայինս, առնուլ լոյս մտաց աչացն, զի մի ընդ խաւար գնայցեն: Այլ իւրաքանչիւք

տակ յաղթութեան, այլ
իւրաքանչիւր որ յանձնա-
հաճութեամբ համար-
ձեալք կառս, զոր կոր-
ծանի ի միմեանց, սաստել
սաստեցին անձանց իւ-
րեանց և ճշմարտութեա-
նրն և սասանեալք եղեն
յուզղափառութենէն ա-
ռաքելական հաւատոյն և
միանգամայն ասել, եր-
կոքին ի ձեռն իրերաց
զանկանգնելին գլորեցան
գլորումն:

Եւ կացին մնացին յայս
գրի Մ. ամ սակաւ կամ
աւելի, ի նմին կործան-
ման եղեալք անբժշկելիք
և անողջանալիք: Եւ նըս-
տեալ իւրաքանչիւր որ ա-
ռանձինն՝ ազգածինք և
ցեղապետք՝ յիւրեանց ա-
նուն զանունն Քրիստոսի
փոխեցին, անուանելով
զհաւանեալսն իւրեանց
Յուլիանիստ և Յակորիկս:

Յակոր՝ ոչ որ Մծրնայ
քաղաքին եպիսկոպոսն
էր, այր հանձարեղ և կո-

որ ի նոցանէ յանձնա-
հաճութեան ամբարձեալ
կառս, գտան անգեալք
ի ճշմարիտ խոստովա-
նութենէ ուղղափառ հա-
ւատոյ:

Եւ զնահապետական
կամեցեալք առնուլ պա-
տիւ և անուն, յիւրեանց
զհաւանելոցն փոխադրե-
ցին անուն կոչման, Յու-
լիանիստ և Յասովրիտս
(այսպէս է մեր երկու
ձեռագրի մէջ) փոխանակ
քրիստոնեայ անուան: Եւ
այսու անուանակոչու-
թեամբ յոլովս անցու-
ցին ժամանակ, գրէթէ
սուղ ինչ նուազ քան
զերկերիւր ամ:

Բայց զՅակորիկն ա-
նուն դարձեալ զի եզին
սոցա, մի կարծեք զպա-

բաժնուհատի, որ ի կենդանութեան իւրում զբազում հերետիկոսաց էիւից զբերանս եկեղեցւոց հայհայտէ լինուաւ, և զքի զտեճանին էթող յիշատակարան անձին բազում գրեան իմաստութեամբ զարգարեալս և ծաղկեալքս: Այլ և սա այն է, զոր Յակոբ կոչեն, որ ոչ եթէ ի պէտս եկեղեցւոյ եղև ձեռնադրեալ էպիսկոպոս, այլ միառնեալ ընդ Սէերեա ձեռնադրեցաւ ի նմանէ. . .

առաջին և որոյ իմաստօրն Յակոբս չարագետին Մծրնա, որպէս Քրիստոսը այժմ համարեն, այլ է այդպէս, Յակոբ ամեն, զոր արգարայն անուանեն, միառանալ ընդ Սէերեայ Անտիոքոյ՝ ձեռնադրեցաւ եպիսկոպոս ի նմանէ, ոչ ի փրկութիւն ժողովրդոց, այլ յապահանութիւն. . .

Այսքան օրինակներից յետոյ յոյս ունինք, որ մեր ընթերցողների համար այլ ևս կասկածի տեղիք չէ Գնացել, թէ Յովհաննէս քահանան իւր գրքի ԺՁ. գլուխը գրելիս օգտուել է Խոսրովկի երկերից: Այս իրողութիւնը միևնոյն ժամանակ մեզ համար ապացոյց է, թէ Յովհաննէս քահանան իւր աղբիւրները աչքի առաջ է ունեցել իբրև մի ժողովածու զիրք և ոչ այստեղ այնտեղ յրուած: Հակառակը մտածել, այսինքն թէ Յովհաննէս քահանան այլ և այլ մատեաններից է քաղել ԺՁ. գլխի բովանդակութիւնը, շատ զարմանալի զուգարիպութիւն կը լինէր:

որ նորա բոլոր աղբիւրներն այսօր մի վերջ են կազմում Խոսրովկի անունով: Թովհաննէս Եզնկայ եպիսկոպոսի նախադրութեան խօսքերն էլ հաստատում են, որ նա երեք հեղինակի՝ Անանիայի, Խոսրովկի և Թովհաննէս քահանայի՝ գրքերն է միացրել և մի հատոր կազմել և ոչ նոցա զանազան մասերը*:

Մեզ շփոթել կարող էր միայն մի հանգամանք. ԺԶ. գլխի վերնագրին նայելով հեղինակը պէտք է իւր նիւթը քաղած լինէր այլ և այլ ժամանակի մատենագրներից. բայց բովանդակութիւնը ցոյց է տալիս թէ «յայտարարութիւն զանազան հերձուածոց» խօսքերի տակ պէտք է հասկանալ Սևերեաններին (Թէոդոտոս), և Թուլիանիտներին, որանց մասին քաղում է ամբողջապէս Խոսրովկից: Մանրամասն համեմատութիւնից յետոյ ամենայն հաստատութեամբ ասել կարող ենք, որ Թովհաննէս քահանան ԺԶ. գլխի համար Խոսրովկի յիշեալ գլուխներից զատ ոչ մի աղբիւր չէ ունեցել ձեռքի տակ: ԺԶ. գլխի բովանդակութիւնը տող առ տող կարելի է գրտնել Խոսրովկի երկի մէջ: Ուրեմն և առանձին նշանակութիւն չունի վերնագրի երկրորդ մասը «յարանց բղջախոհաց», որից կարելի էր

* Տես եր. 37.

եզրակացնել, թէ Խոսրովկից զատ հեղինակը ուրիշ աղբիւրներ ևս ձեռքի տակ է ունեցել: Եթէ անիմաստ և առանց ուշադրութեան գրուած խօսքեր չեն, որի օրինակներն ունինք ժ.Ջ. գլխի մէջ, կարելի է հետեւեալ կերպով բացատրել «յարանց բղջախոհաց» բառերը: Հաւանօրէն հեղինակը Խոսրովկի թարգմանիչ և Խոսրով անունները տարբեր անձնաւորութիւններ է համարել, թէև բոլոր աղբիւրները մի հատորի մէջ ամփոփուած. ուստի և «յարանց բղջախոհաց» նշանակել վերնադրում Յամենայն գէպս մեր եզրակացութիւնների գէժ վերնագրի խօսքերը որ և է նշանակութիւնը չունին:

Գ) Խոսրովկի գրքի միութեան համար վերոյիշեալ արտաքին վկայութիւններից զատ գրական ցուցումներ կան նոյն իսկ իւր գրքի մէջ: Ե. գլխի կամ «առ Տէր Սարգիս եպիսկոպոս Գերազիկոսայ» ուղղած թղթի մէջ հեղինակը երկու տեղ յիշում է Աթանաս պատրիարքին գրած թղթի մասին*: Դորանով նախ հաստատուն վկայութիւն ունինք, որ Դ. և Ե. գլուխները նոյն հեղինակի գործեր են և երկրորդ, թէ Դ. գլուխը ժամանակով աւելի առաջ է գրուած, քան Ե.-ը:

* Տես այս գրքի մէջ եր. 21

Տարաբաղտարար այսպիսի հաստատուն՝ հեղինակի խօսքերի վերայ հիմնուած՝ ապացոյցներ չունինք միւս մասերի համար. բայց նիւթերի, բացատրութեան եղանակների, և դարձուածների համեմատութիւնը ցոյց է տալիս որ Ա. Բ. և Գ. գլուխներն էլ Դ. և Ե. գլուխների հեղինակինն են: Մեզ զբաղեցնող բոլոր մասերը աչքի առաջ ունենալով տեսնում ենք, որ հեղինակը մաքառում է երեք հակառակ ուղղութեան դէմ՝ քաղկեդոնականութեան (Ա. Գլ.), (իսկ թէ ոչք են այդ քաղկեդոնականները, յետոյ կտեսնենք), Յուլիանիտների (Բ. Գ. Ե. մասամբ և Ա. ու Դ. Գլ.) և Սեւերեանց (Դ. մասամբ Ե. ու Ա. Գլ.) դէմ: Առաջին գլխի մի հատուածից էլ № 518, եր. 245—246 երևում է, որ նա բացի յիշեալներից ուրիշ հակառակորդներ չունի: Ամենից խիստ մաքառում է հեղինակը Յուլիանիտների դէմ և ինչպէս տեսանք քիչ առաջ փակագծի մէջ առնուած նկատողութիւնից, բոլոր հինգ մասերում մեծ կամ փոքր չափերով: Այս կրկնութիւնները ցոյց են տալիս, որ հեղինակը ստիպուած էր մի քանի անգամ գրիչ առնել հակառակորդներին մանաւանդ Յուլիանիտներին հարուածելու: որոնց դէմ ինչպէս ուրիշ աղբիւրներից էլ կատուգենք խիստ մաքառումն էր սկսուած Հայաստանում:

Դորանով էլ պէտք է բացատրել օրինակ այն մեծ առնչութիւնը որ նկատուի է Բ. և Գ. գլուխներէ և Ե.-ի մէջ: Առաջին երկու փոքրր գլուխների բովանդակութիւնը երբեմն մինչև իսկ խօսքերի և բացատրութիւնների մեծ նմանութեամբ, զանում ենք Ե. գլխի մէջ: Միայն այստեղ հեղինակը պատմական տեղեկութիւններ է տալիս նաև Յուլիանիտների ինչպէս և Սեբրեանց, ծագման մասին և աչքի առաջ ունի միութեան նպատակով դումարուած մեզ յայտնի ժողովը, այն ինչ Բ. և Գ. գլուխներում վերլուծում է հակառակորդների տեսական վարդապետութեան մի քանի մասերը և ցոյց տալիս նոցա սխալները: Մենք յաւում ենք, որ բնագիրը ընթերցողներին անմատչելի լինելու պատճառով, հարաւորութիւն չունինք ըստ ամենայնի թանձրացնելու մեր տեսութիւնը: Բաւականանում ենք մի երկու փոքրիկ համեմատութիւններով, որոնք ցոյց են տալիս, թէ ինչպէս հեղինակը զանազան գլուխներում, միմեանցից անկախ գրուած, զրադուում է նոյն խնդիրներով:

№ 518, Գ. գլ. եր. 276.

Ե. գլ. եր. 326.

Հակառակորդները պընգում են թէ մի և նոյն բնութիւն նախաստեղծին յերկուս բնութիւնս զա-

Եւ որ զնէ յարացոյց մարմնոյն Քրիստոսի զառաջին մարդոյն մարմինս, նախ քան զանցանելն:

նագանեալ գտաւ, այլ ասելով, առաջին մարդն
'բնութիւն ունեւ նմա յա- անընդունակ էր կրից
ռաջ քան զյանցանսն և մարդկայնոց, մարմնա-
յայլ փոխել յետ յան- կանաց և հոգեկանաց...
ցանացն, ասելով՝ յա-
ռաջ քան զյանցանսն ան-
մահ էր և անապական և
ամենայն կրից և կրեաց
մարդկայնոց անընդու-
նակ, զի այն ամենեքին
յետ մեղացն ի չար յա-
ւելեալ եղև»:

Խոսարովիկ թէ Գ. և թէ Ծ. գլուխների
մէջ ապացուցանում է, որ Ադամ և Զրիս-
տոս մարդու հոգւոյ և մարմնոյ յատկութիւն-
ներն ունեցել են, ուրեմն և սխալ է Տիրոջ
մարմինը անչարչարելի և անմահ ասել ըստ
բնութեան: Գ. գլխի մէջ հեղինակը իւր ա-
պացուցութեան կեդրոնը նախաստեղծի, իսկ
Ծ. գլխի մէջ Զրիստոսի անձնաւորութիւնն
է ընտրում: առաջին համար ցոյց տալով, որ
նա մեղանշականութիւնից առաջ ևս նոյն
յատկութիւններն ունէր, ինչպէս և յետոյ,
իսկ մեղքը անձնիշխան կամքի հետեւանք էր,
իսկ երկրորդի համար, թէ նորա մարմինն
ևս մարդկային յատկութիւններ ունէր բացի
մեղքից: Բնագիրների վերայ շատ հեշտ է
նկատել, որ երկու տեղն էլ նոյն հեղինակն է

խօսումն խուսափելով նման բացատրութիւնների և օրինակների աչքի ընկնող կրկնութիւնից:

Բ. գլխի մէջ հեղինակը մաքառում է ըստնի եւ մարմնոյ համագոյութիւն վարդապետողների դէմ * ու Ե. գլխի մէջ «որ ասեն զքանն մարմինն եւ մարմինն ըսն» եր. 333. խօսքերով է արտայայտուած:

Բ. գլխի մէջ եր. 272. հակառակորդներն ասում են «Թէ մինչ համագոյ և համարուն ոչ ասի տէրունական մարմինն և ոչ աստուածութեանն և ոչ դարձեալ իսկս (?) բնութեան և անեղութեան բանին գտանի եղեալ հաղորդ» զիսորդ յարմարեացի խոստովանել մի բնութիւն բանին մարմնացելոյ: Ուրիշ խօսքով, հակառակորդները պնդում են. եթէ մի բնութիւն ենք ասումն պէտք է մարմինն էլ անեղ և համագոյ լինի բանին:

Մոյնը տեսնում ենք և Ե. գլխի մէջ եր. 334. «Որք ասեն, թէ միանալով մարմինն ի բանն, անեղ եղև և ինքն, եղև այնուհետև և որ ինչ բանին, նոյն և մարմնոյն» և եր. 336. «որք ասեն, թէ յերկուց մին ասել զԲրիտոս սմբարշտութիւն է, այլ պարտ է ասել ի վերայ նորա մի բնութիւն»: Բացատրութիւ-

* Տես այս գրքի եր. 6.

նից երևում է, որ հակառակորդները մարմինը բանին համադրոյ են համարում մի բնութիւն ասելու համար:

Ինչպէս յիշեցինք նման յարաբերութիւն ունին Ա. գլխի որոշ մասերը Դ. և Ծ. գլուխների հետ: Ս'ենք կարող էինք Ա. գլխի այն մասերից, որոնք Յուլիանիաների կամ Սեկրեանց դէմ են ուղղուած, Դ. և Ծ. գլուխների բացատրութիւնների և դարձուածների նմանութիւններ բերել, բայց թողնում ենք՝ ընթերցողներին ձանձրոյթ չպատճառելու համար: մանաւանդ որ Ա. գլխի միութիւնը Դ. և Ծ. գլուխների հետ Յովհաննէս քահանայի երկի առնչութեամբ արդէն հաստատուած ենք համարում:

Ե.

Խոսրովկի գրքի միութեան լուսարանութիւնը պարզեց և մի այլ խնդիր, որ հաստատուն կոչւան է նորա ծագման ամենաուշ ժամանակը—terminus ante quem-ը—որոշելու: Յովհաննէս քահանան իւր դաւանաբանական երկի Ժ.Զ. գլուխն ամբողջապէս քաղել էր Խոսրովկից, ուրիմն վերջինս սպրում էր ոչ աւելի ուշ, քան Յովհաննէս քահանայի գրութեան ժամանակը:

Ա՛րդ, ո՞վ է Յովհաննէս քահանան և երբ էր ապրում: Մենք արդէն մի տնգամ անհարկել ենք, որ նա ԺԱ. դարու վերջում և ԺԲ.-ի սկզբին ծաղկած՝ Յովհաննէս սարկաւազ վարդապետն է, Հաղբատի նշանաւոր վարժապետը: Բողոքով իւր փաստեր ունինք այս կարծիքը հաստատելու համար, բայց մենք կ'իշխենք միայն մի քանիսը, խուսափելով այս միջանկեալ հարցը շատ երկարացնելուց:

Ա. Յովհաննէս քահանայի գրքի մի գլուխը, Առ որս նլիղծ գլխս վարկանենն եւ զանծինս ոչ արգելուն վերնագրով՝ ունինք նաև մեր մտանադարանի № 526 (513 Մ. Յ.) միջին երկաթագիր ձեռագրի մէջ, որ Յովհաննէս սարկաւազ վարդապետի մի քանի երկերի ժողովածու է՝ սկզբից և վերջից թերի. առաջին կիսատ հատուածը վերոյիշեալ գլուխն է: Չեռագիրը չունի այնպիսի յիշատակարան, ուր գրութեան թիւը նշանակուած լինէր, բայց հնագրութեան տեսակէտով ԺԲ.—ԺԳ. դարու գործ պէտք է համարել: Յիշեալ գլխի վերջում գրիչը մի յիշատակարանով վկայում է, թէ երկի հեղինակը Յովհաննէս սարկաւազ վարդապետն է:

51^ա. Այս բանք քերթողականք ասացեալ մեծի Պաւետիկոսի սարկաւազին, որ ի տիեզերահըռ-

չակ ուխտին Հաղրատ գաի ես նուաստ ոմն ի մանկունս եկեղեցւոյ: Արդ մի որ յանդգնեալ իշխեսցեց յաւելուլ կամ պակասեցուցանել ի բանից կամ ի տանց և յարուեստից: Զի և Վեք ոչ իշխեցաք յաւելուլ և պակասեցուցանել: զոր ինքն իւրով ձեռամբն գրեալ էր. և ըստ այսմ աւրինակի էր սա՝ սկիզբն և կատարածն եղծեալ. եթէ գտցես ուրեք զըովանդակն գրեա և զՎեզ յիշեա ի տէր:

Յովհաննէս քահանայի գրքի միւս գլուխները չկան շարունակութեան մէջ, այլ այս յիշատակարանից յետոյ արտագրուած են Սարկաւազ վարդապետի ուրիշ երկեր: Իսկ նոյն գրութեան նախընթաց գլուխներն եղել են, թէ ոչ, ասել չենք կարող, ձեռագրի թերութեան պատճառով: Գուցէ գրչի օրինակը նոյնչափ է թերի եղել որչափ մեր ձեռագիրը:

Բ. Մեր մատենադարանի № 540 ձեռագիրը * նոյնացնում է Յովհաննէս քահանայի և Սարկաւազ վարդապետի անձնաւորութիւնը 91^բ. քանք մաղթանաց Յովհաննու քահանայի որ եւ սարկաւազն առ սուրբ և միշտ կոյսն Մարիամ Աստուածածին. սկս. ծնունդ երկրածնին ... Այս և սորա շարունակութիւնը մի քանի ազօթքներ են, որ

* Բոլորագիր, գրուած է 21Ը (1279) թ. տես 197^ա. Ներսէս սարկաւազի ձեռքով տես 287^ա.

աւրիշ ձեռագիրներում՝ Սարկաւագ վարդապետի անունով են յիշուած: Ստուգութեան համար երկու տարբեր ձեռագիրներից մէջ բերենք նոյն աղօթքների վերնագրներից մի քանիսը:

№ 540

102^ա. Նորին Յովհաննու (այսինքն քահանայի) աղաւթք սկս. Արարիչ իմանալեաց. .

109^բ. Նորին Յովհաննու քահ. աղաւթք սկս. Հայր տեսնմերոյ Յիսուսի Բրիստոսի. .

№ 16.*

1^ա. Յովհանու սրբոյ վարդապետի մականունն սարկաւագ կոչի. աղաւթք առ Աստուած Հայր. սկս. Արարիչ. . .

35^ա. Նորին աղաւթք առ Հայր (նոյն աղօթքը). .

* Այս ձեռագիրը Սարկաւագ վարդապետի աղօթքների, տաղաչափական գրուածքների, խրատների ևլն. ժողովածու է, գրուած 1211 թ. ինչպէս երևում է հետևեալ յիշատակարանից 124^բ. «Է վեցից հարիւրից և յոթեղից մի և ի տասն համարուց ի սպառել դարուց և ի նուաղիլ ժամանակաց. ի ժամանակի վերջին գրեցաւ աստուածաշունչ հոգևոր վարդապետին, մականունն սարկաւագի՝ Յովհաննէս կոչելոյ ի պատճառս աղաւթից կրանաւորաց սրբազանից. . . . ի գաւառս Առաւնի Պաղին, ի սրբափայլ լերինս Հայր Յակար կոչելոյ, յանպատս գժուարայարկ Ծիծռան քար կոչելոյ . . . (գրչի անունը չի կարդացուի):»

113^ա. Նորին Յովհան- 38^ա. Նորին յՈրդի. (նոյն
նու քահ. աղաւթք. աղօթքը)
սկս. Որդի և բան
Հարս Աստուած
Ճշմարիտ...

Գ. Յովհաննէս քահանայի գրքից ևս
ապացոյց ունինք, որ այդ երկը Սարկաւազ
վարդապետինն է: Վասն քահանայից և քա-
հանայութեան վերնագրով (№ 518, եր.
370) հատուածի մէջ հեղինակը մատնացոյց
է անում նոյն նիւթի մասին իւր զրած մի
ուրիշ երկը: Եայանի է, որ Սարկաւազ վար-
դապետը մի գեղեցիկ ճառ ունի քահանա-
յութեան մասին: * Վերջագէս Զարբանա-
լեանի Սարկաւազի անուևով յիշած վասն
մասանց պատուոյ եւ պատկերաց ընդունե-
լութեան երկը կարծում ենք, որ նոյնն է
Յովհաննէս քահանայի գրքի վասն մասանց
պատուոյ յորում եւ վասն պատկերաց դար-
ծեալ (եր. 381) վերնագրով հատուածի հետ:

Սորան կցուած է 125^ա. Երանելոյն Աբրա
Եփրեմի Նորին Ասորոյ ասացեալ Վասն աղաւթից
Սկս. Փրկեա զիս տէր. և 136^բ. Բենիկ վարդապե-
տի երկու աղօթքը. Առաջնի սկս. Անկանիմ ա-
ռաջի ամենայն դասակարգութեանց. երկրորդի Սկս.
Աղաչեմ զքեզ, Քրիստոս Փրկիչ:

* Սոփերք Հայկականք Հատոր Գ.

№ 518 ձեռագրի գրչին ևս յայտնի էր, որ նա Յովհաննէս քահանայի անուան տակ արտագրում է Սարկաւազ վարդապետի գործը՝ ուստի և վասն մասանց պատուոյ ևլն. հատուածի տակ այս խօսքերն է աւելացնում. «Աղաչեմ զասացող քանից զերանելի վարդապետն զսարկաւազն եւ զհայցողն ի նմանէ յիշեց» (Եր. 391)

Մեր փաստերը չեն սպառուել. բայց կարծում ենք բերածներս էլ բաւական են ընթերցողներին համոզելու, թէ արդարեւ Յովհաննէս քահանան, Մոսորովի գրքից օգտուողը՝ Յովհաննէս սարկաւազ վարդապետն է: Ծա վախճանուել է 1129 թ.: * Ուրեթե Մոսորովիկ այս ժամանակից յետոյ սպրիւ չէր կարող:

Բայց մենք կարող ենք Մոսորովիկ թարգմանչի գրութեան ժամանակի վերջին սահմանը աւելի իջեցնել: Մեր մատենագարանի № 102 (Գ.Յ.) ձեռագրում մի գրութիւն ունինք Հարցմունք Հայրապետին Անտիոքա ընդ Մոսորով Հայոց վարդապետ յաղագս ծնունդն առնելոյ. Սկս.

* Սամուէլ Անեցի. 1893 Վսղարշապատ Եր. 129. Ի ՇՀԸ. ամին փոխեցաւ ի Քրիստոս մահուամբ վարդապետն մեծ որ Սարկաւազն կոչէր՝ ի Հաղթատ:

«Զճնունդն Զրիստոսի»... Մենք կարծում ենք՝ որ վերնազրի մէջ յիշուած Անտիոքայ Հայրապետը և Մոսրով Հայոց վարդապետը ուրիշ անձնաւորութիւններ չեն, քան մեզ հետաքրքրող երկի հեղինակ Մոսրովիկ թարգմանիչ և Դ. ու Ն. թղթերի մէջ յիշուած Աթանաս պատրիարքը: Երկու անուանց զուգադիպութիւնն ինքն ըստինքեան դրական փաստ է մեր կարծեաց հաստատութեան համար: Բայց մենք յետոյ կտեսնենք, որ նոյն իսկ պատմական ցուցումներ ունինք, թէ այս գրութեան մէջ յարուցած խնդիրները միանգամայն համապատասխան են Աթանաս պատրիարքի և Մոսրովի ժամանակ ծագած կրօնական տարաձայնութեանց: № 102 ձեռագիրը, որ մեր մատենադարանին շանուոր ձեռագիրներից մէկն է թէ բովանդակութեամբ և թէ հնութեամբ (թղթեայ ամենահին ձեռագիրն է Հայոց բոլոր յայտնի ձեռագիրների մէջ), գրուած է միջին երկաթագրով 971 թ. Այս թիւն ուրեմն Մոսրովի և Աթանասի յարաբերութեանց՝ հեռակարար և մեր քննելիք գրքի՝ ծագման վերջին սահմանն է:

Այժմ որոշենք Մոսրովի գրքի ծագման ամենավաղ սահմանը — terminus post quem-ը — Մենք յիշել ենք, որ Փարպե-

ցուն մի անձն է յայտնի յՍոսրով Թարգման անունով: Ամենայն հաստատութեամբ պնդել կարող ենք, որ յՍոսրովիկը տարբեր անձնաւորութիւն է: Մեր հեղինակին ծանօթ է Մաքսիմոս յՍոստոփանոյի անունը և վարդապետութիւնը: * Մաքսիմոս միակամութեան դէմ է դուրս դալիս 633 թուից յետոյ՝ Բրիտոսի երկու բնութեան հետ երկու կամք և ներգործութիւն քարոզելով: Բայց հռչակ է ստանում իսկապէս Ափրիկայում Հերակլ կայսեր մահից յետոյ: Եթէ ընդունենք նոյն իսկ, թէ յՍոսրովիկ Մաքսիմոսի կենդանութեան ժամանակ տեղեկացել էր նորա վարդապետութեան մասին, այդ չէր կարող 633 թ. վաղ լինել:

Մեզ մնում է յՍոսրովիկի գրութեան ժամանակը 633—971 թուերի մէջ որոնել:

9.

յՍոսրովիկի գրութեան ծագման ամենավաղ և ամենաուշ ժամանակը որոշելուց յետոյ՝ աւելի հեշտ է շարունակել մեր քննութիւնը ժամանակի վերաբերութեամբ՝ նոյն իսկ հեղինակի տուած ցուցումները վերայ: Համառօտ բովանդակութիւնից տե-

* Ցես այս գրքի եր. 40:

սանք, որ Մոսորովկի ժամանակ միութեան նպատակով մի ժողով էր գումարուած, որին մասնակցել են Անտիոքի Աթանաս պատրիարքի երկու եպիսկոպոսները՝ Աթանաս և Թէոդոտոս անունով: Ժողովից անմիջապէս յետոյ՝ Հեղինակը բողոքում է պատրիարքին Թէոդոտոս եպիսկոպոսի վարմունքի և վարդապետութեան դէմ: Արդ 633—971 թուերի մէջ Անտիոքի աթոռի վերայ Աթանաս անունով չորս պատրիարք են բարձրացել: Բայց նոցանից միայն երկուսի համար կարող է կարծիք լինել, թէ Մոսորովկի յիշած Աթանասն է: Աթանաս Բ. շատ կարճ ժամանակ է պատրիարքութիւն արել (684—687)* և Անտիոքի աննշան Հայրապետներից մէկն է, իսկ Աթանաս Դ-ի մասին ոչ Գրիգոր Բարեբրէնոս և ոչ ուրիշները տեղեկութիւն ունին, թէ նա Հայոց հետ որ և է յարաբերութիւն է ունեցել:

Միայն Աթանաս Ա-ի մասին կարող ենք այդ կարծիքը ստանել: Միքայէլ Ասորին մէջ է բերում Կոմիտասի յաջորդ Զրիստափոս կաթողիկոսին ուզղած նորա մի նամակը, որի սկզբում ակնարկ կայ և Նզրի օրով կատարուած

* Աթանաս Դ-ի մասին Assemani. Bibliotheca orientalis T. II. p. 339—340:

միութեան ժողովի մասին: Աթանաս Ա. Անտի-
աքի նշանաւոր Հայրապետներից մէկն է՝ նորա
մասին գովասանքով են խօսում Միքայէլ Ա-
սորի* և Գրիգոր Բարբրէոս: ** 616 թ. նա
փորձել է վերջացնել Ասորի և Նգիպտացի
միաբնակների տարաձայնութիւնները և միու-
թիւն հաստատել ընդդէմ երկաթնակների:
Ըստ Թէոփանէսի և նորա հեռակողների***
նա շատ խորամանկ գեր է խաղացել Հերակլէ
կայսեր կատարած միութեան փորձերի ժա-
մանակ: Մենք ցոյց ենք տուել, որ այդ բա-
նակցութիւնը կատարուել է 633—634 թ. և ոչ
629 թ. այսինքն մօտաւորապէս այն ժամանակ-
ները, երբ գումարուեց Կարնոյ ժողովը: Նա
վախճանուել է 644 թ. ինչպէս հաղորդում Ա-
սորոյ Դիոնիսիոս ժամանակագիրը և ոչ 631 թ.
Բարբրէոսի համաձայն: Ուրեմն Աթանաս
մի այնպիսի ժամանակի մարդ էր, երբ Ասո-
րոց և Հայոց մտքերը յուզուած էին միակա-

* Տե՛սն Միքայէլի պատրիարքի Ասորոց
ժամանակագրութիւն. յԵրուսաղէմ. 1870. եր.
208—310, և 317—318:

** Assemani. Bibliotheca orientalis II. եր. 333.

*** Տես մեր շարագրութիւնը Die Entstehungs-
geschichte des Monotheletismus nach ihren Quellen ge-
prüft und dargestellt. Leipzig. 1897. եր. 18—20-

1. նոյն գիրքը եր. 26—29

մեայց վէճերի առթիւ: Չլինէին պատմական մի քանի դրական ցուցումներ՝ մարդ կարող էր սխալուելու փորձութեան ենթարկուել՝ կարծելով, որ Մոսրովկի յիշած Աթանասն ու ժողովը այս ժամանակին են վերաբերում, ինչպէս կարծել էր Տ. Գիւտ Աղանեանց: Սակայն մենք ոչ Հայոց և ոչ Ասորոց մատենագիրներից տեղեկութիւն ունինք, որ այս Աթանաս փորձած լինէր և՛ Հայոց միացնել ընդդէմ երկաթնակների, թէև Միքայէլ յիշում է, որ նա «յոժ սիրեցեալ եղև յաշխարհէն Հայոց ի մեծամեծաց և ի փոքունց» (եր. 310):

Ընդհակառակն Աթանաս Դ-ի (724—740 թ.) համար Հայոց պատմիչներից Ասողիկ և Կիրակոս Դանձակեցին, Վարդան, Ասորիներից Միքայէլ և Բարեբրէոս պատմում են, որ Օձնեցու օրով զուամարում Մանազկերտի ժողովում մասնակցել են և նորա ներկայացուցիչները: Ասողիկ առանց յիշելու Աթանասի անունը՝ հաղորդում է, որ Մանազկերտի ժողովին մասնակցել են «վեց եպիսկոպոս յԱսորւոց՝ Յակոբիկ տանէ՝ հրամանաւ պատրիարդին իւրեանց»: * Դանձակեցին աւելի մանրամասնութիւններ է տալիս. «կոչէ (Օձնեցի) և զԱթանաս պատրիարք Ասորւոց, և նա ա-

* Եզեանցի հրատ. եր. 103:

աբէ վեց եպիսկոպոս, և նզովէ զՅուլիանիտան և զապականացու ասորդս ի Զրիստոս, և զԲարշապուհ և զԳաբրիէլ բանասարկուս Հայոց և Ասորոց, և կանոնական օրինադրութեամբ պայծառացոյց զեկեղեցի, ի բաց ընկեցեալ զբաւանութիւն Քաղկեդոնի, որ յաւուրցն Հերակլի կայսեր և Նզրի զայթակողսի ունէր անկարգութիւն զաշխարհս Հայոց: Կարգեալ զընթերցուածն սրբոյն Յակոբայ և Կիւրղի, և զամենայն տօնսն՝ որպէս կարգեալ էր սրբոյն Գրիգորի՝ տօնեցին ի ԽԾ գեկտեմբերի ամսոյ Դաւթի մարգարէին և Յակոբայ առաքելոյն, զոր յայլ արգս ծննդեան Տեառն տօնէին . . . *

Միջայէլ Ասորին, որ ժամանակով Գանձակեցոց առաջ է (1166—1199 թ. պատր.) նման է աւելի Գանձակեցուն, բայց ունի այնպիսի կարևոր տեղեկութիւններ, որ պակասում են վերջի պատմութեան մէջ: Յամենայն դէպս նորա միմեանցից անկախ են գրում: «Յայսմ ժամանակի (այսինքն արարացոց խալիֆ Հէշմի ժամանակ 724—743 թ.) էին Աթանաս պատրիարքն Անտիոքու և Յովհաննէս իմաստասէրն հայրապետն Հայոց, և Սիւնիք և Վասպուրական և Աղուանք և Սասանունք և Յա-

** Ոսկան Յովհաննիսեանցի հրատ. 38—39:

կորիկ Ասորիք էին ի մի դաւանութեան առաքելական հիմամբ. և վասն այսորիկ Երթաւ յին Ասորիք առ Սաւանօք առ Հայք և ասէին. Մեք սուրբ Գրիգորի դաւանութեամբն եմք, և առնուին ի նոցանէ ձեռնագրութիւն, և ոչ գոյր հակառակութիւն. և վասն այսորիկ կոչեցան Գրիգորիկք: Այս բարեկամական յարաբերութեան խանգարման պատճառն եզան Բարչապուհ երէցն ու Գաբրիէլ սարկաւազը որ Հայոց մասին շարախօսում էին թէ Եռլիանիտներ են, իսկ զԱսորոց ապականացու ասէին զմարմինն Զրիստոսի այլ և պատրում Եզրի մնացեալ էր ի Հայս ի տեղիս տեղիս առ բազումս: Օձնեցին Աթանաս պատրիարքին թուղթ է ուղարկում մի Հայ եպիսկոպոսի ձեռքով, իսկ ինքը Մանավկերաում ժողով է գումարում որին մասնակցում են Ասորի վեց եպիսկոպոս: Ժողովը նդովում է Եռլիանիտներին և զապականացու խոստովանողսն զԶրիստոս» վերոյիշեալ բանսարկուներին և Եզրիաներին: «Բայց սակս տօնից և արարողութեանց գտաւ զանպանութիւն ինչ, որոց ոչ արարին փոյթ և արձակեցան սիրով»: *

Օձնեցու և Աթանաս պատրիարքի օրով

* Եր. 351—353:

գումարուած ժողովի մասին քաղուածքներ է բերում և Ասեմանին Գրիգոր Բարբրէոսի ժամանակագրութիւնից: «Սա (Աթանասը) ժողով գումարելով՝ Հայոց Ասորի Յովովրիկների հետ միացրեց Յունաց 1037 (= 726) թ»:^{*} Աւելի ընդարձակ տեղեկութիւններ ենք ստանում Testimonia Auctorum վերնագրի տակ եղած հատուածից. Բարբրէոսի կարծիքով Հայերը յարել էին Յուլիոս Աղիկառնացու վարդապետութեան. Աթանասի և Յովհաննէս կաթողիկոսի օրով գումարուած ժողովի նըպատակն էր Հայոց յետ դարձնել այդ մոլորութիւնից: Մեր պատրիարք Աթանասի և նըրանց (Հայոց) Յովհաննէս կաթողիկոսի օրով քննութիւն եղաւ այս հարցի մասին և ընդունելով մեր դաւանութեան իսկական ճշմարտութիւնը՝ միացան մեզ հետ և ստորագրեցին միութեան թուղթը: Բայց և այնպէս շատ ժամանակ չանցած՝ դարձան կրկին Յուլիանոսի հին վարդապետութեան»:^{**}

* Bibl. Orient. II, **թ.** 338: Hic (Athanasius) congregata Synodo Armenos cum Syris Jacobitis conciliavit anno Graegorum 1037.

** ibid **եր.** 295-296: Et sub Athanasio quedem nostro Patriarcha, et Ioanne ipsorum catholico in publica collatione disquisitionem hac de re habuerunt, nostrae—que doctrinae certam veritatem agnoscentes nobis

Յիշեալ պատմագիրներէից զառ ձեռագիրներէ մէջ մի փոքրիկ գրութիւն ունինք «Յոհաննու Իմաստասիրի Հայոց կաթողիկոսի Սակս ժողովոց որ եղին ի Հայս» վերնագրով: Եկարագրուած ժողովներէից վերջինը Մանազկերտի նոյն ժողովն է, որի մասին տեղեկացանք Հայոց և Ասորոց պատմիչներէից: Չամչեան առանց որ և է դրական փաստի այս ժողովը համարում է 651 թ. գումարուած ոմն Յովհաննէս տեղապահի և ոչ Օձնեցու օրով: Այն ինչ մեր յիշատակարանի համաձայն ժողովը եղել է «Ի ԾՃԾ (= 726) թուականին Հայոց յԵ. արէամսոյ»: Սխալ համարելով Չամչեանի կարծիքը՝ մենք չենք պնդում նորա ներկայ բնագրի հարազատութեան վերայ: Մեզ համար հետաքրքրականն այն է, որ այստեղ յիշուած են ժողովին մասնակցող Հայ և Ասորի եպիսկոպոսներէ անունները: Հայոց եպիսկոպոսներն են՝ «Ալփէոս Հարքա, Թադէոս Ոստան, Սահակ Մամիկոնեան, Յեսու Բասենոյ, Սարգիս Տայոց, Թէոփորոս Բզնունեաց, Գրիգորէս քորեպիսկոպոս Արշարունեաց»: Իսկ Ասորիներէ համար հեղինակը հետեւեալն է հաղորդում. «Եկին ընդ մեզ և արք ոմանք դարձեալ եպիսկոպոսք

reconciliati sunt, et libello unionis subscripsere. Nihilominus non modico post tempore ad antiquum Iuliam dogma rediere.

վեց յԱսորոց Յակորիկ տանէ, վասն միաբանու-
թեան խոստովանութեան ընդ մեզ լինելոյ, որոց
անուանք՝ առաջնոյն Կոստանդին եպիսկոպոս
(փոխանորդ պատրիարքին, բ. Բասիլ) մետրա-
պօլիա Ուռհայ քաղաքի գ. Սիմէոն Խառանա
գ. Թէոդոս Գարգմանից եպիսկոպոս. ե. Տէր
Աթանաս Նփրկերտոյ եպիսկոպոս, գ. Թէոդո-
րոս Ամասիոյ եպիսկոպոս: Սորա ամենքեան
հրամանաւ արքեպիսկոպոսին Անտիոքա եկին
առ մեզ ի միաբանեալ ժողովն, և միաւորեալ
ընդ միմեանս հաւատով՝ զմիութիւն խոստո-
վանելով: *

Այս բոլոր վկայութիւնները միաձայն
հաստատում են, որ Օձնեցու և Աթանաս Գ-ի
օրով Հայոց և Ասորոց մէջ միութիւն հաս-
տատելու նպատակով մի ժողով է գումարուած.
բայց թէ Խոսրովկի Ա. և Դ. թղթերի մէջ
յիշուածը նոյն է այս ժողովի հետ, թէ ոչ,
հետեւեալ պրակներից կտեսնենք:

Է.

Հայ և Ասորի պատմիչների տուած տե-
ղեկութիւնները Օձնեցու օրով գումարուած
ժողովի մասին կարող ենք հետեւեալ կէտերի

* № 730 թ. 287, փակագծի մէջ դրածը ԼԸ-
րացրել ենք Չամչեանից Բ. հատոր եր. 267:

մէջ ամփոփելու ժողովը 1) զումարուել է Անտիոքի Աթանաս պատրիարքի եպիսկոպոսների մասնակցութեամբ: 2) նշովել է Յուլիանիտներին, Քրիստոսի մարմինը ապականացու ասողներին կամ Սեւերեաններին: 3) Հերակլի օրերից Հայաստանում մնացած Եզրիտներին կամ Քաղկեդոնականներին: 4) Ժողովն զբաղուել է ծիսական եւ սոնական խնդիրներով:

Ա՛րդ, Խոսրովկի գրութիւնների բովանդակութեան պարզ համեմատութիւնը ցոյց է տալիս, թէ նորա յիշած ժողովը այլ չէր քան պատմիչների նկարագրածը: Մորա գրութիւններից նոյն տեղեկութիւններն ենք ստանում այս խնդիրների մասին, ինչ որ յայտնում են պատմիչները: Խոսրովկի գրութեանց պատճառը հէնց այն տարածայնութիւններն են, որ ծագել են ժողովի մէջ: Առաջին թուղթն ուղղուած էր քաղկեդոնականութեան հակուած բարձրաստիճան մի անձի դէմ, երկրորդ, երրորդ և հինգերորդը Յուլիանիտների, իսկ չորրորդը Թէոդոտոս եպիսկոպոսի դէմ, որ Քրիստոսի մարմինը ապականացու դաւանող կամ Սեւերեան էր: Խոսրովկի յիշած ժողովն ևս զումարուել է Անտիոքի Աթանաս անունով մի պատրիարքի օրով եւ նորա եպիսկոպոսների մասնակցու-

թեամբ. Ասորի եպիսկոպոսների վեց թիւը՝
թէ և յայանի չէ Մասրովկից՝ բայց նորա յի-
շած Ասորի երկու եպիսկոպոսների անուն-
ները նոյն են «Սակս ժողովոց» գրութեան
ցանկի երկու անունն հետ: *

Մասրովկի յիշած ժողովն ևս զբաղուել է
ծիսական և տօնական խնդիրներով: Առա-
ջին թղթի մէջ յիշուած հակառակորդը՝ քաղ-
կեդոնականութեան հակուած բարձրաստիճան
անձը՝ պահանջում էր «ի քսան և ի հինգն
դեկտեմբերի ծնունդ առնել և զերեքսրբեան
օրհնութիւնն ի վերայ Նրորդութեանն՝ և
ոչ ի վերայ Որդւոյ միայն նուագեալ»: Ժո-
ղովի մէջ յուզուած ուրիշ ծիսական խնդիր-
ների մասին՝ «որով ոչ այնքան յընդունելն
օգտեսցի եկեղեցի և ոչ յոչ ընդունելոյն վը-
նասեսցի»: Հեղինակը տեղեկութիւններ չէ հա-
զորդում, որովհետև նա կամենում է դաւանա-
բանական խնդիրները պարզել և ոչ թէ ժողովի
նկարագրութիւնը տալ: Ծիսական այս տեղե-
կութիւնը, որ քաղում ենք Մասրովկից, հա-
մապատասխան է Գանձակեցու պատմածին: **

Միքայէլի համաձայն ծիսական խնդիր-
ների մասին հարց է եղել նաև Հայոց և

* Այս գրքի մէջ էր. 66:

** Յովհ. հրատ. էր. 39:

Ասորևոց մէջ: Արդարեւ այդ իրողութիւնը հաստատուում է մեր յիշած « Հարցմունք Հայրապետին Անտիոքա ընդ Խոսրով Հայոց վարդապետ յաղագս ծնունդն առնելոյ » գրութեամբ: Աթանասի և Խոսրովի մէջ եղած վիճարանութեան առաջին կէտը ծննդեան տօնն էր. ի՞նչու բոլոր քրիստոնեաները դեկտ. 25-ին են կատարում, իսկ Հայերը յունուարի 6-ին: Խոսրովիկ բացատրում է, թէ Հայերը հետևում են մինչև Յուստիանոս ընդունուած նախնի սովորութեան. փոփոխութիւնը կատարուել է յիշեալ կայսեր օրով: « որ բռնացաւն ի վերայ քաղաքին Երուսաղեմի » և իւր ամբողջ տէրութեան մէջ կարգերը փոխել տուաւ. Ժողովն էլ հնազանդեց կայսեր հրամանին, այն ինչ առաջ, Յակոբոս Տեառնեզրօր կարգադրութեան համաձայն, բոլոր եկեղեցիները միասին էին տօնում: Անդրէասի վկայութեամբ Կոստանդիանոս մեծի ժամանակ ծնունդը յուն. 6-ին էր կատարուում: Կիւրեղ թէև յիշում է, որ ուրիշ քաղաքներում դեկտ. 25-ին ծնունդ են կատարում, բայց ինքը փոփոխութիւն չարւաւ: այլ այն օրը Դաւթի և Յակովբայ սօնը կարգեց: Հայերը յայտնութեան և մկրտութեան սօնը միասին են կատարում նախնի սովորութեան համաձայն, որին վկայ են Յակո-

բոս Տեառնեգրայր, Կիւրեղ և Անդրէաս:
Երկրորդ խնդիրը Աւետեաց տօնի մասին էր: Խոսարովիկ իւր բացատրութիւնների ընթացքում ի միջի այլոց յայտնում է և հեռեեայր. «բայց զաւետեացն աւր տառնեմք յետ տառնախմբելոյ զյայտնութիւն Փրկչին մերոյ, զի պահք սուրբ աղհացացն մի լուծցին» զի հազիւ հազ կարացին վարդապետքն հայոց զաւր Խ. երրորդին Տեառն մերոյ պահաւք հաստատել: Ընդգծած տողերի մասին մի նկատողութիւն ունինք, բայց քիչ յետոյ:

Աթանասի և Խոսարովի վիճաբանութեան երրորդ հարցը անապական բաժակի եւ անխմոր հացի խնդիրն էր: Աթանաս յիշում է, թէ Յակոբոս Տեառնեգրօր պատարագամատոյցի համաձայն բաժակի մէջ ջուր պէտք է խառնել: Խոսարով անվաւերական է համարում յիշեալ գրուածքը: Այդ հատուածը մէջ ենք բերում Խոսարովի խօսքերով, որովհետեւ պատարագամատոյցների գրականութեան հնագոյն յիշատակութիւններից մէկն է: «Ոչ ոք յաստուածային պատարագացն յիշէ զպատարագամատոցն, ոչ երանելին Երիանոս (Irenaeus) հետեոյն առաքելոց, և ոչ երանելին Եւսեբի, որ զպատմութիւնն եկեղեցւոյ գրեաց. քանզի Յակովբոս եղբայրն

Տեառն ոչինչ եթող գրով, քան զընթերցուածս և զկաթուղիկէսն: Յամենայն ժամ յիշէ Սւսերի և ասէ. զառաքելոցն այդ ինչ ոչ գտաք. աղի, ասա, թե պատարագամատոց ունէին առաքեալքն զինքատուտցն կամ զպսակադրութեանն կամ զվախճունելոյ կարգս ընդէր ոչ ունեին, ապա զայս ամենայն որպէս կատարեին»:

Աթանասի և Խոսրովի մէջ եղած այս խօսակցութիւնը մենք վիճարանութիւն անուանեցինք. բայց աւելի տրամախօսութիւն կարելի է անուանել, քան վիճարանութիւն: Որովհետեւ Աթանաս իսկապէս բացատրութիւն է ինդրում յիշեալ կէտերի մասին և ոչ հակառակել կամենում: Գրութեան տրամախօսական այս եղանակը առիթ չպէտք է լինի կասկածելու նորա վաւերականութեան վերայ: Հին ժամանակներից ընդունուած մի ձև էր այդ կրօնական խնդիրներ պարզելու համար. Հայոց և օտար եկեղեցիների մատենագրութեան մէջ բազմաթիւ օրինակներ ունինք: Բաւական է յիշել Պիւրրոս պատրիարգի և Մաքսիմոս Խոստովանողի մէջ եղած վիճարանութիւնը, որ Միակամեայց պատմութեան վաւերական աղբիւրներից մէկն է: Մենք համոզուած ենք, որ գրութեանս մէջ յիշուած Խոսրով հայոց վարդապետը ոչ այլ ոք է, քան Խոսրովիկ

Թարգմանիչ: Ապացոյց սորան Աթանաս և
Խոսրով անուանների զուգադիպութիւնը և
բովանդակութեան համաձայնութիւնը Մի-
քայէլ Ասորու և Գանձակեցու հետ: Խոսրովի
և Աթանասի խօսակցութիւնը սուր, վիճա-
բանական բնաւորութիւն չունի, այլ ճիշդ
այնպէս է, ինչպէս Միքայէլ Ասորին է հաղոր-
դում. «բայց սակա տօնից և արարողու-
թեանց գտաւ զանազանութիւն ինչ, որոց ոչ
արարին փոյթ և արձակեցան սիրով»: Գան-
ձակեցու խօսքերն ևս «կարգեալ զընթեր-
ցուածն սրբոյն Յակոբայ առաքելոյն, զոր
յայլ ազգս ծննդեան Տեառն տօնէին» դար-
ձեալ համաձայնում է մեր գրութեան: Թարգ-
մանիչն է այստեղ յիշուած Խոսրովը և ոչ
այլ ոք, որովհետև մեզ յայտնի Խոսրովներից
ոչ մէկի ժամանակը յարմար չէ գալիս Ան-
տիոքի Աթանաս անունով պատրիարքների
ժամանակին: Խոսրով Անձեացուն ժամանա-
կով ամենից մօտը Աթանաս Ե-ն է, որ պատ-
րիարքական աթոռի վերայ է բարձրացել
987—1004 թ.* այն ինչ Անձեացին վախճա-
նուած էր 965 թ. առաջ:** Ձի կարող խօսք

* Assemani. Bibl. orient. T. II. P. 351—352.

** Միաբան. Անանիա Մոկացի. Աբարատ.
1897 փետր. եր. 94.

լինել նաև Անանիա Մոկացու թղթի մէջ յիշուած Խոստրով գիթնականի մասին, որովհետև № 102 ձեռագիրը, ուր գտնուում է մեր յիշատակարանը, 971 թ. է գրուած:

Մեզ թուում է, թէ այս վիճարանական գրուածքը մի ուրիշ ինգրի վրայ ևս լոյս է սփռում: Մենք յիշել ենք Խոսրով հռետոր անունով մէկին, որ Չամչեանի հաղորդած տեղեկութեան համաձայն աղուհացից ճառերունի գրած, և մի փոքրիկ հատուած էլ վկայութիւն է բերում իւր պատմութեան մէջ: * Այս վիճարանական գրուածքի ընդգծած մասը համեմատելով Չամչեանի Խոսրով հռետորից բերած հատուածի հետ՝ մեր մէջ այն միտքը ծագեց, թէ Խոսրովիկ թարգ-

* Հատոր Բ. եր. 609. Յերբեմն ժամանակի՝ յորժամ հոռուք տիրեալ ունէին զաշխարհս մեր, և խառն բնակութիւն էր քաղկեդոնականացն ընդ մերսն. և սկսան ոմանք շեղիլ որկրամոլութեամբ զկնի նոցա խառնակութեանն. այլ և վերակացուքն յունաց բռնաբար գայթակղեցուցին. և հարկ եղեւ վարդապետացն որ ի ժառանակիս՝ հնարս խնդրել, եւ հռեւանցից գօսնել ի հեղեղէ անպարտօրեանն, իբրև կամուրջ ինչ արկանել զլուծումն շարաթու և կիւրակէի, զի գայլ աւուրս սրբութեամբ պահեցնն, և զատանիցին ի նոցանէ. եւ այսպէս կանայ եւ պաւսայ ի հարկէ իրամասեցին գամուր պարիսպ պահոցն և քակեցին զցանկն առաքելական:

մանկը նոյն պէտք է լինի Խորով հետորդի հետ: Մեր ձեռքում եղած նիւթը այնքան չնչին է, որ մեծ համարձակութիւն կլինէր դրական եզրակացութիւն հանել, բայց աչքի առաջ ունենալով, որ Խորով հետորդը ապրում էր Ը. դարու կէսերից յետոյ,* որ նա քառասնորդական պահքի մասին գրելիս յիշում է Հայոց վարդապետների ջանքը, ինչպէս և Աթանաս Անտիոքացու հետ վիճող Խորովը, թուում է, թէ սխալ չպէտք է լինի մեր ենթադրութիւնը:

Ը.

Խորովիկ Թարգմանչի և պատմիչների յիշած ժողովի նոյնութեան հաստատութեան մի երկրորդ փաստ է հետևեալը: Չեռագիրների մէջ տասը նզովներից բաղկացած մի փոքրիկ գրութիւն ունինք, որ իւր վերնագրով և բովանդակութեամբ միանգամայն համապատասխան է պատմիչների նկարագրած ժողովին: Նզովքներն ուղղուած են Յուլիանիսներին եւ Սելերեաններին դէմ եւ վերնագրին նայելով Մանագկերտի ժողովի մէջ են հաստատուած**։ Համեմատելով այս գրութիւ-

* Համ. այս գրքի եր. 28—29:

** № 1679 (Կար. 1637) 300^բ նզովքն յառաջին ժողովքն Մանագկերտի.

նը Խոսրովիկ Թարգմանչի երկերի և Օձնեցու Երևութականաց ճառի հետ՝ մեծ առնչութիւն ենք գտնում ըովանդակութեան կողմից: Մինչև իսկ նզովքներից մի քանիսը մեզ համար հասկանալի են դառնում Երևութականաց ճառի ընթերցանութեամբ: Օրինակ առաջին երկու նզովքները (տես քիչ յետոյ) դաւանաբանական նորութիւն չեն տալիս և մենք չենք հասկանալ առաջին անգամից, թէ նորա Յուլիանիտների դէմ են ուղղուած, եթէ Երևութականաց ճառը չպարզէր մեզ այս խնդիրը: Կարգալով Երևութականաց ճառի մէջ Օձնեցու հակառակորդի առարկութիւնները Երրորդութեան ուղղափառ վարդապետութեան դէմ՝ ** մեզ հասկանալի է դառնում, թէ ի՞նչու Մանազկերտի ժողովի հայրերը անհրաժեշտ են համարել առաջին նզովքը հաստատել. երկրորդ նզովքի լուսարանութիւնը տես Օձ. եր. 71. Նզովքների մէջ Յուլիանիտների դէմ եղած բոլոր կէտերը գտնում ենք Երևութականաց ճառի մէջ: Այդ առնչութիւնը եթէ մի կողմից հաստատում է նզովքների վաւերականութիւնը, միւս կողմից ցոյց է տալիս Խոսրովիկ յիշած ժողովի նոյնութիւնը Մանազկերտի ժողովի հետ: Խոսրովիկ իւր գրութիւններով ճիշդ

** Յովհաննու Իմաստասիրի մատենագրութիւնք Վենետիկ. 1833 թ. եր. 62. 63. 64

նոյն ազանդների դէմ է մաքառում, որոնց համար և դրուած են Մանագկերտի նզովքները: Ընթերցողների զիւրութեան համար մէջ ենք բերում այդ փոքրիկ գրութիւնն ամբողջութեամբ, թէև արդէն հրատարակուած է միանգամ: *

ա. Եթէ ոք ոչ խոստովանի զտւրբ Երրորդութիւնն մի բնութիւն և մի աստուածութիւն, յերիս դէմն և յերիս անձնաւորութիւնս կատարեալս հաւասարս, նզովեալ եղիցի:

բ. Եթէ ոք ոչ խոստովանեսցի զբանն Աստուած մարմնացեալ ի սրբոյ կուսէն ճշմարտութեամբ, այսինքն զբնութիւնս մեր առեալ ի նմանէ՝ զհոգի և զմարմին և զմիտս առանց ապականութեան, ասիցէ կարծեալք և նմանութեամբ երևեալ զԶրիստոս, նզ.

գ. Եթէ ոք ոչ ասիցէ ի մեղանչական և ի մահկանացու մերմէ բնութենէս առնուլ մարմին Բանին Աստուծոյ, այլ յանմեղ, յանմար եւ յանապական ընութենէն, զոր ունէր

*** Սամուէլի Քահանայի Անեցոյ հաւաքմունք ի գրոց պատմագրաց յաղագս գիւտի ժամանակաց անցելոց մինչև ի ներկայս. հրատ. Ս. Էջմիածնի տպարանի, աշխատ. Արշակ Տ. Միքէլեանի. Վաղարշապատ. 1893. եր. 187.

Յօրիաստեղծն յառաջ քան զյանցանսն՝ նզ.*

դ. Եթէ որ ոչ խոստովանեսցի զմարմնացեալ Բանն Աստուած մի բնութիւն ըստ անճառ միաւորութեանն, որ յԱստուածութեանն՝ որ յԱստուածութենէն և ի մարդկութենէս, այլ է կամ ըստ ընութեան մի ընութիւն և կամ եթէ ըստ շփոթութեան և ըստ փոփոխման մի բնութիւն, նզ.

ե. Եթէ որ ոչ խոստովանեսցի զմի և զնոյն Աստուած և մարդ միանգամայն՝ այլ զայլ ոմն Աստուած ասիցէ և զայլ ոմն մարդ, նզ.

զ. Եթէ որ ոչ ասիցէ զմարմինն Բրիստոսի անապական ի ծննդենէն որ ի կուսէն մինչև ցյաւիտեան, ոչ ըստ ընութեան, այլ ըստ անճառ միաւորութեան, այլ մեկն ցարութիւնն ապականացու և անփառաւոր և անկարար և ապա յեր ցարութեանն ասիցէ եղև անապական և փառաւոր և կարարեալ, նզ.

է. Եթէ որ ոչ ասիցէ զմարմինն տէրունական չարչարելի և մահկանացու ըստ բնութեան և անչարչարելի և անմահ ըստ աստուածութեանն՝ բանն միաւորութեան, այլ

* Նշողքներ ժեջ շղագրերով ընդգծուած նախադասութիւնները վերագրուած են Յուլիանիստներին, իսկ նոտրագիրները Սևեբեաններին:

ապիցէ ըստ ընութեան անշարժարեւի եւ ան-
մահի և կամ ըստ անձառ յնաւորութեան շար-
ժարեւի և մահանալու նշ:

Ը. Եթէ ոք ոչ ապիցէ զՔրիստոս մար-
մնով կրեալ զամենայն կիրս մարդկայինս ան-
ուանց մեղաց, այլ ըստ աստուածութեանն զնայ
անկեալ ընդ կրիս, և կամ աննաղորդ լեալ
զնայ մարդկային կրից ըստ անաւրէնու-
թեանն, նշ.

Թ. Եթէ ոք ոչ խոտոզանեցի զՔրիս-
տոս յետ անձառ անաւրէնութեանն հաւա-
տար Հաւր և Հոգւոյն՝ Աստուած Ճշմարիտ՝
նոյնպէս կատարեալ և Ճշմարիտ մարդ հա-
ւատար մօր և մեզ, բայց ի մեղաց՝ նշ.

Ժ. Եթէ ոք ոչ խոստովանեցի անա-
պականաբար կրեալ Քրիստոսի զամենայն կիրս
մարդկայինս կամաւ, այլ ասպականութեամբ
անէն նմայ զայստիկ և կամ ելէ զայն ինքն
զկիրս ասպականութեան զնէն նմայ և ոչ խո-
տովանին ըստ առաքելոցն և մարգարէիցն և
ուղղափառ վարդապետաց խոստովանութեան,
նշ.

Այս նորոգքերից ա.-ը Եռլիանիտների, իսկ
գ.-ը Սեւերեանների համար է հաստատուած.
դ. է. ը. Թ. Ժ. երկուսի դէմ միանգամայն:
Մնացածները թէև ինքնըստինքեան այս

աղանդների գէմ չեն: բայց հասկանալի են դառնում Օձնեցու Երևութականաց ճառի և Խոսրովիկ թարգմանչի նոցա դէմ գրած երկերի ընթերցանութեամբ: Համեմատենք միայն այն նշովքները, որ այս կամ այն աղանդին են վերաբերում: Երրորդ նշովքի հետ խնդրում ենք համեմատել նաև Խոսրովիկից հանած մեր քաղուածքներն ու վկայութիւնները* (Ձեռ. № 518 եր. 276-272), ապա հետևեալը (եր. 326—327 Ե. թղթից). «Եւ որ ղնէ յարացոյց մարմնոյն Բրիստոսի զառաջին մարդոյն մարմին, նախ քան զանցանելն ասելով առաջին մարդն անընդունակ էր կրից մարդկայնոց՝ մարմնականսաց եւ հոգէկանաց. թէ այնպէս է, Բրիստոս ոչ ունէր զընութիւն զառաջին մարդոյն, զի կրեաց կարգաւ և կամաւորութեամբ զամենայն կիրս մարդկայինս առանց մեղաց և ապականութեան: Եւ եթէ ունէր զընութիւն առաջին մարդոյն, և հաւասարեաց մեզ ամենայնիւ ըստ նմանութեան առանց մեղաց՝ յայտ է, թէ և առաջին մարդն ընդունակ էր կրից. և եթէ հոմարուն ունէր Բրիստոս զմարմինն առաջին մարդոյն և մարդն առաջին անընդունակ էր կրից, առ

* Այս գրքի մէջ եր. 49—51:

աչօք ապա պարտին լինել Քրիստոսի կիրքն
և ոչ ճշմարտութեամբ: *

Զորորդ նգովքը համ. եր. 336. Ծ.
Թուղթ. շի՛նչ և առ նոսա, որք ասենն:
Թէ յերկուց մին զՔրիստոս ամբարշտութիւն
է, այլ պարտ է ասել ի վերայ նորա մի ըր-
նութիւնն Արդ յերկուց մին ասելն առ
ձեռն պատրաստ յանդիման ցուցանէ զիմաս-
տըս, եթէ բանն, որ յԱտուածոյ Հօրէ, մար-
մին մարդկային զգեցաւ ի սուրբ Կուսէն Մա-
րիամայ և ընդ ձեռն անբաժ և մշտնջենաւոր
միութեանն մի սաի: Բանդի բանին և մարմ-
նոյն երկոցունցն իմանամք լինել զմիաւորու-
թիւն: այսինքն է յԱտուածութենէն և
ի մարդկութենէն իսկ մի բնութիւն ու-
նել ասելով զՔրիստոս՝ ի վերայ ոչ բերելով
ըստ միաւորութեան բանի, ասացեալ լինի զմի
բնութիւնն ըստ համագոյութեան բանի (այս-
ինքն՝ ըստ համագոյութեան բանի և մարմնոյ,
որից և մի ընութիւն ըստ ընութեան**) . . . և
կամ որպէս ստեղծանեն ըստ շփոթութեանն
զմիաւորութիւնն իմանայցէ . . .

Այնքան նմանութիւն կայ այս հատուա-

* Աերջին մասը համ. Բ. նգովքի հետ. Տես
Երևութականաց ճառը եր. 71.

** Փակագծի մէջ առնուածը մերն է.

Տի և Դ. նզովքի իմաստների մէջ, որ կարծես նոյն հեղինակն է խմբագրել:

Է. նզովքի «ըստ ընուլթեան անշարշարելի եւ անմահ» խօսքերի հետ համեմատել Աղիկառնացու վարդապետութիւնը Խորրովկի բառերով* և ապա հետևեալը. «Արդ այսպէս բանին, որ ըստ միաւորութեանն ասի չարշարելի (ուղղափառ մտքով քիչ առաջ բացատրածի համեմատ) և եթէ որ դիցէ զայն նմա ըստ ընուլթեանն զու» համաձայն է Արիոսին, շնոյնպէս և մարմնոյ նորա զասելն ըստ միաւորութեանն անշարշարելի, եթէ որ դիցէ զայն նմա ըստ ընուլթեանն զու, Յուլիանիոս է» . . . եր. 245. Ա. թուղթ.

Մենք կարող ենք բազմաթիւ վկայութիւններ բերել մեր հեղինակի այլ և այլ թրղութից, որոնք համապատասխան լինէին Յուլիանիտների դէմ հաստատած նզովքների այս կամ այն կէտին: Բայց այսքանն էլ բաւական ենք համարում ցոյց տալու, որ Խորրովկի ճիշդ նոյն աղանդի դէմ եւ նման ծեւով է մնաքառում, ինչպէս և Մանագկերտի ժողովի հայրերը (Տես և Ծրութականաց ճառը եր. 68, 69, 70):

Իսկ Սևերեանց դէմ հաստատուած նը

* Այս գրքի մէջ եր. 19

զովքների, յատկապէս վեցերորդի հետ: պէտք է համեմատենք Բ. պրակի մէջ յիշուած Թէոդոտոսի վարդապետութիւնը: *

«Յերիս ժամանակս փոփոխուցն ընդունել ասէր (Թէոդոտոս) զԲրիտանիս և աստկաւ սակաւ յառաջատրութեամբ և յաւելուածով զբաւանդովն յետ յարութեանն շնորհէր դասնել նմա փառս, զկատարելութիւնն և զանապականութիւնն»: Եր. 286. համ. Զ. և Դ. նզովքների հետ:

Բնութիւն մի զԲրիտոս ասէր (Թէոդոտոս) գոյ. և յառաջ մատչելով, զնոյն բարձանէր յայլանմանս և ի զանազանս որպէս յառաջն ասացի, զոմն ամենակատար և փառաւորեալ և անապական ասելով, և զմիւսն ոչ նոյնպէս Եր. 287. Համ. Դ. և Զ. նզովքների հետ:

Ասէր (Թէոդոտոս) թէ, վասն զի անկատար եւ անփառաւոր եւ ապականացու եկաց մարմինն Բրիտոսի ի ծննդենէն մինչեւ ցյարութիւնն, պարտ էր ըստ այսմիկ եւ զնա չարչարելի եւ մահկանացու ասել մինչեւ ցյարութիւնն Եր. 210. համ. Զ. Է. նզովքների հետ:

«Թէոդիտէ ասէր. ի Մարիամայ ծնեալն անփառաւոր և անկատար է և զապականու-

* Այս գրքի մէջ Եր. 14—15

թիւն զգեցեալ» եր. 296: Համ. Զ. նզովքի հետ:

«Խոստովանեալ կրել զմարդկայինսն և ի վերայ բեր կամօք զայն կատարեալ և մի զնոսին՝ զկամաւոր կիրս ապականութիւն ի նմա իմանայր: այլ մարդասիրութեան կարեկցութիւն» եր. 303—304: Համ. Ժ. նզովքի հետ:

«Զի ամօթ արասցէ զնոսա) որք սսենն, թէ նախ քան զյարութիւնն կարօտական ունէր մարմին և ընդունող մարդկայնոց կրից և ապականութեանց) և յետ յարութեանն յանկարտութիւն և յանապականութիւն փոխեցաւ եր. 311: Համ. Զ. Ը. և Ժ. նզովքների հետ:

Այս համեմատութիւնները հաստատում են, որ երկու գրութիւնների մէջ որոշ չափով առնչութիւն կայ: Բայց մենք նկատուած նմանութիւնները մատենագրական փոխառութեամբ բացատրել չենք կարող և մատենագրական փոխառութիւն էլ չենք համարում: Շոքա հասկանալի են դառնում միայն նորանով, որ Խոսրովիկ եւս Մանագիւերտի ժողովի շրջանին պատկանող անձն էր եւ նոյն աղանդների դէմ էր մաքառում: Գուցէ առարկողներ լինին, թէ համեմատութիւնը արդարեւ պարզում է, որ Խոսրովիկ ևս նոյն աղանդների դէմ է մաքառում: Բայց դժուար է բե-

րած համեմատութիւններից ժամանակակցութեան եզրակացութիւնը հաստատել: Արգարե միայն համեմատութիւններով համարձակութիւն չէինք ունենալ մեր եզրակացութեան վերայ պնդել (թէև համեմատութեան մէջ մի քանի ակնարկներով մատնացոյց ենք արել, որ երկու գրութիւնները պէտք է ժամանակակից լինին), եթէ մենք ուրիշ նախադրեալներ ևս չունենայինք: Վերարտադրելով մեր յիշողութեան մէջ նախընթաց պրակի ապացոյցները, թէ Խոսրովի ժողովը եղել է Անտիոքի Աթանաս անուանով մի պատրիարքի օրով, որին մասնակցել են նորա երկու ներկայացուցիչները, ժողովի մէջ վէճ է ծագել Սեբեանների և Յուլիանիտների դէմ (Ս. Թուղթ), իսկ միւս կողմից պատմիչները վկայում են, որ այդպիսի ժողով գումարուել է Օձնեցու և Աթանաս Գ. ի օրով Մանազկերտում: և ապա բովանդակութեան սերտ սունչութիւն նկատելով Խոսրովի գրութեան և Մանազկերտի ժողովի նզովքների մէջ, այլ ևս անհիմն եզրակացութիւն չենք համարում: Թէ երկու ժողովները նոյն են և այդ նմանութիւնները հասկանալի են նորանով, որ Խոսրովի ևս նոյն ժողովին մասնակցողներից մէկն էր իւր վկայութեան համաձայն:

Բայց մի այլ խնդիր՝ Օձնեցու և Խոսրով-

կի գրութիւնների համեմատութիւնը այլ ևս ոչ մի կասկածի տեղիք չէ թողնում: Թէ Մոսկովիկ իմաստասէր Հայրապետի ժամանակակից եւ նորա ժողովին մասնակցող մի անձն էր: Այս կէտի լուսաբանութեան նուիրուած կրնի հետեւեալ պրակը:

Թ.

Մոսկովի գրութիւնների և Մանագլերտի ժողովի նզովքների համեմատութեան ժամանակ մենք արդէն ժատնացոյց ենք արել Երևութականաց Ճառի առնչութիւնը նզովքների, ուրեմն և Մոսկովի հետ: Այս հանգամանքը այնքան ծանրակշիռ է մեր աջուամ, որ աւելորդ չենք համարում առանձին պրակով պարզել երկու հեղինակների յարաբերութեան խնդիրը: Երևութականաց Ճառի և Մոսկովի Յուլիանիտների դէմ գրած թղթերի մէջ այնպիսի սերտ նմանութիւն կայ, որ ուշադիր ընթերցողը ոչ միայն առաջին անգամից նկատել կարող է, այլ և երբեմն կարծես Յոհան Օձնեցին է Մոսկովիկ անուան տակ Յուլիանիտների դէմ գրողը* ոճի, մտքերի, բացատրութեան եղանակի:

* Այս նմանութիւնն է երեւի պատճառ, որ Հ. Սարգսեան իւր յօդուածի մէջ (Բազմապէս 1892:

երբեմն մինչև իսկ նախագասութիւնների այն-
քան նմանութիւններ ենք գտնում երկու Հե-
ղինակների գրութեանց մէջ: Խոսրովիկ թարգ-
մանչի Բ. և Գ. զլուխները և մասամբ Դ.
թղթի որոշ մասերը բովանդակում են իրենց
մէջ Սրեութականաց ճառի զխաւոր մտքերը
հակառակորդի առարկութիւններով հանդերձ:

Այս իրողութիւնը բացատրելուց առաջ
օրինակներով թանձրացնենք մեր դիտողու-
թիւնները: Սրեութականաց ճառը երկու մեծ
հատուածի կարելի է բաժանել. առաջինը սկզբ-
բից մինչև 67 եր. երրորդ պարբերութիւնը՝
«Դարձեալ զի և որ ի մեզ բնաւորականքն» և յն-
իսկ երկրորդ՝ մնացածը: Առաջին մասի մէջ
Օձնեցին մաքառում է մարմնոյ եւ քա-
նի համագոյութիւն կամ նոյն ընութիւն վար-
դապետողների դէմ: Ինչպէս և Խոսրովիկ Բ.

Փայիս) այն ենթադրութիւնն է անում, թէ Խոսրովի-
կի ճառերը կարող են Օձնեցունը լինել, որ յե-
տագաները՝ անյայտ պատճառով, Խոսրովիկն են
յատկացրել: Այս ենթադրութեան գէժ է այն հան-
գամանքը, որ հեղինակը իւր անունը յիշում է Գ.
և Ե. թղթերի մէջ, բացի դորանից հեղինակը Գ.
թղթի վերջում պարզ յայտնում է, որ եկեղեցու
զլուխը այլ անձն է և ոչ ինքը. «զլուխ բոլոր ան-
գամոցս յառողջութեան է քե հանդերձ»: Այս
գրքի մէջ եր. 16

և մասամբ Ծ. գլխում: Ըստ Օձնեցու Հակա-
ռակորդները « զամենայնսն ի Զրիստոս ըստ
մարմնոյն՝ ոչ առնուն յանձն ասել ըստ մար-
մնոյ և կամ մարմնով. զի մի երկուց ասեն,
ակնարկութիւն տայցեմք ընութեանց ի մին
Զրիստոս. այլ ինքն իսկ Բանն Աստուած էր,
որ ընդ երկոսին անցանէր, ընդ մարդկայինսն
և ընդ աստուածայինսն » եր. 49.

Սորա խոստովանում են «մի ընութիւն
մարմնոյն եւ ըանին ըստ նոյնութեան ընու-
թեան » եր. 50. այսինքն թէ Փրկչական մար-
մինը այն բնութիւնն ունէր, ինչ որ աստուա-
ծայինը, որի դէմ Օձնեցին պնդում է, թէ
« մի բնութիւն և մի դէմ Զրիստոսի ոչ է ըստ
նոյնութեան ընութեան » « այլ ըստ անձառ
միաւորութեան բանին ընդ իւրում մարմնի »
եր. 52.

Հակառակորդն ասում էր « Որ ի Հօրէ
գոյացեալ անձն էր, նոյն անձնաւորեալ ի սուրբ
կուսէն. և որ ի Հօրէ ընութիւնն էր, նոյն ընա-
ւորեալ եղել յարգանդի կուսին » եր. 53. 55.
այսինքն Փրկչական մարմինը համագոյ էր բա-
նին ըստ ամենայնի և նոյն բնութիւնն ու-
նէր, ինչ որ Բանը:

Օձնեցին վկայութիւններով հաստատում
է, թէ պէտք է « համադոյ և համարուն ա-
սել զտէրունականն մարմինն մարդկային բնու-

Թեանո» եր. 57. այն ինչ հակառակորդը պնդում էր, թէ Փրկչական մարմինը համազոյ և համարուն է ոչ մարդկային մարմնոյն, այլ Բանին Աստուծոյ:

Իսկ երկրորդ մասի մէջ Օձնեցին նախ հաստատում է, որ ի մեզ բնաւորականքն են (այսինքն քաղցը, ծարաւը, աշխատութիւնը, արտմութիւնը, հոգ, երկիւզ, ցասուքն) հոգեկանք և մարմնականք, ոչ են ապականիչք և կամ ապականութիւն բնութեանս մերում եր. 67. Նախահայրն ունէր մարդկային այդ յատկութիւնները.... ի վերջոյ եզրակացնում է, «Արդ յայտ է, եթէ ըստ բնութեան և նախ քան զյանցանելն այսոքիկ, և ոչ յետամտականաբար ի մեղացն ի ներքս անկեալ ի բնութիւնս, որպէս և քեզ (հակառակորդին) թուեցաւ ասել» եր. 68. (Օձ. ուզում է ասել, թէ նախաստեղծը մեղանչականութիւնից առաջ և յետոյ տարբեր յատկութիւններ չունէր): Մարդն անձնիշխան է բարի կամ չար գործելու. այդպէս էր և նախահայր մեղանչականութիւնը: Հեղինակը այս ամենը գրում է «որպէս յընթացման ըմբռնեալ ըսնիս՝ քոյինն սակս ըսնի» * եր. 70:

* Թէ հակառակորդը գրի է առել իւր վարդապետութիւնը, երևում է ճառի մէջ շատ ան-

Ապա այս բացատրութեան կցում է Փրկչի մարդկային տնօրէնութիւնները՝ եզրակացնելով՝ «ուրեմն ըստ օրինի մարմնոյն իւրոյ՝ զոր ի մէնջն ընկալաւ, զմերն կրէր կիրս, եւ ոչ ըստ աստուածութեանն, որպէս քեզ թուի ասել» եր. 70. Այսպիսով հեղինակը երկրորդ մասն էլ կապում է առաջնի հետ հաստատելով, թէ Զրիստոսի մարմինը մարդկային էր ըստ ամենայնի (բաց ի մեղաց), ուրեմն և Ճշմարիտ և իրական էին նորա բոլոր մարդկային տնօրէնութիւնները և ոչ «երեւութական տեսութիւն, որպէս առ Արրահաման եկիր և ընդ Յակոբայ եղև կռուակից» եր. 71, ինչպէս օրինակ էին բերել հակառակորդները եր. 60.

Այժմ Երևութականաց Ճառի առաջին մասի հետ խնդրում ենք նախ համեմատել Դ. պրակի Դ.) հատուածի մէջ Խոսրովկից հանած մեր քաղուածքները՝ * ապա Դ. նզովքի հետ համեմատած հատուածը: ** Մէջ բերուած վկայութիւններից պարզ է, որ հակառակորդները դաւանում են մի քննութիւն ըստ համագոյութեան ըսնի եւ մարմնոյ, այս-

զերից, բայց յատկապէս եր. 55 «գրեցեր ի քում շարագրածութիւնս անդ» խօսքերից:

* Այս գրքի մէջ եր. 49—51: ** Անդ եր. 81.

ինքն Զրիատապի անօրէնութիւնները մարդկային յատկութիւններ չունին: այլ միայն աստուածային: Բ. գլխի վերնագրից իսկ երեւում է, որ հեղինակը տէրունական մարմնի եւ քանի համագոյութեան կամ մարմնոյ եւ քանի նոյն ընութիւն վարդապետողների դէմ է զրոււմ: Երկրորդ գլուխն սկսում է այս բառերով. «Եթէ քանին Աստուծոյ համագոյ ասի Փրկչականն» ապա գտանի եղեալ Հօր եւ Հոգւոյն համագոյ, այլ եւ նորին ընութեամբ» եր. 268. Համ. Օձն. 53. 55. 57 երեսներից բերած վկայութեան հետ: Խոսրովիկ ևս, ինչպէս Օձնեցին, հաստատում է մի ընութիւն ըստ միաւորութեան կամ մի ընութիւն քանին Աստուծոյ մարմնացելոյ վարդապետութիւնը:

Նմանութիւնը շատ աւելի ակնբեր է Երեւութականաց ճառի երկրորդ մասի և Խոսրովիկի Գ. Թղթի և Ե.-ի որոշ մասերի հետ: Երրորդ Թղթի առաջին տողերից երևում է, որ հակառակօրդները վարդապետում են թէ մի եւ նոյն ընութիւն նախաստեղծին յերկուս ընութիւնս զանազանեալ գտաւ: այլ ընութիւն ունել նմա յառաջ քան զյանցանսն, եւ յայլ փոխել յետ յանցանացն, ասելով յառաջ քան զյանցանսն անմահ էր եւ անապական եւ ամենայն կրից եւ կարեսաց մարդկայնոց անընդունակ, զի այնք յետ մեղացն ինա չար

յաւելեալ եղնւ: Բայց Խոսրովիկ, ինչպէս և Օձնեցին, պնդում է, որ նախաստեղծն ունէր հոգեկան և մարմնական յատկութիւնները: որոնց Խոսրովիկ եւս ընաւորականք է անուանում: Ծախաստեղծի բանական և զգայական լինելը հաստատում է գրախտի պատմութեամբ ինչպէս Օձնեցին եր. 67—68: Մեղքը մարդու անձնիշխանութեան հետեանքն էր: Բրիստոս ևս «համօրէն կիրս մարդկայինս՝ զհոգեկանս և զմարմնականս՝ յիւրում բացերեւցոյց մարմնում, որքան կամեցաւ և երբ և ուր» եր. 281:

Ինչպէս Օձնեցու հակառակորդը Բրիստոսի անօրէնութիւնների համար որպէս օրինակ Արրահամի մօտ կերած ձաշն էր բերում եր. 60, 71. նոյնը և Խոսրովիկի հակառակորդը «Եւ որք հաւասարեն* զկերակուրս ձաշակելոյն ընդ այնմիկ, որ առ Արրահամաւն յանմարմնութեանն» եր. 329: Երկու հեղինակների համար ևս մէկը երևութական (Արրահամի ժամանակինը) է, միւսը իրական: «Այլ այնոքիկ նմանութեան և եթ առ երևոյթս ձեացութիւնք՝ իսկ սոքա բնաւորական իրողութեանց գործառնութիւնք» Խոս. եր. 330:

* Օձնեցին ևս երբեմն եզակի է խօսում հակառակորդի դէմ, երբեմն յոգնակի. որից պէտք է եզրակացնել, թէ ամբողջ կուսակցութեան դէմ է գրում:

Մրկու հեղինակների հակաապօրոգներն-
էլ եղծում են ս. հարց գրքերը, ուր «մարդ-
կային ինչ ուրուք ճառեալ զԲրիտանոսի կրիցն»
Օձնեցի եր. 66 և կամ «որ յաղագս Փրկչական
տնօրէնութեանն բանք» Խոս. եր. 279: Մրկու
հեղինակների մտքերի մէջ տեղ տեղ ոչ միայն
հետեւողականութիւն է երեւում, այլ եւ քա-
ռերի եւ պատկերների նմանութիւններ:

Օձ. 70. եր.

Խոս. № 518. եր. 276.

Եւ զայս այսպէս որ-
պէս յընթացման ըմբռ-
նեալ բանիս՝ իոյն սակս
բանի. զի զնոյն ինքն բնա-
ւորականս՝ ապականու-
թիւն թարգմանեցեր. ոչ
միայն որ ընդ մարմնունս
են յարսիւսեալ* աշխա-
տութիւնն և քաղցն և
քունն, այլ եւ որ յոգ-
ւոյնեն եռասեակ մասունի,

Ապա ուրեմն որպէս
զուր սակի, գառնի նա և
յերիցն անբաժ եղեալ հո-
գեկանաց մասանցն, զցան-
կականն ասեմ եւ զցասմա-
կանն եւ զսոհականն. եւ ոչ
միայն այս, այլ եւ զգայա-
կանի զօրութեանն արտաբոյ-
նեալ եւ բանականին ի մե-
քն այսորիկ (այսինքն այն,
ինչ որ Օձնեցին «որք ընդ

* Այսինքն այն ամենը, ինչ որ դիմացի հա-
տուածի մէջ Խոսրովիկ զգայական և խոհական է-
անուանում: Սրպէս զի աւելի պարզ երևի, թէ եր-
կու հեղինակները նոյն հակաապօրոգի վարդապե-
տութիւնն են ջրում, խնդրում ենք կարդալ Երկու-
թականաց ճառի 67 եր. երրորդ՝ և 68 եր. առաջին
պարբերութիւնները:

խոնականն եւ ցանկականն
եւ ցասնականն . . .

մարմնուսն են յարահիւսեալ» [սուքերով [բնուսարականք] է արայայտում] զի ցանկական և ցասմական զգայականին յարևանայ. զոր օրինակ խոհականն բանականին, ընդ ձեզ որոց ոչ ելո բնաւորականաց ասոցիկ. այս է ցասմական և ցանկութեան և խոհականութեան ոչ կարեն գոլ և այնորիկ յորս սորայն իցեն բնաւորեալք զսգայականն ասեմ և զբանականն:

Խոսրովիկ այս հասուածից յետոյ գրախօտի պատմութեամբ հաստատում է, որ նախատեղծը բանական էր և զգայական, այսինքն նա կիրք և կրական մարմին ունէր և ոչ աննպական և ամենայն կրից և կարեաց մարդկայնոց անընդունակ, իսկ Օձնեցին նոյնը հաստատել էր գրախօտի պատմութեամբ՝ մէջ բերուած վկայութիւնից քիչ առաջ:

Մեղքը երկուսն էլ անձնիշխանութեամբ են բացատրում. իսկ մեղքի հետևանքը մահն ու ապականութիւնն է:

Օձ. եր. 75.

Խոս. եր. 277—278

Փարզկային յատկու-

Եւ զի ի կամս ինքն-

Թիւնները ոմանք բնական են իսկ ոմանք յետամտակամք, յորոց մին ի նոցանէ՝ ի մէնջ ընկալաւ զսկզբնաւորութիւնն, այսինքն մեղին, որ զպատուիրանն ուսոյց արհամարհել, իսկ ոմն յարարչին պատուհաս ընդ յանգանացն ի վերայ եղաւ մահն։ Իսկ ապականութիւն Տետեանք ասեն մահոռն։

Օձ. 70. Մարգու Տոգեկան և մարմնական յաակութիւնները (բնաւորականք) «հակառակամարտ զինեալք պատուիրանապահութեանքն առ մահն եւ ապականութիւնն իսկ ի պատուիրանազանցութենէն վահանընկեց լինելով մասն եղանին թշնամեացն»

Մրկու Տեղինակն էլ Զրիստոսի փրկագործական տնօրէնութիւնները նման կերպով պարզելուց յետոյ նոյն օրինակն են բերում։ Այս նմանութիւնը մեզ համար առանձին նշանակութիւն ունի. որովհետեւ Դ. Թղթից է առնուած։

Օձ. 77—78 եր.

Խոս. եր. 304.

Բանգի աւելորդ եւ վայրա-

Նոյնպէս զի որպէս ևնցաւ ի

իշխանութեան Թողեալ էր նմա զմեղսն, կամ հաւաքել, վկայէ պատուիրանն։ «Յարուամաւորութեանք, ասէ, ի նմանէ մահոռն մեռանիցիք (համ. Օձ. 70 եր. բերած վկայութիւնը)։ Աւտոր յայտէ, թէ մեղոսն, որ պատուիրանն ուսոյց քանակել, քարոզեցաւ մարդն ի մահ և յապականութիւնն։ զոր օրինակ զօրականն որ զհանդիսին ունեւ զտեղի, վահանընկեց լինելով, մասնեցաւ ի մահն այսոյեան թշնամոյն»

պար վարկանէր յորոց ազա-
օնն զնեզխորհեցեալ զնոյնս
իմեհան մատուցանել, իսկ ի
պատուհաստ անտի ոչ հը-
րաժարէր: Զոր օրինակ բը-
ժիշկն արքունցանել զդեղն
հիւանդին հանդերձեալ՝ ա-
րասցէ իւրով ճաշակմամբն
հաւատալի:

Օնդիսն իջանելով հրաշագոր-
ծեաց ի մեզ գիրկուքիւնն՝
իմեհ ազատ մնացեալ, ըստ
նմին օրինակի զայլ օրի-
նականսն յանձն առնելով,
և անարտօս ի նոսա մնալով,
զնոսա ի մեզ վերացոյց: Օ-
րինակ իմն՝ որպէս անտար-
բժիշկ մեծալ առ վտակեալ-
արն, ի մահաբեր դեղոց
խառնէ ընդ մահաբերա-
կանսն գեղս կենդանա-
ցուցիչս, և ընդ մեռն իւր
զնա ճաշակելոյն, ամենե-
քին....

Ի՞նչպէս պէտք է բացատրել Նրեւութակա-
նաց ճառի և Խոսրովկի գրութիւնների այս և
ուրիշ դեռ ևս չյիշուած բազմաթիւ նմանու-
թիւնները: Կարծում ենք ճիշդ այնպէս, ինչ-
պէս բացատրեցինք Խոսրովկի գրութեանց և
Մանազկերտի նզովքների նմանութիւնները:
Խոսրովիկ որպէս Օմնեցու ժամանակակից եւ
նորա ձեռքի տակ գործող անձն, ընական էր,
որ հակառակորդին նման արտայայտութիւն-
ներով եւ պատճառաբանութիւններով ջրէր:
Նմանութիւնների մի մասն էլ, մանաւանդ
մտքերի հետեւողականութիւնը պէտք է բացա-
տրել նորանով, որ երկուսն էլ նոյն հակառա-
կորդի զրաւոր կամ բերանացի վարդապե-
տութեան դէմ են գրում:

Այս իրողութիւնը աւելի հասաաաւում է, երբ ի նկատի ունենանք Խոսրովկի յիշած ժողովի և Օձնեցու ատենարանութեան մէջ երևան եկած ծիսական խնդիրների նոյնութիւնը: Խոսրովկի Ա. Թղթի մէջ յիշուած հակաաւորդը պահանջում էր՝ հայոց հաււանդ սովորութեան հակառակ՝ ծնունդը դեկտեմբերի 25-ին կատարել, և «Սուրբ Աստուած»ը ի դէմն Երրորդութեան նուաճել: Երաձեութեան հետամուտ այդ սնձի չլատածառով ժողովը երկպառակուած էր: Եոյն խնդիրները յուզուած են և Օձնեցու այն ժողովի մէջ, ուր ատենարանութիւնն է արել: * Այսակց յիշուած հակաաւորդը՝ «խանկարիչն Խորայելի», որ «ազօր և կնատ զօրեղութեամբն նկրտի խափանել» (ծննդեան և յայտնութեան օտնի յունուարի 6-ին կատարելը), կարծում ենք ոչ այլ ոք է, քան Խոսրովկի Ա. Թղթի մէջ յիշուած քաղկեդոնականութեան և նորաձեութեանց հակուած բարձրաստիճան սնձը: Անապական բաժակի և անխմոր հացի խընդիրը, որ մենք տեսանք Խոսրովկի և Աթա-

* Եր. 4—5. 12. «Սուրբ Աստուած»ի վերաբերեալ մասը ձեռագրի թերութեան պատճառով ատենարանութեան մէջ պակաս է. բայց տես եր. 18 ծանօթութիւնը և նորան համապատասխան ժԹ. Ի. կանոնները և ապա եր. 89.

նասի մէջ եղած վիճարանութիւնից՝ յիշում
է Օձնեցու Ը. կանոնի մէջ:

Օձնեցու այն ժողովը՝ ուր ատենաբանու-
թիւնն է արել, նոյն է 726 թ. ժողովի հետ,
թէ տարբեր, ինչպէս Չամչեանն է ընդու-
նում, ներկայ խնդրի համար երկրորդական
նշանակութիւն ունի: Այս մասին կխօսենք
մի այլ պրակում:

Փ.

Այժմ, երբ Խոսրովկի և Օձնեցու ժա-
մանակակցութիւնը կամ Խոսրովկի յիշած և
Օձնեցու ժողովների նոյնութիւնը ապացու-
ցուած ենք համարում կարող ենք մէջ բերել
մի վերջին փաստ եւս նոյն իսկ Խոսրովկի գրու-
թիւնից, որ իսկապէս ամենից առաջ պէտք է
յիշէինք, և թէ խնդիրը պարզ լինէր և ազատ
կասկածանքի ենթարկուելուց: Խոսրովկի Ծ.
թղթի մէջ մի թիւ է յիշում որ կարող էր հիմք
լինել գրութեան ժամանակը որոշելու համար:
Մենք այդ հատուածը միանգամ մէջ ենք բե-
րել, թէև բոլորովին այլ նպատակով: Չերկ-
րորդելու համար խնդրում ենք յետ նայել
մեր բերած վկայութիւնը * և նորա հետ կա-
պուած հատուածների բովանդակութիւնը: **

* Եր. 44:

** Եր. 17—20:

Ընթերցողը նկատում է, որ «Եւ կացին մնացին յայս գրի Մ ամ սակաւ կամ աւելի» ի նմին կործանման եղեալք անբժշկելիք եւ անողջանալիք» խօսքերը կապ չունին ոչ առաջ և ոչ յետոյ եղած հատուածների հետ, եթէ «և կացին մնացին» բայերի ենթական Սեբրոսի և Թուլիանոսի հետևողները և «յայս գրի» նոցա վարդապետութիւնը հասկանայինք: Այդ խօսքերին ախրն թաց տողերը վերաբերում են Սեբրոսի և Թուլիանոսի վարդապետութեան և անձին, անմիջական շարունակութիւնը դարձեալ նոյն անձնաւորութեանց և սպա Եակոբ Ժանծալոսի գործունէութեան: Մեր ներկայ բնագրի իմաստի համեմատ «կացին մնացին» բայերը պէտք է վերաբերէին իսկապէս Սեբրոսին և Թուլիոսին. բայց այդ էլ անմտութիւն կլինէր հեղինակի կողմից, եթէ գրէր, թէ Թուլիոս և Սեբրոս 200 տարի հաւատարիմ մնացին իրենց վարդապետութեան:

«Եւ կացին մնացին . . . » շատ յարմար էր դնել «Զոր սպա յետ այսորիկ փոփազեցին» հատուածից առաջ: Այս խօսքերը մեր ընթերցողներին հասկանալի կը լինին, եթէ եր. 17, «Այս ընդհանուր յառաջաբանից յետոյ» խօսքերով սկսուած պարբերութիւնը կարգալու նեղութիւնն յանձն առնեն: Եւ յիրաւի Յովհաննէս քահա-

նան կամ Սարկաւագ վարդապետը որ իւր երկի ժՁ. գլխի նիւթը ստրկօրէն քաչում է Խոսարովկից, նոյն կարգով—Սեւրոս Անտիօքացու և Յուլիանոս Ազիկառնացու հանդէս գալը Յուստիանոսի օրով, Եգիպտոս փախչելը, աղանդապետ հռչակուելը, Սեւրեանների Յակոբիկ կոչուելը ծանծաղութի պորձունելութեան շնորհիւ—պատմելուց յետոյ՝ աւելացնում է «Եւ այսու կոչմամբ խաբուալք (Սեւրեանք և Յուլիանիոք) վարեցան մերձ յամն երկերիւր կամ թէ եւս առաւելագոյն»: Սորան անմիջապէս կցում է այս երկու կուսակցութեան ցանկութիւնը միանալու Հայոց եկեղեցու հետ. «Ապա ըստ մեծին Գրիգորի Լուսաւորչին Հայոց նախանձեալք՝ և յօժարեալք, զի կոչեսցին յանուն նորա . . . № 518 եր. 539: Բայց մի հանգամանք դժուարացնում է գործը, նոյն Յովհաննէս քահանայի փոքր ինչ վերը Յակոբիկ անուան ծագումը բացատրելուց առաջ՝ դարձեալ յիշում է 200 թիւը այսպիսի ձևով. «Եւ այսու անուանակոչութեամբ (Սեւրիտ և Յուլիանիտ) յուրվս անցուցին ժամանակ, զրեթէ սուղ ինչ նուագ քան զերկերիւր ամ:» Յովհաննէս քահանայի և Խոսարովկի տարբերութիւնն այն է, որ վերջինս նախ թիւն է յիշում և ապա Սեւրեանք և Յուլիանիտների անուանակոչութիւնը, որ

արամաբանական չէ, իսկ Յովհաննէս քահանան ընդհակառակը: Երկուսի խօսքերը դիմացէ դիմաց դրել ենք Դ. պրակի մէջ: * Այս իրողութիւնն ևս հաստատում է, թէ Յովհաննէս քահանան Մոսորովկից օգտուելիս նկատել է աղբիւրի մթութիւնը, ուստի և պարզել է, թէ 200 տարի է անցել Սևերեանց և Յուլիանիտների անուանակոչութիւնից, առանց ի նկատի ունենալու, որ ինքը մօտ 400 տարի աղբիւրի հեղինակից յետոյ է ապրում: Ահա մի նմուշ ևս, թէ ինչպէս է օգտուել Յովհաննէս քահանան Մոսորովկից:

Այս իրողութիւնները բաւական են ցոյց տալու, թէ քննադատը ամենայն զգուշութեամբ պէտք է օգտուի յիշեալ վկայութիւնից: Մոսորովկի այդ խօսքերը խանդարում են նախընթաց և յետագոյ հատուածների արամաբանական միութիւնը. ընթերցողը այն տպաւորութիւնն է ստանում, թէ այդ խօսքերը ներմուծուած են, որովհետև դուրս հանելուց յետոյ՝ երկու հատուածները միութիւն և միմեանց հասկանալի շարունակութիւն են կազմում: Սակայն այս դժուարութիւնը ցոյց տալուց յետոյ՝ իրաւունք չենք համարում պնդել, թէ քննութեան առար-

* Նր. 43—44:

կայ դարձած տողերն անպատճառ ներմուծուած են կամ մեր ցոյց տուած տեղն է եղել առաջ: Դսկական փաստ չունինք ձեռքի տակ. կարող էր հեղինակը անուշադրութեամբ այդպէս գրած լինել. մանաւանդ որ մեր երկու ձեռագիրները, Հ. Սարգսեանի ձեռքն եղածը * ինչպէս և Հ. Աղանեանի ** ձեռագիրը, որ առիթ ենք ունեցել տեսնելու: Իման ընթերցուած ունին: Գուցէ Սարկաւազ վարդապետի ձեռքն եղած օրինակն էլ իման է եղել ներկայ բնագրին, ուստի և պէտք է համարել պարզիլ՝ փոքր ինչ փոփոխութիւններ մտցնելով:

Ահա այս բոլոր հանգամանքներն ի նկա-

* Բազմավէպ 1892 Մայիս եր. 213.

** Դէպքից օգտուելով՝ պարտք ենք համարում ուղղել մեր մի սխալը, որ մասամբ անուշադրութիւնից և մասամբ բոլոր աղբիւրների ձեռքի տակ չունենալուց է ծագել: Եր. 3—4 այն միտքն ենք արտայայտել, թէ Խոսրովի յայտնութեան առիթը Միաբանի Արտասանութիւն Խոսրովկա թարգմանչի և ըն հատուածի հրատարակութիւնն է եղել: Այն ինչ Աղանեանց մեր հեղինակի մասին տեղեկութիւն է տուել 1888 թ. Արձագանքի էջերում: Միաբանի սխալ ենթադրութիւնը, թէ Խոսրովիկ Ե. դարու հեղինակ է, եղաւ պատճառ Հ. Սարգսեանի և ապա Հ. Տաշեանի յօդուածներին:

աի ունենալով մենք չենք վստահացել Ռոս-
 րոպի վերոյիշեալ վկայութիւնը դրութեան
 ժամանակը որոշելու հիմք ընդունել: Բայց
 այժմ երբ հաստատուն հող ունինք ոտքի
 տակ հեղինակի ժամանակը սահմանելու հա-
 մար, մեզ համար հասկանալի են դառնում
 այդ խօսքերը: Եւ կացին մնացին յայս գրի
 Մ աւ սակաւ կամ աւելի խօսքերը վերա-
 բերում են Սեբրոսի և Յուլիոսի հետեւոյնե-
 րին: հեղինակը կամենում է ասել, որ նոքա
 իրենց առաջնորդների վարդապետութեան հե-
 տեւեցին — մնացին յայս գրի—200 տարի: Եւ
 ապա ցանկութիւն յայտնեցին Լուսաւորչի
 փարախը մանելու, սակայն առանց բոլորովին
 հրաժարուելու իրենց առաջնորդների Սեբ-
 րոսի և Աղիկառնացու, վարդապետութիւնից:
 Այս լուսաբանութիւնից յետոյ միայն մեզ
 համար հասկանալի են դառնում թէ քննու-
 թեան առարկայ դարձած խօսքերը և թէ
 մանաւանդ հեղինակի խիստ յանգիմանու-
 թիւնը:

Սակայն վստահանում ենք նկատել,
 թէ Հ. Սարգսեանը սխալ է հասկացել Ռոս-
 րոպի խօսքերը, յայս գրի բառերը ընդու-
 նելով Յուստինոսի հրովարտակի անդ, «գոր
 հանեց յաստջին ամի դահակալութեան իւ-
 րոյ»: Հ. Սարգսեանի բացատրութեան հա-

մեմատ՝ մեր նախադասութիւնը անմիտ բան կդառնար: Այս խօսքերը Հ. Սարգսեանի լուսաբանութեամբ կարելի է երկու կերպ հասկանալ.

ա) Եւ կացին մնացին (Սևերոս և Թուլիանոս Աղիկառնացի) յայս գրի (հրովարտակի, հրամանի) Մ ամ՝ սակաւ կամ աւելի.

ը) Եւ կացին մնացին (Սևերեանք և Թուլիանիտք) յայս գրի (հրովարտակի, հրամանի) Մ ամ՝ սակաւ կամ աւելի.

Երկուսն էլ անիմաստ նախադասութիւններ են, ինչպէս ընթերցողը նկատել կարող է: Այն ինչ մեր բացատրութեամբ դժուարութիւնը ինքնին լուծուած է. երկու հարիւր տարի պէտք է հաշուել յիշեալ անձանց անուենոյ ծագած կուսակցութիւնների հանդէս գալուց յետոյ՝ հեղինակի ժամանակը գտնելու համար:

Երկու ազանդապետներից Սևերոս արդէն գործում էր Անաստաս կայսեր ժամանակից և բարձրացել էր Անտիոքի հայրապետական աթոռի վերայ 513/4 թ: Բայց նորա գործունէութեան եռանդուն շրջանն սկսուած է այն ժամանակ, երբ Անաստասից յետոյ 518 թ. կայսերական գահը Թու արնոս Ա-ի ձեռքն է անցնում: Երբ կայսրը Վիտաղիան զօրապետի ազդեցութեան տակ, որ արդէն Անաստաս

սի վերջին տարիներից Բաղկեղտնականների կողմն էր անցել: Հաշտուում է Հռովմի հետ և հալածանք սկսում միաբնակների դէմ: Սևերոս, իւր գիտութեամբ ու հեղինակութեամբ միաբնակների առաջին ներկայացուցիչը, ստիպուած էր Եզրիպտոս փախչել 519 թ. վախենալով մանաւանդ Վիտաղիանից: Ետրա օրինակին հետևեց Աղիկարնաս քաղաքի Յուլիանոս եպիսկոպոսը: Կայսրը Անտիոքի աթոռի վերայ բարձրացրեց Պօղոս անունով մէկին, բայց Սևերոսի կողմնակիցներն ստիպեցին նորան արդէն 521 թ. հրաժարուել: Սևերեան անունով նորս սկսում են կոչուել յետոյ, երբ արդէն նոյն իսկ միաբնակների մէջ վարդապետութեան տարբերութիւններ են յառաջ գալիս Եզրիպտոսում: Վէճի ծագման պատճառը Աղիկառնացու այն վարդապետութիւն էր որով նա Զրիստոսի մարմինը անապականն էր քարոզում մարդեղութեան բոլորից: Այս վարդապետութեան դէմ է դուրս գալիս Սեւերոս, որ Զրիստոսի մարմնի անապականութիւնը ընդունում էր միայն յարութիւնից յետոյ, իսկ ծննդից մինչև յարութիւն ապականացու: Յուլիանիաները առարկում էին թէ Զրիստոսի մարմինը ապականացու դաւանելով ստիպուած կլինինք երկու մարմին ընդունել, մէկը ապականացու և միւսը անա-

պահանջ ուստի և Զրիստոսի և Հասարակ մարդոց մարմնոյ Համագոյութիւն ընդունում էին միայն մարդեղութեան վայրկեանին, իսկ այնուհետև միաւորութիւնից յետոյ՝ անապական և աստուածային մարմին: Նոցա մի մասը հետզհետէ աւելի ծայրահեղութեան հասնելով այն վարդապետութիւնն ստեղծեց՝ թէ Զրիստոսի մարմինը մարդեղութեան վայրկեանից ոչ միայն անապական է, այլ և աննշ կամ անստեղծ: Այս վերջին տեսակին են պատկանում և մեր հեղինակի հակառակորդները: Բայց ինչպէս յիշեցինք միաբնակների տարբեր կուսակցութիւնների ծագումն ու կազմակերպութիւնները Յուստինիանոս մեծի ժամանակին (527—565) են վերաբերում: Յակոբ Ժանձալոսի կամ Բարազայի գործունէութիւնն սկսում է 540 թուից:

Այսպէս գժուար է ճիշդ որոշել թէ երբ են ծագել այս կուսակցութիւնները և որ թուից մի մասը Սեւերեանս մի սը Յուլիանիս կոչուել: Բայց հասաատութեամբ կարող եւք ասել որ սկզբնաւորութիւնն ընկնում է 519—540 թուերին: Արդ $[519 - 540] + [200] = [719 - 740]$ ուրեմն Խոսրովի գրութեան ժամանակը 719 - 740 թուերի մէջ պէտք որոնել: Բայց որովհետև նորա երկը գրուած է ժողովից քիչ յետոյ՝ որ 726 թ. է գումարուել ուրեմն գրութեան ժամանակը կլինի 726 և 7 թուին:

Խոսարովիկ Թարգմանչի ուսումնասիրութիւնը, որ իբրև յառաջաբան կցում ենք նորա երկերի հրատարակութեան, իսկապէս թերի է. մատենագրական և պատմական մի երկու խնդիր ևս ունէինք պարզելու, մեր ասեւիքը նորա մասին ամբողջացնելու համար: Սակայն ինկատի ունենալով այն հանգամանքը, ոչ տարիներից ի վեր տպագրուած հրատարակութեան էր սպասում բնագիրը, իսկ մենք դուրսը պաշտօն վարելով՝ չգիտենք, թէ երբ հնարաւորութիւն կունենանք նորից մեր սիրած մատենագրութեամբ զբաղուել, աւելի օգտակար համարեցինք պատրաստը հրատարակել, քան դարձեալ անորոշ, գուցէ և երկար ժամանակով փոշինների մէջ ձգուած թողնել և կորըստի մասնել, մանաւանդ կարևորն արդէն ասուած էր: Թերի մնացած խնդիրները կարելի է առանձին յօդուածներով ևս պարզել

Բնագրի հրատարակութիւնը կատարել ենք Կարլնեանի ցուցակի № 518 (531) և Գէսրգեանի № 56 ձեռագիրներից.* առաջին մի քանի թերթերի համար օգտուել ենք նաև

* Այս ձեռագիրների մասին տես Յասաջուրան էր. 5:

№ 655 (669) թերի ձեռագրից*, (767^ա—
776^բ) որի մի մասը հրատարակել է Միա-
բանը «Արարատ»-ի** մէջ «Արտասանութիւն
Խորովկայ» վերնագրով, և Հ. Տաշեանի***
հրատարակած հատուածից: № 518 մեր
բնագրում նշանակել ենք Ա. տառով, № 56
Բ, № 655 Գ, Հ. Տաշեանի հատուածը Գ.:
Մեր ձեռքի տակ եղած վերոյիշեալ ձե-
ռագիրներից և հատուածներից զատ, մի
օրինակ գտնուում է Արմաշի վանքում, մի
օրինակ Հ. Գիւտ աւագ քահանայ Աղանետանցի
մօտ, երկու օրինակ Վենետիկի Մխիթարեանց
մատենադարանում: Սակայն այս ձեռա-
գիրները անկախ չեն միմեանցից, ինչպէս
պարզել է արդէն Հ. Տաշեան. Վենետիկի
թ. 504 է, գ. ձեռագրից է արտագրուած
Աղանետանցինը, սորանից Արմաշինը, իսկ այս
վերջինից Վենետիկի թ. 319 ձեռագիրը:
Մեր մատենադարանի № 56 (Բ) տիպայտնի

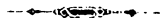
* Նոտրագիր, գրուած Գէորգ անունով մէկի
ձեռքով, թիւն անյայտ: 1675 թիւը, որ Միաբանը
նշանակում է այս ձեռագրի համար, մեր հատուա-
ծին չէ վերաբերում, այլ նախընթաց գրութիւննե-
րին, որ բոլորովին տարբեր ձեռքով են գրուած:

** № Գ, 1892.

*** Մատենագրական մանր ուսումնասիրու-
թիւնք — Ազգային մատենադարան ՓՊ, 1895.

ցեղակցութիւն է ցոյց տալիս Հ. Տաշեանի հրատարակած պատառիկի՝ Դ-ի հետ, որ արտագրուած է հաւանօրէն Վենետիկի Թ. 319 ձեռագրից. № 655 (Կ) միայն հետաւոր ցեղակցութիւն է տալիս այս խմբի, բայց ոչ մէկից արտագրուած չէ. իսկ № 518 (Ա) տարբերուած է սոյանից և արտագրուած է մի հին ձեռագրից, ինչպէս երևում է հընութեան հետքեր կրող ս. զգագրութիւնից։ Բնագիրը կազմելիս հետեւել ենք գլխաւորապէս առաջին ձեռագրին՝ ուղղելու դէպքում միշտ նշանակելով ընթերցուածները։ Համեմատութեան ժամանակ նշանակել ենք նոյն իսկ շնչին տարբերութիւնները, նպատակ ունենալով ձեռագիրներն իսկութեամբ գնել բանասէրների առաջ, թէև շատերի համար գուցէ աւելորդ ծանրութիւն համարուի այդ։ Կէտագրութիւնը, պարբերութիւնների բաժանումը մերն է, հետեւելով երբեմն ձեռագիրներին։ Գլխակարգութիւնն առնուած է № 56 ձեռագրից, թէև № 518 ևս ունէր այս բաժանումներն ու վերնագիրները առանց գլխակարգութեան։ № 56-ի գլուխները բաժանուած էին պարբերութիւնների, որոնք որոշուած էին միմեանցից թուահամարներով. մենք աւելորդ համարեցինք պահել այդ թուահամարները։ Պահպանել ենք

ընդհանրացած ուղղագրութիւնը առնելով
երբեմն այս, երբեմն միւս ձեռագրից, սա-
կայն միշտ նշանակելով տարբերութիւնները:
«Հարցմունք Հայրապետին Անտիոքայ»
վերջին հատուածը առել ենք Գ. ց-ի №
102 ձեռագրից եր. 76^ա-79^բ: Այդ ձեռա-
գիրը նշանաւոր է ոչ միայն իւր հնու-
թեամբ, այլ և նիւթով. Հայոց ամենա-
հին թղթեայ ձեռագիրն է: Գրուած է 971
թ., առաջին անգամ նորոգուած նւ.—981
թ., իսկ երկրորդ անգամ ՌՀԳ—1225 թ.
Գրիչն է «Ղուկաս որդի Դաւիթ քահանայի»:
վերջինս ստացողն է: Գիրը հնագոյն բոլոր-
գիր է, որ գործածուած ենք տեսնում եր-
կաթագիր հին աւետարանների լուսանցք-
ներում նշանակուած ծանօթութիւնների մէջ:
Ձեռագիրը հետաքրքրական է նաև իւր
բազմազան բովանդակութեամբ: Ի նկատի
ունենալով ձեռագրի հնութիւնը, տպագրել
ենք նոյնութեամբ, բանալով միայն սղա-
գրութիւնները. փոխել ենք նաև կէտագրու-
թիւնը, որ թէև հետաքրքրական էր հնագրա-
կան տեսակէտով, բայց անկարելի էր նոյ-
նութեամբ պահել տպագրութեան մէջ:

ԵՐԿԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆՔ

ԻՌՍՐՈՎԿԱՅ ՔԱՐԳՄԱՆՁԻ

2

ՆԱԽԱԴՐՈՒԹԻՒՆ ԳՐՈՑՍ՝

Նյախ քան զմտամբել քո ի դիւունս՝ ընթերցման գրոցս. պարտ է մեզ ցուցանել զգիւտ այս պատուական և բարեղի դանձուց: Նշուստ և տրկարողի Յահաննէս՝ Սգնկայեցի սպասաւոր բանի և իմաստից գլոց սրբոց ծարաւի, յոլով ժամանակօք և աշխատութեամբ բազմաւ ստացայ՝ զսո՝ գերեք գիրքս. որ են հիմունք հաւատոյ ուղղափառութեան՝, և թէ զմին մի ի սոցանէ գտանէ սք, բարեբախտութիւն մեծ և փարթամութիւն անկշիռ համարիմ նմա, մանաւանդ զճաշակ քաղցրութեանն գիտողի՝⁶, զոր և գտի ևս յայլ և յայլ տեղի և ժամանակի, և ստացայ⁷ գերիս գիրան և ի նոցունց դարձեալ ետու գրել և առ միմեանս եղի և արարի մի գիրք. Առաջին զԱնանիային զՀայոց վարդապետի, երկրորդ զԹոսրովկայ Թարգմանչի և զհօր գիտնականի, երրորդ զսարկաւազ վարդապետին և զմեծ իմաստասիրի զՀաղբատեցոյ: Սը թողում զսոսա՝⁸ յետ իմ ժառանգէք, յազնագան բարեաց ճոխութիւն, յամենառատ դանձուց փարթամութիւն. աստուածաբանական հանճարով յերկինս թուուցելոց սա թեք զօրաւոր և վերացուցիչ՝⁹. յաշխարհիս ծովիս նաւելոց՝ ղեկավարիչք և ուղղիչք, ի մարտս

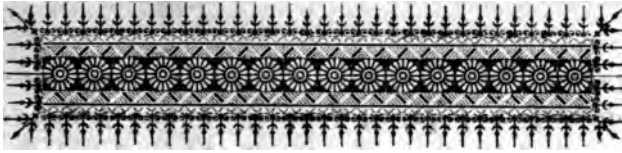
1. Ա. գրոյս 2 Ա ի դրանս ընթերցման գրոյս. ԲԳ. ի դրանս ընթացման գրոցս 3 Ա Յոհաննէս . . . Ի Յոհաննէս եզնկայ եպիսկոպոս Գ Յօհ. եզնկոյ եպ. 4 Ա սացա՛ր՝ գերեք ԲԳ սացայ՝ զսա երեք. 5 ԲԳ ուղղափառութեանն 6 Ա գիրօղի 7 Ա սացա՛ր՝ 8 Ա զստուրմ 9 Ա վերայցուցիչ

խմբից հերձուածողականաց՝¹⁰ զէնք սրեայք յա-
ջողակ ձեռաց քաջամարտից, ի խաղաղական ժա-
մու ժողովոց՝ սեղանք երկնաւորք և քաղցրաճաշակ
լցեալ կերակրովք¹¹. վաճառականաց հանգոյն բար-
ւոյ¹² հմտագունից մարգարիտ անգիւտ և աշխար-
հաւ ամենայնիւ գնեալ, աղքատաց անձանց և նիւ-
թականաց անձեռնհասից՝ սա ճոխութիւն երկնա-
ւոր և անհամեմատելի, իմաստուցեամբ լուսաւոր
անձանց՝ արփի լուսաբուխ և բազմանշոյլ, անգի-
տութեան մթով պատելոց՝ ճրագ լուսատու և խա-
ւարափարատ: Սա ձեզ յորով բարեաց բղխմունս
աղբերաց և մեզ նիւթ յիշատակի և բարբառ և ձայն
առ ձեզ¹⁵ մաղթանաց. զի որք աւգտիք և զուար-
ձանայք, զողորմելի Յոհաննէս¹⁴ յիշեողիք և մե-
ղուցելոյս անձին և վարդապետին իմոյ և ծնողաց
ողորմութիւն ի Քրիստոսէ հայցեսցիք⁶:

10 Ա հերձուածողականացն 11 ԲԳ կերակրով 12 Ա հանճարոյ
13 Բ—14 Ա Յահանէս ԲԳ Յօհաննէս:

* Ա.ի մէջ՝ ուրիշ քաճափով աւելացրած է. «եւ ինձ
մեղուցեալ գրչիս Մովսէս քահանայի»:

ԽՈՍՐՈՎ ԿԱՅ¹ ԹԱՐԳՄԱՆՉԻ²

Հ Ա Օ Ո Ց

Առ այնուհիկ որ ասին բնութեամբ անձև անսկիզբն ընկալեալ զմարդկութիւն Աստուած Բան ի Կուսէն:

Գ Լ Ո Ւ Ի Ա Ռ Ա Ջ Ն Ե Ր Ո Ր Դ

Ոչ ուրուք երբէք նախ քան զվախճան առնուլ մեղացն տեսանեմք դատել զոր Աստուած³, և վկայ աստուածայինն առ ի մէնջ ասիցս գիր. *չև են, ասէ,*

¹ Բ Թօսրովկայ. ² Խ Թարքմանչի.

³ Բ և Դ զԱստուած.

լցեալ Ամուրհացոցն ¹ մեղք» †: Զսոյն տե-
սանեմք և ի վերայ Յուդայի եղեալ ի Քրիս-
տոսէ. զի այն որ իբրև զմերձակայ ² զհան-
դերձեալսն տեսանէր և զիւրաքանչիւր ոք
ճանաչէր նախ քան զաշխարհս հիմնացուցա-
նել, չարութեամբ ախտացելոյն ³ թոյլ տայ
ընտրելոցն ⁴ հաղորդակցիլ ⁵ բարութեանցն,
այլ և զտնտեսութեանն հաւատայ ⁶ նմա ⁷
զգործ, որ անհաւատ պարզեացն դտա-
նէր պտուղ: Նախ և այժմ աւասիկ առ
մեզ այնպիսի իմն ժամանեաց փորձու-
թիւն, ⁸ քանզի որ ⁹ յառաջ դոյզն ինչ ժամա-
նակաւ ծածկել ¹⁰ ջանայաք ¹¹ ընդ քաղցրու-
թեամբն Աստուծոյ և մարդասիրութեամբ
ոչ հրապարակելով զստահակութեանն նորա
զանմարդութիւն, և ոչ միայն զխոստացեալ-
սըն ի վերայ ոչ ածելով նմա՝ իրաւապէս
ինչ արարաք առ անզուգաչառափառագունի
միւսոյ մասին, այլ և յոլովագոյնս զսիրոյն

2 Ա Ամուրհացիոց.

1 Գ մերձեակայ.

3 Ա Բ Գ ախտացելոցն.

4 Ա ընդրելոցն.

5 Բ Դ հաղորդակցեալ,

6 Բ Դ հաւատալ, Ա հաւատաց.

7 Ա նմայ.

8 Գ փորցութիւն.

9 Բ քան զոր յառաջ.

10 Բ և Դ ծածկեալ.

11 Դ ջանայաք.

† Ծննդ. ժն. 16.

մատուցանելով եղանակս¹, առաւել քան թէ արժանաւորաց սիրոյն, ոչ առ այլ ինչ, այլ ասացելոցն ակն ունելով, իբրու թէ Տէր Աստուած կամի, զի արդարացի և բարձրացուցէ զօրհնութիւն²։ Այլ վախճան իրացն յոյժ հակառակ մերոցս երեւիւր³ կարծեաց. զի որ ուտէրն ընդ մեզ, յաճախեաց առնել ընդ մեզ խաբէութիւն⁴։ Զի յորդորէր զմեզ [ի] ժողով գումարել⁴ զժողովոյն պատճառս զաշխարհիս մերոյ մարդիկ դնէր⁵ և զմի և զնոյն իր միաբանութեան և բաժանման կազմէր հնարս. խոստանայր ցածուցանել ի ժողովոյ անտի զօտարափառութեան իւրոյ շերմութիւն և զանչափագիւտոն ի բաց թողուլ նորաձեւութիւն կարգաց, կրօնից և պաշտամանց⁶, այլ և որ ծայրագոյն է կրճիմն ընդ մէջ⁴ մեր և արեւմտականացն, յանձն առնոյր ընդ մեզ միաձայնել մի բնութիւն ըստ գերահրաշ միաւորութեանն Աստուածն Բանի մարմ-

1 Ա Ք Դ յեղանակս. 2 Բ և Դ օրհնութիւն.

3 Ա էրեւիւր. 4 Դ ժողով գումարել, Ա-ի մէջ «ի» փակագծի մէջ է առնուած, այսինքն ջնջուած է. 5 Ա «զնէր» յետոյ լուսանցքում ուրիշ գրով աւելացրած, Բ և Դ «զնէր» չունին. 6 Ա և Բ պաշտմանց.

7 Դ «ընդդէմ մեր» և ի լուսանցս «ընդ մէջ».

† Սաղմ. Խ. 10. Յովհ. ԺԳ. 18.

նացելոյ¹ խոստովանել, ասելով. «Ընդէր ոչ զասացեալսն ի սրբոց հարցն ասացից և ես», յիշեցուցանելով յանուանէ զԱթանաս, զԿիւրեղ, զՆիքիտ, զՅուլիոս Հռովմայ² և զայլս: Առ այսոքիւք³ և պայմանս իմն վճռաձևապէս⁴ առ միմեանս հաստատեալ յերիւրէր, ոչ մեզ զժողովն Քաղկեդոնի և զտոմարն Լևոնի յիշել, և ոչ իւր, նոյնպէս և զաշխարհիս մերոյ⁵ անտի⁶ և այսր զեկեղեցեսցս վերակացուս⁷. որ թէպէտ և անմարթ էր զաւանդութեան հարանցն փոխել⁸ զկարգ և ոչ կատարելապէս առել զատեցողսն⁹ զՏէր, համայն զպատառման նորա ընդ միտ ածելով, մեծագոյն վարկեալ զմիաւորութիւնն, զհետ տայաք զմեզ և յայսմիկ առ ի նմանէ ասացելոցն, այլ և զանուանեալն իւր մեծ¹⁰ և զորս ընդ նովաւ, ընդ մերոյ ի ձեռին կարգեալ խոստանայր իշխանութեամբ: Առ այսոքիւք և այսպիսեօքս¹⁰ առանձինն հրապուրէր բանիւք, իսկ առ այլս զյաղթասիրելն պարծանայր¹¹ զիւր, և զմեզ ի պար-

1 Բ և Գ մարմնացեալ. 2 Ա Հռոմն, Բ Հռոմմայ, Գ Հռոմայ 5 Բ այսոքիկ. 4 Ա վճռայձևապէս.

5 Ա մերոյ. 6 Ա յանտի. 7 Ա վերայկացուս.

8 Բ փոխել. 9 Բ և Գ զատեցողսն.

10 Բ այսպիսօքս. 11 Գ պարծինայր.

տութիւն արկանել: Մինչ զի թէ ոչ Տեառն
օգնեալ էր, փոքր միւս ևս, լինէպք ծիծաղե-
լիս բազմաց, այլ և դժնդակագոյն ևս քան
զծիծաղելն ասասցէ զք, զայնքանեաց ժո-
ղովրդոց տեսանելով զչփոթութիւն, որք
ոչ նմանապէս իրերաց վախճանի ելիցն ակն
օւնելով՝ տարակուսանային¹: Զի զոմանս
հոմակամութեան կարծիք բարկութեամբ
զինէին, տեսանելով զմեր առ նա² լսաղա-
զասիրելն, իսկ այլք զօրանալ հակառակա-
մարտին և իւրեանցն տկարանալ գլխոյ եր-
կուցեալք. և այսոքիկ մերացն³: Իսկ նո-
բայոցն և սր ի նորուն սուտ ստապանծ⁴
բանիցն քաջալիրեալք⁵, զյաղթութիւն նմա
սպասէին բերել⁶ փառս: Իսկ ապա յոր-
ժամ աստուածային օգնականութեամբն ի
յուսոյն զրկեալ հակառակ այսորիկ եղեն
հանդիպեալ, առ այլ իմն տեսակ խաբէու-
թեան փոխեալ անկանէր⁷, իբրու թէ զհա-
կառակութեան իւրոյ բանս գրով⁸ լուծանել

¹ Ա տարակուսանային. ² Ա նայ.

³ Ա և Բ այսպէս, Գ մերայոցն, Դ մերայնոցն.

⁴ Ա և Բ ստապանծ. ⁵ Ա քաջայլիրեալք.

⁶ Բ բեր, Ա-ի լուսանցքում աւելացրած բայի
վերջաւորութիւնը—«ել», Գ բերել, Դ բիր.

⁷ Ա և Բ անգանէր. ⁸ Գ այսպէս Ա-ի լուսանցքում
«բանս», որով ընթերցուածք կլինի «իւրոյ բանս»,
Բ և Դ «բանս» չունին.

միանգամայն՝¹ թէ² ղհայցուածոցն մերոց կատարել փափագումն։ Իսկ յորժամ այսոքիկ և ստույթեան նորա հոլանիւր կեղծիք և պարզաբար զառ մեզ թշնամութեանն³ և զժողովոյն Քաղկեդոնի յայտնէր զհամաձայնութիւն, զի և գիրն՝ զոր խոստանայր առնել՝ զնոյն վկայէր։ Մինչ զի ապա⁴ ցասուցեալ մեր ի վերայ այնպէս բազմաթիւր⁵ և բազմայեղանակ⁶ բարոյիցն, ասացաք առ նա. «Թէ զայդ զոր գրեցերդ և բերեր առ մեզ զըստ սահմանին Քաղկեդոնի բանս, կարծեցեր թէ⁷ մինչև ցայժմ ղդոյն ոչ էաք լուեալ, և ոչ գիտացեալ, այսօր ի քէն պէտք եղեն ուսանելոյ սկիզբն առնել, կամ տյնքան աւուրս առ միմեանս մեր միաբանելոյն խորհուրդ զայդ երևեցոյց պըտուղ»։

Առ որ պատասխանեալ ասաց. «Տիեզերաց աչք յիս հային, և ինձ ամօթ մեծ է ի միաբանելոցն քակիլ և ընդ անմիաբանիցն լինել։ Եւ դարձեալ ղի դուք և զմի ոչ ինչ յիմոց անտի կատարեցէք խնդրոց⁸»։ Զի յառաջ քան զայս ասէր ձեռնադրութիւնս տալ

1 Բ միանգաման. 2 Գ որպէս թէ.

3 Գ զառ մեզ թշնամութիւնն. 4 Բ ապա.

5 Ա բազմաթիւր. 6 Բ մազմայեղանակ, 7 Բ բազմաեղանակ. 7 Բ «թէ» չկայ. 8 Գ խնդրոցն.

ուխտի մանկանց ¹, և ի քսան և հինգ ² գեկտեմբերի ծնունդ ասնել, և զերեքսուրբեան օրհնութիւնն ի վերայ Նրորդութեանն՝ և սչ ի վերայ Որդոյ միայն նուագեալ, ի բաց հանելով անդուստ զխաչեցարն, և որ ինչ սոյնպիսիք ³։

Առ որ ասացար. «Ձանց առնելով զայլովքն ամենեքումք, իբրև ⁴ յոյժ նուաստագունիւք, որովք ⁵ սչ այնքան յընդունելն օգտեսցի ⁶ եկեղեցի, և սչ յոչ ընդունելոյն վնասեսցի ⁷։ Բայց յերեքսրբեան ⁸ յիրաւի բերեմք ի ներքս զխաչեցարն, զի զհասարակական անուանան ի վերայ Որդոյ ⁹ ասել, զնա և մարդ լեալ գոհաբանեմք մահու խաչի համբերելով վասն մերոյ փրկութեան։ Բայց դու յառանձնական ¹⁰ անուանան ճրպէս արդեօք յատկացուցանեսս զհասարակականն՝

1 Ա մանգանց. 2 Բ և Դ ի քսան և հինգն.

3 Բ ոչ ինչ սոյնպիսի, Գ-ի մէջ Միաբան սխալմամբ կարդացել է «այնպիսիք. 4 Բ իբրու.

5 Բ և որով, Դ և որովք, Ա-ի մէջ «և» ջնջուած

6 Ա օկտեսցի, Դ օգտեսցէ.

7 Դ և ոչ յոչ ընդունելն վնասեցի.— Միաբանի հրատարակած պատառիկը № 655 (մեր Գ ձեռագրից) վերջանում է այստեղ. մենք շարունակում ենք համեմատութիւնը մինչև զըչի կիսատ թողած տեղը։

8 Բ յերեքսրբեանն. 9 Ա ի վերայ յՈրդոյ.

10 Դ յանձնառական.

օտարացեղութեան տալով կարծիս՝ ի մի և ի նոյն բնութիւն»։ Ընդ որ ոչ կարացեալ ելանել։ Դարձեալ ասացաք առ նա. «Իսկ զիսորդ գրեցեր դու երկուս բնութիւնս ունել Քրիստոսի ի միում դիմի և առանձնաւորութեան, աղէ, ասացես մեզ, թէ զմի դէմն ի Քրիստոս ըստ նոյնութեան ասես, թէ ըստ միաւորութեան»։ Նորա զառ միաւորութենէն¹ երկուցեալ ասել զմինն, թէ գուցէ նովիմք և մի ասել բնութիւն հարկաւորեսցի ի Քրիստոս, պատասխանի ետ. «Ես բնութիւն և ոչ դէմ՝ մարդկային խոստովանիմ ընդունել Բանին ի կուսէն»։

Առ որ ասացաքն². «Ձէ հնար բնութեան առանց դիմի իմանալ կամ ասել ըստ ամենայն հարկաւորութեան, յաղագս որոյ պարտ է քեզ երկուս դէմն ասել ըստ երկուց բնութեանցն, և կամ ըստ միոյ դիմին մի ասել և բնութիւն, և կամ սպա և թէ ոչ մի ոք ի դոցանէ, հարկ է զմիջինն խնդրել որ բարեպաշտութեանն է, որով և ճմարտութիւնն պայծառանայ»։ Իսկ նորա զկապումն բանի ոտիցն խնդրեալ³ զարձակումն, և կամ թէ ընդ ձեռն ոտիցն խորհեցեալ,

¹ Բ. զառ գմիաւորութենէ, ² զառ ի միաւորութենէն. ³ ասացաքն.

⁵ Բ և ⁴ ոտիցն խնդրել, ⁷ սրտիցն խնդրեալ.

հանեալ զբանն ի տանէ կապանաց, ասաց. «Ձոր հարկեցուցանէքդ զիս ասել վասն մարդկային դիմին, գրողն զձերն առ իս առաքեցէք խօստովանութիւն, ի ձեռն գրոյ և զպատասխանիսն ընկալլիք յինէն զայդորիկ համաձայն: Եւ զայս ոչ ուղիղ՝ ինչ մտօք, այլ կարծէր ի գրեցելոցն մերոց առ նա՝ ընդ հնոց ուրուք չար ազանդութեամբ զմեզ արկանել, սակայն մեք գրեցաք առ նա՝ զոր խնդրերն՝ ըստ օրինակի երկիւղածաց՝ Տեառն, և որոց՝ յաղագս սիրոյն զամենայն ինչ վեր ի վայր՝ մոռանալ զյանցանացն օրինադրեալք, և մանաւանդ զի և պարզեալ զնա կամեցաք ի պատասխանականացն անտի նորաոյցն՝ առ մեզ գրեցելոց, թէ զինչ խորհիցի և ո՛ւմ ումեք արդեօք ձայնակից գտանիցի, և է՛ր այս †:

1 Ա ուղեղ.

2 Ա նաւնայ.

3. Ա նայ.

4 Ա երկեղածաց. 5 Գ որոյ. 6 Գ վեր ի վայր.

7 Ա և Բ նարտոցն.

† Հայր Յաչնան (եր. 74. ծանօթ.) «էր այս» խօսքերը հարցական չէ համարում: այլ ցուցական: Սակայն չորս ձեռագիրներն էլ հարցական ձևն ունին, թէև Ա. Բ. և Գ. նախընթաց հարցականները չունին: Մենք աւելի ճիշդ ենք համարում հարցական ձևը. հեղինակը կամենում է հակառակորդի բանած ուղղութեան պատճառը հասկանալ:

«Ոչ ինչ պէտս ունի առաջնորդի, որոյ աչք իւր առողջապէս կարիցեն¹ նկատել, և ոչ վարդապետի սւմեք կարօտասցի, որ զանմուլարն սիրեսցէ գտանել հաւատոյն² բան: Բայց արդ, եթէ տացէ քեզ Աստուած շնորհս բարեպաշտութեան, և խնդրես ճշմարտութեանն լինել³ ընդ մեզ խոստովանակից, ասասցես⁴. որպէս բնութիւն մարդկային՝ ընդ նմին և դէմ մարդկային առնուլ Բանին ի Կուսէն, և որպէս զդէմ Բանին և մարմնոյն իւրոյ ընդ ձեռն միաւորութեանն⁵ մի խոստովանելով դէմ, այսպէս և զբնութիւնսն՝ զաստուածայինսն և զմարդկայինսն՝ մի դաւանել բնութիւն յանճառ միաւորութենէն⁶, և զկենդանարար մարմինն փրկչական խոստովանել⁷ յարդանդէ Կուսին մինչև յաւիտեան չարչարելի և մահկանացու ըստ բնութեանն, և անչարչարելի և անմահ ըստ միաւորութեանն Բանի, և միանգամայն պարզաբար⁸ զաստուածայինսն մարդկայինս և զմարդկայինսն⁹ անուանել աստուածայինս ըստ անճառ միաւորութեանն, որպէս և սրբոցն ուսուցանեն հարանցն ճառք»:

1 Բ կամիցեն. 2 Դ հաւատոցն 3 Գ լինիլ.

4 Բ ասասցիս. 5 Դ միաւորութեան.

6 Դ միաւորութեանն. 7 Բ խոստովանիլ, Գ խոստովանելով հաստատել յարդանդէ. . .

8 Դ «պարզաբար» չունի. 9 Դ և զմարդկայինս.

— Ան ի սրբութենէդ ձերմէ տուաւ ինձ
դիր հարկաւորութեան †, պահանջել ի մէնջ՝
ասել զմարդկային դէմ՝ առնուլ Բանին ի
Կուսէն. և այս ինձ այլ ոչ ինչ երևի, քան
թէ ասել զոմն մարդ առնուլ. զի ամենայն
մարդ յորմէ հետէ ձեանայ յարդանդի,
յայնմ հետէ իմացեալ լինի դէմ, քանզի
այսպէս ոչ այլ ինչ գիտեմ զդէմն, քան թէ
զոմն մարդ. Ա՛րդ, թէպէտ և Տեսաւն մերոյ Յի-
սուսի Քրիստոսի ոչ ուրանամ մարդկայնովս
երևիլ՝ մարդկան դիմաւ, այլ քանզի փոխա-
նակ սերման զԲանն ասեմ ժամանել յար-

† Գ և Դ երևել.

† Հայր Յ. Ա. Ցաշեան (եր. 74, ծան.) այս-
պէս է բաժանում Խորովկի հակառակորդի թղթի
սկզբնաւորութիւնը. Առ ի սրբութենէդ ձերմէ.
«Տուաւ ինձ գիր հարկաւորութեան՝ պահանջեալ
ի մէնջ՝ ասիլ, և ինչ քայքայ այս բաժանումը հակառակ
է ոչ միայն մեր բոլոր ձեռագիրներին, այլ և այս
թղթի հետ կապակցեալ մասերի իմաստին. Հակա-
ռակորդը Խորովկի թուղթը «գիր հարկաւորու-
թեան» է անուանում. որովհետև նա պահանջել էր՝
(եթէ տացէ քեզ Աստուած շնորհս բարեպաշտու-
թեան . . . սասցես) խոստովանելու՝ «որպէս բնու-
թիւն մարդկային» և ինչ. ուստի և Խորովկի յի-
շում է այն իւր հակաճառութեան մէջ, իսկ
հակառակորդի թղթի միւս մասերը բնուած է մէջ
բերում:

գանդ Կուսին, ըստ այնմ մտաց մի ասեմ
զդէմնս: Իսկ մի բնութիւն յետ շարադրու-
թեանցն՝ ոչ զոք ի հարցն գիտեմք խոստո-
վանել¹: Զի թէ ոչ տեսանէի զբոլոր խնդրք-
եալն հակառակ հարցն, ամենայն ուրեք
համբուրէի զառ ձեզն ճայնակցութիւն. այլ
զի ամենայնիւ տեսանեմ զձեզ փութացողս²
առանց հերձուածոյ ատեցման սուրբ ժողո-
վոցն: Զի՞նչ ևս այլ շատ խօսեցայց. մա-
նաւանդ թէ ի վերն յայս էր³ երեսական
բաժանմանս, որ քան զնեսասորին ևս ահա-
գին թուի՞⁴: Յոյժ զարմանամ նորայնս Եւ

1 Բև⁷ գիտեմ խոստովանիլ 2 Բև⁷ փութացողս.

3 Բ մանաւանդ զի ի վերն այս էր երեսական
բաժանմանս, 7 մանաւանդ թէ ի վերն երեսական
բաժանմանս.

† Է. Տաշեան (եր. 77, ծան.) խնդրական է
համարում «Զինչ ևս այլ շատ խօսեցայց . . . և
մանաւանդ յոյժ զարմանամ նորայնս նախագա-
սութիւնները, թէ արդեօք հակառակորդի թղթի
մասերն են, թէ ոչ: Առաջին նախագասութիւնը
հակառակորդին է անշուշտ թէ և եղծուած, որով-
հետեւ նոյն նախագասութեան մի մասը մէջ է բե-
րում Խոսրովիկ յետոյ և ջրում. «Այլ ասե-
տեսական բաժանումնք քան զնեսորի՞ն սեզր ևս բուի
ըննչ»: Վարժում ենք, որ այստեղ էլ վերջանում է
հակառակորդի թուղթը. «Յոյժ զարմանամ նորայնս»
խօսքերը Խոսրովիկն են, ապա թէ ոչ պէտք է
ենթադրել, որ հակառակորդը իւր թուղթը մի

այսպիսի մերն առ նա¹ և նորայն առ մեզ
դրեցելոցն բանք² :

Բայց մեզ ժամ է այսուհետև զմար-
դարէականն բարբառել² բան. «լուռ եղէ ի
սկզբանէ, միթէ միշտ լռիցեմ³ և³ անսայ-
ցեմ»⁴ : Ասացեր հարկաւորաբար^{††} խոստո-
ւմանել և ոչ կամաւոր զմարդկային բնու-
թեանն դէմս ի Գրիստոս, զոր ի դէպ է ըստ
այդմիկ ասել ի վերայ քո⁴, զի թէ ոչ ի ծնո-
ղաց և աղայն, քոյին կամօք թերևս⁵ ոչ
զհաղեկան ընտրել ծնունդ, և ոչ վայելէիր
ի փառս վեհագունի անուանդ : Ասացեր.
այս ինչ ոչ այլ ինչ երևի⁶, քան թէ զոմն

1 Ա նայ. 2 ԱԻՔ բարբառեալ. 3 Բ և այնսայցեմ.
4 Գ բոյ. 5 Բ թերևս. 6 Ա էրևի.

ուրիշ անձնաւորութեան է ուզող և ոչ Խոսրովին,
որի համար ոչ մի ցուցում չունինք :

* Այստեղ վերջանում է Լ. Տաշեանի հրա-
տարակած պատաստիկը :

† Նս. ԽԲ. 14 :

†† Այստեղ Խոսրովի հակառակորդի թզթից
բառացի վկայութիւն չէ բերում : Այլ ակնար-
կում է նորա «գիր հարկաւորութեան» արտայայ-
տութիւնը : «Բարեպաշտութեան» և «Ճմարտու-
թեան» խնդիր է «զմարդկային բնութեան դէմս
ի Գրիստոս» խոստովանելը : որ կամաւորապէս պետք
է լինի և ոչ «հարկաւորաբար» : ստիպողական : Համ.
եր. 13 : Եանօթ.-ը :

մարդ առնուր», արդարև այդ իսկ է և ոչ այլ ինչ մանիքեցոցն¹ աղճատանք: Եւ արդ, եթէ ոմն ոչ էր, ապա² և ոչ էր իսկ, և հարկ լինի կամ զանեղ բանն ըստ քեզ յեղուլ ի մարմին և առ աչօք և ոչ ճշմարտութեամբ երևեալ:

Եւ ասացեր. «ամենայն մարդ յորմէ հետէ ձևանայ³ յարգանդի, յայնմ հետէ իմացեալ լինի դէմ». զնոյն իսկ ասեմ և ես, զի և այնպէս իսկ է, զի անձեն անդէմ է, իսկ որ ոչ ունի դէմ, ոչ ունել նմա և կերպարան, ուստի յայտ է, եթէ անձեն և անդէմն և անկերպարանն ոչ է և ոչ ի գոյէ իմէքէ. յորմէ ապա և ոչ ինչ: Եւ այս ոչ այլ ինչ⁴ եթէ ոչ առ աչօք երևումն, այլ և մահն, ընդ նմին և թաղումն, և յարութիւնն առ աչօք, ապա և փրկութիւնն⁵ մեր: Եւ ասես⁶. «այսպէս ոչ այլ ինչ գիտեմ զդէմն, քան թէ զոմնն մարդ»: Կարծեմ⁷ թէ հաւաստի և որոշեալ ոչ ուսար զոմնն⁷ և զդէմըս. զի դէմ սովորեցաք ասել զգերակացեալն ի մարդումն և որ զբոլորն պարունակէ զգայական մասունսն, առանց որոյ մարդս՝ ոչ կենդանի և ոչ մարդ կարէ գոլ

1 Ա մանիքեցիոցն. 2 Ա ապա. 3 Ա ձևանա.

4 Գ ոչ այլ ինչ է. 5 Բ փրկութիւն 6 Ա ասեմ.

7 Բ զոմն և զդէմս, Գ զոմնն և զդէմնն.

կամ ասիլ: Արդ եթէ ոմն ոչ է Գրիստոս, յայտ է թէ և անգէմ է, իսկ անգէմ լինելով, ապա¹ և ոչ մարդ և ոչ կենդանի կարէ² ասիլ: Իսկ ընդէր արգեօք ոչ եղելոյն մարդ՝ մարդկային ասես ունել³ ընութիւն, զի մարդկային ընութիւն ի մարդկայնում գիմի և կերպում տեսանի, որոց ոչ եղելոյ, և ոչ մարդկային ընութիւն կարէ⁴ կամ գօլ կամ կոչիլ: Այսոքիկ քոյոց իմաստիցդ⁵ առաջարկութիւնք: Եւ ասես. «Թէպէտ և ոչ ուրանամ զՏէրն Գրիստոս մարդկային գիմով երևեալ մարդկան», թէպէտ և յապագեցեր, սակայն և այնպէս լուծեր զերկունս բանիդ, շատ հեռի ընկենլով⁶ յառաքելական բանէն⁷, մանաւանդ թէ յոյժ հակառակ նմին. զի զոր նա եղեալ և առեալ ասաց, դու զայն երևմամբ միայն ցուցեալ ասացեր: Երևմամբ ապա, որպէս յառաջն ասացար, ամենայնք⁸ առ ի նմանէ տնտեսականքն, այլ և փրկութեանն մերոյ յոյս, ստուեր և ոչ ճշմարտութիւն ըստ քեզ: Տես, օրպիսեանց խորհրդոց առանձնակի յանդրնեցար լինել գտող⁹: Եւ ասես. «Իոխանակ

1 Ա ապայ. 2 Ա կարի. 3 Բ ունիլ. 4 Ա կարի.

5 Ա քոոց իմաստիցտ. 6 Ա Բ ընդենլով. 7 Բ յառաքելական բանին. 8 Ա ամբ—ամենայնք, Բ ամենայնք, Գ ամբն—ամենայնքն. 9 Բ և Գ գտող.

սերման Բանն ժամանեաց յարգանդ Կուսին, ըստ այսմ մտաց իւր ասեմք գոլ զգէմնա: Իսկ սրգ, եթէ փոխանակ սերման զԲանն ասես լինել¹, Բանին փոխանակ զճ ասես գոլ. թէ մնաց, որ էրն, ոչ կարի² աւիլ եղականին գոլ փոխանակ, ապա թէ յեղականումն³ գտաւ գոյութեան, յիւրմէն լուծեալ եղև գոյութենէ: Դարձեալ Բանին գէմ աներևելի⁴, զի անմարմին, իսկ մեք զերևելին և՛ տեսաք և՛ շօշափեցաք: Ա՛րգ, եթէ ըստ ինքեան ասես երևել զԲանն, ըստ ինքեան և մարմին ասես զնա գոլ, և կամ զանմարմնականն իւր կորուսանել և ի մարմին իւր փոխաբուսիլ, և կամ թէ առ աչք և ձևով մարդկայնովդ⁵ ասես զԲանն երևեալ: Տես, որպիսի մտածութեամբ ազտեղեալ ձեռնարկեցեր զանաղտ լսելիս ժողովքդոց Քրիստոսի: Եւ ասես. «յետ շարադրութեանն մի բնութիւն ոչ զըք գիտեմ ի հարանցն խոստովանել»: զհարսն առ այժմ⁶ յապաղեսցուք յիշել, զի յայլում տեղւոյ ցուցանելոց եմք զասել նոցա և որպէս ասեանն: Բայց շարադրութիւնդ որ ասես. մեմ

1 Գ լինիլ. 2 Գ կարէ. 3 Բ յեղականում գտաւ,

Գ յեղականում գաւ. 4 Բ անէրևելի.

5 Ա մարդկայնովտ, Բ մարդկայնովս.

6 Ա և Գ առ այժմն.

և ձև՝ ասես գոլ. բնութեանցն¹։ ոչ հաւանիմ՝ զի անհնար է, ոչ միայն թէ ստացաւկանի և անստացականի, այլ և յարարածականացս օտար է այս. զի բնութիւն² պարունակող է³ պարունակելոյն ինմանէ և ոչ ի նոցանէ պարունակեալ. զի թէ ի բաց բարձցես⁴ զյատուկն, հանուրն ոչ լինի բաց բարձեալ, իսկ հանուրն շարաբառնալով, բառնանի ընդ նմին և ոմնն⁵, և զի ոչ են բարձողք⁶ իրերաց, ըստ սմին այսմիկ և անհակադարձելիք առ միմեանս. յազագս որոյ ոչ ասի մարդն Պօղոս, որպէս Պօղոսն մարդ գոլ ասիւ Յրդ, եթէ հանուր առ հանուր շարադրեալ⁷ եղև, ամենեքումիք⁸ է հանդերձ անհատուքն ի շարադրութեանն, և դու որ զմարդկային դէմն ոչ ասէիր գոլ ի Քրիստոս, գտանիս ասացեալ զամենայն մարդիկ դոյ ի Քրիստոս և այնուհետև ոչ ևս իցէ Քրիստոս և եթ Քրիստոս, այլ երկոցուն հանրականացն յատուկքն Քրիստոս. վասն որոյ ոչ ասի Բանն միայն յաստուածութեանէն և

1 Ա և Գ գոլ բնութեանցն ոչ.

2 Ա և Գ գրնութիւն. 3 Բ և Գ պարունակող է.

4 Գ բարցցես. 5 Բ ոմն. 6 Բ և Գ բարձողք.

7 Ա և Բ շարադրել. 8 Ա և Բ ամենեքումիք.

† Այսպէս բաժանեցինք իմաստի համեմատ ձեռագիրների մէջ կէտադրութիւնը շփոթ եր.

ի մարդկութենէս եղեալ մարմին և անուանել¹ Յիսուս, այլ ընդ նմին Հայր և Հոգին², և համօրէն ազգ մարդկան Յիսուս. զորոյ զհետ գայ³, կամ ամենեքին լինել Քրիստոս և մեռանել խաչիւ, և կամ ոչ որ լինել Քրիստոս և ոչ մեռանել⁴, որ և երկօրին անտեղիք: Եւ համայն ոչ պատկառես⁵ այսպիսեօք⁶ խաւարեցուցանողօք⁷ գիւտիւք խաւարեցուցանել զլուսաւոր միտս հաւատացելոց: Այլ ասես. «Եթէ երեսական բաժանումնդ⁸ քան զՆեստորին անդր ևս թուի լինել: Ա՛րդ, տեսցուք ո՞վ իցէ Նեստորն և չարափառագոյնն ևս քան զՆեստորն. մարդածին և ոչ աստուածածին խոստովանիս⁹ զսուրբն Կոյս¹⁰. դու զԲանն ի մարմին յեղեալ ասելով, մարդածին ապաքէն գտանիս ասացեալ զսուրբն Կոյս¹¹: Եւ դարձեալ զի Նեստոր ոչ կորուսանէ զգոյութիւնսն և զԲանին և զմարմնոյն իւրոյ, թէպէտ և զմիաւորութեանն բան անբարէփառապէս թերաբա-

1 Գ անուանեալ. 2 Գ Հոգի. 3 Ա գն.

4 Գ մեռանիլ. 5 Գ պատկառիս.

6 Ա և Բ այսպիսօք. 7 Ա և Գ խաւարեցուցանողօք.

8 Բ Եթէ երիսական բաժանումն.

9 Բ խոստովանիս. 10 Գ «զսուրբ կոյսն դու»,—

կէտադրութիւնն էլ այսպէս է. 11 Գ զսուրբ կոյսն.

նէր ¹ . իսկ դու ումեմն ² ոչ տալով և զոմն յեղլով ³ , զերկոցունց ուրանաս և գտանիս եղեալ չարափառագոյն ևս քան զՆեստոր հայհոյութեամբ :

Բայց սրգ, դարձցուք անդրէն յիսկիդրն քոց ⁴ ասացուածոցն : Ասացեր ⁵ . « Թէ ի մարդկային զանգուածոյս դէմ նշանակեալ, ոմն մարդ լինի » † . զինչ քեզ էրեւի փրկչական ⁶ բանն՝ այրն զինքն անուանել ⁷ և որդի մարդոյ, ոչ ապաքէն որ ի հասարակացն իմեքէ առանձնացեալ իմանի, և ոչ եթէ ⁸ հասարակականք սմանք : Դու փախչիս զոմնդ յասելոյ ⁹ , և զինչ ասեսն, ոչ գիտես, բայց մեք և ասեմք իսկ զդոյն և ճշմարտեմք ոչ զայլ ոք իմանալ զոմնն, այլ զնոյն ինքն Տէր Յիսուս Քրիստոս յաստուածութենէն և ի մարդկութենէս անչփոթաբար ¹⁰ և անքակապէս միացեալ, և այսպէս հաւատամք ի միաւորութեանն գտանիլ ¹¹ մեզ հան-

¹ Ա և ^Բ Թերարաներ. ² Բ ուրեմն.

³ Գ յեղելով. ⁴ Գ դարցցուք անդրէն յսկիդրն քոց, ^Բ անդրէն ի սկիզբն քոց, Ա յիսկիդրն. ⁵ Բ ասացիր.

⁶ Ա զինչ քեզ էրեւի փրկչական, ^Բ զինչ քեզ էր և ի փրկչական. ⁷ Բ անուանիլ. ⁸ Ա էթէ. ⁹ Բ ասելոյ.

¹⁰ Ա անչփոդաբար. ¹¹ Գ գտանել.

† Հեղինակը հակառակորդի խօսքերի իմաստն է բերել և ոչ իսկական բառերը :

րական անգամոց կաթողիկէ եկեղեցոյ։
Բայց զքեզ ոչ գիտեմք թէ յոյց ոմանց
հոգմոց շարժեցար անկանել¹ յայսպիսի տա-
րապարտ մտածութիւնս։ Զի ասես. ւամե-
նայն մարգ յորմէ հետէ ձեանայ յարգան-
դին², յայնմ հետէ իմացեալ լինի դէմ», օւս-
տի յայտ է, թէ ոչ միայն անձև, այլ և ան-
սկիզբն կամիս ասել զմարդեցութիւն Տեառն
մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի։ Եւ զիմարդ ասի
անսկիզբն սկսանել և անժամանակն ընդ
ժամանակաւ լինել³, այլ որ քեզ անհաւա-
տութեանդ⁴ է, մեք ի դորին իսկ վերայ⁵
հաստատեմք զմերոցս հաւատոց ճշմարտու-
թիւն։ Եւ յայնմ հետէ իսկ իմանամք զմար-
մին Բանին ձեացեալ և կերպացեալ, յոր-
մէ հետէ արժանի արար Բանն Աստուած
բնակիլ յարգանդ սուրբ Կուսին։ Յազազո
որոյ⁶ համանգամայն⁷ և ի միասին ասեմ
անօրինել զմարմնանալոյն⁸ և զմիաւորու-
թեան խորհուրդ։ Եւ նովին ձեացելով և
կերպացելով մարմնովն ասեմ համբերեալ
զԲանն Աստուած մարդկայնոցս կրից. ինն-
ամսեայ⁹ յղութեանն, ծննդեանն, աճմանն

1 Ա և Բ անգանել. 2 Ա արգանդին, յայնմէ հետէ.

3 Գ լինիլ. 4 Բ անհաւատարմութեանդ.

5 Ա վերայ Գ վերա. 6 Ա յազազո որո համ ...

7 Գ համայնդամայն. 8 Բ զմարմնալոյն.

9 Ա իննամսեայ—իննամսեայ, Գ իննամսեա.

հասակի, աշխատութեանն, քաղցի, ծարաւոյ, տրտմութեան, երկիւղի¹, անգիտութեան, մահու, յարութեան²։ «Յղասցիս, հրեշտակն ասէր առ սուրբն Կոյս³ և ծնցիս որդի, և կոչեսցես զանուն նորա Յիսուս»⁴։ Ա՛րդ, գայս եթէ բոլորում դիցես մարդկային բնութեանս, կամ ոչ զսք ասես յղացեալ և ծնեալ, զի բոլոր բնութիւնս ի դօրութեան առաւել քան թէ ի ներգործութեան, և կամ ասես առ հասարակ զամենայն ազգ մարդկան յղացեալ և ծնեալ, զի ոչ յատուկ Մարիամ և եթ ի բնութենէս, զի և ամենայն ոք և ոչ դարձեալ ի նա¹ միայն բովանդակեալ բնութեանս, զի և առ այլս և առ ամենեսինս «Եւ Յիսուս աճէր և զարգանայր հասակաւ» գրեալ է^{††}. և յորժամ եղևն այս, անբաւք վախճանեալք յայնժամ ի բնութենէս, յորս նուազելն հպագոյն և ոչ աճելն և բիւրք բիւրուց⁵ մարդիկ գոյ կենդանիք և կատարելահասակք⁶, զաճելոյն ի բաց վճարեալք զիրակութիւն, և անթիւք⁷ դարձեալ լինելոցն, յորս ոչ մերձենայր աճելն, և բնութեանցս

¹ Ա և Գ երկեղի. ² Ռ յարութեանն.

³ Բ առ սուրբ Կոյսն. ⁴ Ա ի նախնայ. ⁵ Ռ բիւրուց. ⁶ Գ կատարել հասակք. ⁷ Ռ անբիւրք.

† Առկ. Ա. 31. †† Առկ. Բ. 51.

անուն յամենեցունց ի վերայ երթայ, զանցելոցն; և զկենդանեացն, և զչև եղելոցն: Արդ եթէ բնութիւնն մարդկային թանց¹ անձնաւորութեան ասել գոյ ի Քրիստոս, առ ում և կամ յոյր վերայ² զածելս և զարգանալս խնդրեսցուք, ասս, մեզ: Տեսանես, թէ զորս, և զորպիսիս արդիւնաւորեսցեն առ ի քէն սերմանել բանքդ:

«Յիսուս աղաղակեալ ի ձայն բարձր արձակեաց զագին, և եթէ՝ Յիսուս խոնարհեցուցեալ զգլուխն աւանդեաց զողին» †: Արդ՝ զայս ում ումեք համարձակիցիս⁵ տալ, աղէ, ասս ինձ, Բանին անմարմնականի, թէ հասարակականի բնութեանս մարդկայնոյ, որ ևս անմարմին գողցես թէ ըստ ասացելումն Բանի, զի բնութիւն ոչ ունելով զնշանակիչն իւր, այս ինքն՝ որ ցուցանել և նշանակել զնա կարիցէ, աներևոյթ է և անըմբռունելի: Արդ ում ումեք և տացես զայս, յանկարելեացն է, զի ոչ անմարմին Բանին ըստ ինքեան կարելի է մեռանել⁴, և ոչ հասարակականի մարդկային բնութեանս⁵: Ապա⁶

1 Գ թարց. 2 Ա վերս (—վերայ) զածելս, Գ վերա զածելս, Բ «վերայ» չունի. 5 Գ համարձակիս. 4 Բ մեռանիլ. 5 Ա Բ Գ բնութիւնս. 6 Ա ապայ.

Թէ մեռաւ ճշմարտապէս վրան մեր Որդին Աստուծոյ զմերն մահ ըստ մեզ, բայց եթէ կայցէ ինչ առ Որդւոյ, սր մարթելի էր նմա՝¹ մեռանել, և այս է զոր ի մերմէս առանձնակի իւր միացոյց, մարմին հոգով բանականաւ, ապա՝² ուրեմն ոչ բնութիւն անգոյ և անդէմ՝ զմարդկայինս ընկալեալ Բանն Աստուծոյ, այլ յաւէտ թէ ի հասարակական մարդկային բնութենէս առանձնակի միացոյց իւր մարմին անձամբ բանականաւ.³ և նովին մարմնով յայթեաց մեղաց, մահու, դժուխոց և ապականութեան, զի մեզս ոչ արար, և ոչ գտաւ նենգութիւն ի բերան նորա, և ոչ ոգի նորա թողաւ ի դժոխս և ոչ մարմինն՝⁴ նորա ետես զապականութիւն ՚:

Այս է ահա ճշմարիտ խոստովանութիւն սղլափառ սուրբ հարանցն, յորմէ գու զլսելիսդ կափուցանել կամելով՝ անամօթաբար ասես, «Թէ զդէմն ոչ այլ ինչ իմանամ քան թէ զոմն մարդ», և համայն առաւել զոր իմանալդ ասացեր, ոչ իմացար, զի ոչ եթէ դէմն զոմն և եթ ցուցանէ, այլ բոլորովին իսկ և ի վերայ հանուրցն ասացի

¹ Ա նմա նմայ. ² Ա և Գ սղլայ. ³ Բ բաւականաւ. ⁴ Բ մարմին.

† Ա. Պրտ. Բ. 22. Սաղմ. ԺԵ, 10 և Գործք առ. Բ. 31.

գոյ, զի թէ առ ուսմամն իսկ իմանաս զդէմն¹,
առ միւսուսմն² ևս այլ ինչ և ոչ ճանաչես
եւ դարձեալ թէ դէմն զուսմանէ և եթ ա-
սի, հնար է և բոլորին և առանց դիմի գոյ-
եւ դարձեալ՝ թէ դէմն անտի ոմն և եթ,
այլ ոչ և բոլորն³ ցուցանի. ոմն և ի հոմա-
սեռիցն հանդիպեսցի գոյ ամենայն հարկա-
ւորութեամբ, որ ոչ ասի մարդ, այլ՝ այլ ինչ-
եւ սյս է քո զոր⁴ մեծապէսն ասացեր ի-
մանալ. եւ արդ վասն զի ցուցաւ թէ դէմն
որ ինչ անուանն պատկանի, նոյն ասի և ի
վերայ ստորակային⁵, մարդ, կամ ասացես
լսա գրոց որպէս զանունն՝ նոյնպէս և
զդէմն մարդկային ի Քրիստոս, կամ թէ ի
բաց բարձցես զդիմին ասելն⁶, ընդ նմին
ի բաց բարձեալ լինիս և զանուանն առա-
սութիւն. եւ արդ՝ ահա մինչդեռ փախչէիր
զանձնաւորութիւնն մարդկային ասել ի
Քրիստոս, ուրացար ընդ նմին և մարդ լեալ
զՔրիստոս:

Բայց հրաշանամ, թէ վիտրդ կարգաւ
և անվրէպ կատարին յամենատես և յամե-
նագիտակ Հոգւոյն Սրբոյ ասացեալքն բերա-
նովք առաքելոցն, և պահեցար յետին ժա-

¹ Բ զդէմն. ² Ա միւսուսմն, ³ միւսմն. ⁴ Ե՛ր այլ
և ոչ բոլորն. ⁵ Դ՛ր քոյ զոր. ⁶ Ա ստորակային, ⁷ ստո-
րականին. ⁸ Ա զդէմին ասիլն, ⁹ զդիմին ասիլն

մանակացս զառաջնովքն գերազանցեալդ
ամբարշտութեամբ, որ ուրանալ ձեռնար-
կեցեր զվասն մեր ճշմարիտ՝ մարդեղութիւն
Փրկչին մերոյ Աստուծոյ: Եւ ասես. «անձնա-
ւորութիւն մարդկային ասել ի Քրիստոս,
ոմն մարդ ասել է»¹, և ընդ ձեռն այդպիսի
բանից խուճապել կամիս զուղիղսն և զքեզ
ուղիղ² երևեցուցանել, զամենեին թիւրդ-
քան զթիւրս թիւրագոյնդ³: Ոմն մարդ ոչ
ապաքէն յատկացեալ⁴ ասի ի հասարակէն
այսոքիւք՝ հոգով, մարմնով, մտօք. զսոյն
ոչ ապաքէն զայս ի Տէրն մեր և Փրկիչ
ուսաք ի գրոց գոլ ի մարդկայնոյս: Արդ՝ ա-
սես զնա ընդ ձեռն այսոցիկ ոմն ի մարդ-
կանէ եղեալ է, թէ ոչ. եթէ առանձնակի⁵
իւր ինքեան Բանն ոչ ստացաւ առ ի մէնջ
հոգի, մարմին և միտս, այլ զայլոցն իւր
վարկանի հոգի, մարմին և միտս, ոչ էր
պարտ ասել թէ «մարմին իմ ճշմարիտ կե-
րակուր է, և արիւն իմ ճշմարիտ ըմպելի»⁶,
«և որ ուտէ զմարմին իմ, և ըմպէ⁷ զարիւն

¹ Ա ճշմարտիտ. ² Ա ուղեղ. ³ Բ զամենեին
թիւրդ թիւրագոյնդ. ⁴ Ա յատկացել. ⁵ Բ առանցնա-
կի. ⁶ Ք ընպելի. ⁷ Ա րմբէ.

† Հակոռակորդի խօսքերի իմաստն է, և ոչ
բառացի կրկնութիւնը.

իմ, կեցցէ յաւիտեան»[†], պարտ էր ասել մարմինն ձեր և արիւնն ձեր: Եւ դարձեալ ոչ ասել՝ «զանձն իմ՝ դնեմ»^{††}, զոր¹ ասաց վասն մարդկային հոգոյն, այլ եթէ զանձինս այնոցիկ, որ իւրաքանչիւրոցն են, և ոչ իմ դիցեն²: Եւ այս էր քո զօրաւոր և անվթար հակառակ ճշմարտութեան գտեալ զէն յաղթութեան:

Եւ ասես. թէպէտ և մարդկային դիմով ասեմ՝ երևեալ զՏէրն մարդկան, «այլ քանզի փոխանակ սերման, զԲանն ասեմ՝ ժամանեալ յարգանդ»³ Կուսին», զԲանն ասեմ՝ զերևեալ դէմ, և ոչ զայլ ոք*:

Եթէ⁴ զերևելին զԲանն⁵ ասես գող դէմն, զաներևելին, որ յԱստուծոյ Հօրէ, զիմ ասես արդեօք⁶ գոյ: Յերկուց մինն առաջիկայ քեզ ասել. կամ ոչ ունելով նմա ի Հօրէ զկատարելութիւն անձին և զայս ի Կուսէն կարացեալ⁷ գտանել, և կամ թէ ունէր զսոյն զայս, զերևելիս ունէր, և ոչ զան-

¹ Բ զորս. ² Բ իմդ իցին. ³ Գ յարգանս. ⁴ Ա էթէ. ⁵ Բ պրան. ⁶ Ա արդիաւք, Բ արդիօք. ⁷ Ա Բ կարացել.

† Յովհ. Ջ. 55 և 56.

†† Յովհ. Ժ. 16.

* Խոսրովիկ միայն չակերաների մէջ առնուած խօսքերն է բառացի բերել հակառակորդի թշխից մնացածը բովանդակութիւնն է իմաստի համեմատ:

մարմնականն¹, և զսրբուհին Կոյս² ոչ մարդեղութեան, այլ երևման³ եկեալ արար պատճառ, յաղագս որոյ ապա⁴ ասի ըստ քեզ Մարիամ ոչ մայր Տեառն մերոյ և Արարչին, այլ կիսանձնակատարութեամբ, և կամ երևման⁵ գոլ պատճառ: Դու հաւատան (զանաչեան յեղել աչացուն, հարցանէր Տէրն)⁶, յՈրդի Աստուծոյ[†]. յորմէ հայցեալ ասէր. «Ո՞վ է նա, Տէր, զի հաւատացից»^{††}, և Տէրն ասէր, «և տեսեր զնա, և որ խօսիղ ընդ քեզ՝ նա է»*: Արդ զայսոսիկ զցուցեալս և զտեսեալս՝ եթէ ըստ ինքեան իմանաս Բանին անտեսանելոյ և ոչ միաւորութեան տնօրէնութեանն, ղերկոսին գտանիս ասացեալ ոչ ճշմարտել՝ և զանտեսանելն և զտեսանելն⁷, զի զԱստուած ոչ որ ետես երբէք⁸, և զոր ոչն ղք ի մարդկանէ ետես և ոչ տեսանել կարող է⁹, և ցՓիլիպպոս¹⁰ ասելով

¹ Բ զանմարմնականն. ² Գ և զսրբուհի կոյսն. ³ Ա էրևման. ⁴ Բ ապայ. ⁵ Ա և կամէր և նման գոլ. ⁶ Գ զանաչեան հեղեալ աչացուն, հարցանէր տէրն», և փակագծի մէջ առնուած.

⁷ Բ և զտեսանելն և զտեսանելն. ⁸ Ա յերբէք. ⁹ Բ և Գ կարող է. ¹⁰ Ա ցՓիլիպոս.

† Յովհ. Բ. 35.

†† Յովհ. Բ. 36:

* Յովհ. Բ. 38.

Տեառն. «Որ ետես զիս, ետես զՀայրն իմ»[†],
և այս ըստ նորին մտաց, ըստ միաւորու-
թեան անօրէնութեանն և ոչ ըստ էութեան
բնութեան Բանին յարմարեացի տեսանելս¹։
Բայց ասացից առ այսօրիւք² և այլ իմն հրա-
շալիս, զի այնօրիկ, որ քեզ յանհաւատու-
թիւնն առաջնորդեն, նոքին բարեփառս զմեզ
յօրինեալ կատարեացեն։

Ի չորս բաժանի³ որ ի վերայ էակօցս
առեալ լինին անուանք. ի հանուրն, ի բոլորն,
յանհատն, և յիւրաքանչիւրն⁴։ Ա՛րդ, զայ-
լովքն ժամուս զանց առնելով, յազազս իւ-
րաքանչիւրին դուզնաքեայ ասասցուք, որ և
առաջարկելոցս⁵ մատուցանէ բանից զօգնա-
կանութիւն։ Նշանակեալ լինի իւրաքանչիւրն
ի սոցունց յայսցանէ. ի գաւառէն, ի ծնո-
ղաց⁶, յորպիսութենէ երևմանն, ի ներ-
գործութենէ⁷ և ի կրից. արդ ամենեքեան
այսօրիւք առանձնացեալ⁸ լինի յիւրաքան-
չիւրան, որոց հաւաքումն միահամուռ ի վե-
րայ այլոյ ուրուք ոչ տեսանի։ Արդ՝ ոչ ա-

1 Գ տեսանել. 2 Գ առ այսօրիւկ.

3 Ա և Գ բարժանի. 4 Բ իւրաքանչիւրն.

5 Ա առաջարկելոցս. 6 Ա ծնողաց.

7 Ա ի ներգործութենէ. 8 Գ այսօրիւկ առանձ. . .

Ը այսօրիւք առանցնացեալ.

† Յովհ. ԺԳ. 9:

պաքէն գտանեմք զամենեսեան զայսոսիկ յարմարեալս ըստ մարմնոյ և ի վերայ Տեառն մերոյ և Փրկչին. յանուանէն՝ Յիսուս Քրիստոս, ի գաւառէն՝ Նազովրացի, ծնող ունելով զսուրբ ¹ Կոյան, յորպիսութենէ՝ ի նմանութենէ ², որով իւրք ծանօթանայր և ծանուցեալ լինէր, ի ներգործութենէ՝ զսր կատարեաց զպանչելիսն ³ ի մարդիկ, ի կրիցն՝ ի մկրտելն՝ ի խաչելն ⁴, ի թաղելն, յառնելն երեքօրեայ ⁵, վերանալն յերկինս և որ զկնի այսոցիկ:

Արգ՝ ահա ⁶ դու զյատուկն որ ի հասարակէն զարհուրիս ըստ մարմնոյ ասել ի Քրիստոս, մեք և զառանձնականսն և սանուանս խոստովանիմք ունել նմա ըստ աստուածային կարգաց ի մարդկանէ, և համայն ոչ ինչ ամենեին փնասել գտանի յայսպիսեաց աստի անուանց և իրաց ճշմարիտ միաւորութեանն ⁷ խորհուրդ մարմնացեալ Աստուածն Բանի, այլ փնասեսցին յաւէտ յազագս նորա՝ որք անհաւատութեամբ են փնասեալ ախտիւք, խորհուրդք. օրինակ իմն՝

¹ Ա զսուրբ կոյս, Բ զսուրբն կոյս.

² Ա նմանութենէ», առանց զի», Գ նմանութեանն է. Ծ Ա և Դ պանչելիսն. Է Գ ի մկրտելն, ի խաչելն, ի թաղելն. Ծ Ա զ. օրեան. Ծ Ա և Բ ահայ.

⁷ Բ «միաւորութեան», և ուրիշ դրով.

մի և նոյն[†] երկիր հաստուն կայ մնայ¹ և շուրջ անցանէ ըստ զանազանապէս ունողացն զտրամակացեալ ունակութիւն, կամ որպէս քաղցրութիւն մեղուն ոչ նմանապէս քաղցր թուիցի գոլ յոգունց² ճաշակելեաց, զի նոցա որոց կուրացեալ է ոգոյն ակամբ, ոչ ուղղապէս զմիաւորութեանն³ ի Բրիստոս նկատեալ կարացեալ զօրութիւն. այնպիսեացն ամենապէս իսկ և ամենեկին ապականեալ են խորհուրդք և միտք, ոչ միայն ի տնտեսականսն, այլ և յաստուածաբանականսն: Բայց մեք, որոց ճշմարտութիւնն է պատուեալ, յերկոսին նմանապէս անստուեր⁴ իւրական սովորեցաք գնալ ճանապարհաւ: Զի յորժամ խոստովանիմք մի բնութիւն և զօրութիւն գոլ աստուածութեան, ոչ կասկածեմք ի միում բնութեանն զերկաքանչիւրսն որոշել զառանձնաւորական յատկութիւնսն. ասեք Հայր անսկիզբն գոլ և պատճառ Որդւոյ և Հոգւոյ, Որդւոյ ծննդեանն և Հոգւոյն ելողութեան, և Որդի⁵ ծնունդ գոլ ի Հօրէ, և ոչ

¹ Ա կամ նա—նայ.

² Ա յոգունց. ³ Բ գմիաւորութիւնն.

⁴ Բ անստեր իւրական. ⁵ Բ գՈրդի.

† Ա յստեղ վերջանում է մեր Գ (№ 655) ձեռագիրը. այսուհետև համեմատութիւնը կատարւում է միայն Ա և Բ ձեռագիրներով.

երումն, և զՀոգին արտաքս առաքումն, և ոչ ծնունդ գոլ, զի ոչ Հայր բռնադատի յՈրդի և ի Հոգի, և ոչ Որդի ի Հայր և ի Հոգի, և ոչ Հոգին յերկուսին ի նոսա ի Հայր կամ յՈրդի փոփոխեալ, այլ առանձնաւորութեանցն անշարժ մնալով ի միասին հասարակականի բնութեանն և զօրութեանն:

Այսպէս և ի սնօրինականսն Փրկչին զմիաւորութեան Բանն սղզակի զաւանեալ սւեեալք յաստուածային¹ գրոց, ոչ զանդիտեմք զմի և զնոյն Տէր մեր Յիսուս Քրիստոս և Աստուած խոստովանեալ՝ միանգամայն և մարդ, Աստուած ըստ էութեան բնութեան իւրոյ, և մարդ՝ ըստ մարմնանալոյն և մարդանալոյն վասն մեր, կատարեալ յաստուածութեանն², կատարեալ նոյն և ի մարմնաւորութեանն. և թէպէտ այսպէս կատարեալ և կատարեալ ասեմք³ և է, համայն ոչ երկուս կատարեալք, այլ մի կատարեալ՝ մի և նոյն Տէր մեր Յիսուս Քրիստոս: Եւ ոչ գործեալ՝ վասն զի մի կատարեալ, և է, և ասեմք, անկատար զնա կամ ըստ աստուածութեանն կամ ըստ մարդկութեանն իշխոցից կամ խորհել⁴ կամ ա-

¹ Բ աստուածային. ² Բ աստուածութեանն.

³ Բ «կատարեալ կատարեալ և ասեմք», երկրորդ «կատարեալ»-ը ուրիշ գրչով տողի վերայ աւելացրած. ⁴ Ք խորհել.

սել: Նախ քան զամենայն յաւիտեանս ծնեալ յԱստուծոյ Հօրէ և Որդի Աստուծոյ, յեա ժամանակի ծնեալ նոյն և ի մօրէ ըստ մարմնոյ և որդի մարդոյ, և սակայն ոչ երկու որդիք, այլ մի՝ և միայն Որդի Աստուծոյ մարմնացեալ, մարդացեալ Տէր մեր Յիսուս Քրիստոս, և այն որ ունէր ի Հօրէ անժամանակաբար բնութիւն՝¹ հասարակական և դէմ առանձնական և յատկական, նոյն ինքն եղև ըստ ժամանակի և մարդ հանդերձ բնութեամբ և դիմաւ և առանձնաւորութեամբ: Այլ ոչ եթէ յաղագս սորին այսորիկ յերկուս բաժանեալ² բնութիւնս զՔրիստոս, և կամ երկուս ասել զնա դէմ, և երկուս առանձնաւորութիւնս³, այլ մի և նոյն միայն մարմնացեալ Բանն Աստուած բնութեամբ, դիմաւ և առանձնաւորութեամբ: Եւ համայն մի ասելով ի Քրիստոս բնութիւն, դէմ և առանձնաւորութիւն, ոչ ուրանամ, զոր ունէրն ի Հօրէ և զոր եղևն, կամ առն ի մարդկանէ զբնութիւն⁴, զդէմ և զառանձնաւորութիւն⁵:

Եւ դարձեալ ասի⁶ Տէր մեր Յիսուս Քրիստոս⁷ և Բան Աստուծոյ Հօր. այլ ոչ եթէ

¹ Բնութեամբ. ² Բարժանեալ. ³ անձնաւորութիւնս. ⁴ զբնութիւնն. ⁵ Առանձնաւորութիւն. ⁶ Ա է դրձլ ասի. ⁷ Ա «Քրիստոս» չունի.

յաղագս այսորիկ, զոր ի մէնջն ընկալաւ¹,
անբան ասել կարիցեմք, որպէս և ոչ առանց
իմաստութեան և զօրութեան, յաղագս գո-
լոյ նմա ըստ էութեանն Աստուծոյ զօրու-
թիւն և Աստուծոյ իմաստութիւն²։ Եւ սա-
կայն թէպէտ և ասեմք և ճշմարտեմք ի
վերայ Նորա զայսոսիկ և՛ ըստ աստուածու-
թեանն և՛ ըստ որում եղևն, սակայն³ ոչ
կարեմք յերկուս բաժանականս և առաջ-
նորդականս բաժանել⁴ զմի և զնոյն Տէր
մեր Յիսուս Քրիստոս, կամ երկու զնել
նմա զօրութիւնս և իմաստութիւնս։ Եւ ար-
դարև ըստ ինքեան Բանն՝ կերպարան Հօր
և նկարագիր էութեան Նորա, էառ նոյն ին-
քըն յետ ժամանակի ճշմարտութեամբ և
գլխերպարան և զնմանութիւն մարդոյ, սա-
կայն ոչ ասի մի և նոյն Տէր մեր Յիսուս
Քրիստոս երկու կերպարանք՝ երկուց ոմանց
գոլով նմանութիւն, այլ մի կերպարան⁵ և
պատկեր միոյ Աստուծոյ Հօր. և համայն մի
գոլով կերպարան և պատկեր, ոչ կարեմք
ուրանալ զնա գոլ ըստ էութեանն պատկեր

¹ Ա ի մէջն ընկալաւ .

² Բ լուսանցքում միայն ուրիշ գրով աւելացրած է այդպէս գոլոյն նմա ըստ էութեանս Աստուծոյ զօրութիւն և Աստուծոյ իմաստութիւն»։

³ Ա սակայ. ⁴ Ա բոլրժանել. ⁵ Բ այլ ի կերպարան

Աստուծոյ, և ըստ տնտեսութեանն առնուլ և զպատկեր ծառայի, ըստ նմին կարգի և այլն ամենայն: Կենդանի գորով Բանն ըստ էութեանն իւրոյ ի կենդանւոյ¹ Հօրէ, այլ և աղբիւր կենդանութեան և գոյացուցիչ կենդանեաց, եղև ի կնոջէ և մարդ կենդանական անձամբ և մտօք կատարելութեամբ, և ոչ ասի երկու կենդանիք մի և նոյն Տէր մեր Յիսուս Քրիստոս, այլ մի կենդանիք եւ սակայն թէ և մի կենդանի, և է, և ասի, այլ ոչ յանդգնիմք² կամ ի բանէն կամ ի մարմնոյն Նորին կրճատել զմասն ինչ կենդանական զօրութեանն³, քան լիցի:

Եւ արդ զի այսօրիկ ամենեքեան, որ ինչ ենն՝ խոստովանեալ լինին, և որոց ոչ են՝ հրաժարեալ, զո՞ սք ի սոցանէ ընդունեալ քեզ թուիցի, հարցանեմ, կամ յումմէ իմեքէ⁴ ի սոցանէ ի բաց կալ: Զի թէ զմինն ճշմարտեսցես, զմիւսն ևս ոչ կարասցես ճշմարտել, զի զերկուսին⁵ միանգամայն ի վերայ միոյ իրի գիտել, անհնար է. զի թէ ասես կենդանի զԲանն Աստուած ըստ իւրումն էութեան, առնելով և Նորա⁶ ի Կուսէն կենդանական մարմին ինքեան, և ոչ անշունչ

1 Բ ի կենդանի. 2 Բ յանդգնիմ.

3 Բ զօրութեան. 4 Բ իմէքէ. 5 Բ զի երկուսին.

6 Ա և Նորայ.

և անդգայ¹, պարտ է քեզ և երկուս խոստո-
վանքի կենդանիս. ապա թէ զայս ոչ իշխես-
ցես տալ Քրիստոսի, հարկ լիցի քեզ կամ
ի Բանէն² կամ ի մարմնոյ նորա ղկենդանա-
կանն ի բաց բառնալ զօրութիւն. թողում
բազում զայլն մի ըստ միոջէ յիշեցեալն,
բաւական համարիմ զմինս միայն ի սոցանէ
յօրինակ առնուլ: Արդ՝ կամ ամբարշտե-
ցես³ միով իւրք ի սոցանէ, թէ ատրժեա-
լցես⁴, կամ թէ ոչ՝ ապա թողցես ինձ ասել,
որպէս արժան է ասել, որ զճշմարտութիւն⁵
սիրեցի յամենայնս իմ պատուեալ⁶ կեանս,
և ուղղափառութեան ի մանկութենէ ընտրե-
ցի⁷ լինել բանի ոպասաւոր, այլ և հաւա-
տամ ի նոյն ինքն ի ճառեցելոյն զօրանալով
զվասն իւրն իմաստասիրել ինչ յաստուա-
ծաբանութիւն, զի և համառօտաբար ասա-
ցից, զի մի երկայնաւանդ եղեալ տաղտ-
կութիւն ի վերայ սերմանեալ արկից լսողա-
ցըն մտաց, և ի յագեցման բանին ընդդէմ
եղեալ փակիցէ⁸ զատրժակացն զդրունս:
Քստ ինքեան Բանն սր ի Հօրէ և մարմինն

1 Ա անագն. 2 Ա կամի բանէն.

3 Բ ամբարշտեցիս. 4 Բ ատրժեացիս.

5 Բ զճշմարտութիւնն. 6 Բ պատուիլ.

7 Ա ուղղափառութեան իմ անդութենէ ընդրիցի

8 Բ փակեացէ.

Իւր՝ որ առ ի մէնջ՝ ամենայն իւրք և ամենեին այսօրիւք գուրով ի կատարելութիւն, իսկ յանասելի միաւորութենէն մի՝ և ոչ երկու ասին կատարել, մի կենդանի, մի անձն, մի պատկեր, մի Որդի Աստուծոյ Տէր մեր Յիսուս Քրիստոս:

Եւ արդ զի յայտնեցաք պայս, որպէս և նոյն ինքն յայտնիչն խորոցն Աստուծոյ Հոգին յայտնեալ մեզ առաջնորդեաց, պարտ է մեզ յիշել և որ ի վերջն՝¹ մնացեալ բանն եղև ի քոց ասացուածոցն. զի գրեցեր է պատասխանականին քո թղթի, «Թէ զկնի շարադրութեանցն ոչ զք ի հարանցն մի առաց՝² Քրիստոսի բնութիւն»: Որք ասացին, և որպէս ասացինն, գիտես գու և կարի քաջ, զի և խոստովանեալ իսկ ես յառաջ քան զպայս, որոյ զնոյն պէտս³ ինչ ոչ սենիմ՝ երկրորդել, զի սուրբ հարքն որպէս մի Որդի գիտեն զՏէր մեր Յիսուս Քրիստոս, ըստ նմին և մի գէմ, և մի բնութիւն ունել նմա խոստովանին, և ոչ թէ ընդ ձեռն այսօրիկ և այսպէս խոստովանութեանն անգոյ՝⁴ ինչ կամ զբանն կամ զպատուական զիւր մարմինն քարոզէին և թանց բնութեանն⁵. այս

¹ Ա ի վերջ. ² Ա մի առացաք. ³ Ա պէտս.

⁴ Ա անգո. ⁵ Ա թանց բնութեանն նայ ո՞ յանպար իմանալ ի միաւորութենէն, Բ և թանց

յանպարիմանալի միաւորութենէն սւտեալք այսօրիւք մի դաւանել զՔրիստոս: Եւ զի հաւաստեաւ¹ և յինքեան բերէր Բանն որ ի Հօրէ զղէմն յատկական հանդերձ հասարակական բնութեամբն, ըստ² նմին այսմիկ կատարելաբար՝ և ոչ անկատար և զմարմինն իւր իրաւացոյց առ ի մէնջ զգեհուլ: Եւ սուրբ հարքն թէ դէմ յիշէին ի Քրիստոս, զայն յիշէին, որ հասարակէն էր առանձնացեալ, եթէ բնութիւն յիշէին ի վերայ նորա, յիշէին, որ զհասարակականն բոլորապէս յինքեան բերէր բնութիւն. մանաւանդ՝ զի և չէ իսկ հնար զհասարակականն գտանել ումեք³ ուրեք, եթէ ոչ յառանձնականումն սա երևել⁴ ճանաչի: Զի բնութեան⁵ հաւաքումն ի հասարակին ըստ զօրութեան և եթէ, անուամբ միայն նշանակեալ, իսկ յառանձնականումն⁶ ոչ ըստ զօրութեան, այլ ըստ ներգործութեան և արդեամբք երևեալ⁷: Վասն որոյ և առաջին և իսկագոյն և մանաւանդ զսա անուանեցին գոյացութիւն վեհագոյնքն⁸, և յորոց մերքն ընկա-

բնութեանն այն, յանպարիմանալի.

1 և հաւաստ և յինքեան. 2 Բ բնդ նմին.

3 և ումէք. 4 և էրևել. 5 Բ զի բնութեանն.

6 և իսկ առ յանձնականումն. 7 և էրևեալ.

8 և վեհագոյնքն.

բան¹ զբանականութեանն վարժողութիւնն, զի ի սմա գաին և ծանեան որպէս զանուն հասարակին, նոյնպէս և զԲանն, և այս է ոմնն, որ և սոյն սա. անուանի և դէմ և անձն և երեւք², և որ այլ ինչ նմանունակ³, զայսոսիկ, որով իւրք առանձնանայ ի հասարակէն յատուկն: Յաղագս այսորիկ և սուրբ հարքն, որք յաստուածայնոյն⁴ էին զօրացեալք հոգևով, և վարժք և հմուտք⁵ կատարելապէս բանականի հանճարեղութեանն, նոյնաձևապէս որ ինչ յաղագս դիմին և բնութեան բանք իմաստասիրեալք գտանէին, և որ ի սուրբ Յրրորդութեանն աստուածաբանութիւն, նովին վարելով մտածութեամբ:

Յորժամ գմի ոք ի նոցանէ յիշէին՝ զՀայր կամ զՈրդի կամ զսուրբ Հոգին, զդէմն առանձնակի գիտելով, ի նորուն վերայ⁶ բոլորապէս և զբնութեանն առնուին զանուն, Աստուած, Արարիչ, Ամենակալ, և որ սոցին ազգակիցք. և որպէս զանունն⁷, ըստ նմին և զԲանն առ նմա տեսանէին: Եւ ոչ եթէ մինչ առ միումն այսոքիկ, յայլոցն

1 Ա որոց միւրքն ընդալան զբանականութեան.

2 Բ երիւք. 3 Ա նման ունակ, զայսոսիկ.

4 Ա Բ յաստուածանոյն. 5 Ա հմուտք.

6 Ա վերայ. 7 Բ զանուն.

սոքա բարձեայ լինէին, այլ որպէս մինչ
ընդ սորօք ստորանկեայք¹, ըստ նմին և
այլքն:

Նւ այսպէս իւրաքանչիւր ոք ի նոցանէ
իւրումն ասելով յատկութեան, հասարակին
լինել հաղորդ, և ի հասարակէն ոչ մասունս
ինչ իւր ի բոլորէ իմեքէ² յինքեան բաժա-
նելով, օմինակ իմն, ի ծովէ ջուր բառնանա-
լով ամանօք, ընդ ամանոցն, և ծովուն ոչ
նուազանալ և կամ թէ պակասիլ յորմէ
առեալն եղև: Նւ այսպէս ասի սուրբ Նր-
բորդութիւնն բաժանիլ անբաժանաբար և
միաւորիլ որոշմամբ: Արդ բաժանի³ ըստ դի-
մաց և միաւորի ըստ բնութեանն, ոչ բա-
ժանելն⁴ գոտարութիւն բերելով, և ոչ միա-
ւորելն ընկղմումն կամ շիթումն⁵, այլ
որպէս որոշելովն դիմացն երևին⁶ յատկու-
թիւնք՝ միաւորելովն հասարակութիւն բնու-
թեանն և կոչմանցն⁷: Սովին այսու օրինա-
կաւ և ի վերայ անօրէնութեան Փրկչին
գտանին խնայողութեամբ սուրբ հարքն, ասե-
լով մմն ի նոցանէ. «ի միաւորութիւն եկին
բնութիւնքն, և ասանց խառնակութեանց

¹ Ա սօքօք ստոր անդեայք. ² Ա իմեքէ.

³ Ա բարժանի. ⁴ Ա բարժանելն. ⁵ Ա բնդդ-
մումն կամ շիթումն. ⁶ Ա էրևին. ⁷ Ա կոչմանցն.

եկաց մնաց միաւորութիւնն»¹։ Զնոյն ինքն զԲանն Աստուած առ իւրն մարմին ասացին և միաւորեալ և անշփոթ մնացեալ, որպէս ինչ ոմանց թուեցաւ ասել, զմինն զիմին տալով, և զմիւսն բնութեանն, այլ միաւորութիւն անշփոթաբար¹ ասացին գոյ զԲանն Աստուած առ իւրն² մարմին, զոր ի Կուսէնս Եւ նմին ինքեան Աստուածն Բանի և իւրումն մարմնոյ որպէս բնութիւնն ընտանեանայ³ հասարակական, ըստ նմին և յատկական գէմն, և նոյն ինքն բոլորն իմանի միացեալ և անշփոթ մնացեալ։ Եւ զի միաւորեալն մի է և ոչ ևս երկու, մին միաւորեցելումն ոչ զանդիտէին⁴ հարքն մի անուանել զէմ⁴ մի և բնութիւն։ Բայց էր երբէք ուրեք, որ և կրկին, կամ թէ և երկու զնոյն դաւանելով բնութիւնս։

Ոչ եթէ յորժամ կրկին ասէին, զմիաւորութիւնն եղծանէին ինչ ի նմա զհրաշալին խորհուրդ, և ոչ յորժամ մի ըստ միաւորութեանն ասէին, զգոյացութեան ինչ պակասեցուցանէին զկատարելութիւնն, յԱս-

1 Բ անշփաբար. 2 Բ «առ» չունի։

3 Ա ընդանենա, Բ ընդ անխնայ։

4 Բ որ զանդիտէին։

† Նոյն մկայութիւնը տես Օձն. Երևութ. Ճառի մէջ էր. 52.

տուժոյ՝ բանէն¹ ասեմ՝ և ի նորին մարմնոյն,
այլ կացեալ ի նմին ասէին որ էնն, և միացեալ
անբակութեամբ և անչփոթութեամբ
ի վեր քան զմիտս եղելոցս, կացեալ ի նմին
զԲանն Աստուած և զպատուական իւր մարմինն
ասէին, և զնոյն, և ոչ այլ ինչ, անչփոթաբար
և անբակաբար միացեալ դաւանէին.
զի ի բանումն և յիւրում մարմնում տեսանէին
և զդէմն առանձնական և զբնութիւնն
հասարակական. զի թէ դէմ է, այն է,
որ զբովանդակն յինքեան երեւցուցանէ
զբնութիւնն, և եթէ բնութիւն² է, այն է՝
որ բոլորապէս յառանձնեցելումն երևի³
գիմիւ և յազազս սորին այսորիկ սուրբ
հարքն խոստովանէին զՏէր մեր Յիսուս
Քրիստոս մի բնութիւն և մի Որդի Աստուծոյ.
Սև համայն մի բնութիւն և մի դէմ
ասելով ի Քրիստոս, ոչ ըստ համագոյութեան
ասացին Բանին և մարմնոյն, կամ ըստ յեղման
և շփոթութեան, և կամ դարձեալ ըստ
յատկական գոյացութեան, այլ ըստ անճառ և
անպարիմանալի միասորութեան Բանին առ
իւրն մարմին, զոր յանարատ⁴ յարգանդէ
սրբոյ Կուսին առանձնացոյց ինքեան զոչ յառաջագոյն⁵
գոյացեալն և յետ այնորիկ իբր

¹ Բ բանին. ² Ա բնութիւնն է. ³ Ա էրևի.

⁴ Բ անարատ. ⁵ Բ զոչ առաջագոյն.

ի տաճարի բնակեալ, զի այս ապա ոչ ասի ծնունդ Որդւոյն Աստուծոյ, այլ ծնունդ այնորիկ, որ նախակազմեալն եղև յարգանդի: Այլ յորմէ հետէ խոնարհեցաւ մարդասիրաբար յարգանդի Կուսին, զգեհուլ¹ ասեմք կամ թէ միացուցանել ինքեան մարմին: Եւ ընդ ձեռն այնոսիկ ասացեալ² եղև ի սուրբ հարցն մի դէմ և մի բնութիւն մարդացելոյ Աստուածն Բանին. ոչ ըստ համազոյութեան, և ոչ ըստ պատուոյ արժանաւորութեան, այլ գոյութեանցն, ասեմ, ասորւածայնոյ և մարդկայնոյ, և որ մանաւանդ, որ անճառն և գերահրաշն է միաւորութիւն, և սորին աղաքաւ ասին աստուածայինքն մարդկայինք, և մարդկայինքն աստուածայինք: Զի որ անստեղանելին և անչօշափելին է բնութեամբ, առ շօշափականս՝ մարդկային մարմինսն, տեսաւ և շօշափեցաւ առ ի մէնջ: Եւ որ յերկրէ բուսեալն եղև սակա առ ի յերկնայինն միաւորութեան, ի յերկնից ասի³ իջեալ. և զի ընդարձակագոյնս ասացից, զի որ ըստ բնութեանն⁴ Բանն էր անմահական, ըստ միաւորութեանն⁵ անօրէնութեանս յանձն էառ և զմեռանելն⁶, և զբնութեամբ

1 Ա սգեհուլ. 2 Ա ասացել. 3 Բ ասէ.

4 Բ բնութեան. 5 Բ ըստ միաւորութեան.

6 Բ և զմեռանելն.

զմահկանացու մարմինն իւր արար ընդ-
ձեռն առ ինքն միաւորութեանն անմահ և
անապական: Եւ որ անբովանդակելին էր
ըստ ընութեան Բանն Աստուած, բովանդա-
կեցաւ¹ առ իւրն ի մարդկանէ միաւորու-
թեամբ մարմինն, և զբովանդակելին² ընու-
թեամբ մարդկայինն առ իւրն մարմին միա-
ցուցանելով ինքեան, և անբովանդակելոյն³
իւրում արար հայորդ զօրութեան⁴: Այ ըստ
փոփոխման կամ այլայլութեան⁵ գայտոսիկ
այսպէս սահմանելով, այլ ըստ անձտո և ան-
հասանելի միաւորութեանն: Եւ զի արտա-
քոյ է բանի և մտածութեան աստուածա-
հրաչն այն միաւորութիւն, մի բոնադատեա-
ցոք զսոյն բանիւ և մտածութեամբ բո-
վանդակել⁶: Զի ոչ յարմարի նմին⁷ անմա-
հական Բանին և՛ մեռանել և՛ անմահ մնալ,
և մահկանացուի մարմնոյ Նորո՞ մահկա-
նացու դոյ և կենագործ, և կամ անչար-
չարական⁸ Բանին, անչարչարելի մնալ և
ընդունել չարչարանս, և չարչարականի Նո-
րա մարմնոյն՝ չարչարելի միանգամայն և

¹ Ա բաւանդակեցաւ. ² Ա գրօտնդակելին.

³ Ա անբաւանդակելոյն. ⁴ Բ զօրութեանն.

⁵ Բ այլայլութեանն. ⁶ Ա բաւանդակեալ. Բ բո-
վանդակեալ ⁷ Ա յարմարին մին անմահական.

⁸ Բ անչարչարական.

անչարչարելի գոլ, եթէ ոչ ամենայն հարկաւորութեամբ բնութեանն և միաւորութեանն Բանն առաջնորդեացէ մեզ: Զայս այսպէս խոստովանիմք զմինն ասել ըստ բնութեանն, և զմիւսն ևս զհետ բերել ըստ միաւորութեանն:

Արդ՝ այսպէս Բանին՝ որ ըստ միաւորութեանն՝ ասի չարչարելի, և եթէ որ դիցէ զայն նմա ըստ բնութեան գոլ, Արիօսի՝ ամենայնիւ և ամենայնի այնպիսւոյն ձայնակցեացէ: Նոյնպէս և մարմնոյ՝ Նորա զասեղն ըստ միաւորութեանն անչարչարելի, եթէ որ դիցէ զայն նմա ըստ բնութեան՝ գոլ, Յուլիանիտ է արդարև, որ այնպէսն ամբարըտեացէ: Դարձեալ և զմիաւորութիւնն, եթէ որ ըստ արժանաւորութեանն, այլ ոչ ըստ բնութեանն ասասցէ գոլ, ընդ Նեստորայինսն՝ ի հարկէ դատապարտեալ նզովեցիւ: Նոյնպէս և ըստ բնութեամբ միաւորութիւնն՝ եթէ արտաքոյ դիցէ դիմի և անձնաւորութեան, ընդ² այժմուցս հաւասարեցի՝ նորագոյն բուսեալ անպարշտութիւնս: Ըստ նմին այսմիկ և զմինն ասել՝ և զերկուս բնութիւնս ի վերայ միոյ Քրիստոսի, եթէ որ զմի բնութիւն ըստ բնութեան³, այլ ոչ ըստ միաւորութեան ասասցէ գոլ ի Քրիստոս:

1^Բ բնութեանն. 2^Բ ըստ. 3^Բ բնութեանն.

կամ եղիցի Արիօսի համաձայնեալ՝¹ ստացական ասելով զԲանն և զմարմին Բանին, հարկաւորեցաւ ասել մի բնութիւն զմարդկայինս, զկապակցութիւն հոգւոյ և մարմնոյ յօրինակ առնելով, և կամ Եւտիքենիտ² և Մանիքեցի, որ անստացական ասելով զԲանն և զմարմին Բանին, յանդգնեցաւ ասել մի բնութիւն Բանին և մարմնոյն: Դարձեալ՝ զերկուս բնութիւնսն, եթէ ոչ ըստ բնութեան՝³ և յորոց եղևն նշանակելով և միայն մասծութեամբ, այլ ի միաւորութեանն զայն ասելով և բաժանաբար⁴, գտանի ստացեալ ընդ⁵ Պօղոսի Սամաստացւոյ և ընդ Դիոդորի Տարսոնացւոյ մարդ տկար զՔրիստոս, միայն մերձաւորութիւն առ Բանն ունելով և յարելութիւն: Սապէս և վասն կրկին ասելոյն ի Քրիստոս կամն և ներգործութիւնս, եթէ ըստ բնութեանն սբ զայն ասիցէ գոլ, ոչ արտաքոյ ճշմարտութեան գտանի ստացեալ, զի մի ընդ Դայիոսի և Քէոզոսի ամբարըշտելով, անզգայ⁶, աններգործական և անկրօական զմարմինն տէրունական զոր ի Կուսէն առեալ, գժտիւարանիցէ: Իսկ թէ ըստ

¹ Ա համաձայնել ըստացական, Բ ըստացական.
² Ա Եւտիքենիտ. ³ Բ բնութեանն. ⁴ Ա և բարժանաբար ⁵ Բ ըստ Պօղոսի. ⁶ Բ անզգայ,
Ա անզգաւ.

միաւորութեան և նմին ինքեան¹ միաւորեցելումն ժպրհեցի տալ երկուս կամս և երկուս ներգործութիւնս, ամենեկն հետի ի ճշմարտութենէն, և Մաքսիմուսի ի ներքոյ անկեալ սխալանազն² դատապարտեցի: Քանզի ուր ապա այնուհետեւ երևեացի³ վեհագունին յաղթել, թէ զամենայն սր ինչ միանգամ գոյացութեանցն առ ի կատարելութիւն սրոչաբար և առանձին գիտեցին: Զի թէպէտ և է ճշմարտութեամբ կատարելական և ոչ անկատար առ ի մէնջ փրկչականն առեալ մարմին, այս է հոգի, մարմին, միտս համայն գտանելով միացեալ առ Բանն Աստուած, թէ մարմինն⁴ է՝ յորում ներգործել և կրելն բնաւորեալ Բանին մարմին, և թէ միտքն՝ յորում կամելն և խորհելն բնաւորեալ փրկչական մարմնոյն⁵ միտք, և ոչ ուրումն մարդոյ: Զի ոչ եթէ նախկին սին գոյացեալ համբակ յարգանդի և ապա յարակցեալ⁶ ի Բանն, այլ Բանին Աստուծոյ մարմին ընդ սրում միացեալն եղև, և ոչ այլոյ ուրուք մարմին: Եւ զի այսպէս այսպիսի, ապա և ներգործելն և կրելն, որ ի մարմնումն բնաւորեալ⁷ է, սրոյ մարմինն

1 Դ ինքեանք. 2 Ա սղալանօքն. 3 Ա էրևեացի.
4 Բ մարմին է. 5 Բ մարմին. 6 Ա արակցեալ.
7 Բ բնաւորեալն է.

է, այսինքն Աստուածն Բանի մարմնացելոյն, ներգործելն և կրելն ¹, նոյնպէս և կամելն Բանին Աստուծոյ ասի, որ առ անքակաբար մարդկային էր ² միացեալ միտք: Զի ինքն Բանն Աստուած զմարդկայինն իւր մտաց ուղղէր զկամս և ինքեան ազգամամբն զմարմնոյն իւրոյ շարժէր ներգործութիւնս և կիրս, որպէս և երաշժտականն գործի ի յերաժըշտապետէ անտի զհնչելն և զնուագելն. և այս է վեհագունին յաղթելն: Զի ամենայն որ ինչ միանգամ և տեսանի ի տէրունական մարմինն ³, Աստուծոյ Բանին անուանեացի գօլ և ոչ այլոյ ⁴ ուրուք, ապա ուրեմն և ներգործելն և կրելն, այլ և կամելն Բանին Աստուծոյ, և ոչ մարդոյ ուրուք առանձինն տեսեցելոյ ⁵ ի նմանէ ասացին: Եւ արդ մինչ այս այսպէս, որպէս ճշմարտութեանն և ինձ թուին, ոչ ոք մեղանչիցէ զնոյն յեղանակ և ի վերայ դիմի մինն անուանեցելոյ պահել, որ զընութիւնն յինքեան երևեցուցանէ, և ի վերայ բնութեան ⁶ որ ի դիմումն երևեսցի ⁷: Զի եթէ զներգործութիւն ⁸ և զկիրս

¹ Բ ներգործիւն և կրիւն. ² Բ մարդկայինն էր միացեալ. ³ Բ մարմնին. ⁴ Բ այլոց.

⁵ Ա տեսեցելոյ ի նմանէ ասացին, Բ տիւեցելոյ ի նմանէ ասացին. ⁶ Բ բնութեանն.

⁷ Ա էրևեսցի. ⁸ Բ զներգործութիւնս.

ի մարմնում՝ ասացաք բնաւորեալ, իսկ զխորհեքն և զկամելն յողւոջ բանականի, և հոգի և մարմին ոչ այլ ինչ են, այլ դէմն՝ որ ի բնութենէ բացորոշեալ. և սպին այսոքիկ ասացեալքս հոգի և մարմին և միւր ամենայն իրօք և բնութիւն ունին և զմարդկային: Ապա՝ ուրեմն որպէս ճշմարտեցաք մին գոյ ներգործութիւն և կամս ի Քրիստոս, յանճառ և ի վեր քան զմիտս եղելոյ ի միաւորութենէ՝ անտի,² ըստ նմին և զդէմ և զբնութիւն, յորս բնաւորեալ են ներգործելն և կրելն և կամելն. մի, և ոչ ասել երկուս բնութիւն՝³ և անձնաւորութիւն ի Քրիստոս Յիսուս ի Տէր մեր, ոչ ըստ էութեան, այլ որպէս ասացաք, յանճառ միաւորութենէ անտի, և ի յաղթելոյ և ի հնազանդեցուցանելոյ վեհագունին զնուաստագոյնն՝⁴ և թէպէտ՝⁵ և են արդարև⁶ կատարեալ ըստ ինքեանս և Աստուածն Բանն և կենդանարարն իւր մարմին, համայն ոչ որպէս համագոյս և համապատիւս⁷ զկատարեալ առ կատարեալ մերձեցուցանելով, այլ որպէս զարարչականն ընդ արարածականումս միացեալ գոյացու-

1 Ա ապայ. 2 Բ ի միաւորութիւն. 5 Բ բնութիւնս

4 Ա զնուաստագոյնն, Բ զնուաստագոյն.

5 Բ թէպէտ. 6 Ա արդարև. 7 Ա համագոյս և համապատիւս.

թիւն: Սորին աղագաւ ապա¹ մի, և ոչ երկուս ասացի² կատարեալ Քրիստոս Աստուած մեր, միանալով և ընկղմելով արարածականին յարարչականումն կատարելութեան³. ըստ նմին այսմիկ և եթէ ընութիւն⁴ իցէ մարդկային ի Քրիստոս և եթէ գէմ, միանալով և ընկղմելով⁵ յաստուածայնումն դիմի և ընութեան՝ միասի ընութիւն⁶ և գէմ ի Քրիստոս, և ոչ երկու, և յաղագս սորին այսորիկ Երրորդութիւն Երրորդութիւն և ոչ չորրորդութիւն, և միայնակ աստուածութեանն ընութիւն մի, և ոչ երկու ընութիւնք: Զի թէ այսպէս բարեպաշտաբար և որպէս պահանջէ ուղղապաշտութիւնն զմիաւորութեանն ամբողջ պահեսցես ի Քրիստոս զխորհուրդ, մնայ⁷ արդարև նոյնպէս Երրորդութիւնն Երրորդութիւն նովին միով աստուածային ընութեամբն: Զի որպէս խոստովանիմք զհօննն, որ յԱստուծոյ Հօրէ, ընութիւն ունելով աստուածային՝ ունել⁸ նմա և գէմ աստուածային. սապէս և ի մարմնումն նորա, որ առ ի մէնջ, տեսանի ընութիւն մարդկային, տեսանի և գէմ մարդկային, մանաւանդ թէ նոյն ինքն անձնաւո-

1 ^Բ ապայ. 2 ^Բ ասացի. 3 ^Բ կատարելութեանն.

4 ^Բ ընութիւնն 5 ^Ա ընկղմելով. 6 ^Բ ընութիւնն.

7 ^Ա մնայ. 8 ^Բ ունիլ.

րեալն դէմ բնութիւն, և կամ թէ ի բնութեանէ, և կամ ի բնութեանց, որոց ոչ է հնար ոչ գոլ և ոչ ասիլ բնութիւն, որպէս բազում անգամ ասացաք: Ձի թէ զդէմն ասացես գոլ ի բանումն ¹, որ յԱստուծոյ Հօրէ, և ի մարմնումն նորա, որ ի մէնջ՝ ասացեալ լինիս ընդ նմին կամ թէ զնոյն և բնութիւն աստուածային, բնութիւն և մարդկային: Իսկ եթէ բնութիւն անդէմ և անգոյ ասացես գոլ, կամ զԲանն կամ զառ ի մարդկանէ զմարմին նորա, գտանիս ասացեալ և ոչ ինչ, ոչ գոյ՝ և ոչ բնութիւն: Ձի և այսոքիկ այսպէս, զի՛նչ արգելու զմեզ ² ձայնակցեալ սուրբ հարցն ասելով՝ մի դէմ՝ Քրիստոսի ըստ միաւորութեանն, մի և բնութիւն ի նմա ըստ անեղ ³ և անչփոթ խառնմանն, և զայս ոչ ըստ համագոյութեան ⁴, այլ որպէս ասացի. ըստ որում ուսուցին զմեզ սուրբ հարքն, խառնիլ և ընկղմիլ ⁵ մարդկայնոյն յաստուածայնումն: Արդ՝ եթէ ասէի ⁶ զմիաւորութիւնն գոլ ի Քրիստոս ըստ պատուոյ միայն և փառաց և ճոխութեան և արժանաւորութեան, ոչ կարէի ասել Քրիստոսի մի բնութիւն, որպէս ոչն կարէ ասել Նես-

¹ Բ ասացիս գոլ ի բանում. ² Բ զմինչ.

³ Բ ըստ յանեղ. ⁴ Բ ըստ համագոյութիւն.

⁵ Ա ընկղմիլ. ⁶ Բ ասէր.

տորիոս և նորին համախոհքն: Եւ դարձեալ
եթէ ասէի ըստ համադոյութեան, այլ ըստ
ոչ միաւորութեան զմինն ի Քրիստոս, ոչ
կարէի ասել զԲանն Աստուած մարդ լեալ
ի Կուսէն ճշմարտապէս և անյեղաբար¹, ըստ
Եւտիքեայ և Յուլիոսի: Եւ արդ զի ցուցաք²
զասեղն սուրբ հարցն, և որպէս ասացին ու-
նել միոյ Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ միոյ
բնութեամբ, բուսական է այսքան, որ լսե-
լոցն՝ լուիցէ և որ արհամարհելոց իցէ՝ ար-
համարհիցէ³:

Սակայն մեք յառաջ քան զայս յիշեցաք
և զայն ևս, թէ տէրունական մարմինն ըն-
կալաւ ընդ ձեռն միաւորութեան Բանին
որպէս զգոյանալն, նոյնպէս և զսկիզբն և
ձև և կերպարան և անձնաւորութիւն⁴: Ընդ
նմին ասացաք և զայս ևս, եթէ են սմանք,
որ ըստ բնութեան գտանին ասացեալ ի վե-
րայ Փրկչին և են որ ըստ միաւորութեան,
ընդ ձեռն սրոյ և աստուածայինքն⁵ ասին
մարդկայինք և մարդկայինքն աստուածա-
յինք: Ընդ սոքօք եղաք և զայն ևս, եթէ
կենսատու մարմին Աստուածն Բանի՝ յար-

¹ Անյեղաբար ըստ Եւտիքեայ, Բ յանյեղաբար
ըստ Լաւրենայ, Բ շփոթուած է անշուշտ. ² Ա ցուցուք.
³ Ա « և որ արհամարհելոց իցէ՝ արհամարհիցէ՝ չունի.
⁴ Ա անձնաւորութիւնն. ⁵ Ա աստուածայինք.

գանդէ և ցիւաջն և մինչև յաւիտեան ասի
չարչարելի և մահկանացու ըստ բնութեանն,
և անչարչարելի և անմահկանացու ըստ միա-
ւորութեանն: Այլ թերևս¹ տարակուսեսցի
ոք, թէ երկոցունց սոցա ի վերայ միոյն միան-
գամայն ի միասին և ի միում ժամանակի
հանդիպել ոչ է հնար. յաղագս այսորիկ
փոքր ի շատէ ինչ և հարցցուք, եթէ չարչա-
րանքն և մահն, որ վասն մեր ընկալա-
ծէրն, աստուածային ասին այսոքիկ, եթէ
մարդկայինք: Այսպէս հաւանեալ եմք, եթէ
և՛ աստուածայինք ասին և՛ մարդկայինք, զի
զոր օրինակ մարմինն տէրունական բնու-
թեամբ է մարդկային, իսկ միաւորութեամբ
աստուածային, այսպէս ապա և չարչարելին
և մահկանացուն, և անչարչարելին և ան-
մահկանացուն յարմարեսցին ի վերայ միոյն
միանգամայն գոյ, ոմն ըստ բնութեան, և
ոմն ըստ միաւորութեան. բայց զի յայտնա-
գոյն ևս ասացից² երկրորդեսցուք զճոյն
վերստին այսպէս և ըստ այսմ՝ օրինակի:
Բայց նախ տեսցուք³ եթէ մարմինն Տեառն
և Աստուծոյն մերոյ, զոր օրինակ, ի մարդ-
կանէ և մարդկային գոյ, ըստ³ նմին և բնա-
կան մարմին ասի, ունելով յինքեան զբնա-
ւորականն, եթէ ոչ: Արդ՝ եթէ ոչ է բնա-

¹ Ա թէրևս. ² Բ ասացիս. ³ Ա նախատեսցուք.

կան՝ ապա և ոչ մարդկային ¹, այլ երկնային մարմին, իսկ եթէ մարդկային, ապա և բնական մարմին, և եթէ բնական, յայտ է թէ գոյ ի նմա և բնաւորականքն, այս է հոգեկանքն, և մարմնականքն. հոգեկանքն ւարտութիւն, երկիւղ, բաղձանք, ցասումն, անգիտութիւն. իսկ մարմնականքն, քաղց, ծարաւ, աշխատութիւն, քսւն, և գլխովին իսկ չարչարական գոլ և մահկանացու: Արդ՝ Բանն Աստուած զգենլով մարմին անձնաւորական բանական ի սրբոյ ² Կուսէն, ոչ ապաքէն բանական զգենու ³ մարմին և հանդերձ բնաւորականօք: Եւ որպէս ոչ եբարձ ⁴ կամ փոխեաց Աստուածն Բան զկնի անքակ միաւորութեանն զմարմինն, ըստ նմին և զբնաւորականսն ոչ եբարձ ⁵ յիւրմէ մարմնոյ, զոր ի Կուսէն: Բայց ոչ եթէ վասն զի բնականի արարաք յիշումն տէրունական մարմնոյն, նորին աղադաւ և զառ ի յերկակացն շամբչացեալ ⁶ ոք ի ներքս մղեսցէ ծնունդ ըստ Աղբիսնի աղքատ մտածութեան. օ՛ն անդր, մի եկեսցէ երբէք և ի միտս ուրուք այսպիսի անտեղի մտածութիւն ⁷, զի միայն ի Հոգւոյն սրբոյ և ի Կուսէն

1 Ա մարդկային. 2 Բ ի սուրբ. 3 Ա սգենու.

4 Ա էբարձ. 5 Ա էբարձ. 6 Ա շամբչացեալ.

7 Բ մտածութիւնն.

եղև գոյացեալ ոչ նախկին, քան թէ Բանին միաւորութեամբ զգոյացութիւն ընկալեալ¹։

Եւ վասն զի Բանիւն և նոյն ինքն Բանն եղելութիւն մարմնոյն իւրոյ զոր ի Կուսէն, յաղաղս այնր ապա ինքեան զօրութեամբ զհամայնսն որ² ի մարմնումն զբնաւորականացն ընդունակս ուղղէր և կառավարէր։ Ոչ փոխանակ գոյոյ բնականի մարդկային³ մտացն Բանն Աստուած, քաւ լիցի, պապանձեսցի աստանօր Ապօղինար, այլ միջնորդելովն մարդկայնովն վարեցեալ մտօք Բանն, զբոլորսն մարմնոյն իւրոյ մասունս իւրում⁴ աստուածային հնազանդեցուցանէր կամաց։ Այսպէս և ըստ այսմ օրինակի բնական են ի մարմնի աչքն, և բնաւորեալ են ի նոսա տեսաւորութիւն, իսկ Բանն Աստուած, որ և ընդ զգալոյն⁴ էր անքակաբար միացեալ և ընդ իմանալոյն, առաջնորդական գոլով բոլորիցն մարմնոյն մասանցն առ ի զերկաքանչիւրսն շարժեալ, այս է՝ աչացն զտեսանելն, լեզւոյն զբարբառելն. այսպէս և լսելեացն և շօշափելեացն, ևս և ճաշակելեացն⁵ և գլխովին իսկ մտացն առ ի յիմաստիցն յարձակմունս, ոչ գատարկս և

¹ Ա ընգալեալ. ² Ա զհամայն այն որ. ³ Ա բնական ի մարդկային. ⁴ Ա սղալոյն. ⁵ Ա «և շօշափելեացն» բառերը չունի.

անգործս թողլով զնոսա յանցնիւրոցն ¹ ներգործութեանց, այլ նորումք զգայական մարմնոյն մասամբք և մտօք իմացականօք զաստուածային զօրութեանն ի գործ արկանէր զարուեստ: Եւ յաղագս այսորիկ և ընդ ձեռն այսգունի անճառ միաւորութեանն, մոռանայր մարմինն զբնականն իւր շարժմունս, զի յաստուածայնումն է ծածկեալ և ընկճմեալ զօրութեանն ², ոչ ի բաց բառնալով զնոսա Բանն Աստուած յիւրմէն մարմնոյն, զի և ոչ զմարմինն՝ յորում նորայն, այլ յաղթելով վեհագունին, ոչ տայր թոյլ մարմնոյն զիւրն բողբոջել զբնաւորականսն:

Եւ թէպէտ և կրեաց ի մարմինն իւր Բանն Աստուած, յորժամ կամեցաւ, զչարչարանս և զմահ ճշմարտութեամբ, համայն յիւրմէ ³ անբաւ միաւորութենէն ոչ առնելով զնա թափուր, չմերկանայր ի նմանէ և՛ զանմահութիւնն իւր և՛ զանչարչարութիւն, և նորին աղագաւ և մեռեալ ըստ բնութեան և կենսագործող ըստ ոչ բնութեան ⁴ փրկչականն հրաշագործիւր մարմին, և այս է զոր ասէաքն ⁵ զմանս զՔրիստոսէ ասացեալսն լինել ըստ բնութեան:

Արդ՝ յանձն առնոյր Փրկիչն տանել ի

¹ Ա և Բ յանցն իւրոցն. ² Ա ընդգմեալ զօրութեան ³ Բ յիւրմէն. ⁴ Բ ըստ բնութեանն և կենսագործող ըստ ոչ բնութեանն. ⁵ Բ ասիւքն.

մարմին իւր զհարուածս և զվէրս և զմարդկային ըստ մարդկան, այս է՝ ի հարուածոյն¹ և ի բևեռելոյն՝ վիրաւորելն: Եւ թէպէտ այսպէս ըստ կամելութեան Բանն Աստուած կրեալ² զայսոսիկ ի մարմինն իւր, այլ ոչ եթէ ընդ ձեռն սոցա և միաւորութեանն լուծեալ անլուծանելի կապարան, այլ նոյնպէս որպէս նախքան զվէրսն և առ վիրօքն և զկնի վիրացն անանջատակի կացեալ, մնացեալ միաւորութիւնն³: Աշխատէր⁴ Փրկիչն ի մարմինն իւր մարդկաբար, որպէս. և սօսցին հարքն, այսինքն տալով ժամանակ բնաւորականին զիւրն կատարեալ ի մարմին, և այն՝ յորժամ կամեցան, և ոչ որպէս սօսացն Սևերոս, եթէ ոչ կամելով և յիւրում և եթ սահմանել ժամուն, այլ ըստ պիտոյն պահանջելոյ, և հանապազօր ի հարկի կացեալ մարմնոյն բնաւորականացն ի ծննդենէն մինչև ի գերեզմանն և ցյարութիւնն,⁵ յորմէ գտանի սօսացեալ զմարմինն փրկչական փոփոխելի և ապականակիր և յանկատարելութենէ եկեալ ի կատարելութիւն: Երկն-

1 Բ «ի հարուածոյն՝ ցառոյն զգացումն եւ ի խոցուածոյն և ի բևեռելոյն»—չեղազրով բառերը Ա չունի, ներմուծուած ենք համարում.

2 Ա և Բ կրել. 3 Բ միաւորութիւն.

4 Ա և Բ աշխատիր. 5 Ա զյարութիւնն.

չէր և արամէր մարդկօրէն Տէրն ի մահ լտաջին գորով, հանդերձեալ ազգելով մարդկայինն¹ իւր ոգւոյ զիւրսն կատարեալ բնաւորական հաւատտեալ: Ոչ թէ միայն բանիւ անօրինեալ զայնոսիկ² կամ թէ նմանութիւն գործոյ և ոչ գործ ճշմարտութեան ցուցանել, որպէս և թուեցաւ ամբարշտել³ Թրակացւոյն Եւտիքեայ և նորուն ծննդոցն: Ընդունի զքաղցնուն ի մարմին իւր Տէրն և զծարաւելն, ոչ օտար ինչ յեղանակաւ ձեւացուեալ, այլ մարդկօրէն և ճշմարտութեամբ կատարելով. այս է՝ բնականի կերակրողական մասինն կամեցեալ ընդունել տալ զպատահումն: Բայց սակայն ընդ ձեռն միաւորութեանն որպէս կոչի մարմինն աստուածային, այսպէս և կիրքն մարդկայինք կոչին աստուածայինք, յաղագս որոյ և Աստուածն Բան ասի համբերեալ կրից մարդկայնոց մարմնականաց և հոգեկանաց⁴, ոչ ըստ բնութեան⁵, այլ ըստ անճառ միաւորութեանն, և զի անճառ է և գերահրաշ, ապա և ճառելն անկարելի⁶, բայց այնքան, որքան համարձակեցցի սք երևելեօքս ձգտել⁸ յանե-

1 Բ մարդկայինն. 2 Բ զայսոսիկ

3 Բ ամբարշտելի. 4 Ա հոգեկանաց.

5 Բ ըստ բնութեանն. 6 Ա անկատարելի.

7 Ա յայնքան. 8 Ա ձկտել, Բ ձգտել.

րեւոյթան, և զգալի լուսովս զիմանալին քա-
տակել լոյս: Զի որպէս վայելեցուցանէր
զմարմինն իւր Բանն Աստուած յաստուա-
ծային բնաւորականան, ընդունէր և ինքն
ի բնաւորականաց անտի մարմնոյն իւրոյ, զի
որ անտեսանելին¹ էր ըստ բնութեան և
անշօշափելին, եղև ի միաւորութենէ անտի
ականատես մարդկան, և ի ձեռաց մարդ-
կան գտաւ շօշափեալ, և զօրմէ ասէր մար-
դարէն. «Աստուած յաւիտենական ոչ քաղ-
ցիցէ և ոչ վաստակեացի»[†], ընդ ձեռն միա-
ւորութեանն ընկալաւ² զքաղցն և զծարաւն
և զվաստակելն, և որ անքուն ակամբ պա-
հէր զԻսրայէլ, ըստ բնութեան ննջէր, ընդ
ձեռն միաւորութեանն անչարչարելին և
անմահն չարչարի և մահու համբերէ չար-
չարելովն և մահկանացուաւն իւրով մարմ-
նովն: Ըստ սոցին այսոցիկ և իւրումն հա-
ղորդ առնելով զմարմինն իւր բնաւորակա-
նաց Բանն, տեսանելին կարողութիւն ու-
նելով և աներևոյթ³ շօշափելին ըստ բնու-
թեան լինէր երբէք, որ և ոչ ոք կարէր ար-
կանել ի նա ձեռս. ունողն³ ընդդիմահարա-
կան բնութիւն զգեցեալ լինէր և աստուա-

¹ Բ անտեսանելի. ² Ընգալաւ. ³ Բ ունողն.

† Ես. Խ. 28:

ծական¹ անընդդիմահարութիւն կնքելոյ
գերեզմանին ներքուստ արտաքս ելանելով,
և արտաքուստ իներքս մտանելով դրօքն փա-
կեցելովք, զքաղցականն և զծարաւականն²
ըստ բնութեան իւրում հաղորդ առնելով
աստուածային անկարօտութեանն, մահկա-
նացուն կենդանի և կենդանարար, երկրա-
յին և երկնային, և յարգանդէ ելեալն մօր՝
նստեալ ընդ աջմէ մեծութեան ի բարձունս.
և այս այսպէս: Բայց եթէ զիմրդ նոյն ինքն
ճառելին և ի ճառելն մերում զնա յան-
ճառութեան և յանսահմանութեան ելանէ
սահման, ասասցուք դուզնաքեայ ի վերայ
այսորիկ, որքան ասել հրամայէ Բանն, յա-
ղագս որոյ բանս, և զի ի վերուստ սկսայց՝
առնելով աստուածաբանութեանս առաջար-
կութիւնս:

Խոստովանելն մեր Հայր անսկիզբն գո՛ւ՝
զի ոչ⁵ յուժեքէ, և զՈրդի և զՀոգի ոչ ան-
սկիզբն՝ զի ի Հօրէ է, այսոքիկ ճառելիք մեզ
եղենս: Իսկ զիմրդ ոչ երիցագոյն⁴ Հայր,
յորմէ Որդի և Հոգի, և կրսերագոյնք⁵, որ
ի նմանէ, և թէ որպէս ոչ երեք⁶ անսկըզ-
բունք, որովհետև անժամանակաբար ընդ

1 Ա գաստուածական. 2 Բ զծարաւական.

5 Ա «ոչ» չունի, ուստի և անմիտ.

4 Ա էրիցագոյն. 5 Բ կրսերագոյն. 6 Ա էրեք.

սկզբանն Որդի և Հոգի, այսօրիկ ամենեքեան
անճառելիք մեզ և անհետադօտելիք:

Դարձեալ՝ ասեմք ծնող գոլ զՀայր Որդ-
ւոյ, և առաքող¹ Հոգւոյ, բայց թէ ընդէր
մի և նոյն սկիզբն² ոչ նմանապէս և նոյն օրի-
նակ երկոցունց գոլոյն պատճառ, և թէ³
ընդէր վասն զի երկոքինն ի միոջէն՝ զմի ոչ
ունին գլխակութեանն զանուն և զկիր, կամ
որդիք երկոքին և եղբարք, և կամ թէ
երկօրին հոգիք, անհասանելիք մեզ սոքա և
յոյժ լուելիք:

Խոստովանիմք դարձեալ՝ առաքեալ
զԲանն Աստուած յԱստուծոյ Հօրէ և իջեալ
յարգանդ սրբոյ Կուսին Մարիամայ՝ լինելով
ի նմանէ մարդ ճշմարտապէս և անյեղարար⁴.
և թէ զիմրդ զհայրականն ոչ թափօւր թող-
լով զփառաց աթոռ, գտանիւր նոյն ինքն
լիապէս և յարգանդի Կուսին, և զայս ոչ
ունիմք ասել և ոչ միով ինչ իրօք:

Միանալ ասեմք դարձեալ բնութեանցն⁵
անստացականի և ստացականի յարգանդի
Կուսին անշփոթաբար և անբաժանապէս⁶,
ոչ զմիաւորութիւնն շփոթութիւն, և ոչ զան-
շփոթութիւնն բաժանումն⁷ ինչ իշխեմք ա-
սել կամ խորհել:

¹ Բ առաքող. ² Ա սկիւբն. ³ Բ եթէ. ⁴ Ա անյեղարան.
⁵ Բ բնութեանց. ⁶ Ա անբաժանապէս. ⁷ Ա բալբաժանումն

Առ այսպիսիք խոստովանիմք զՈրդի ծնեալ մարմնով ի Կուսէն, զկուսութիւնն ոչ լուծանել զծնողին, և համայն ոչ վասն կուսութեան¹ ծնողին զճշմարիտն նորա ուրանալ կարիցեմք զծնունդ, և ոչ յաղագս ծննդեանն ճշմարտութեան² կուսութեանն լուծումն իշխիցեմ³ ասել ծնողին³։

Ասացաւ դարձեալ ի գիրս իւղով և մեղուի³ սնուցողացն սնանիլ ձեռաց զՓրկիչն³, և ի ստեանց մօրն լինել կաթնաբոյծ, այլ և ճաշակելով ուրեք երբէք ընդ աշակերտսն իւր. իսկ զոչ գրեալսն և զօչն յու մեքէ ճառեալսն, սրբ զկնի սոցա պատահեն, և ոչ ճառել մեզ իրաւացի է։

Նոյնպէս և զարգանալն ի հասակ մարմնայ ասացին զնմանէ գիրք, իսկ զսորին հակառակն ոչ իշխեմք ի ներքս ածել զնուագութիւնն, զոր օրինակ, և ոչ առ եղելութեամբն զապականութիւնն, զի ոչ գրեցան։ Պատմեցին աւետարանագիրքն⁶ զնմանէ և քաղցնուլն և ծարաւելն և ննջել⁷ և արտասուել և աշխատել և տրտմել և զայբանալ և երկնչել և անգիտանալ, յաղագս որոյ ճառելիք մեզ և հաւատալիք առ

1 ^Բ կուսութեանն. 2 ^Բ ճշմարտութեանն.

3 Ա ծնողին. 4 Ա և Բ մեղւի. 5 այսպէս երկու ձեռագրումն էլ. 6 Ա աւետարանգիրքն. 7 Բ ննջելն.

ի նոցանէ պատմեալքն: Իսկ զիսորդ կամ որպէս ի կրելն զմարդկայինսն և մարդկաբար նոյն ինքն և դեր ի վերոյ մնայ¹ աստուածաբար կրիցն, այլ և զառ ի կրիցն զօրացուցիչ զվտանգեալսն, լուռ լինել, զոչ կարելիսն² չճառել իրաւացի է, քան թէ ճառել: Չարչարեցաւ ճշմարտութեամբ Փրկիչն և մեռաւ, գրեալ է. բայց թէ որպէս չարչարեալն և մեռեալն զմերն խափանեաց իւրովն զչարչարանսն և զմահ, և կամ թէ զիսորդ նոյն ինքն և՛ չարչարեալ և՛ անչարչարելի մնացեալ և անմահ մնալովն մեռեալ, անճառելիք մեզ այսօրիկ և անասելիք, համայն որպէս ճառելովն պատուել կարծիցեմք զՓրկիչն, ևս առաւել յանճառելիսն լուռ լինելով բարեպաշտել համարեսցուք:

Էջ ի դժոխս և եղաւ ի գերեզմանի, և զի պարծէր բանսարկուն դժոխոց ի ներքոյ արկանել⁵ և ապականութեամբ զմերս ծախել զբնութիւն, էջ ի նոսա Տէրն, զի զբռնաւորին շիջուցէ զպարծանս, և յարգելարանացն վերածեսցէ զարգելեալսն: Էջ առ նոսա՝ ոչ մերկ աստուածութեամբն, զի մի իշխանութեան գործ համարեսցի յաղթութիւնն, այլ հանդերձ երկակօքն՝ հոգւով և

¹ Ա մնա. ² Ա զոչ կարելիցն. ⁵ Բ անկանիլ.

մարմնով, զի ցուցցէ բանսարկուին անպարտեղիս և անըմբռնելիս նոցա ի Ստեղծողէն ստեղծուածն և զօրութեամբ տիրել կարացեալ: Այլ ի ստունկանելոյ անտի ձգտել յինքն՝ զիշխանութիւն¹, յինքն կարծելոյ իշխանին, և ի ձեռն յանցանացն ընկղմել ի դժօխս պատկերին և յապականութիւնս: Իսկ նախատպին զգեցեալ և անարատ ըստ առաջնոյն ցուցեալ ոչ թէ միայն յաղթել արար այնմիկ, որ յաղթելն համարէր, այլ և էլոյժ զօրութիւն մահու, զդժօխոց և զապականութիւն մահու: Իսկ թերևս հարցանել ումեք² կամք իցեն, թէ ընդէր ոչ զի զմահն էլոյժ Տէրն, որպէս և զդժօխս և զապականութիւն մահուն հալորդ լինելով եբարձ³ ի մէնջ, իսկ զդժօխս և զապականութիւն միայն եբարձ⁴ և խրամատեաց, ոչ ևս յանձն առեալ ընդ նոքօք լինել:

Ասել պատրաստ եմ զօրացեալ յԱստուծոյ. բայց նախկին տեսցուք զայս, զի ամենայնքն, որք միանգամ տնօրինեալք եղեն ի Տեսունէ ի մարդիկ, յերկուս բաժանին⁵, ի կրական և ի ներդործական. կրականք են զորս յանձն իւր ընկալեալ⁶ տարաւ

¹ ո զի իշխանութիւն. ² Ա ումեք. ³ Ա եբարձ.

⁴ Ա եբարձ. ⁵ Ա բարժանին. ⁶ Ա ընկալեալ.

Փրկիչն զհոգեկանս¹ և զմարմնական կարիսն², որք մարդկայնոյս են բնութեան պատահմունք, որով մարդասիրաբար կարեկցեալ³ մեզ Տէրն, և ընդ ձեռն նոցուն և զմարդեղութեան իւրոյ հաստատէր զճշմարտութիւն, այլ և վարդապետէր նոյնգունակ մեզ առ ի յօգուտ⁴ միմեանց նորիմք բարեձևանալ կրիւք: Է միւս ևս այլ ի փրկչական կրիցն, որք ոչ մարդկային բնութեանցս բերք, այլ պատուհաս ընդ յանցանացն յԱրարչէն մեզ եղեալ եղև՝ մահն, զոր ոչ ոք յերկրածնացս քակել զնա կարաց ի բնութենէս, մինչ ոչ արարչական ձեռն, որ կապեաց զնա ի մեզ, եկեալ ինքեամբ⁵ արձակեաց, յինքն առնելով զկապանսն մահու: Իսկ ներգործականք են, որ յայլմէ առ այլս ի զօրութենէ նոցունց անցանէ օգտութիւն⁶, որպէս կոյրքն գործով ի հրամանէ Տեառն ընկալան զտեսանելն⁷, և այլքն մի ըստ միովէ:

Արդ՝ զայսոսիկ, զոր ասացիս, յառաջ քան զկամաւորաբարն իւր մեռանել⁸, կատարեաց ի մարդիկ Տէրն, իսկ զապականութեանն⁹ բարձումն և լուծանելն զդժոխ, զկնի մահուն և բնութենէս խափանեաց, ի

¹ Ա զհոգեկան. ² Բ կարիւն. ³ Ա կարեկցեալ. ⁴ Բ առ ի օգուտ. ⁵ Բ ինքեամբ. ⁶ Ա աւկտութիւնն. ⁷ Բ տեսանելն. ⁸ Բ մեռանիլ. ⁹ Բ զապականութիւնն.

գերեզման իջանելով՝ զապականութեանն քակեաց զընութիւն, և այս յուսով և յապառնիս¹ ունի զեղոցեալն², և երթալովս ի դժոխս՝ զդժոխոցն ամբութիւնս քակեաց: Բայց թէ էր աղագաւ վասն նորա ասացաւ չթողանիլ ոգի նորա ի դժոխս և ոչ մարմնոյ նորա տեսանել զապականութիւն³, այլ զի հպեցաւ ի նոսա, ոչ եթէ սակս ընդ նորք զիւրն արկանելով մարմին և անձն, քաւ լիցի, այլ առ ի թափել և ազատել ի նոցանէ զԾնունդս առաջնոյ Ադամայ⁵: Եւ այսպէս գտանին երկոքեան ճշմարտեալք ի վերայ Փրչին մերոյ ասացեալքն. մերձեցաւ ի տեղիսն ի ձեռն ծածկութին՝ և ազատեաց ի ձեռն ամենակարող⁴ ինքեան զօրութեանն, և ոչ միայն այս, այլ զի և յայլսն մի ըստ միովէ ի տնօրինականսն զումանս աստուածապէս և զումանս մարդապէս կատարելով: Յղացեալ եղև յարգանդի կնոջ ինն ամսեայ⁵ ըստ օրինի մարդկան իսկ ի Կուսէ և թարց մերձաւորութեան առն, ոչ մարդկօրէն, այլ ըստ աստուածային զօրութեանն: Մնաւ ի

¹ Ա ապառնիս. ² երկու ձեռն. և էլ այսպէս, տես նաև Հայկազ. բառ. եր. 656. ⁵ Ա Ադամա.

⁴ Բ ամենակարող. ⁵ Ա ինն ամսեայ.

ինչէ ըստ կարգի ծնիցելոցն ի մարդկանէ,
իսկ զինի ծննդեանն կոյս պահել զծնողն¹
և կաթնարուի ունել առինս, ոչ ևս ըստ
մարդկան, այլ աստուածային այս հրաշա-
փառութեան դարձ, զեղելութիւն և զահու-
հասակի յանձն առնելով անօրինաբար, իսկ
զնուազութիւնն և զապականութիւն ոչ ընկա-
լաւ² աստուածավայելչաբար, մեռաւ զմարդ-
կայինն և ըստ մարդկային, և զմահ մե-
ռոյց³ ըստ ինքեան անմահական զօրութեանն:
Բայց խնդիր էր այս, թէ յազազս որոյ պատ-
ճառի զմահն, որ⁴ ապականութեան առաջի
դնէր մեզ, յանձն առնելով⁵ անցոյցն զնա-
ի մէջ Տէրն, իսկ ապականութեանն և դժո-
խոցն՝ միայն երթալովս ի տեղիսն⁶ հրաման-
տուեալ բառնալ: Նախ առաջին՝ զի ոչ էր
ապականութիւնն և դժոխք մահն մարդկայ-
նոյս⁷ բնութեան, զորս և ոչ ընդունել առ-
ինքն իրաւացոյց, մարդ եղեալ վազն մեր
Աստուածն Բան: Այլ և ոչ մահն ըստ բնու-
թեան⁸ տնկեալ պսեմք ի մեզ Ստեղծին⁹,
թէպէտ և ի սահման մարդոյն զսա շարա-
բերեալ կամք եղեն արտաքնոցն մակացա-

1 ԲՔնօղն. 2 Առ ընդարաւ աստուածավայելչաբար.
3 Ա մեռուց. 4 Ա զմահն նորա ապականութեանն.
5 Բ առնելով. 6 Բ ի տեախսն. 7 Ա մարդկանոյս.
8 Բ բնութեանն. 9 այսպէս իրկու ձեռ. էլ.

Պաննացն, այլ պատուհաս ընդ յանցանացն, որ իրաւագէս դատէր զմարդն ի վերայ ընդից՝ ընտելեանս:

Արդ՝ թէպէտ ամենեքեան սորա, որպէս ամենեցուն քաջայայտ է, ի մեղացն յառաջ եկեալ երեւցան, սակայն անուն մահուն և նախ քան զմեղսն յԱրարչէն յիշեցեալ² եղև. վասն էր արդեաւք, զի երկիւղն³ սորա իբրեւ ամրագունիւ պարսպաւ օրինադրեալն մարդ անհպանեցի, որպէս զի զարհուրեալ ի օպանոնարեաց մահուն՝ անպարտելի⁴ ի դժբանայ թշնամոյն եղիցի, և այսպէս ահարկուս անյո անուն եղիցի նմա պատճառ զանմահակնն գտանել կեանս: Արդ եթէ էր զգաստացեալ երկիւղիւ⁵ համբաւուն, զարդեանց իրիս ոչ էր ընկալեալ⁶ զփորձ, այլ զի բանինն ձէ դատտիարակեցաւ նախ քան զյանցանսն, ընկալաւ⁷ խրատ զկնի մեղացն ի գործոց անսի:

Արդ՝ նոյն սա մահս յառաջնում կենցաղին պատրաստեցաւ լինել ի ձեռն համբաւոյն իւրոյ մարդոյ օգտակարութեանն⁸

1 երկու. ձևու.ն էլ այսպէս. 2 յիշեցել.

3 Ա արդեաւք զի երկեղն, Բ արդիօք . .

4 Բ անպարտելի. 5 Ա էթէ էր սգաստացեալ երկեղիւ. 6 Ա ընգալեալ. 7 Ա ընգալաւ.

8 Ա օկտակարութեանն.

պատճառ, իսկ յերկրորդումս գործն առ ի նմանէ ածէր զմարդն յուղղութիւն: Եւ անդ խուսափելն¹ ի մահուանէ տայր զյաղթեանն² նպատակ, իսկ աստ զառ ի մահն ունելով բաղձանս. զի անդ մեղքն զմահ ծնանին և ի մահուանէն լինէր կենացն լուծումն, իսկ աստ ի մահուանէ անտի մեռանին մեղքն և կենացն անլուծից սկիզբն եղանի, այլ և հանդերձ գերազանցութեամբ, վասն զի անդ էգիտ հողածի՛նն զմահ, իսկ աստ³ երկրորդն մարդ ճաշակեաց զնա Տէրն յերկնից⁴ եկեալ: Արդ՝ այսքան և այսպիսի իրօք յառաջնումն և յերկրորդումս սա զօգնականութիւնս մատուցանէ մերում բնութեան, իսկ ապականութեան և դժոխոցն վայր ոչ մի յայնպիսեացն մեզ ոչ եղեալ սպասաւոր, այլ և հակառակ բնութեանս ընդդէմ շարժեցեալ: Վասն որոյ զմահն, զոր⁵ հնարեցաւ ճարտարապետն բնութեանս կենաց մերոց կազմել դեղ, էարբ անդուստ և ինքն: Եւ այս է ասացեալն՝ թէ վասն մեր մեղս արար[†], այսինքն վասն զմերոց յանցանացն պարտիս իւրովն հատոյց անմեղութեամբն առ Հայր,

¹ Ա խուսափելն. ² այսպէս երկու ձևովն էլ:

³ Իսկ ապա երկ ... ⁴ Երկնից.

⁵ Ա զմահն նոր հնար ...

† Բ. Կորնթ. Ե. 21.

և զի վասն մեր և ոչ ընդ անձին առ յանձն զկամաւորն մահ: Ասացաւ զնմանէ, թէ մեզս ոչ արար, և զի յաղազս զմեզ փրկելոյ և ոչ զինքն ընդ նոքօք արկանելոյ սակս էջ ի տեղի դժոխոց և ապականութեան, ասացաւ¹ զնմանէ թէ՛ ոչ ոգի նորա թողաւ ի դժոխս, և ոչ մարմին նորա² ետես զապականութիւն³ †: Արդ այսօցիկ այսպէս առ ի մէնջ, մանաւանդ թէ ի հանուր բարեպաշտաց խոստովանելոց:

Ասացուք գոյզն ինչ և առ այնոսիկ, որ տարակուսին և ասեն, թէ մինչ կատարեալ ասեմք ի Քրիստոս ըստ ամենայնի զմարդկայինն, որպէս և զաստուածայինն, զիմրդ և ոչ երկու գոյացութիւնք ասին ի Քրիստոս, առանձին և զատարար գոյացութիւն մարդկային զկնի անճառ միաւորութեան:

Ո՛վ դուք, զոր օրինակ մարդկայինս մեր հոգի միաւորեալ ի մարմնի, ոչ փոխէ զնա յանմարմնութիւն, այլ և ոչ ինքն ի մարմնի փոխեսցի, և համայն ոչ ասին երկու գոյացութիւնք, այլ մի գոյացութիւն և մի մարդ, այսպէս իմասցիս և ի վերայ Քրիստոսի: Զի պահելով Աստուածն Բան զմարդկայինն կա-

¹ Բ զասացաւ. ² Բ նորայ. ³ Բ զապականութիւնն.

† Սաղմ: Ժե. 10, Գործք առ. Բ. 31.

տարեւապէս, մնաց և ինքն նոյնպէս՝ որպէս
և էրն, այլ միացուցանելով առ ինքն անճա-
ռապէս զմարմնոյն իւրոյ գոյացութիւնը և
ոչ անճնաւորութիւնը երկու։ Ոչ¹ եթէ
նուազեալ ինչ կամ ծախեալ յաստուածայ-
նոյն մարդկային իբր գոյզն ոք գոլորչիք²
երկրի յարեգական ճառագայթից, այլ վե-
հագունին յաղթելով և ծածկելով յինքեան
զնուաստագոյնն։ Եւ զոր օրինակ, հուր մեր-
ձեցեալ յերկաթ՝ ոչ ի բաց բառնայ³ զբնու-
թիւն երկաթոյն, այլ ներսամտեալ խառնի
հրոյն որակութիւն առ բոլոր որակութիւն
երկաթոյն։ Եւ զի հրաշափառագոյնս ասա-
ցից, ոչ փոխէ գերկաթն հուրն, և ոչ փոխէ
առանց յերկուանալոյ, զի որ թուխն էր և
ցուրտ յառաջագոյն, լինի այնուհետև ի հրոյն
յազդմանէ շերմ և լուսատեսիլ, ըստ նմին
օրինակի թէպէտ և կատարեալ ասեւջ
զՏէրն մեր ըստ ամենայնի, այսինքն աստուա-
ծութեամբն և մարդկութեամբն, համայն
յանասելի և ի գերահրաշ միաւորութենէն
մի ասի կատարեալ և մի անճն Տէր մեր
Յիսուս Քրիստոս։ Չի Բանն Աստուած առաջ-
նորդէր իւրոյ մարդկային մարմնոյ մտաց, և
առ իւր աստուածային կամացն լրումն յար-
մարէր⁴ զմարդկային կամացն յարձակումն։

¹ Ա և ոչ. ² Ա գոլորչիք. ³ Ա բառնայ. ⁴ Ա յարմարէր.

Եւ յայսմիկ ինքն վկայէ Տէրն. «զանձն
իմ, ասէ, ոչ ոք կարէ բառնալ յինէն, այլ
ես կամօք իմովք զնեմ զնա, իշխանութիւն
ունիմ զնել զնա և իշխանութիւն ունիմ
միւս անգամ առնուլ զնա»¹: Եւ որ-
պէս ունէր իշխանութիւն իւրն մարդկային
հոգւոյ առ ի զնել զնա և առնուլ¹ միւս
անգամ, այսպէս և ընաւիցն անձնականացն
մասանց իշխանութիւն ունէր խոնարհել տալ
յանցնիւրսն ընաւորականսն կիրս: Իշխա-
նութիւն ունէր դարձեալ միւսանգամ մո-
ռանալ տալ զայնոսիկ, այս է՝ զցասուսն և
զթորտութիւն և զերկիւզ²: Սովին օրինա-
կաւ և ընդ մասանցն իւրոյն մարմնոյն միա-
ցեալ Աստուածն Բան ընդ ձեռն բանա-
կանի շնչոյն, յորժամ և ուրանօր և ուրբան
կամէր, ազդէր անցնիւրոյն սգալ կարեացն,
քաղցոյն և ծարաւին, ննջելոյն և աշխա-
տութեանն և չարչարանացն, և յորժամ
ոչ լինէր, կամ արգելոյր³ զայնոսիկ յիւրմէ
մարմնոյն, բայց լինէր այս ըստ հինգ յեղա-
նակս, և կամ թէ ըստ յորովս խոնարհել
մարդասիրաբար Փրկչին ի մարդկայինս մար-
մին կամ առ ի յախտակցեալ կամ առ

¹ Ա յառնուլ. ² Ա զերկիւզ. ³ Բ արգելոյն.

վարդապետել կամ առ շահել կամ առ ի ճշմարտել կամ ընդդիմամարտաբար, և սոցա իւրաքանչիւր ոք յայտնի և բացորոշաբար բերէ և՛ զդէմ և՛ դիրն և՛ զտեղին և՛ զպատճառն և՛ զյեղանակ և՛ զժամանակ¹, և որպէս չէր հնար Փրկչական մարմնոյն Բանին Աստուծոյ ազդեցողութեան յիշել զիւրսըն, զի և ոչ թափուր երբէք ի նմանէ, ըստ սմին այսմիկ և ոչ գոյ կարէ կամ ասիլ դոյացութիւն առանձնապէս կամ կատարելութիւն յատկական կամ որոշակի ունել միտս առաջնորդականս և կամ բաժանաբար² բերել անձնիշխանական կամս, քանզի առ ինքն ամենեքումբք այսօրիւր զմարդկայինն³ խառնեաց և միացոյց Աստուածն Բան. Յաղագս որոյ և ի Բանն Աստուած ամենայնքն⁴ վերաբերին՝ և՛ աստուածայինքն և՛ մարդկայինքն, և նորա են՝ եթէ կիրքն մարդկայինք⁵, և եթէ աստուածային պրանչելիք. զի Բանն Աստուած ծնաւ ըստ մարմնոյ ի Կուսէն, սակս որոյ և Աստուածածին սուրբ Կոյսն և ծնեալն ի նմանէ Աստուած ճշմարիտ. Բանն Աստուած խաչեալ և մեռեալ մարմնով վասն մեր, յաղագս որոյ մահուամբ

1 Բ և ժամանակ. 2 Ա բարժանաբար.

3 Ա զմարդկայինն. 4 Բ ամենեքեանքն.

5 Ա մարդկայինք Բ մարդկայինքն.

Որդւոյն Աստուծոյ եղաք փրկեալք և ազա-
տեալք: Բանն Աստուած եղեալ ի գերեզ-
մանի ի ձեռն մարմնոյն, և ի դժոխս իջեալ
ի ձեռն իւրոյ¹ մարդկային հոգւոյն, յաղագս
որոյ և լուծեալ յաղթութիւն մահու և
դժոխոց² խայթոցն³ փշրեալ:

Բանն Աստուած առաքեալ ի Հօրէ ան-
մարմնաբար և վերացեալ առ Հայր հան-
դերձ մարմնովն, յաղագս որոյ՝ նոյնպէս
որպէս էրն, կացեալ, մնացեալ Յրրորդու-
թիւն նովին միով ընութեամբ Աստուածու-
թեան: Եւ այսպէս ասի միւսնոյն Տէր մեր
Յիսուս Քրիստոս Աստուած, միանգամայն և
մարդ: Նմա միայնոյ կրկնի⁵ ծունր երկնա-
ւորաց և երկրաւորաց, և ամենայն լեզու
խոստովան լիցի, թէ Տէր Յիսուս Քրիստոս
ի փառս Աստուծոյ Հօր: Զի Յիսուս Քրիստոս
երէկ⁴ և այսօր, նոյն և յաւիտեանս ամէն:

¹ Ա իւրոյն. ² Բ դժոխոցն. ³ Ա միայն ուր կրկնի.

⁴ Ա Զի Քրիստոս Յիսուս էրէկ. Բ .. երեկ ..

Գ Լ ՈՒ Ի Ե Ր Կ Ր ՈՐ Դ

Յադագս¹ թէ պարտ է զմարմինն
Տէրունական համագոյ ասել Աստուածն
Բանի, կամ թէ² մարմնոյն և բան և մի
բնութիւն ասել, եթէ ոչ.

Եթէ Բանին Աստուծոյ համագոյ ասի
փրկչականն, ասիա գտանի եղեալ Հօր և
Հոգւոյն համագոյ՝ այլ և նորին բնութեամբ
զի հոմագոյնքն պարտին և հոմարուն³ իրե-
րաց գոլ: Չի հոմագոյն և հոմարունն⁴, այլ
առ այլ ասացեալ լինի, որ է ոմն առ ոմն,
չորմէ նշանակեալ լինի և յատկութիւն ա-
ռանձնաւորութեանցն⁵ և հասարակութիւն
բնութեան: Եւ այս լինի ոչ այլ ինչ, թէ ոչ
մի բնութեանն⁶ չորք առանձնաւորութիւնք
եւ զի անտեղի և աննման զայս այսպէս
իմանալ ի վերայ առաջնոյ պատճառին, ապա
և զասելն⁷ օտար և ամբարիշտ համարիմ:

¹ Ա «Յ» գլխատառը չէ գրուած. ² Բ «թէ» չունի.
³ Բ զի հոմագոյնքն ... հոմարուն. ⁴ Բ համագոյն
և հոմարունն. ⁵ Բ առանցնաւորութեանցն.
⁶ Բ բնութիւնն. ⁷ Բ «և» չունի.

Այլ ասեն, զի արդ գտանի ասացեալ ժրկչականն աստուածային և երկնային, անմահարար և կենագործական և որ ինչ սոյնպէս անուանը, որ յարարչականումն սահմանին առեալ լինին բնութեան:

Առ որ ասեմք, այսոքիկ անուանը զմարդկայնոյն¹ յաղագս առ Բանն Աստուած ասացեալ լինին միաւորութեան, ոչ գէակցութիւնն², այլ, որպէս ասացի, զմիաւորեալ մարմնոյն առ Բանն Աստուած նշանակեն: Իսկ գոյակից և բնակից և անեղ և անսկիզբն ամենայն իրօք զբնութիւնն³ բացայայտեն:

Այլ ասեն, ոչ ասեմք զհամագոյն ըստ նպոյնութեան իսկութեան⁴, այլ ըստ եղելութեան⁵:

Առ որ ասեմ, թէ եղելութիւնն ի հոմանորունցն անտի է, զի են ոմանք, որ յանգոյից ի գոյ ածան, յուրմ եղեալք ասին, որպէս ինչ ապացան զհանուր էակացս: Եւ է որ ծնեալն ի ծնողէն ասի եղեալ, որ զհասարակականն⁶ և զյատկականն միանգամ⁷ յինքեան բերէ. և է որ ի նիւթէ իմէքէ ամօթ ինչ յօրինեալ⁸ եղեալ ասի, որ նիւ-

¹ Բ մարդկանոյն. ² Բ գէակցութիւն.

³ Բ զբնութիւնն. ⁴ Բ իսկութեանն.

⁵ Բ եղելութեանն. ⁶ Բ հասարակականն.

⁷ Բ միանգամ. ⁸ Բ օրինեալ.

Թոյն բնական է, և զանունն և զձև այլ ընկալաւ և զներդործութիւնն, և է որ յուրուք խառնութենէ՜¹ յայլ փոխայեղեսցի և անուամբըն և որակութեամբն, որպէս ինչ հնարեցան ի ձեռն մակարդից ոմանց ստեղծանել ի կաթանէ զպանիր կամ զեղ. և է որ ընդ ձեռին իրերաց զանցնիւրսն լուծանէր, որպէս ի վերայ խոնաւից է տեսանել, որք են առ իրեարս և ոչ են սեռաբար յերկաքանչիւրսն, և է որ երկակաց ոմանց էակաց ի միասին գոլով, յաղթեսցէ վեհագոյնն վատթարագունին՝ հազորդ եղեալ զօրութեանն²։ Զոր օրինակ հուր մերձենալով յերկաթ՝ փոխէ զորակութիւնսն և ոչ փոխէ զէութիւնն, զիւրոյն ի նմա տրամագրելով զէութեանն³ պատահմունս, կամ սպիտակութիւն գեղման ներկեալ գունով ծիրանւոյ և անուանել ծիրանի, և համայն զորոյնն⁴ զիւր ոչ կորուսանէ։ Արդ՝ ամենեքեան այսոքիկ նշանակեալքս համանունաբար եղեալք ասին, որոց⁵ պայման եղելութեանն յոյժ տարբեր է ի միմեանց։

Համայն և ոչ զմի ոք յայսցանէ յանդրգնիմ օրինակել առ որս բանս։ Զի ոչ յանդոյից սահմանել իշխեմք կամ զբանն

¹ Ա խառնութենէ. ² Ա զօրութեան.

³ Ա զէութիւնն.

⁴ Ա զորոյն. ⁵ Ա որոյ.

Աստուած կամ զմարմինն իւր, որ ի մարդկանէ ¹, այլ որպէս Բանն ի Հօրէ զիւրն ունի գոյութիւն, այսպէս զմարմնոյն իւրոյ ի Մարիամայ ² սրբոյ կուսէն գոյացոյց զէութիւն:

Այլ և ոչ ըստ երկրորդի նշանակութեանն, զոր ծննդոյն շնորհեն ծնողքն ³ ասի եղելութիւն, զի ոչ յաստուածայնոյն ⁴ հայթայթէ ընութենէն Բանն իւր մարմին, այլ ի մարդկանէ, և ոչ ինքն առ ի Մարիամայ ⁵ առեալ սկիզբն, այլ յԱստուծոյ Հօրէ ծնեալ անժամանակաբար:

Դարձեալ և ոչ ըստ երրորդին ասի եղելութիւն, զի ոչ Որդին Աստուծոյ այլ ինչ ի մարմնանալն գտաւ ընկալեալ, քան թէ գորով նոյն ինքն Որդի Աստուծոյ, այլ և ոչ զմարմնոյն իւրոյ զէութիւն կամ զանուն փոխեաց, այլ զնոյն զմարդկայինն արար արժանի լինել ինքէն մարմին:

Այլ և ոչ ըստ չորրորդին բաժանակութեան ⁶ եղելութեանս օրինակն, զի ոչ հոգեկանն ⁷ իւր և մարմնականն ծնունդ ընդ ձեռն միջնորդի իրիք երթեալ ծանուցաւ, այլ ի Հօրէ. առանց միջնորդի և անժամա-

¹ Իւր ոք ի մարդկանէ. ² Ա ի Մարիամ սրբոյ կուսէն Բ... կուսին. ³ Ա շնորհել ծնողքն, Բ... ծնողքն. ⁴ Բ աստուածայնոյն. ⁵ Ա ի Մարիամայ ... սկիզբն. ⁶ Ա չորրորդին բաժանակութեան. ⁷ Ա Բ հոգեկանն.

նակաբար ըստ էութեան նորա, և ի մօրէ անմիջնորդաբար տնտեսութեանն յետ ժամանակի ծնունդ:

Եւ ոչ հինգերորդ նշանակութիւնն¹ զեղելութիւնս օրինակեալ տպաւորէ, զի անշրփութաբար մարմնացաւ և առանց այլայլելոյ:

Ի սոցանէ ամենեցունց նշանակեցելոցս ի վերջինս², և որպէս և յայլոց ոմանց իմաստասիրեցաւ, որ զփրկչական տնտեսութեանն³ օրինակէ խորհրդոյն յեղանակ, զի որպէս տեսանեմք զերկաթ առ հուր մերձեցեալ զբոլորն յինքն ընդունի զհրոյն պատահմունս՝ իւրոյն արտաքոյ լինելով որակութեանց, և համայն ոչ հրոյն յերկաթոյն յեղափոխել եղև գոյացութիւնն⁵ և ոչ երկաթն ի հրոյն, այսպէս և զԱստուածն Բան ի մարդեղութիւնն իմանալ պատշաճ է, որպէս և յուրմեմնէ իմաստասիրել⁴ եղև ի հարանցն: Կացեալ, ասէին, մինն որ էնն և միացեալ անբակաբար և առանց շփոթութեան և ի վերջան զեղելոցս մտածութիւն: Եւ այլ ոմն[†], թէ միութիւն խոստովանիմ և ոչ քայքայումն⁵ իմն և լուծումն այնր բնութեան⁶ յայս, և կամ այսր յայն⁷:

¹ Բ նշանակութեանն. ² Ա վերջինս.

⁵ Բ գոյացութիւնն. ⁴ Ա իմաստ սիրել.

⁵ Ա քայքայումն. ⁶ Բ բնութեանն. ⁷ Բ այն.

† Ոսկերերան, ? համեմ. Օձ. եր. 52.

Դարձեալ յիշեն ընդդիմադրութեան ազգաւ զառաքելոյ¹ բանն, «յորոց և Քրիստոս ըստ մարմնոյ, որ է ի վերայ ամենեցուն Աստուած օրհնեալ»[†], ասելով, «և ոչ միով լուիք որոշեալ գտանիմ ի սահմանականն բնութեանն բանէ՝ Աստուածն ասելով, սակս որոյ ըստ այսմիկ ապա և ոչ մեղանչեսցուք և համագոյասել զփրկչական մարմինն Բանումն Աստուծոյ»:

Առ որս ասեմք, եթէ² ամենեքին այսպիսաբար ասացեալք ի սրբոցն զՔրիստոսէ, ոչ առ մարմին տանի զասացելոյն ակնարկութիւն, այլ առ Բանն Աստուած, որ մարմնացաւ վասն մերոյ փրկութեան³, զի և ոչ իսկ հետեի զմարմին ըստ մարմնոյ ասել ի Հրէիցն:

Դարձեալ տարակուսեն՝ ասելով, «Քրիստոս ասացեալ եղև ի Պողոսէ⁴ և ոչ Բան, և Քրիստոս ի վերայ երևելոյն⁵ ասի և ոչ ի վերայ աներևելոյն»:

Առ որս ասեմք, եթէ այսպէս բարժանաբար զՔրիստոս անուանելդ⁶, երկուս տայ ասել⁷ Քրիստոսս և Աստուածս երկուս, յորմէ և ապա⁸ երկու⁹ որդիք: Եւ այսպէս հետևի լինել յանյաւելուած Երրորդութիւնն՝

¹ Բ զառաքելոյն. ² Ա էթէ. ³ Ք փրկութեանն.

⁴ Ա ի Պողոսէ. ⁵ Բ էրևելոյն. ⁶ Ա անուանելդ.

⁷ Բ ասի. ⁸ Ա ապայ. ⁹ Բ երկուս.

† Հոգիմ. Թ. 5:

չորրորդութիւն եկեալ յարեացի, և համագոյ ասել աստուածութեանն զտէրունական մարմինն: Եւ մանաւանդ զի այսպիսին ի պարզամտածաբար խոստովանութեան¹, մեծապէս իմն ընդարձակէ զօձտող² ճշմարտութեան զբերանս, յերկնից և կամ յաստուածութենէն բերել ասել տալ զմարմինն և կամ յեղմամբ և փոխմամբ իմանալ զմիաւորութեանն յեղանակ և կամ ըստ մարմնոյն և կամ զԲանն ի ստացական իջուցանել բնութիւն:

Դարձեալ ընդդիմադրեն այսպէս, «Թէ մինչ հոմագոյ և հոմարուն³ ոչ ասի տէրունական մարմինն, և ոչ աստուածութեանն⁴ և ոչ դարձեալ իսկս բնութեան և անեղութեան Բանին գտանի եղեալ հազորդ, զիւրդ յարմարեացի խոստովանել մի բնութիւն Բանին մարմնացելոյ»:

Առ որս ասեմք, թէ ասէի⁵ Բանին և մարմնոյն մի բնութիւն, ասացեալ լինէի և ընդ ձեռն այսորիկ և համագոյս իրերաց զԲանն Աստուած և զմարմինն իւր, որպիսիինչ օրինակաւ ասացի սուրբ Երրորդութիւնն համագոյք իրերաց հանդերձ երիւք

1^Բ խոստովանութենէ. 1^Բ զօձտող.

3^Բ համագոյ և հոմարուն. 4^Բ աստուածութեան.

5^Բ ասէին.

յառկութեամբք: Այլ զի սահմանեմք Բանին մարմնացելոյ մի գոլ բնութիւն, արտաքոյ ամենայն իրօք զնէ համագոյականին զմերն բան և ըստ միաւորութեանն ուսուցանէ զմին ասել բնութիւն:

Դարձեալ տարակուսին, թէ «ապա ուրեմն ոչ ապաքէն նովին միաւորութեամբ բանիւ, որպէս զմին ուսաք խոստովանել բնութիւն Բանին մարմնացելոյ, խոստովանեսցուք լինել և համագոյ¹ Բանին զմարմինն իւր»:

Առ որս ասեմք, թէ միաւորութեանս բան ի հոմանուանց անտի է և եղելութեանն տան, յաղազս որոյ զանց առնելով զյլսովք նշանակութեամբք, զվերջինն զնորոյն իրաւացի է և սմա յարագրել նշանակութիւն, զի մնալով անծախաբար յորոց, որք են ըստ նախասացելոյ բանին, յաղթեսցէ ամենայն իրօք զօրաւորագոյնն տկարագունին: Օրինակ իմն՝ որպէս ծածկեալ լինին աստեղացն պայծառութիւնք ի մեծապայծառ արեգականն լուսոյ, մինչ զի թէ օրք ենն, որպէս թէ ոչ իսկ իցեն ի տուրնջեանն²: Եւ յաղազս այսորիկ ոչ ասին³ միանգամայն ի միասին երկու բնութիւնք տիւն, այսինքն արեգականն կամ աստեղք

¹ Բ համագոյ. ² Բ տունջեանն ³ Բ ասին.

կամ օր և գիշեր կամ լոյս և խաւար, այլ որք միանգամ հետեւին անուանք արեգականն, նորումք¹ անուանեսցի տիւն. այսպէս իմասցիս և զմիաւորութեանն բան Աստուածն Բանի մարմնացելոյ, զի թէպէտ և իցեն անբառնալիք ի մարմնի կացեալ, մնացեալ մարդկայինքն, այսինքն բնութիւն և կերպարան և դէմ և ևս առ այսօրիւք և բան և միտք և իմաստութիւն և զօրութիւն և կենդանութիւն և որ ինչ սոյնպիսիք, համայն ոչ ասին սօքա առանձնաբար ի վերայ մարմնոյն, այլ յատուկն Աստուածն Բանէ կօշմանց անուանեսցին ամենեքին ասացեալքս, զի յաղթեսցէ ամենեւին ամենայն իրօք վեհագոյնն նուաստագունին: Եւ յաղագս այսօրիկ թէև անմեկնելիք մշտնջենաբար ընդ Աստուածն Բանում միացեալք մարդկայինքն, համայն անյեղլիք և անայլայլելիք ի յաղթողէն և յանյեղագունէն պահեալ եղև ստացականն, և համայն ոչ են ըստ այնմիկ, որ զգեցեալն եղև, ևս առաւել ըստ առողին. վասն զի զգեցողին ճոխութենէ նախասացեալքն ամենեքին անուանեսցին:

Ասի մահկանացու մարմինն ըստ նախագոյակ իւրոյ բնութեանն², և ոչ ասի մահ-

¹ Ա նորումք. ² Բ բնութեան.

կանացու, զի անմահագունիւն ներկեալ եղև
արմատով և է ամենեին անմահարար և
կենդանացուցիչ, Կոյ արդարև յԱստուածն
Բանում նկարագիր մարմնոյն իւրոյ բնու-
թեան և ոչ ասի ի նմանէ ուրոյն բնութիւն,
զի յԱստուածայնումն ծածկեալ և ընկղմեալ¹
եղև բնութեան: Եւ յարդար նորին ասի մի
բնութիւն ունել Տէր մեր Յիսուս Քրիստոս,
ոչ անմարմին, այլ զմարմնացեալն², զի և
ոչ իսկ յարմարեացի յատուկ առ ինքն, միոյն
ասիլ³ մի, այլ առ այն՝ որ ընդ նմա⁴ և ի
նմա միացաւ և խառնեցաւ անքակաբար,
ոչ ի միաւորութենէ համագոյ և կամ միոյ
բնութեան ասել զԱստուածն Բան և զկեն-
դանարարն իւր մարմին, և ոչ յանփոփոխն
գոլոյ զբաժանումն և զերկմտութիւն դաւանել,
ոչ ի կենդանին և ի բանաւորն և մտաւորն
խոստովանել զփրկչականն մարմին, երկուս
ասելով անբարշտել կենդանիս, և կամ եր-
կուս բանականս և մտականս երկուս և ոչ
ի մինն դաւանելոյ կենդանի բանական և
մտաւոր, համագոյութեան⁵ տալ կարծիս
Աստուածն Բանի և մեղսաքաւիչն իւր մարմ-
նոյ:

Արդ այս մեզ իմաստասիրեալ եղև

1 Ա ընկղմեալ. 2 Բ զմարմնացելն. 3 Բ ասեն.

4 Բ ընդ նմայ. 5 Բ համագոյութեանն.

յաղագս թէ ոչ է պարտ համագոյ ասել զտէրունական մարմինն աստուածութեանն, ոչ հոմաբուն և ոչ անսկիզբն յաղագս միաւորութեան, ոչ աննդ, ոչ անբովանդակելի, և ոչ որ ինչ սորին ազգակից անուանք: Իսկ եթէ ոք ժպրհեսցի հրաշացուցանել անուամբս այսոքիկ, այսպիսեացն ի վերայ յարուցեալ և առ ի նզովել և առ ի քակտել զաղանդն՝ Մեծն Աթանասիոս Աղէքսանդրացի¹ հայրապետն, որ առ Եպիկտիտոն թուխութըն է² †:

Յորոց հեռի արասցէ Հոգին սուրբ ի նորայն դատապարտութեան³ բանիցն, շնորհելով մեզ անբիծ դաւանութեամբ կալ յաստիսս և հանդերձելոցն հասանել բարեաց ի Քրիստոս Յիսուս ի Տէր մեր, որում փառք յաւիտեանս ամէն⁴:

—•••••—

¹ Ա Աղէքսանդր. ² Բ Թուխտն է.

³ Բ դատապարտութեան. ⁴ Բ «յաւիտեանս չունի».

† Թուղթ առ Եպիկտետոն եպիսկոպոս. Ս. 1
Թանասի Աղէքսանդրոյ Հայրապետի Քառք, Վեն
տիկ, 1899, եր. 324.

Գ Լ ՈՒ Խ Ե Ր Ր ՈՐ Դ

Առ ¹ այնոսիկ որ յերկուս զմարդկային ² անջատեն ³ բնութիւն, այլ գոլ ասեն յառաջ քան զյանցանսն ⁴ և այլ զկնի յանցանացն:

ԵՒԱԿՒ տրամատի ամանակացն զանազանութիւն, ի ներկայս, յանցեալն, յապառնին, և ի սոցանէ ⁵ ներկայն ի զգայութենէ է և ի գիտութեան ⁶, իսկ ապառնին թէպէտ և ի գիտութեան դուզնաբեայ ⁷ ինչ, այլ ի զգայութեան ⁸ ամենեկին ոչ, իսկ անցեալն՝ մօտաւորն ի զգայութեան ⁹, այլ ոչ ¹⁰ և ի գիտութեան, իսկ հեռավորն մասնաւոր ինչ ի գիտութեան, այլ ոչ և ի գիտութեան: Արդ՝ զիսորդ դուք վասն անցելոց հեռավորացն ամենեկին զձեզ ի գիտութիւն գոլ խոստովանիք և ասէք. «Թէ մի և նոյն բնութիւն նախաստեղծին յերկուս բնու-

¹ Ա Ա) գլխատառը չէ գրուած. ² Ք զմարդկայինքն. ³ Ա անանջատեն. ⁴ Ա զանցանսն.

⁵ Ք և ի սոսան է. ⁶ Ք և ի գիտութենէ.

⁷ Ա դուզնաբեա. ⁸ Ա ի սգայութեան ամենեկին ոչ.

⁹ Ա ի սգայութեան. ¹⁰ Ա «այլ ոչ» չունի.

Թիւնս զանազանեալ գտաւ, այլ ընտրութիւն ունել նմա յառաջ քան զյանցանսն և յայլ փոխել յետ յանցանացն, ասելով, յառաջ քան զյանցանսն անմահ էր և անապական և ամենայն կրից և կարեաց մարդկայնոց¹ անընդունակ, զի այնք ամենեքին յետ մեղացն ի նա չար յաւելեալ եղև»:

Ապա ուրեմն, որպէս դուք ասէք, գտանի նա և երիցն² անբաժ եղեալ հոգեկանաց³ մասանցն, զցանկականն ասեմ և զցասմնականն և զխոհականն⁴: Եւ ոչ միայն այս⁵, այլ և՛ զգգայականի զօրութեանն արտաքոյ եղեալ և՛ բանականին ի ձեռն այսորիկ, զի ցանկականն և ցասմնականն զգայականին⁶ յարեանայ, զոր օրինակ խոհականն բանականին, ընդ ձեռն որոց ոչ ելոյ⁷ բնաւորականացս այսոցիկ. այս է՝ ցասմնական⁸ և ցանկութեան և խոհականութեան, ոչ կարեն դու և այնոքիկ, յորս սղքայն իցեն բնաւորեալք, զգգայականն⁹ ասեմ և զբանականն:

Եւ զիսորդ զգգայութեան¹⁰ ընդունակ

1 Բ մարդկայնոյ. 2 Ա և յէրիցն.

3 Ա հոգեկանաց. 4 Բ խոհականն.

5 Բ և միայն այս. 6 Ա սգայականին.

7 Ա որոց ոչ ելս, Բ որոյ ոչ ելոյ. 8 Ա ցասմական. 9 Ա զսգայականն. 10 Ա սգայութեան.

տսինախասաեղծն, անզգայ¹ ըստ ձեզ եղեալ,
և կամ բանական՝ անբան. և զի բանական
նորա՝ յօրէնսդրութենէ² անտի է յայտ,
այլև ի հարցմանցն և ի պատասխանեացն առ
միմեանս: Եւ զգայութեանցն³ առհաւատու
չեայ տունին հրաժարեցուցեալ, որոյ պտուղ
առ ընդ զգայութեամբ⁴ ստորանկեալ եղև
նոցա, թէ բանական ազենայն բնակող⁵
և պահապան, որով զգայութեամբ զգալին⁶,
և ընդ զգալովն⁷ մարմին՝ և մարմնովն կիրք
և կրական մարմին. և ի վեր⁸ հանելով զբա-
նըս ի բաց բարձեցելոյ կրիցն, բարձեալ լի-
նի կրականն մարմին, և ի նմանէ զգալոյն
զգայութիւնն⁹, ի նմանէ բանականն, ուստի
և մարդն: Բայց ոչ ամենեքին այսք ասա-
ցեալքս խոտորման¹⁰ նմա առիթ, զի անձն-
իշխանութեամբն ճոխացեալ և զդուշացեալ
պատուիրանաւն, կարելի էր նմա ոչ միայն
պիտակացն ոչ տալ թոյլ հպել առ բնու-
թիւնն, այս է՝ մեղացն մահուն ապականու-
թեան, և այլ բնականացն ունել իշխանու-
թիւն սաստել և հնազանդեցուցանել և ուղ-

1 Ա անսգան. 2 Բ յօրէնսդրութեանն.

3 Ա սգայութեանցն. 4 Ա սգայութեամբ ստո-
րանդեալ. 5 Բ բնակող. 6 Ա սգայութեամբ
սգալին. 7 Ա սգալով, Բ զգալովն. 8 Ա և վեր.

9 Ա սգալոյն սգայութիւնն. 10 Բ խոտորմանն.

դել զնոսա առ սպասաւորութիւն հաճոյիցն Աստուծոյ և ոչ լինել աղախին հեշտասիրութեանն ¹։ Եւ զի ի կամս ինքնիշխանութեան թողեալ էր ձգել նմա զմեղսն կամ հալածել, վկայէ պատուիրանն, «յորում աւուր ուտիցէք, ասէ, ի նմանէ, մահու մեռանիցիք»[†], ուստի յայտ է, թէ մեղօքն, որ զպատուիրանն ուսոյց քամահել, քարչեցաւ մարդն ի մահ և յապականութիւն։ Զոր օրինակ, զօրականն, որ ի հանդիսին ² ունէր տեղի, վահանընկեց լինելով, մասնեցաւ ի ձեռն ախոյեան թշնամւոյն, այսպէս և մարդն ինքնապատիրութեամբ ի մեղս հակամիտելով՝ գտաւ եղեալ ծառայ մահու և ապականութեան։

Ընդ որով և զայս ասելի է, ի չորս բաժանի ³ կենդանական զօրութիւնն. ի ծնընդական, սննդական, յաճելական ⁴ և ի տեղափոխելականն։ Ոմանք յասացելոցս և՛ յանմարմնականացն յարմարեցին ⁵ գոլ, իսկ մարմնական կենդանիքս ընդ բոլորիւքս ենթակայեալ է ⁶։ Արդ յայտ է, թէ ծնանելի ունէր ընութիւն մերն նախահայր, վասն որոյ

¹ Բ հեշտասիրութեան. ² Ա որ զհանդիսին.

³ Ա բարժանի. ⁴ Բ յաճեական. ⁵ Բ յարմարեցեն.

⁶ Ա ենթակայեալ է, Բ ենթարկեալ է.

† Ծննդ. Բ. 17:

և հողածինն¹ անուանի, որ ի հողոյ զանկեալ լինի յԱրարչէն: Նոյնպէս և անեցականն, ըստ սրում² ի գոյզն կողէն առ սակաւ սակաւ ի վեր տանելով աճամամբ, զմերն կատարելագործէր նախամայր Ստեղծիչն: Իսկ զկերակրողական ունել զօրութիւն նոցա, ամենազան պտղովք դրախտին ճանաչի, զոր նախախնամողին յամենից նմա հրամայեալ ուտել, իսկ միայն միայնոյ անճաշակ լինել ի ծառոյն գիտութեան բարւոյ և չարի: Իսկ տեղափոխն լինել, ի հպելոյ առ հրաժարեցուցեալ պտուղն և ի թագչելոյն² յայտնի եղեալ ճանաչի³: Աբդ ուրեմն ճշմարիտ որպէս ներգործողքն, սոյնպէս և ներգործեալքն ի նոցանէ, ևս առաւել ճշմարիտ և որ պատմէ վասն նոցա:

Եւ սակայն ոչ վասն գոլոյն ի նախաստեղծեցեալսն⁴ բնաւորականացն կրից, ընդ նմին և զմեղսն ի նոսա բնաւորականս ասելի է, ոչ է այս, և մի լիցի ասել զայս այսպէս, որք ոչ իցեն. հեռի յԱստուծոյ, զի ոչ եթէ էութիւն ինչ ըստ ինքեան է մեղքն, և ոչ մասն ինչ ի մարդկային ստեղծուածիս

¹ Ա վասն որոյ և հողածինն, ² վասն ոյոյ և հողածինն. ² ² և ի թագչելոյն. ³ ³ ճանաճի.

⁴ Ա նախաստեղծիցեալսն.

հաստատել զնա Ստեղծողին, այլ ի մերմէ ¹ ընկալաւ ² սորա սկիզբն ծուլութենէ և կամակորութենէ ³ և ի չարին պատրանաց զօրացեալ և ի բանսարկութենէ ⁴: Եւ ոչ դարձեալ զի օտար սա բնութեանս, թափուր յաղադս այսորիկ բնութիւնս և ի կրից անտի բնաւորականաց, պարտ և արժան է զէն ասել, և զոչ էն ոչ սահմանեալ՝ և մի սուտ կարծեօք սակս երկոցունց ստել և մեղանչել:

Բայց հարցաբննելի է այս, թէ էր աղազաւ առեղծանել ⁵ ձեռնարկեցին որդիքն Բէլլիարայ ⁶ զաստուածային սուրբ դիրս և առ իւրեանց կամակորեցին կորուստ անձանց. զի ոչ կարացին պարզաբար մարանչել ընդ աստուածախօսնակ արանցն ⁷, որ յաղադս փրկչական անօրէնութեանն բանք, օրինակ իմն, որք որպէս յանդիման ական ունել ոչ զօրէն, որոգայթիւ ⁸ հնարին զմահն ի վերայ ածել: Այսպէս և նորա՝ զորոց բանս խարդախելոյ, յանդիմանեալք յԱստուծոյ, ասացին, թէ Քրիստոս զնախաստեղծին ⁹ ունէր բնութիւն զանկիրընդունակն և զառանց

1 Բ ի մերմէս. 2 Ա ընգալաւ. 3 Ա կամակորութենէ. 4 Ա և ի բանսարկութենէ. 5 Բ առեղծանիլ. 6 Ա բէլլիարն. 7 Ա աստուածախօսնկարանցն. 8 Ա օրոգայթիւ. 9 Ա նախաստեղծին.

կարեացն, ոչ զայս՝ որ ընդ կարեաւքս է ոտո-
րանկեալ¹, որով իւիք առ մահն և ապակա-
նութիւն երթեալ կործանիմք: Եւ զայս ա-
սելով՝ կարծեցին ընդ ձեռն տարացուցին
առ աչօք զմարդկայինն ցուցանել կրել
Քրիստոսի կիրս, որպէս զի և մարդեղու-
թիւն² նորա կարծեաւք և երևութիւն³ գտո-
նիցի ըստ Մանեայ մոլորութեանն:

Արդ եթէ⁴ յադամային մարմնում հո-
գեկանքս⁵ և մարմնականքս ոչ էին բնաւո-
րեալ կիրք, յայտ ուրեմն է՝ թէ Քրիստոս
կրելովն զայսոսիկ, ոչ էառ զադամայինն
մարմին, այլ զմերս՝ որ ընդ մահուամբն և
ապականութեամբ եղև ստորանկեալ: Իսկ
եթէ զնախաստեղծին ունէր բնութիւն՝ զա-
ռանց կրիցն և զանմահականն, սուտ ասար⁶
ըստ ձեզ եղ ի բաց երևոցելն⁷ զկիրս և
նորուն աշակերտացն վերածայնէ կրիցն:
Դարձեալ՝ թէ յաստուածաստեղծեցելումն
ոչ էին հոգեկան⁸ և մարմնական կիրքս,
սիրելի եղև Քրիստոսի ոչ զիւր զառանց
կրից ստեղծեալն, այլ զմերն ընդ ձեռն յան-
ցանացն զգեհնուլ⁹ կիրընդունակ եղեալ

1 Ա ստորանգեալ. 2 Բ մարդեղութեան.
3 Ա և էրևութիւ. 4 Ա էթէ. 5 Ա հոգեկանք. 6 Ա ապայ
7 Ա եզի բաց էրևոցելն, Բ եզ ի բաց երևոցելն.
8 Ա հոգէկան. 9 Ա սգեհնուլ կիր ընդ ընդունակ.

ստեղծուած: Մեր ուրեմն ապա ընդ ձեզ յաւէտ գեր զնա գեղեցկակերտեալ և կատարելագործեալ գիտացաք յանցմամբն զբռնութիւնս, որ թէև նմա եղև ընտրելի և փափագելի ¹:

Արդ՝ զի՞ ևս յերկրաձգեցից զնոցայն զսուտապատիր ցնորմունս և զառասպելական բաշխղանս, այսուհետև զմերն և որ զճշմարտութեան է ² իմաստասիրեցից բանս:

Ոչ է, ո՞վ դուք, մարդկայինք ³ յերկուս բաժանեալ բնութիւն ⁴, այլ մի և նոյն յիսկըզբանն ստեղծեալն իւր լուսափայլող ⁵ պատկեր, որ ի մեղացն գտաւ շաղախեալ, զգենլով ⁶ վերջին աւուրս ստեղծիչն՝ վերաստեղծեալ, զի ամենայնիւ որպէս, գրեցաւ ⁷, նմանեալ մեզ թանց մեղաց, և նովին կատարեալ բնութեամբս, զոր էառ ընդ մեր և վասն մեր մեղաց, պատերազմել ընդդէմ մարդկախոշոշ պատերազմողին: Ծնաւ ի Կուսէ և առանց սերման, զի ցուցցէ ⁸, թէ ծնանելի էր հաստատեալ բնութիւնս, և այնպիսաբար ⁹ թանց զուգակցի էր կարողութիւն ծնանել, և կացեալ, մնացեալ ի պատուիրա-

¹ Ա ընդրելի և ... Բ .. և փափագելի. ² Ա և որ զճշմարտութենէ իմաստ ... ³ Ա մարդկային.

⁴ Բ բնութիւնն. ⁵ Բ լուսափայլող. ⁶ Ա սգենլով.

⁷ Բ գրեցաւն. ⁸ Ա ցուցէ. ⁹ Ա այնպիսաբար.

նպահութեանն: Մննդեան և կերակրոց վարեցաւ պիտաւորութեամբ, յայտ առնելով մննդական և կերակրողական գոլ զմարդկային¹ բնութիւն: Զարգացումն աճամար հասակի ընկալաւ², աճելական ծանուցանելով զբնութիւնս: Համօրէն կիրս մարդկայինս՝³ զհօգեկանս և զմարմնականս՝ յիւրումն բացերեցոյց մարմնում, որքան կա՛փեցաւ և երբ և ուր: Եւ յաղազս որոյ, զի նոյնազոյ և ազգակից զիւրն առաջնոյն բացայայտեսցէ երկրորդն Ադամ, և զի ցուցցէ, թէ ոչ ի մեղացն սակա ընդ բնութեանս այսոքիկ շարակապեալ եղեն, այլ յարատեողութեան վասն և բնաւորաբար յօգնութիւն մեզ սօքա⁴ ի Ստեղծչէն պարզեցան: Մեռաւ և թաղեցաւ և ի դժոխս էջ անբմբռնելին նոցա, զի յերկաքանչիւր⁵ տեղեացն զկամօք ի նոսա ընկղմեալն⁶ ազատեսցէ՝ կամօք ազատ մնացեալ Տէրն, և զի ցուցցէ բռնաւորին, թէ ինքնակամութեան և հաւանութեան⁷ դօրծ, և ոչ զօրութեամբ քս բռնազբօսել պատկերս ի ծառայութիւն: Յերկինս⁸ համբարձաւ նստեալ ընդ աջմէ մեծութեանն

1^Բ զմարդկայինս. 2^Ա ընգալաւ. 3^Ա մարդկայինս. 4^Ա սօքա. 5^Բ երկաքանչիւր.

6^Ա ընգղմեալն. 7^Բ ինքնակամութեանն և հաւանութեանն. 8^Բ յերկինք.

ի բարձունս, որպէս ի դէպ է ասել, թէ և բոլորումն առաջի կայ սանդժուածոյ զկնի յանդմանն կիսադրեալն հանդիսի զաստուածայինն ժառանգել փառաց աթոռ:

Այսօրիկ մեզ իմաստասիրեալ եղեն յազադս յանդիմանելոյ զմոլորութիւն Մանեայ¹, և որք ի նմանէ չար արմատոյ չարագոյն շառաւիղք, զՅուլիանայ² ասեմ, և զՆետիքեայ³ զառաջնոյն և զվերջնոյն, և զՅուլիոսեայ⁴ Ղկառնասացոյ և զնորուն ծննդոց: Որ և զմեզ պահեսցէ պահպանող⁵ ձեռն Արարչին ի նոցա սպանող⁶ և ի կորուսիչ բանիցն, շնորհելով մեզ լինել⁷ աւանդապահ առաքելական աւանդիցն ի Քրիստոս Յիսուս ի Տէր մեր, որում փառք յաւիտեանս⁸:

1 Ա տնմանեաց, ^Բ Մանեայ. 2 Ա զՅուլիանան,
^Բ զՅուլիանա. 3 Ա զՆետիքեա, ^Բ զետիքեա.
4 Ա ^Բ զՅուլիոսեայ զկառնասացոյ.
5 ^Բ պահպանող. 6 ^Բ սպանող. 7 ^Բ լինել.
8 ^Բ «յաւիտեանս» չունի.

Գ Լ Ո Ի Խ Զ Ո Ր Ր Ո Ր Դ

Առ՝ այնտիկ որ տարակուսին ի վերայ փրկչական կրից մարդկայնոց 2, թէ բնական պարտ է ասել, թէ անբնական:

Նախորդիչ Բանկց առ Անանաս Անդրեոսացի

Ոց այնքան ծարաւեալն կարօտասցի աղբերն, որքան ուսումնասէրն խնդրէ գտանել զայնտիկ, առ որս գիտութեան իցէ Քաջեալ նշխար, որպէս և դու, ո՞վ այրդ Աստուծոյ, միանգամայն և հայր բազմաց ի միաբանութիւն եկելոց առաքինասիրաց անձանց, խնդրեցեր առ ի մէնջ գիտել զպատճառս, որով իւրք տարակուսին բազումք ի վերայ փրկչական կիրճնդունակութեանցն մարդկայնոց, թէ բնական պարտ է զնոսա ասել, թէ յանբնականաց, և մանաւանդ զի ի գիրս զերկոսին գտանեմք ասացեալ ի սուրբ հարցն:

Արդ կրկին իմն սահմանեցան անուա-

¹ս զլիստատու «Ա» չէ գրուած. ²ս մարդկանոց.

նիլ բնական այս ձայնք ի վերայ մարդկային կազմածիս. մի՛ զոր Ստեղծողին ընդ ստեղծանելն¹ անկեալ է ի ստեղծուածին, առանց որոյ և ոչ բնութիւն կարէր բաղկանալ, և միւսն, որ յախտասիրութենէ իւրմէ զկնի գոյանալոյն գտանելոց էր մարդն, զոր և գտեալ խառնեաց և բնաւորեցոյց ի բնութեանս, ընդ ձեռն որոյ՝ մեղաց և ապականութեան՝ մարդկային բնութիւնս² թեքեցաւ³ լինել ծառայ. այս զոր և ասելըս կամիմ: Ծնանելն բնութեանս են բերք և ընկալեալք յԱրարչէն առ ի մարդեղութիւնս ի բազմամարդութիւն հնարել, որ և բնականք են սոքա ի մեզ, իսկ զանասնականն և որ ընդ ձեռն երկակաց խառնից և խտղամանց⁴ գտաք, մեք դնեմք հիմն մերոցս լինելութեան, որ և սա բնական անուանի: Զայս ոչ ի տնկազործողէն, մարդատունկս յինքենէ բերէ յազահութեան յազահութենէ⁵, յանբանից առ ինքն ձգել ընդ կազմածիս պատուաստեաց: Որպէս և Սևերիանոս ասէ՝ Գաբաղայ եպիսկոպոս⁶.

1^Բ ստեղծանիլն. 2^Բ ընդ ձեռն որոյ մեղաց և ապականութեան մարդկային բնութեանս խօսքերը լուսանցքում յետոյ աւելացրած. 3^Ա թեքեցաւ. 4^Բ խտղամանց. 5^Ա յազահութեան անյազութենէ. 6^Ա էպիսկոպոս.

«Հոգի և մարմին ծառայ են կարեաց, որ ի մեղսն տանիցին¹, և այնց կարեաց, որ արտաքոյ քան զմեղսն իցեն»: Եւ յառաջ մատուցանելով զբանն ասէ. «Թէ Տէրն կրեաց զմարդկայինն՝ զհոգեկան² և զմարմնական կիրս, զայն որ արտաքոյ³ մեղացն իցէ» †: Զնոյն և Գրիգոր Նիւսացի, յօրինակ⁴ առնլով քաղցնելոյ⁵ Տեառն զտակառապետացն հնարս, ասէ. «նորա⁶ ի պարզելն զգինին, զմաքրականին աղէտս ոչ անարգեն, իսկ զաւելորդ զխառնեալն ընդ նմա զփոշին՝ քամեն և ի բաց ընկենուն»:

Արդ և դու, ո՛վ սիրելի և ծաղկահաւաք, ցանկացողդ⁷ լինել հոգեկանացդ⁸ ճառից, առասցես ընդ սրբոց հարանցն աներկեան սրտիւ ստորասութեամբ և բացասութեամբ զերկոսին ի մեզ և մի շփոթեացես և խաթարեսցես զլուսաւոր քո սիրտդ, այլ միայն ի միտ առեալ ծանիցես, ըստ որում իմիք յեղանակի յիւրեանցն շարադրութիւնսն⁹

1 Ա տանեցին. 2 Ա զհոգեկան. 3 Ա արտաքոյ.

4 Բ օրինակ. 5 Ա քաղցնելոյ. 6 Բ նոքայ.

7 Բ ցանկացողդ. 8 Ա հոգեկանացդ.

9 Բ շարադրութիւնսն.

† Նոյն վկայութիւնը բերում է և Օձնեցին Երևութ. ճառ. եր. 71—72, Համ. Սեբեթիանոսի Եմեսացոյ Գաբաղացոց եպիսկոպոսի ճառք. Աւետեարիկ. 1830, եր. 12:

Ներածեալ իցէ երջանիկ հարանցն զունակութեան և զպակասութեան բան լինել ի մարդկային կազմածիս, յորոց ի միոյն հրաժարեալ՝ և զմիւսն ընդունել գաւանեցին զՔրիստոս սակս մերոյն փրկութեան: Ողջ լեր: —

Իլուխ աստուածային ժողովրդեան, հովիւ քրիստոսեան բանաւոր հօտի, հայր մեծ, ի մեծագունի աթոռն նստեալ առաքելոյն Պետրոսի՝ Աստուածապատիւ Տէր Աթանաս պատրիարք¹ Անտիոքու մեծի, Խոսրովի նուաստ ծառայից:

Տէր իմ, Տէր:

Յիշես ապաքէն, յորժամ հրամայեցեր ի Դերայիզրոշտադ² եպիսկոպոսացն Թէոդոտեայ և Աթանասի հարցանել զիս վասն հաւատոյ: Տէր Աթանաս լուութեամբն զժամն յղարկեաց, և որ արդարն է և որչափ ինչ կացին առ նմա, հանապազ բարեպաշտութեան բանս³ լսեցուցանէր ինձ, և ոչ գլխտին ինչ: Իսկ Թէոդոտեայ⁴ ոչ միայն թէ հարցանելով ոչ էհարց զիս, այլ և զիւրն, զոր երկնէրն, ոչ սակաւ սակաւ, որպէս օրէն է խոհեմագունից, այլ միանգամայն և ի միասին ի

¹ ԱՔ պատրիարք. ² Ա ի դիրայ ի դրոշտադ...

³ Ի դերայիզրոշտադ է եպիսկոպոսաց.

⁵ Ա բարեպաշտութի անբանս. ⁴ Ա Թէոդոտեան.

բայ թափեաց, զոր խորհէր զբանն, ոչ ուզեղո՞, այլ առաւել թիւրս և հակառակ սուրբ հարցն խոստովանութեան: Զհայհոյութիւնն ոչ գովեմ, բայց զպարզամտութիւնն և որ առանց ստութեան զիւրն յայտնեաց խոստովանութիւն, որչափ ինչ արժան իցէ, շնորհակալ պարտ է լինել նմա. զի թշնամութիւն յայտնեալ, զգուշանալ հրամայէ, իսկ ընդ կեղծաւորութեամբ մտանել, յանգէտս դաւաճանէ: Եւ երանի թէ էր ժողովոյն վնոյնպէս արարեալ¹, երկոքին կողմանքս ի չարէ նորա աստուտ զերծեալ լինէաք, ոչ նա² նենգաւոր և ոչ մեք նենգեալ գտանէաք: Այլ անտի լուութեան պարսպի զինքն դարձնեալ ծածկեաց և որպէս կարթիւ բերանովք այլոց զմեզ որսալ կամեցաւ, որք անկնեկն անվարժք և անհմուտք էաք ստել յողագս առ Աստուած խոստովանութեան³, ոչ գիտեմ զմեզ խաբել խորհեցաւ, թէ զիւր ինքեան անձն, դանդաղիմ ասել թէ զնոյն ինքն յողագս որոյ բանս: Եւ են այսոքիկ, զորս ամբարշտեալ լսեցուցանէրն մեզ մի բոս միովէ. յերիս ժամանակս փոփոխումն ընդունել ասէր զՔրիստոսի և առ սակաւ սակաւ թառաջատրութեամբ⁴ և յաւելուա-

¹ Ա արարել. ² Ա նայ. ³ խոստովանութեանն

⁴ թ յառաջատրութեամբ.

ծով զբովանդակն¹ յետ յարութեանն² շնորհէր գտանել նմա փառս, զկատարելութիւնն և զանապականութիւնն: Ասացից և ես ի վերայ³ այսորիկ, զոր ասէրն Երեմիաս⁴. «ուրապր զգլուխս ջրհոր և զաչս աղբիւրս արտասուաց», և որ ի կարգին է †: Եւ զիմորդ ասէր ինք զինքէնէ Քրիստոս առ աշակերտսն. «Տեսէք զիս, զի ես նոյն եմ» ††, պարտ էր ասել մի կարծէք զիս, որ յառաջն էի, զի փոխեցայ յապականութենէ յանապականութիւն և յանփառաւորութենէ ի փառս և յանկատարելութենէ ի կատարումն:

Զիմորդ և Պողոս⁵ ասէր, թէ ոչ էր նոյն. «Յիսուս Քրիստոս ի փառս երէկ⁶ և այսօր. նոյն և յաւիտեանս»*: Ընդէր Եսայի յառաջաճայնէր զծնեցելոյն⁷ Էմանուէլ⁸ և Աստուած հզօր և Հայր հանդերձեալ աշխարհին **: զի ոչ էր հնար զանփառն և զանկատարն և որ ընդ ապականութեամբն էր անդեալ, Աստուած կոչել և հզօր և Հայր հանդերձելոյն:

¹ Ա զբովանդակն. ² Բ յարութեան. ³ Ա ի վերայ.

⁴ Ա Երեմիաս. ⁵ Բ Պողոս. ⁶ Ա երէկ.

⁷ Ա զծնեցելոյն. ⁸ Ա Էմանուէլ.

† Երեմ. Թ. 1:

†† Առկ. ԻԴ. 39:

* Եբր. ԺԳ. 8:

** Ես. Թ. 6:

Դարձեալ թէ ոչ էր մտրմին նորա, որ տե-
սանելին ¹ և շօշափելին, Բանին Աստուծոյ
փառապն և զօրութեանն և կատարելու-
թեանն լեալ հազորդ, զիսորդ ասէր Յովան-
նէս ² զանմարմին Բանն, թէ ւտեսաք զնա և
ձեռք մեր շօշափեցին ի վերայ Բանին կե-
նաց ³։ Զիսորդ ինքն ցկոյրն ասէր, հարցելոյն
նորա, թէ ո՞վ է Որդին Աստուծոյ, և տեսեր
զնա և որ խօսին ⁴ ընդ քեզ, նա է ⁵։ պարտ
էր ասել, թէ այն է Որդին Աստուծոյ, որ դեռ
չև ևս է միացեալ ընդ ապականացուիս և
ընդ անփառիս և ընդ անկատարիս։

Ծանեայ և զայս ի նմա, ո՞վ Տէր իմ, զի զօր
ինչ ասէր, ոչ զիտէր սահմանել, այլ և անդրէն
խլրովք ասացուածովքն ընդ ինքեան և ոչ
ընդ ոսոխի ումեք ⁴, մարտնչէր։ Ատէր յար-
դանդի Կուսին միաւորեալ ⁵ զԲանն Աս-
տուած ընդ իւրում մարմնոյն, յաղազս որոյ
և բնութիւն մի զՔրիստոս ասէր զօլ, և յա-
ռաջ մատչելով զնոյն բաժանէր ⁶ յայլա-
նմանս և ի զանազանս, որպէս յառաջն ա-
սացի, զոմն ամենակատար և փառաւորեալ
և անապական ասելով, և զմիւսն ոչ նոյնպէս։

¹ Ա տեսանելին. ² Բ Յօհաննէս. ³ Ա խոսին.

⁴ Ա ումեք. ⁵ Ա միաւորել. ⁶ Ա բաբժանէր.

† Ա. Յովհ. Ա. 1:

†† Յովհ. Բ. 36—38:

Եւ դարձեալ զայսպիսաբար բաժանելն¹ անկարգապէս միաւորէր ասելով. «Այ ի իսաչին զնոյն ինքն զԱստուածն Բան ասեմ գեզարդեամբն խոցեալ և բևեռեալ բևեռօքն», որ գտանի այս ի բերան այնոցիկ, որ շփոթութեամբն ժպրհեցան ասել զմիաւորութիւն Բանին ընդ իւրում մարմնում, զոր սուրբ հարքն բարեպաշտաբար սակս նորին ուսուցին զմեզ խոստովանել ասելով. «անշարչարելին չարչարի չարչարելեան[†], եթէ² անմահական և անշարչարելի Բանն իւրացոյց իւր ի մարդկանէ մարմին, որով կարելի և հնարաւոր էր չարչարել և մեռանել»: Իսկ ես զարհուրեալ ի չարաչար նորա հայհոյութենէ բանից, կապեցի զլեզուս և արձակեցի զլսելիսս, միանգամայն թէ և կամեցայ³ զըովանդակն գտանել զնորա զամբարշտութիւն⁴: Իսկ վերջինն նորա էր այս, և չարաչար բաժանումն ասէր. թէ զմարմինն իւր Բանն Աստուած տարեալ զնէ առաջի Հօր և Հոգւոյն զկնի թաղմանն իբրև զբեռն ինչ օտարոտի և աշխատաբարձ ասելով:

¹ և զայսպիսիաբար բաժանելն, ² և էթէ.

³ և կամեցաւ. ⁴ և զամբարշտութիւնն:

† Օձն. Երութ. Ճառ Եր. 71, համ. Սերեբիանոս Եր. 12.

«Ես վասն զի մէկին և ոչ կարացի զմարմինս իմ ընդդէմ միաւորել և իմումն հաղորդառնել փառաց և զօրութեան, պահեցի զայս ձեռք առնել, զի կրկին էք»։ Ի դէպ է ըստ նմա¹ ասել, թէ և առնուլ² Բանին զմարմինն առանց Հօր և Հոգւոյն կամաց, և ահա թշնամութիւն զհետ երթայ³, յորս անբաւահատիկն է սէր և խաղաղութիւն, որք սիրոյն և խաղաղութեանն⁴ են աղբւրբք։ Եւ քինձ մի զք մեղադիր լիցի այսպէս զբազմութիւր մտածութիւնն յեղյեղուլ էպերական բանիւք, զի ի նշաւակել դիմաց վերայ⁵ անդանի ամենայն⁶ պարսաւական բան։

Արդ եթէ⁷ որպէս ասեն և այնպէս է, ոչն է այն, որ ոչ է այնպէս, աշակերտքն ի վերնատանն ոչ զկենդանարար և զմեղսաբաւիչ մարմինն ճաշակեցին⁸, այլ զանկատար և զանփառ և որ չև ևս էր զգեցեալ⁹ զանապահանութիւն¹⁰։ Իսկ եթէ ճշմարիտ է, որպէս և են իսկ ճշմարիտ բանն Քրիստոսի, որ զմարմինն յառաջ քան զյարութիւնն անուանեաց նոր ուխտ և քաւիչ մեղաց և

¹ Ա նմա—նմայ. ² Ա յառնուլ. ³ Ա կրթա.

⁴ Բ խաղաղութեան. ⁵ Ա վերա. ⁶ Բ «ա մ.» յետոյ աւելացրած տողի վերայ. ⁷ Ա էթէ.

⁸ Բ ճաշակեցի. ⁹ Ա սգեցել. ¹⁰ Բ «զապականութիւն», որ սխալ է.

կենաց տուող¹, ապա² յայտ է, թէ նա է սուտ ի սերմանել ի լսելիս հաւատացելոց Քրիստոսի զմիլար վարդապետութիւնն: Եւ վկայ³ ածէր զփրկչականն բան իւրոյ բանին. «Հայր փառաւորեա զիս առ ի քէն փառօք, և թէ փառաւորեա զՈրդի քո, և թէ Յիսուս չև էր փառաւորեալ»⁴. աստի ասէր յայտ, թէ ի յարութեանն զգեցնոց⁴. էր փառս և զանապականութիւն և զկատարելութիւն⁵. Արդ ըստ նորա բռնադատելոյն զմիտս բանիս՝ Բանն Աստուած փօխեցաւ ի հայրական փառացն ի լինելն իւր մարդ՝ «թէ զոր ունէի առ ի քէն յառաջ քան զլինելն աշխարհի», որովհետև լինի այս, թէ Քրիստոսի մարդեղութիւն աշխարհի փրկութիւն գործեաց⁶ և ինքեան անձին հասոյց զրկանս և աղքատութիւն. իսկ զինչ ասացեալն ի նմանէ ի վերնատանն, «այժմ փառաւորեցաւ Որդի մարդոյ»^{††}, և կամ զհօր զաղաղակելն յերկնից. «փառաւոր արարից»^{†††}, և այսօրիկ յառաջ քան զյարու-

¹ Բ տուող. ² Ա ասլայ. ³ Ա վկա. ⁴ Ա սգեցնոց էր. ⁵ Բ զկատարելութիւնն. ⁶ Ա գործեց.

† Յովհ. Ժ. 5, Յովհ. Ժ. 1, Յովհ. Է. 39.

†† Յովհ. Ժ. 7. 31:

††† Յովհ. Ժ. Բ. 28.

Թիւնն: Այլ և զայն ասելի է ըստ նորա մտածութեանցն, թէ և Հայր կարօտ էր փառաց, զի զկնի ասելոյն, «այժմ փառաւորեցաւ Որդի մարդոյ», ի վերայ բերէ, թէ «Աստուած փառաւորեցաւ ինմա»¹: Նոյնպէս և զառաքելոյն բանն² քարչէր իւրոց բանիցն ի վկայութիւն, զոր ի պրական իսկ է գրել, և զի ոչ ևս դառնալոց էր մարմին նորա յապականութիւն, դառնալ, յորում էրն, զայն ասէր:

Յարէր յասացեալս և զայն ևս, մի Հանձրանալ ի լսել, ամաչեմ, Տէր իմ, զոր ըսեցոյց³ ինձ մի ըստ միոջէ Թէոդիտէ, զի և տուեալ իսկ է քեզ յԱստուծոյ զերկայնմըտութիւն⁴ և զքաղցրութիւն, զի թէ թարգմանն առ ժամայն⁵ ոչ էր զնացեալ, անդրէն ի տեղւոջն իսկ կամէի ընդ քեզ խօսել⁶ յանդիման նորա. և զի ասէր, թէ վասն զի անկրատար և անփառաւոր և ապականացու եկաց, մնաց մարմինն Քրիստոսի ի ծննդենէն մինչև ցյարութիւնն, պարտ էր ըստ այսմիկ և զնա չարչարելի և մահկանացու ասել մինչև ցյարութիւնն. ոչ զայն ասեմ, ասէր, որ ի գերեզմանին և կամ որ ի մեղացն է, այլ

¹ Բան. ² Ա լսեցայց. ³ Բ զերկայնամտութիւնն.

⁴ Բ առ ժաման. ⁵ Բ խօսիլ.

որ ինչ միանգամ յիւրաքանչիւր կիրոն գտա-
նի, ի հոգեկան¹ և ի մարմնական, զայն ըն-
դունել ասեմ Քրիստոսի ի մարմինն իւր-
Արդ տես, Տէր իմ, թէ որպէս անպատկա-
ռաբար զաննման բանն բռնադատէ աննման
մտածութեամբք և շանայ² զմարդարէին
զուղիղ³ բանն, առ տացես սրբոյ քում տե-
սանել զապականութիւնն⁴, առ իւրն քարշեղ
թիւրել խորհուրդ, զի թերևս կարանցէ ի
ձեռն այնորիկ զգեցուցանել⁴ մարմնոյն Քրիս-
տոսի զապականութիւն: Եւ զմարդկային
զկիրս, որով զմերն բժշկեաց Տէրն, ապա-
կանութիւն անուանելով և ոչ կիրս փրկա-
կանս. զի ասաց, թէ դառնալ յայն ասէ՞՞,
որ էր յառաջ: Եւ զոր⁶ մարդարէն զբանն
ի հանդերձեալ ժամանակն հայեցուցանէ առ
որ ինչ լինելոցն է, սա զնոյն ի վերջ յան-
ցեալն դարձուցանէր ժամանակն: Ոչ հեռի
և օտար է մարդկային բնութեանս զկնի
մահուանն վերստին յառնել և ընդ լծով
մտանել մահու և ապականութեան⁷, զոր
օրինակ Ղազար և ըստ նմանքն⁸, որ սքան-
չելզքն Փրկչին յարեան և ի նմին հաստա-

¹ Ա ի հոգեկան. ² Ա ջանա. ³ Ա զուղիղ:

⁴ Ա սգեցուցանել. ⁵ Ա դառնալ յայնպէս, որ էր.

⁶ Ա որ. ⁷ Բ և յապականութիւն. ⁸ Ա և զազար և

† Սաղմ. ԺԵ. 10:

տեալ¹ կացին, մնացին յապականացու և ի մահկանացու² կեանս:

Բայց արդ գարձեալ երթիցուք վերստին առ մարդարէական բանն և ի նմանէ իսկ առեալ պատճառ լուծանել զտարակուսանան թէոզիտեայ³, թէ արդ արդեօք⁴ իցէ ի գրոյն գայթակղելն նորա և ոչ յինքեան կամակորութենէ և յամառութենէ, և զի սովորութիւն է գրոց ոչ միայն թէ ի վերայ նորին դիմի և ամանակի պահել զառաջարկութեան բանին հոլով, այլ է երբէք, որ առ միմեանս փոփոխեալ լինին, որպէս և ասէ ուրեմն Դաւիթ ի ՃԼԶ սաղմոսին, «Առ դետո Բարեւացւոց» և այլն: Բանն ասացեալ չինէր առ Երուսաղէմացիս, որ հանդերձեալ էին երթալ ի գերութիւն ի Բաբելոն⁵ ի նաբուգոդոնոսորայ⁶, և մարդարէն զինքն ի ներքս արդեղեալ փակէ հանդերձ անցելովն ժամանակաւ: Եւ արդ զինչ զարմանք են, եթէ առաքեալն յերկուս բաժանէ ամանակըս զմարդարէին բան ի հրապարակախօսութեանն իւրում, զմին բանն պատմած ի-

լստ նմայքն. ¹ Ա հաստատել. ² Ա և ի մահկանացու» կրկնուած է, ³ «ի» նախդիրը չունի.

³ Ա թէոզիտեան—թէոզիտեայ, ⁴ Բ թէոզիտեա.

⁴ Ա թէ արդարեօք իցէ. ⁵ Բ Բաբելոն.

⁶ Ա ի նաբուգոդոնոսորան.

րաց մանր խոնարհեցուցանէ յանցեալ ամա-
նակն ասելով, զի յարոյց զնա ի մեռելոց.
իսկ զմիւսն մարգարէական ձեռով շարադրել
յապառնիս հայեցուցանէր ասելով, «ոչ ևս
դառնալոց է մարմին նորա յապականութիւն», որ յայտնապէս աստուած բացափայ-
լեալ ¹ բանիս հորանիցին միտք, և յանդի-
մանեսցի Թէոդիտեայ ² տարակարծելի մտա-
ծութեանն ձայն, յորժամ զերկսեան առ-
մին շարամանելով տապալումն ³ ներադրես-
ցէ զբառս այսպէս ասելով ըստ անցելումն,
և զի յարոյց զնա Աստուած ի մեռելոց, և
ոչ դարձցի ⁴ մարմին նորա յապականութիւն
և կամ ⁵ ըստ ապառնոյն այսպէս, և զի յա-
րուցանելոց էր զնա Աստուած ի մեռելոց,
և ոչ դառնալոց էր մարմին նորա յապակա-
նութիւն: Արդ զայս իւրոյս բերել ի շնորհաց հոգ-
ւոյն սրբոյ և եղեալ առաջի աստուածասէր
բարեբարոյից, որ ընդունելոց է ընկալցի,
և որ արհամարհելոց է, արհամարհեսցի:
Բայց առ այսոքիւք ⁶ ասասցուք և զայս.
զի թէ ցյարութիւնն ապականութեան ծա-
ռայեաց մարմինն Քրիստոսի և զկնի յարու-

¹ Բացափայլել. ² Թէոդիտեայ ³ Թէոդիտեայ.
⁴ Եւ տարապալումն. ⁵ Եւ ոչ դառնալոց էր մար-
մին. ⁶ Եւ «կամ» չունի. ⁷ Եւ այսոքիւք.

Թեանն փոխեցաւ յանապականութիւն¹, իւրիք մեծացոյց զնա յառաջասացութիւն սուրբ Հոգւոյն, և կամ որո՞վ իւրք առաւելեալ դատաւ մարմնացեալ Բանն Աստուծոյ, որ ի ծննդենէ մինչև ցգերեզման թաղեալ կան յապականութեան և ապա յարութեամբն զգեհնուն² զանապականութիւնս։ Եւ դարձեալ զկնի յարութեանն ի բաց բարձեալ եղեն ի փրկչական³ մարմնոյն անուանք մարդկային բնութեանս, ընդէր ապա փախչի ի Յուդիոմեայ Աիկառնացւոյ, զի երկուքին զմի կարծիս սունին վասն մարմնոյն⁴ Քրիստոսի։ Նա ի ծննդեանն ոչ խոստովանելով զայսոսիկ զանուանս, պարտաւորեցաւ առ աչօք ասել զմարմինն Քրիստոսի, և սա զկնի յարութեանն զայսոսիկ ի բաց բառնալով ի մարմնոյն Քրիստոսի զանուանս։ զնոյն խորհին վասն Քրիստոսի, ոմն յառաջ և ոմն յետոյ համաձայն⁵ լինելով իրերաց, նոյնպէս երկուքին առ աչօք զտանին ասացեալ զմարմինն Քրիստոսի և կամ յերկնից բերեալ։ Եւ դարձեալ թէ որպէս աստե՛ն զկնի յարութեանն լինել Բանին Աստու-

¹ Ա բառի երկրորդ վանկը «նա»՝ տողի վերայ,
² նոյն վանկը յետոյ աւելացրած. ³ Ա սգեհնուն
զան . . .⁴ «զանապականութիւն», ստորագծուած
վանկը յետոյ աւելացրած: ⁵ Ա փրկչական.
⁴ Բ մարմնոյ. ⁵ Ա հոմաձայն.

ծոյ և մարմնոյն իւրոյ միաւորութիւն, և ի ¹ միաւորութենէ անտի մի ասել ի վերայ Քրիստոսի բնութիւն, ոչ կարէ հեռանալ ² ի նեւտորի մոլորութենէն, զի և նա զնոյնգ ասէր: Ասկայն մի ինչ ի նա լաւութիւն գտանիքան ի սմա, զի նեւտոր ի ձննդեան, որ ի կուսէն, մինչև ցյաւետեան երկոցունց բնութեանցն զմի պատիւ և փառս շնորհէր ³, իսկ սա զոմն արժանի առնէ այնոցիկ և զոմն ի նոցանէ զրկէ: Եւ նեւտոր երկոցունց բնութեանցն մի գէմս խոստովանի զՔրիստոսի, իսկ սա մի բնութեանն ⁴ երկուս դէմս որոշէ, զի զանազանութիւն դիմաց առաւել հետեի, քան թէ բնութեանն ⁵:

Արդ ոչ միայն թէ զանհաւանութիւն և զանհաւատութիւն ունին ասացեալքս թեոզիտեայ ⁶, այլ առաւել ևս զուտն ⁷ յինքեան բերէ, զի թէ ճշմարտեցի ձննդեանն ասել զՔրիստոսն ընդ իւրում մարմնոյն զմիաւորութիւնն, ստեաց յազադս նորին յետ յարութեանն ասել զմիաւորութիւն, իսկ եթէ ճշմարտեաց զվերջինս, ստեաց զառաջինն, զի եթէ ⁸ զերկուսին միանդամայն ի միասին կամ ճշմարտել կամ ստել, անտեղի ըստ նմին և զմի զբնու-

¹ Ա զի չունի. ² Ա հեռենալ. ³ Ք շնորհեր.

⁴ Բ բնութեան. ⁵ Բ բնութեանն. ⁶ Ա Թէոզիտեան, Բ ի Թէոզիտեա. ⁷ Բ զուտս. ⁸ Ա էթէ.

թեան ասել ի վերայ Քրիստոսի, թէ համա-
դայութեան բանին և մարմնոյն ասէ. այդ
ի Կարնթացիոցն յանդի¹ հերձուած. զորմէ
պրէ Աթանաս առ Լպիկտէ, թէ որ դժուր
զգայեցին² ասել մի բնութիւն Բանին և
մարմնոյն³. զի ըստ համագոյութեան ասել⁴
մի բնութիւն ի Քրիստոս, առնէ զերրորդու-
թիւնն չարրորդութիւն՝ և ոչ և՛ Երրորդու-
թիւնն. Ազա եթէ ըստ միաւորութեան
ասէ զմի բնութիւն ի վերայ Քրիստոսի, ու-
րանօր զմիաւորութիւն⁴ խոստովանի, ան-
չանօր⁵ և զմիաւորութիւնն հարկաւոր է ա-
նել ի վերայ Քրիստոսի և կամ ի ծննդեանն
և կամ յարութեանն. Զի ի ծննդենէն և յա-
ւաջ մի ասել բնութիւն, և զմինն դարձեալ
յերկուս բաժանել որակութիւնս և գերկո-
սին ընդ զանազան կրիւք և ներգործու-
թեամբք արկանել, ոչ միայն թէ ստութիւն⁶,
այլ ընդ սնութեանն և զանսուսումնութիւն⁷
բերէ: Եւ դարձեալ զի անդ. Աստուածածին
գիտէ ասել զսուրբ Կոյնն, զծնեալն ի նմանէ

1 Ա յանդի. 2 Ա սգայեցին. 3 Բ բառ համա-
գութի ասել. 4 Ա ուրանուր զմիւրութիւն.
5 Ա անտանօր. 6 Ա ստութիւն բերէ.
7 Ա զանսուսումնութեամբ.

† Ս. Աթ. Աղէք. Հայր. ճառք եր. 326.

անհաղորդ լեալ ասելով աստուածային զօրութեանն և փառացն և անապականութեան և կատարելութեան: Որպիսի ինչ օրինակաւ կարծեսցէ գոյ զԾնեալն, ըստ նրմին անուանեսցէ և զԾնօղն. մարդ ասէ ըզԾնեալն ի նմանէ՝ թափուր ի փառաց և ի կատարելութենէ և որ ոչ է զգեցեալ¹ զանապականութիւն, ըստ այսմիկ արժան է մարդածին անուանել զսրբուհին Մարիամ: Գտանի այսպիսաբար² դաւանութեամբ գերազանցեալ քան զնեստոր յամբարշտելն³, զի նեստոր, որպէս յառաջն⁴ ասացի, երկոցունց բնութեանցն զմի ունէր ասել զճութութիւն և զփառս և զպատիւ, այսինքն է աստուածայնոյն բնութեանն և մարդկայնոյն⁵, իսկ սա զԱստուածն⁶ Բան ունող⁷ այսոցիկ ասէ գոյ, իսկ զմարմինն ամենեկին⁸ անբաժ սոցա լինել⁹ ասէ մինչև ցյարութիւնն, և ապա յետ յարութեանն Հօր և Հոգւոյն ասէ վերաբերել զմարմինն ի փառս, ի կատարելութիւն և յանապականութիւն, և արժանի առնել այնուհետև աստուածային Բանին բնութեան հաղորդելոյ: Եւ այս

1 Ա սգեցեալ. 2 Ա այսպիսաբար. 3 Բ յամբարշտեալն. 4 Բ առաջն. 5 Ա մարդկանոյն. 6 Բ ա՛ծն բան. 7 Բ ունող. 8 ամէնեկին. 9 Բ լինել.

վեր և վայր ուզողի ստույթեանն ¹, անդէն ի նմին ընկղմեալ ² գտանի խոստովանութեան ³. զԱստուածածին անուն զնէ ի վերայ Կուսին և ծնանել ասէ գերեզմանի զԱստուած, զոմն անուամբ միայն պատուէ, և զոմն արդեամբք. զմարդն կենդանի և զբանականն և որ պատկերն է Աստուծոյ ոչ համարի արժանի ծնող ⁴ գոլ Աստուծոյ, և զանշունչ զգերեզմանն Աստուածածին անուանէ. Եւ զնոյն ասէ և ոչ ասէ, բանիւ խոստովանի զՄարիամ Աստուածածին, և զծրնեալն ի նմանէ զԲրիտոս Աստուած, և ⁵ ըզճամարտութիւն իրին յարութեամբն հաստատէ. յորում տեղւոյ զբանն հաստատէ, անտանօր ⁶ պարտ էր և զգործն հաստատել, և կամ ուրանօր զգործն ⁷ ճամարտէ, ճամարտել և զբանն. Զի ամենայն իրի սահման յերիցս յայսցանէ կատարի, ի մտածութենէ գոյին, և ի նոյն ինքն ի գոյին, ի տեսութենէ և ի բառէն, որ սահմանէ ⁸ զիրն, որպէս որ կամիցի զսահման մարդոյն բացայայտել ⁹,

¹ Բ ստույթիւն. ² Ա ընկղմեալ.

³ Բ խոստովանութիւն. ⁴ Բ ծնող.

⁵ Ա «և» կրկին անգամ. ⁶ Ա Բ այսպէս.

⁷ Ա «հաստատել և կամ ուրանօր զգործն» բառերը չունի, ուստի և սակապ. ⁸ Բ սահմանի.

⁹ Ա բացայայտել.

Նախնային յարձակի մտաքն տեսանել զմարտիս, և քեոյն զմտացն տես և աչացն ¹ առաջի դնէ, և ասրա բանիւ քնոյն ասհմանէ աստելով մարդ, կենդանի, մահկանացու, թրտոաց և հաննարոց ընդառնակ: Իսկ Թէոգիտէ ըստ իւրում պանծալի իմաստասիրութեանն, զարծուին՝ արծուի ասէ գոյ, և պարագրէ ² քնա հետևակ, չորքտանի, Եղջերարուտ, կնդակաւոր, բշտղովան, որ լինի ընդ ձեռն պարագրութեանն արջառ Ելմարտութեամբ և ոչ արծուի Իսկ ապա յետ սուղինչ ժամանակի թողու զարջտոոյն ³ բան և թ քերայ բերէ զանարծուին: Եւ այսպէս ինք իւր լինի հակառակ և ինքեան բանիւ զբարն ասեղծանէ զբանս:

Իւարրիել հրեշտակազերտ յաւետարանել արոյ կուսին ասաց. «որ ծնանելոցն է ի քէն սուրբ է, և Արդի Աստուծոյ կոչեացի»⁴ և Իսկ Թէոգիտէ ասէր. «ի Մարիամայ ծնեալն աստփառաւոր և անկատար է և զազականու թիւն զգեցեալ ⁴ և ապա կեղծաւորի ասելով, «ի գերեզմանին զապականութիւն ոչ ասեմ ընդունել մարմնոյն Քրիստոսի»: Օրինակ իմն որպէս ոմն յուսեմն մեկնոցի հուր ծրարե-

¹ Բ աչացն ² Ա պարագրէ. ³ Բ զանջառոյն

⁴ Ա սգեցեալ.

† Առկ. Ա. 35.

լով, վերաձայնէ ոչ կիզուլ մեկնողին ի հրոց
անտէր. և հետք իսկ ոչ է պլամ այրագէս լինել,
դի ասենայնքս ¹ ի մարմնականացս որ հան-
դերձեալ իցեն. զանապականութիւն ² գգե-
նաւ ³, նախկի ասպտիանի գոյացեալ ինն,
որպէս Պօղոս ⁴ իմաստասիրէ ⁵ և ասլա նորո-
դի անդուստ յանապականութիւն: Արդ ե-
թէ գերեզմանն եղև գգեցուցանող ⁶ մարմնոյն
Քրիստոսի, զանապականութիւն ասել պար-
տիւ, թէ կամիս և թէ ոչ կամիս. նախկին
ասպտիանեալ դմարմինն ի գերեզմանին, որ-
պէս պահանջէ իրացն թէ ընութիւն, և
բոլոր յետ այնորիկ փոխել նմա յապա-
կանութենէ յանապականութիւն: Եւ ոչ մի-
այն այս, այլ դի ի սկզբան լինելութեանն
նորին օրինակաւ դայ ի գոյացութիւն, պատ-
հաս գոյացութեանն նախկին լուծանի յիւր-
մէն պատճառէ, և ասլա զկնի այսորիկ լու-
ծեալ և յապականեալ իրէն առնու սկիզ-
բըն լինելութեան ⁷ գոյութեան, որպէս և
իմաստասէրն ընութիւն զի սկիզբն զայն
անուանեաց ասելով, սկիզբն շարժման և գա-
դարման, այսինքն, եթէ լուծանելով ⁸ շար-

¹ ԱՐ Ամճա. ² «գապականութիւն», որ հեղի-
նակի մտքին հակառակ է. ³ Ա սգենուլ.

⁴ Ա Պողոս. ⁵ իմաստասիրի. ⁶ գգեցուցանող.

⁷ լինելութեան. ⁸ լուծանելով.

ժեցաւ յայնմանէ, որ ինչ էրն և առնլով¹ զգոյացութիւն կատարման, դադարեաց:

Արդ ասա ինձ, ով Թէոդիտոն, զի արդեբեր ընդ իւր մարմինն Քրիստոսի զապակահոսութիւն, զանփառութիւն, զանկատարութիւն, պատճառ ոչ ունելով ի սկզբան լինելութեանն, որ զայսոսիկ յապականին իւրում նմա երթեալ² մատուցանէր, «զի որ ի նմայն ծնեալ է, ի Հոգւոյն³ սրբոյ է»[†], ասաց հրեշտակն առ Յովսէփ: Եւ եթէ մարդկան սերման էր բողբոջն Քրիստոս, հաւանէր արգեօք և զպտուզն ըստ բնութեան բատակել արմատոյն, իսկ եթէ ի Հոգւոյն սրբոյ է ըստ հրեշտակապետին ձայնի Աստուած ծրնեալն, զի Աստուած ծնելութեան առիթն Աթանաս ասէ. «վասն զի մարմնանայն Քրիստոսի յանամուսնութենէ և առանց մեղաց էր, ոչ գտաւ ի նմա ապականութիւն, զի ոչ կարէ բնակիլ մահ ընդ կեանս, և ոչ ապականութիւն⁴ ընդ անասականութիւն բնակէ»: Պօղոս ասէ. «առաջի մարդն յերկրէ հողեղէն, իսկ երկրորդ մարդն տէր յերկնից»: ††

¹ Ա առլով. ² Ա երթել. ³ Բ զի որ ի նմայն ծնեալ է հոգոյն սրբոյ. ⁴ Բ ապականութեան.

† Մատթ. Ա. 20.

† Ա. Կոր. ԺԵ. 47:

Ընդէր դու, հոյ Թէողիտէ, ի բաց բառնաս
ի Տեառնէ գերկնայնոյն զմեծութիւն զօրու-
թեանն ¹ և ոչ տաս թոյլ յաղթել հզօրին
չտկարագոյնն և բարձրագունին ² զնուաս-
տըն, զտրմէ ասէ Դրիգոր աստուածաբան.
Վստուենցաւ ընդ Աստուածութեանն ³ և ե-
ղև մի, վեհագունին յաղթելով: Արդ ոչ է
պարտ ժամանակի և գործոյ ծառայեցուցա-
նել զՏէրն և զԱրարիչն ժամանակաց ⁴ և
գործոց, փոփոխէ զժամանակս ⁵ և զգործս
ըստ իւրոց կամաց, իսկ ինքն նոյնպէս կայ
մնար ⁶ անփոփոխելի և անայլայլելի: Եւ
դարձեալ ⁷ ոչ է իրաւացի գերիս ⁸ զայսոսիկ
զանուանս շփոթել ընդ միմեանս և խառ-
նակել, և ի ձեռն անարարողութեան դո-
ցա ⁹ անարժան սահման տալ ի վերայ պա-
տուական և անարատ մարմնոյն Քրիստոսի,
զի ոչ են մի և ոչ միոյ իրողութեան: Քան-
զի չարչարելին ոչ է, և ոչ ասի չարչարանք,
և մահկանացուին մահ, և ոչ ապականա-
ցուին ¹⁰ ապականութիւն, քանզի չարչարե-
լին բնութիւն բացայայտէ, իսկ չարչարան-

¹ Բ զօրութեան ² Ա բարձրագոյնին.

³ Բ աստուածութեան. ⁴ Ա ժամակաց.

⁵ Ա զժամակս. ⁶ Ա կամ նա. ⁷ Բ «դարձեալ»
չունի. ⁸ Ա գերիս. ⁹ Ա դոցա, Բ դոցայ:

Ա ապականցուին.

քնն զներդործութիւնս, և չարչարելին և առանց չարչարանաց և միշտ ասի ի վերայ չարչարելոյն, իսկ չարչարանքն յորժամ չարչարին¹։ Եւ եթէ ասէ² զնոյնս Ոսկերեքանն Յոհան³, «Ոսկերեքանացու ասի մարմինս, այլ ոչ մահ մարմինս, և ապականայու ասի մարմինս, ոչ ապականութիւն մարմինս, քանզի մարմինս այլ գործ էլիւ Աստուծոյ, իսկ ապականութիւն և մահ ի մեղաց ի ներքս մտին»։ Եւ զայս հայրն։

Արդ մահկանացու չարչարելի ասի մարմինն Քրիստոսի որպէս և յայնժամ, նոյնպէս և այժմ և միշտ, իսկ զչարչարանս և զմահ, յորժամ կամեցաւ և ընկալաւ⁴ Տէրքն ի մարմին իւր, յիւրում սահմանեալ ժամու, ընդ նմին և զայլ կիրս մարդկայինս, որպէս և ինքն⁵ իսկ ասէր, «ժամանակ իմ չի է հասեալ, իսկ ձեր ժամանակ յամենայն ժամ պատրաստ է», † յայտ արար թէ մարդկան հանապազ և ամենայն ուրեք ակնկալութիւն է ընդունել զերկիւզ⁶ մահու և զվտանդ։ Իսկ Քրիստոս ըստ առաջ սահմանեալն ժամանակի, և յորժամ ինքն կամէր խոնարհել⁷ ի մարդկայինսն, և ոչ եթէ կիր-

1^Բ չարչարեն. 2^Բ ասի 3^Բ Յոհան 4^Ս ընդալաւ.

5^Ս ինք. 6^Ս զերկիւզ. 7^Բ խոնարհիլ.

† Յովհ. Է. 6:

քն կարող¹ էին զիւրաբանչիւրան ի վերայ
պէել մարմնոյն նորա զվասնզն², սրպէս
վնջ³ միոյ ուրաք ի մարդկանէ։ Այլ սրպէս
Յահան Ոսկերեւրան ասէ. «Յորժամ կամէր և
Թոյլ ապր մարմնոյն իւրոյ, յայնժամ զգայր⁴
իմեց կարեացն» †։ Եւ Աթանաս ասէ, «այժմ
անձն իմ խռովեալ է, այժմ ասէ, յորժամ
կտրեցաւ, և սակայն գէն ցուցեալ⁵, այլ ոչ
եթէ զոչ էն» ††։ Եւ Գրիգոր Նիւսացի ասէ.
«անուաղ⁶ զքառասուն օր կացեալ, յետոյ
քաղցեաւ, յորժամ ախորժեաց բնութեանն
զիւրն կատարեալ։ Եւ Բարսեղ ասէ. «մարմ-
նոյն որ ի բնութեանն⁷ յարմարագոյն էր պա-
տահոււն, թողացոյց։ Եւ Կիւրեղ ասէ. «ան-
դիտացաւ թողացուցեալ երբեմն մարմնոյն
կրել զիւրն»։ Եւ Գրիգոր ասառաձարան
ասէ. «վաստակեցաւ և երկեաւ և արտա-
ուսեաց և քաղցեաւ և ծարաւեցաւ օրինօք
մարմնոյն»։

¹ Կարող. ² զվասնզ. ³ մի միոյ. ⁴ սրպէր-
⁵ ցուցեալ. ⁶ անուաղ. ⁷ ի բնութեան.

† Յաւետարանագիրն Մատթ. գիրք. Գ. Վենե-
տիկ, 1826, էր. 55.

†† Գուցէ Խոսրովիկ այստեղ ակնարկում է
«Յոր անձն իմ խռովեալ է» ճառի իմաստը՝ բառացի
չգտանք նոյն ճառի մէջ. տես ս. Աթանասի Հայրա-
պետի ճառք. Վենետիկ 1899, էր. 66.

Արդ այսպէս ամենայն սուրբ հարքն ըստ յառաջ նկատել ժամուն և ըստ իւրոց կամաց ասացին կրել Գրիստոսի զմարդկայինսն՝ զմահ և զայլսն, որպէս և ինքն ասէ՝ «զանձն իմ ոչ ոք առնու յինէն, այլ ես կամովք իմօք՝¹ դնեմ զնա, իշխանութիւն ունիմ դնել և իշխանութիւն ունիմ միւսանգամ առնուլ զնա»[†]։ Եւ հարքն որ ասացին զՔրիստոս չարչարելի և մահկանացու և ստացական մարմնով և անչարչարելի և անմահկանացու և անստացական աստուածութեամբն, ոչ որոշարար և ոչ ի ծննդենէն ցյարութիւնն զայսուփիկ ասեն, այլ ի վերայ միոյ մարմնացելոյ Բանին որ ի Հօրէ ասէին զերկոսին և հաստապահարար, որպէս և Կիւրեղ ասէ. «Յետանճառ միաւորութեանն թէ Աստուած աստացես զէմմանուէլն², զմարմնացեալ Բանն, որ յԱստուծոյ Հօրէ, իմանամք, և եթէ մարդ ասասցես, ոչ զայլ ոք, այլ զնոյն ինքն զմարմնացեալն վասն մեր զԲան³ Աստուծոյ իմանամք, և շօշափելի և տեսանելի եղեալ զանշօշափելի և զաներևոյթ Բանն և ոչ ուրոյն ի վերայ մարմնոյն զայս ասեմք, որ շօշափելին էր և տեսանելին»։ Այսպէս

¹ Բ իմովք. ² զէմանուէլէն; ³ զիմ մահուէլ. ³ զբանն.

հայրն: Զի առանց իրերաց զմի¹ ի սոցանէ
ասել ի վերայ Քրիստոսի, գտանի ասացեալ
զնա կամ սոսկ մարդ կամ սոսկ Աստուած:
Եւ գարձեալ առանձնաբար² զնուաստագոյն-
սին ասել ի վերայ մարմնոյն Քրիստոսի, ոչ
կարես հեռանալ ի մտածութենէ բաժանո-
ղացն զՔրիստոս, և ոչ լինի մեռեալ վասն
մեր Քրիստոս, այլ վասն իւրեան, որպէս
ասաց Նեսասոր, և ոչ լինի կամաւ ընկալ-
եալ զմահ խաչին, այլ ի հարկէ և ակամայ-
եկեալ ի մեռանել: Եւ զի ոչ են միայն այ-
ողբիկ անուանք, որ հետեւին մարմնոյն Քր-
իստոսի ի մարդկութենէս չարչարելի և
մահկանացու զնա ասել, այլ ընդ սոքօք³ են և
այլք յազվք, այսինքն մարդկային և երկ-
բային և բովանդակելի և շոչափելի և զդա-
լի⁴ և տեսանելի:

Արդ եթէ չարչարելին և մահկանացուն
ցգերեզման և եթ ասացաւ զնմանէ և զկնի
յարութեանն ոչ ևս ասցի⁵, հարկ է ապա
զկնի համբարձմանն անտեսանելի և անշո-
չափելի զնա անուանել, մանաւանդ թէ ոչ
ասել զնա ոչ երկրային և ոչ մարդկային⁶,

¹ Ի զմին. ² Բառանցնաբար. ³ Աս սոքօք.

⁴ Ա և սզալի. ⁵ Ծ ասացի, երկրորդ Ա-ն կարծես
ջնջուած, նման Տ-ի, ուրեմն Բ-ի օրինակն էլ
հաւանօրէն շասցի է ունեցել. ⁶ Բ մարդկաին.

արովհեանն փախճանեաց զլիններն ի վերայ
Կրկի և զընդ մարդկան շրջերն, և անուա-
նեալ զնա փոխանակ սոցա ամենեցուն իմա-
նալի և անբաժանողակելի և երկնային, զի
յերկինս¹ փարեցաւ, և յիմանալիան եր-
թեալ փառօք բազմիւ Եւ յանբաժանողակելին²
ընդ Հօր բարձրացեալ նստի յաթոս³, այլ
պակայն հանդերձ մարմնով, զոր էտա ի կա-
սէն, համարածեալ և ոչ փոխեաց զնա յան-
մարմնութիւն, որպէս և ասաց Տէր Եփրեմ
Յայտ է թէ լինելով Որդի յիմանալիան ան-
յեղլի մարդկային մարմնովն, համարձակու-
թիւն է մեզ և զանուանան նշանակիչս բնա-
թեանս կոչել ի վերայ նորա համայն բարե-
պաշտարար⁴ և որպէս աւանդեցին մեզ
սուրբն, այսինքն զնոսին զբնականան անուա-
նըս⁵ հակառակարար առնուլ ի վերայ Բա-
նին և մարմնոյն⁶ իւրոյ, զի եղիցին բնական-
քնն ըստ բնութեանն և հակասացեալն ըստ
միաւորութեանն: Չի և յայտնագոյնս ստա-
ցից, բնական է Աստուանն Բանի անշարժա-
րելի և անմահն գոյ և խոստովանեալ Թղե-
ի բարեպաշտից զնա չարչարանաց և մահա-
համբերեալ, յաղագս ընդ չարչարելոյն և
մահկանացուին միաւորելոյն: Եւ բնական է

¹ Երկինս. ² Ա՞ր այսպէս. ³ Բաթոս:

⁴ Բարեպաշտարար. ⁵ Բանուանք. ⁶ մարմնոյ.

մտքնայն չարչարելին և մահկանացուն գոլ-
ե նայն ինքն ստացեալ ունի և զանչարչար-
ութիւնն և զանմտհոյժիւն՝ ընդ ձեռնն առ
անչարչարելի և անմահ Բանն միաւորու-
թեան: Այսորիկ ¹ բարեկարգապէս ընտրու-
ղութեամբ Բանն տեսանելի և շոյափելի
ստացաւ ի Յոհաննէ ², և երկրային մար-
մինն յերկնից իջանել տացաւ ի Պողոսէ ³,
և նոյն ինքն ի Գրիստոսէ, որ հետեի ⁴ այս
նոցա ոչ ըստ բնութեան բանին, այլ ըստ
յերանակի միաւորութեանն: Զի բնութեամբ
Բանն զանտեսանելին ունի և զանշոյափե-
լին, որպէս սուրբն Բարսեղ ասէ. «բնու-
թեամբ մարմինն Գրիտոսի մարդկային, իսկ
միաւորութեամբ անօրէնութեանն անտուա-
ծային», ի վերայ բերել ⁵ սորա իբրտաղի է և
զայն, վասն զի միով սրինակաւ տպաւորեալ
գտանին առ ճշմարտութիւնն: Բնութեամբ
է զբոկչական մարմինն չարչարելի և մահկա-
նացու, իսկ միաւորութեամբ անօրէնու-
թեանն անչարչարելի և անմահ, ոգքօք եր-
կրումբք, այոխքն է՝ բնութեամբ բանիւ և
միաւորութեանս ⁶ հիմնեցուցեալ ⁷ և հաս-

¹ Այսորիկ բարեկարգապէս. ² ի Յօհաննէ.

³ ի Պողոսէ. ⁴ որ հետ հետեի.

⁵ Բ ի վերաբերել. ⁶ Բ և միաւորութեանն.

⁷ Ա հիմնադրուցեալ.

տասեալ եղև եկեղեցի Քրիստոսի ի վերայ
վիմին հաւատոյ՝ ընկալեալ յառաքելոցն տու-
չութենէ։ «Սա է որ կայ ի կանգնումն¹ և ի գլու-
րումն² բազմաց և ի նշան հակառակու-
թեան», որպէս ասացն Սիմէոն[†], ի սմանէ
հրէայք գայթակղին և յիմարին հեթա-
նոսք, այս է որ առնէ զհերձուածողացն,
զմխորութիւն³, որպէս ասէ աստուածաբան
անուանցն⁴ լծակցութիւն և օտարութիւն
լծակցելոցն անուանցն⁵։ Որպէս յորժամ
Տէրն ասէ ցՄարիամ, «եղանեմ ես առ Հայր
իմ⁶ և առ Հայր ձեր, և Աստուած իմ և
Աստուած ձեր»^{††}։ Ընդ ձեռն դերանունու-
թեանն լծակցեաց, իսկ ի ներքս արկանե-
լով զչաղկապն՝ բաժանեաց որպէս զի մի
թուեսցի համագոյ գոլ նոցա միմեանց, և
կամ յեղմամբ զմիաւորութիւնն ընդունել ի
նշանակութենէ դերանունութեանցն, շաղ-
կապսն ազատեաց յայնպիսի կարծեաց, Ձի-
թէպէտ ի մարդեղութենէ գլուխ եմ⁷ ես
մարմնոյ եկեղեցւոյ, և եկեղեցի անդամք
յանդամոց իմոց և մարմին ի մարմնոյ իմոյ,

1 Ա ի կանկնումն. 2^բ «ի» չունի. 3^բ գմուր-
րութիւնն. 4^Ա անուանեանցն. 5^Ա անուանցն.
6^Ա «իմ» չունի. 7^բ իմ.

† Ղուկ. Բ. 34:

†† Յովհ. Ի. 17:

այլ սակայն հանդերձ անփոփոխութեամբ տնօրինեալ ազգակցութեամբ՝ հարազատութեամբ, և ոչ փոփոխելի ինչ իրօք, զի իմ է հայր ըստ բնութեան և ըստ անսկզբնական¹ ծննդեանն, իսկ ձեր ըստ շնորհի որդեգրութեանն, և ես զնա կոչեմ ինձ Աստուած ի ձեռն անքակարար միաւորեցելոյ² ստացականիս, իսկ դուք ստեղծեալք ի ձեռանէ նորա, ըստ բնութեան էք նորա ստացուած, զոր օրինակ նա ձեր ըստ բնութեան Արարիչ:

Բայց թէ զի՞նչ պէտք էր մեզ ի ճանաչարհ անկանել³, զբանս մեր երկուք առաջարկութեամբք և առանձնաբար⁴ բազմացուցանել բանս ի վերայ մարմնոյն Քրիստոսի՝ իբրև ի վերայ գոյակցի և համաբուն եղելոյ Քանին, եթէ ոչ առ ի քէն բռնադատել ակամայ յանսովորականն⁵ հրամայեցաք ելանել բանիս մերում ասպարէս ըստ այլ և այլ ժամանակաց և ազգի ազգի տնօրինականաց⁶ Ֆրիչին գործոց բազմաց ի ներքոյ եղեալ բնդէ⁷ փոխմանց զտէրունական մարմին, և զմի և զնոյն զՈրդին Աստուծոյ բաժանես⁸

1 Ա անսկզբնական. 2 Ա միաւորեցելոյ.

3 Ա անգանել. 4 Ա առանձնաբար Բ առանջնաբար.

5 Ա անսովորականն. 6 Ա տնօրէնականաց.

7 Բ «ընդէ» չունի. 8 Ա բարժանես.

ի բազում քրիստոսս և յորդին բազումս։ Զի
դինչ պարտ և արժանէ՝ զգոյն սպիտակու-
թեանս ասուն տուանձնակի յիշել; որ ներ-
կեալ և ծածկեալ եղև գունակ Յիրանոյն, և
համ՝ զորակութիւն³ սցրութիւն և զթխու-
թիւն երկաթոյն որոշաբար տրամաբանեալ,
որ ամենևին արտաշիկացեալ և հրացեալ եղև
ամենեին ի զօրութենէ⁴ անտի հրոյնս Բատ
այնմ՝ օրինակի տրարչական բանն ըստ ստա-
ցականի մշտնջենաւորապէս միացեալ ընդ
մարմնոյն և ոչ մի ինչ զնորա թափուր թն-
դեալ ի մատանց ար ի յիւրմէ զօրութենէն,
այլ զբսլորն յիմանալոյն և ի զգալոյն⁵ շա-
րադրեալ, իւրսնն ելից ատուածային լլբ-
մամբն ըստ Պողոսի⁶ ձայնին։ Յազազս այնու-
րիկ ոչ կարէր յիւրոց անտի բնականացն
տուանձնապէս յինքեան վերեւեցուցանել
մարմինն և ոչ մի ինչ, այլ զորս մի անգամ
Բանն Աստուած թողացուցանէր կրել նմա
զիւրսն, որքան կամի և ուր և երբ և որպէս-
Այլ և ոչ բնութիւն կրկին ի Բրիտոսս ասացիւ
ոչ դէմ, ոչ զօրութիւն, ոչ իմաստութիւն, ոչ
կենդանութիւն, «զի խառնեալ, միացեալ և
ընկզմեալ⁷ է մարմինն յաստուածութիւնն»։

3 Բ զորակութիւնն. 4 Ա ի հզօրութենէ.

5 Ա սգալոյն. 6 Բ Պողոսի. 7 Ա ընդգրմեալ է.

ասաց սուրբն Գրիգոր: Եւ աստուածաբան
ասէ. ոչ այլ դք և այլ մի լիցի. վասն զի
Երկաթն մի խառնելովն Աստուծոյ մարդա-
նալոյ և մարդոյն աստուածանալոյ, և այսու-
քիկ թէ յարդարս Գրիստոս երէկ ¹ և այսօր
նոյն, և ոչ այլ դք, և յաւիտեանս, [†] և եթէ
տեսէք զի ես նոյն եմն ^{††}:

Բայց սակայն և զայս գիտել արժան է,
զի զամենայն, զոր միանգամ կրեաց Գրիս-
տոս զմարդկայինսն, ոչ առանց աստուածային
ներգործութեան ² զայսոսիկ կատարէր: Յղա-
ցեալ յարգանդի կուսին, այլ առանց սեր-
ման աստուածային էր հրաշագործութիւն,
ծնաւ ի մօրէ մարդկաբար, իսկ զկնի ծնըն-
դեանն կոյտ մնալով ծնողին աստուածային
զօրութեանն գործ: Մի յերևելիսդ և եթ
կայցես, մնասցես, ³ այլ ամբարձցիս մտօր
յիմանալիսն, զի թէպէտ քաղցեաւ ճշմար-
տապէս մարդկօրէն, այլ սակայն աստուա-
ծաբար ոչ կերակրով ի նմին ժամու զքողցն
բժշկեաց, զի ինքն էր Աստուած, միանգա-
մայն և մարդ, որ գիտէր քաղցնլովն ոչ նա-

¹ Ա երէկ. ² Բ ներգործութեանց.

³ Ա մնայցես.

† Եբր. փՊ. 8:

†† Ղուկ. ԻԳ. 39:

շակել և ճաշակել առանց քաղցի ի պէտս
փառացն Աստուծոյ:

Անդիտանայր զօրն և զժամ¹ կատա-
րածի մարդկօրէն, և որպէս Արարիչ ժամա-
նակաց² ստուգապէս գիտէր, որ ինչ ի նոսա
լինելոցն էր. վաստակէր³ յուղէգնացու-
թեան, այլ վերաքայլէր թեթևաբար ի վերայ
ծովուն, և ի գահավէժն առնել, թուուցեալ⁴,
ելանէր ի միջոյ նոցա: Ասասցես զնուաստա-
գոյնան, և զբարձրացուցանողօքն մի զանց
առներ: Խոստովանեան կրել զմարդկայինան,
և ի վերայ բեր⁵ կամօք զայն կատարեալ,
և մի զնոսին զկամաւոր զկիրս ապականու-
թիւն ի նմա իմանայր, այլ մարդաբիրու-
թեան կարեկցութիւն⁶: Զի ապականութիւն
մեղաց ծնունդ է, որպէս ասաց տէր. Եփ-
րեմ, ոչ ինչ բնութեամբ ապականացու արար
Աստուած, մեզք պատճառք ապականու-
թեան⁷ ամենեցուն: Եւ զայս հայրն⁸: Զհոգ-
ւոյն զբանն հաւատարմացն և մի զքո մտա-
ծութիւնդ, ոչ մեղանչել ասաց և ոչ մարմ-
նոյն ապականել և ոչ հոգւոյն ի դժոխս ըմ-
բռնիլ, և ընդ ձեռն սոցա զբոլոր նորա կիրան
մարդկայինս ի ներքա արգելեալ փակեաց:

1^Բ զժամն. 2^Ա ժամակաց. 3^Բ վաստակէր.
4^Ա թուուցել. 5^Բ և ի վերաբեր. 6^Ա կարեկ-
ցութիւն. 7^Բ ապականութիւն. 8^Ա հարցն

Եւ սակայն էջի դժոխս, ոչ թողեցելով յինքնէ՜ մարդկային հոգւոյն յաւարել զնա և ոչ ընդ նովաւ զիւրն արկանել մարդկային հոգիւ Եւ եղաւ ի գերեզմանի ընդ ձեռն անօքակաբար միաւորեցելոյ իւրոյ մարմնոյն, ի խափանել զապականութիւն և ոչ ընդունել զնա: Ի սոցանէ վարդապետեսցիս ընդ բոլոր տնօրինականսն նոյնպէս անցանել Քրիստոսի՞: Զի որպէս նոցա ի տեղիսն իջանելով հրաշագործեաց ի մեզ զպրկութիւնն, ինքն ազատ մնացեալ, ըստ նմին օրինակի զայլ անօրինականսն յանձն առնլով և անարատ ինոսա մնալով՞, զնոսա ի մէնջ վերացոյց: Օրինակ իմն որպէս ճարտար բժիշկ մտեալ առ վտանգեալսն ի մահաբեր դեղոց խառնէ ընդ մահաբերականսն դեղս կենդանացուցիչս՝ յորմէ հալածեցան և լուծան ի մահու դեղոցն զօրութիւնք և ընդ ձեռն իւր զնա նաշակելոյն, ամենեքին յանցնիւրոցն բուժեցան՞ վտանգից ախտացեալքն:

Ըստ այսմ օրինակի միացեալ անբակար Բանն Աստուած որ ընդ իւրում մարմնոյն, որ ի մէնջ ծախեաց և ի բաց էրարձ

1 Ա յինքնէ 2Ն անցանել Քրիստոսի» յետոյ այնպէս է աւելացրած տողի վերայ, որ կկարդացուի «տնօրինականսն: Անցանել Քրիստոսի նոյնպէս»:

3 Բ «մնալով» կրկնուած. 4 Ա բուժեցաց.

ամենակարօզ¹ իւր զօրութեամբն զվասնդե-
ցուցիչան մարդկային ընութեանս, որպէս և
Պօղոս² ասէ. «սպան զթշնամութիւն ի մարմնի
իւրում» և վասն մահուանն, որ զմեզ յապա-
կանութիւն քարշել արկանէր, այսպէս ասէր,
թէ «որ կայրն մեզ հակառակ, էբարձ զնա ի
միջոյ և բեռեաց զնա ընդ խաչափայտին» և
եւ տեսանելով մեր մեռեալ զմահ, որպէս
Մովսէսիւ օձահարքն զանշունչ օձն տեսա-
նելով ի վերայ փայտին, բժշկեալ լինէին, և
նովին օրինակեալ ուսցուք, Զմտաւ ան զժը-
նունդն Քրիստոսի զբարեբաշտութիւն. զի թէ
ծնունդն յապականութեան սերմանէ լիալ³
էր, գոյր ասել նովին ապականութեամբ
զբոլոր կենցաղավարութիւնն իբր կատարեաց
Քրիստոս ի վերայ երկրի, այլ որպէս Աթա-
նաս ասէ. «ոչ ինչ կարէ ապականել զոգի և
զմարմին, բայց մեղք: Եւ վասն զի մարմնա-
նալն Քրիստոսի յանամուսնութենէ⁴ և ա-
ռանց մեղաց էր, ոչ գաաւ ի նմա ապակա-
նութիւն, զի ոչ կարէ մահ բնակել ընդ կեանս,
և ոչ ապականութիւն ընդ անապակեանու-
թիւն⁵ բնակէ»: Եւ զայս հայրն:

¹ Բ ամենակարօզ. 2 Բ Պօղոս.

³ Ա սերմանելիալ էր. 4 յանամուսնութենէ.

⁵ Բ «ընդ ապականութիւն» որ սխալ է.

† Եփես. Բ. 17 և Կոզ. Բ. 11:

Եւ քանզի մեր ծնունդն յապականութեան սերմանէ է, ընդ ամենայն կեանս մեր խառնեալ են սօքա երեքին ¹, մեզք և ապականութիւն և դժոխաց իշխանութիւն, և երեքեան ² սօքա ի միում տեղւոջ ի վերայ եկեալ մարտնչին բնութեան: Այլ ամենայն ուրեք ³ և յամենայն ժամ և յամենայն իրս և ⁴ ի խորհելն և ի խօսելն ⁵ և ի գործելն, սրով ազականեալ են, ասէ, միտք և խորհուրդ իւրեանց, եթէ ⁶ չգուցէ ապականեցին միտք իւրեանց ի միամտութենէն որ ի Քրիստոս, և եթէ ապականեաց ամենայն մարմին զճանապարհս իւր ի վերայ երկրի, և եթէ ապականեցան և ողծեցան յապականութեան իւրեանց՝ †: Եւ բազում ինչ այլ որ սոցին նման, յորոց և ոչ զմի ինչ յայսպիսեաց անտի յանձն իւր ընկալաւ ⁷ Քրիստոս: Եւ յազոգս այնորիկ ասացաւ, թէ չմեզս ոչ արար, և ոչ թողաւ ոգի նորա ի դժոխս, և ոչ մարմին նորա ետես զապականութիւն» ††:

Եւ պանչելի է այս: Մնող ⁸ են հոգի և

¹ Բ երեքելին. ² Բ երեքեան. ³ Ա ուրեք.

⁴ Բ ևս չունի. ⁵ Ա խոսելն. ⁶ Ա էթէ.

⁷ Ա ընդալաւ. ⁸ Բ ծնող.

† Ա. Կորնթ. ԺԱ. 3 և Սաղմ. ԺԳ. 1.

†† Ա. Պետ. Բ 10 և Սաղմ. ԺԵ. 10; Գործք. Բ. 31.

մարմին մեղաց, մինն ցանկանալով և խորհե-
լով և միւսն գործով կատարեալ զառ ի նմա-
նէ խորհեցեալսն, և ծնեալ ի նոցանէ մեղք
դառնայ ¹ ապականէ զիւր ծնողսն ²։ Զօր
օրինակ փայտ ընդ փայտ չփել հօւր ծնա-
նին ³ և անդէն ծախին ծնողք ⁵ ի ծննդոյն
իւրեանց։ Արդ յղանան միտք զմեղս ի զգա-
լեաց ⁴ անտի սերմ ընդունելով, զգայու-
թեամբքս զցանկալն, և յղացեալն ծնունի
գործակցելով մարմնոյն զմեղսն, իսկ ապա ⁵
ծնեալ ի նոցանէ մեղքն դառնայ և արկանէ
յերկաքանչիւրոցն վերայ զապականութիւն,
և զայն կրկնակի, զոմն յառաջ և զոմն յետոյ։
Նախկին ապականեալ լինի հոգին անտեղի
և դժնդակ ցանկութեամբն, որ զինքն իշխա-
նական զառաջին փառսն մերկացեալ իբր
աղախին չար տիկնոջ ի ծառայութիւն զինքն
տալով ախտին, իսկ յետոյ կրէ զապակա-
նութիւն հոգին յապաշաւանաց անտի, որ ի
վերայ անկանի ¹ յուսահատութեամբն տրտո-
մութիւն, իսկ մարմին ընդունի զապակա-
նութիւն, նախկին թաւալելովն ընդ տիղմն
չարեաց, իսկ յետոյ զլուծմանն սր հասա-
րակարար պատահեաց մեղուցելոցն և ոչ

¹ և դառնա. ² Բ ծնողսն. ⁵ Բ ծնողք.

⁴ և ի սգալեաց. ⁵ և ապայ. ⁶ և անգանի

մեղուցեղաց: Եւ զի կարող ¹ է ցանկականն մասն հոգւոյս մերոյ յերկոսին գառնալ համբաւութեամբ և առ շարն և առ բարին, որդէս և Սեւրբիանոս ² ասէ Գարաւեայ ³ եւ զիսկոպոս. «Հոգի և մարմին ծառայ են կարեաց, որ ի մեղսն տանիցին և այնց կարեաց որ արաաքոյ քան զմեղսն իցեն» ⁴: Եւ Տէրն ընկալաւ զկարիս զայնս՝ զհոգեկանս ⁴ և զմարմնականս, որ արաաքոյ մեղացն: Եւ զի ոչ խառնի ծնողն ⁵ ընդ կիրան փրրկչականս, այսինքն մեղքն ոչ անդի ⁶ ի նոսա ծնունդն՝ որ է ապականութիւն:

Եւ օրք ոչն են ընկալեալք ⁷ ի Տեառնէն, ընդէր և անուանես. թէ յիշես զմինն ի նոցանէ ի մարմինն Քրիստոսի, յիշեալ ⁸ լինիս զերեսին, զմեղս և զապականութիւն և զգժոխոց իշխանութիւն, ընդէր ժամանակացն փոփոխմամբք ⁹, փոփոխելի առնես զՔրիստոսս Զմէ զանազան գործոցն որ ի նմանէ գործեցան, զանազանես և զգործողն ¹⁰. Էառ.

1 Բ կարող է. 2 Բ Սէվերիանիոս.

3 Գարաւեա էպիսկոպոս. 4 Ա զհոգեկանս.

5 Բ ծնողն. 6 երկու ձեռն էլ այսպէս:

7 Ա ընդալեալք. 8 Ա յինել. 9 Բ փոփոխմամբք.

4 Բ զանազանիս զգործողն.

†Սերբերիանոսի ճառք եր. 12, համ. Օձն.
Կրեւթ. ճառ եր. 71.

յանձն ի խաչին զխոցումն ¹ գեղարդեանն
և զբեռապն վէրս. ընդ Նայեայ ² վերաձայ-
նեա ³ «նորա վիրաքն բժշկեցաք» † Տեսեր,
զնոյն իմա և յետ յարութեանն. ասացես
և գու. ընդ. Թումայի առէր իմ և Աստուած
իմ ^{††}, և գիտեա ⁴ թէ ընդձեռն վիրացն զխաչն
և զգերեղմանն ընդ իւր տարեալ եցոյց մարդ-
կան, զի ազատեսցէ ի չար կարծեաց զայ-
նասիկ ⁵ որք զչարչարանսն և զմահն, որ վասն
մեր, ապականութիւն լինել ասէին ի նմա.
Լուար զառ ի նմանէ հարցեալն. «զո՞ որ ասեն
զինէն», ††† զուգաձայնեա ⁵ ընդ Պետրոսի,
զի ընդ նմին ինև երանեսցիս. «Դու ես Քրիս-
տոս օրդի Աստուծոյ» * : Տես զնա ի վերայ
խաչին և հաւատա ⁶, որ հրամայեացն քեզ
ասել, և ասա, «ահա ⁷ տեսաք զկեանս ⁸ մեր
կախեալ զփայտէք» ⁹ : Թող զհայհոյիչ աւազակն
և ծանիր զնա տէր գող երկնից արքայու-
թեանն ընդ միւսոյ աւազակին, և հայցեա ¹⁰

1^Բ զխոցումն. 2^Ա ընդ Նսանն. 3^Բ վերաձայ-
նեայ. 4^Ա և գրեան. 5^Բ զուգաձայնեայ.
6^Ա հաւատեա. 7^Ա ահայ. 8^Ա զկեանք.
9^Բ զփայտէ. 10^Բ հայցես.

† Ա. Պետ. Բ. 24:

†† Յովհ. Ի. 28:

††† Մատթ. ԺԶ. 13:

* Մատթ. ԺԶ. 16:

դ նմա զարքայութիւնն: Տեսեր զնա թը-
նեկով անարգել, ասա սա նոյն իքնն է, որ
անշեղագործ թքովն ¹ իւրովք աչս ստեղծ ²
աւետղին ի ծնէ աչս: Լուար ի նմանէ յեա
ւրութեանն, «տուաւ ինձ ամենայն իշխա-
ւթիւն յերկինս և յերկրի», † յիշեան զնոյն
ուաջ քան զյարութիւնն տապցեալ ի նմա-
ւ, «ամենայն ինչ տուաւ ինձ ի Հօրէ իմմէ, ³
զամենայն զոր ունի Հայր, իմ է», և թէ
ամենայն դատաստանս եա Որդւոյ իւրոյ» ††.
Աար Աստուած Ատուած իմ, ընդէր թո-
ր զիս», ††† ի միտ առ, զի ոչ վասն իւր,
չ ընդ մարդկան մարդ եղեալն վասն
սրգկան զայն ի մաղթանս ⁴ Հօր մատու-
մէր, զինա նոյն է, որ ասաց, «ես ի Հայր
Հայր յիս», և թէ՛ «չեմ միայն, այլ Հայր
Ք. ընդիս է», և թէ՛ «Հայրն որ յիս ընա-
տալ է, գործէ զգործն»*. ըստ այսմ ⁵ իմաս-
տ և զայն. «Հայր փառաւորեան զորդի քո
և ի քէն փառօքն, զոր ունէի յառաջ քան

¹ Ա թունովն. ² Ա էստեղծ. ³ Ա իմէ.

⁴ Ա մախթանս. ⁵ Ա ըստ այնմ.

† Մատթ. ԻԸ. 18.

†† Մատթ. ԺԱ. 27, Յովհ. ԺԶ. 15, Յովհ.
Ե 22:

††† Մատթ. ԻԷ. 46, Մարկ. ԺԵ. 34.

* Յովհ. ԺԴ. 10.

զլինելն աշխարհիս[†]։ Ընդ ձեռն իւր խաչե-
լութեանն՝ զդեցուցանել¹ աղգի մարդկան
զփառս՝ աստուածեղէնս, ² կատարեսցի այն
և ի գլուխ ելցէ. եղև մարդ, զի արասցէ
Աստուածս զորդիս մարդկան։ Մնաւ այր ի
կնոջէ առ ի փոխարինել զպարտս առաջնոյն
Ադամայ³, կին յառնէ ծնեալ, այլ և զախ-
տաւոր խառնիցն խափանել զորդեծնութիւն,
ծնանելով ի կուսէն։ Ածեաց հասակաւ, զհակ
կառակն աճելութեանս⁴ արտաքս միեաց
և ի բնութենէս զնուազութիւնս, կատարե-
լահասակս զմեզ նորոգելով յանվախճան
«եանսն» Յանձն էառ կերակրօք և ըմպելեօք⁵.
անանիլ, ընդ ձեռն որոյ մեզ զհոգեկան⁶
կերակուրսն ջամբեցուցէ⁷ ի հանդերձեալսն.
Փորձեցաւ և յաղթեաց փորձողին, որ զուար-
ճանայրն⁸ նախահայրն. յաղթել կարացել ի
փորձելն։ Քաղցեաւ և ժուժկայլեաց՝ բժշկե-
լով զանժամ ցանկութիւնն ճաշակելոյ. նա-
խամօրն, յորմէ պատուիրանազանցութիւնն.⁹
ծարաւեցաւ, և նովաւ պարգևեաց մեզ

1 Ա սգեցուցանել. 2Ք աստուածեղէն.

3Ա դմս. 4Ք աճելութիւնս. 5Ա ըմպելօք.

6Ա զհոգեկան. 7Ա ջամբեցուցէ. 8Ք զուար-
ճանայն. 9Ա պատուիրանազանցութիւնն.

† Յովհ. ժե. 1, 5:

զլուրն ⁵ կենդանութեան. աշխատեցաւ, զի բարձրէ ի մէնջ զտարժանաւոր կենացս այսոցիկ զհայթայթանս. ննջեաց և արթնութեամբ հրամանատրէ հողմոց. անգիտացաւ, զի զգեցուցանելոց ⁴ է անմոլար առ ի յապազգիտութիւն բնութեանս: Տրտմեցաւ զի զտրտմութիւն ⁵ մեր յուրախութիւն ⁶ դարձուցանելով, վերստին ի ներքս տանելով, զօր կօրուօաք, զփափկականն: Աղօթեաց զամենեցուն ազօթս, զոր անշունչ կռոցն դէմ եմք, ⁷ Հօր ընծայելով արտասուեաց, հատանելով զամենայն արտօսք յամենայն երեսաց⁸: Ապտակեցաւ ի ծառայից, կռփել հրամայեալ ⁹ հաւատացելոց, որ ծառայեցուցանեն զբանսարկուն. թուք ընկալաւ ի բերանոյ պղծոց, սր փչեաց ի դէմս մեր զհօգին սուրբ իւր բերանովն: Քաղցեաւ և լեղի ճաշակեաց, փոխանակ այնորիկ, որ քաղցրութեանն ⁸ պտղովն զդառնագոյնս զայս թեթե ի մեզ սերմանեաց կեանս: «Կախեցաւ զփայտէ, յօրինացն անիծից գնելով զմեզ», որպէս և Պօղոս ⁹ ասէ: Բևեռեցաւ, բևեռելով ընդ

4^Բ պարզեաց ջուր կենդանութեանն.

2 Ա սգեցուցանելոց է. 5^Բ գտրտմութիւնն.

4^Բ յուրախ. 5 Ա կռոցն ընքեմք, Հօր.

6 Ա յամ յերեսաց. 7 հրամայեալ.

8^Բ քաղցրութիւնն. 9^Բ Պողոս.

նմին զդատապարտութեան ¹ մերոյ կնիք։
Մեռաւ և մեռոյց մահուամբ իւրով զմերն
մահ։ Թաղեցաւ յերկրի և զիւր եղեալ հրա-
մանն իւրով յարութեամբն խափանեաց,
թէ Վի հող դարձցիս»։ † Ամբարձաւ փառօք
առ Հայր յերկինս և դալոց է նովին մար-
մնոփն և փառօք Հօր, որով իջեալ մարմնա-
ցաւ ի կուսէն»։

Եւ որպէս ասէրն Թէոդօսէ, թէ ի գե-
րեզմանէն յառաջ արժանի եղև զփառանն
զգենուլ, զնոյն փառան երևցոյց ² աշակեր-
տացն ի Թափովր ³ լերինն, նովին փառօք
երևեցաւ աշակերտացն ի նմին լերինն ⁴ յետ
յարութեանն, նովին փառօք Հօր դալոց է
ի վախճանի դատել զկենդանիս և զմեռ-
եաղս։ ⁵ Յաղագս նորին և զվէրս երևեցոյց
յետ յարութեանն, այլ և յերկրորդ յիւ-
րում գալստեանն ցուցանելոց է, զի հաւա-
տացուսցէ զաշխարհ. թէ ես ճնոյն եմ և սչ
երբէք փոփոխիմ», որպէս և ինքն ասաց, թէ
«ոչ ոք ել յերկինս, թէ ոչ՝ որ էջն յերկնից՝
որդի մարդոյ, որ էն յերկինս» † † Եւ Պօղոս ⁶

¹ Գղատապարտութեանն. ² Էրեւցոյց.

⁵ Լերինն. ⁴ Բ ի Թափօր. ⁵ Ա զմեռւս

⁶ Բ Պողոս.

† Ծննդ. Գ. 19:

†† Յովհ. Գ. 13:

տէ, «որ ի ստորին կողմ երկրի¹ էջ, նոյն է, որ երևի վերոյ քան զամենայն» : նոյնպէս ճաշակեաց յեա յարութեանն և ի ժամ համբառմանն, որպէս և յառաջ քան զյարութիւնն ճաշակեաց, զի յամօթ² արասցէ զնստա, որք ասենն, թէ նախ քան զյարութիւնն³ կարօտական ունէր⁴ մարմին, և ընդունող⁵ մարդկայնոց կրից և ապականութեանց և յեա յարութեանն յանկարօտութիւն⁶ և յանապականութիւն փոխեցաւ ճաշակեաց յառաջ և յետոյ և եցոյց, թէ ըստ պիտոյից փրկութեան⁷ մարդկան, և ոչ ի կարօտութենէ, տնօրինեմ⁸ զբազցնուլն և զճաշակելն : Ապա⁹ թէ ոչ պարտ էր ըստ զանազանութեան որ ի մարմին, որպէս թուեցաւ սմանց ասել, զանազան առհաւատչեայ¹⁰ բանից և գործոց յիւրաքանչիւր ժամանակս ցուցանել¹¹ յինքեան, առանց վիրաց և անսպիւնելի, և ոչ պիտոյանալ կերակրոյ և ոչ ումեք¹² կարել արկանել ի նա ձեռս և յուսա-

¹ Ա կողմ էրկրի. ² Բ ամօթ.

³ Բ զյարութիւն. ⁴ Ա անուներ մարմին.

⁵ Բ ընդունող ⁶ Բ յանկարօտութիւնն.

⁷ Բ փրկութեանն. ⁸ Բ տնօրինեմ. ⁹ Ա ապայ.

¹⁰ Ա առհաւատչեան. ¹¹ Բ յիւրաքանչիւր ժամանակս ցուցանել

¹² Ա ումեք.

† Յփեա. Գ. 9:

և որ փառօք զայլահերպուծիւն զգենուլ ¹ և
կեանք և կենդանացողիչ զիւրն անուանել
մարմին և ասել, «որ ետես զիս՝ ետես զՀայր
իմ», և ամենայն ինչ տուաւ ինձ ի Հօրէ
իմմէ», ² † և որ սոցին նմանք, ամենեքեան
առհաւատչեայ ³ բանից և գործոց, Զի անա-
պականի և միաւորեցելոյ ընդ աստուածու-
թեանն մարմնոյ և վայելէ ամենայնիւ վերջ-
նում, որ զկնի յարութեան ⁴ ժամանակն դէպ
էր լինել, իսկ վերջն դեղարդեանն և բե-
ւեռացն սպիք և կերակուր ճաշակել և հար-
ցանել անգիտարար և որ այլ ինչ սոյնպի-
սարար, ⁵ յորմէ զայթակղին կիսահաւատք,
յառաջնումն ժամանակին, որ նախ քան զյա-
րութիւնն պարտ է լինիլ, իսկ եթէ հասարա-
կարօք՝ առհաւատչեիւ յերկոսին ժամանակն
վարեցաւ մի և նոյն տէր մեր՝ Յիսուս Քրիս-
տոս, ոչ է պարտ զնա ասել փոփոխելի կամ
այլայլելի, որպէս և Գրեգոր պանչելագործ
պսէ, «զի սրգ աօիցէ զք փոփոխելի կամ
այլայլելի զՔրիստոս, իւր Տեառն ⁶ ասացեալ
է «ես նոյն եմ և ոչ փոփոխիմ», եթէ ⁷ ոչ

¹ Աստուծու. ² իմէ. ³ Աստուծու. ⁴ յարութիւնն. ⁵ սոյնպիսիարար. ⁶ Քրիստոսի «ես եմ» է. ⁷ Աստուծու.

† Յովհ. ժ. 9 և Մատթ. ԺԱ. 27:

ողի նորա թողաւ ի գժոխս, և ոչ մարմին նորա ետես զտապականութիւնս՝ ։ Եւ դարձեալ՝ զի սրգ զք ասէ. այլ է և որ չարչարեցան, և այլ է որ ոչ չարչարեցաւ¹, իւր Տեառն տասցեալ է. «ոչ զք ել յերկինս, եթէ ոչ որ էջն յերկնից Որդի մարգոյ, որ էն յերկինս», և եթէ ատեսանիցէք զՈրդի մարգոյ, զի ելանիցէ² ուր էր դառաջինն՝ և եթէ ատեսցեն զորդի մարգոյ եկեալ փառօք Հօր և զօրօք հրեշտակաց՝ ††³. Եւ դարձեալ ասէ թէ ի փորձանս իւրում Տէրն ոչ զաստուածային⁴ մարտն առաջի արկանէր, այլ զիւր մարմինն մահու և ախտից և ապականութեան յազթօղ⁵ ցուցանելով. Եւ սուրբն⁶ Գրիգոր ասէ. «միացաւ ի մարմնի բնութեամբ, և խոռոնեաց զմարմինն ընդ իւր աստուածութիւնն, զապականացու մարմինս խոռոնեաց յանապական տատուածութիւնն, զի զբնութիւնս մեր անապական արասցէ» * Եւ դարձեալ ասէ, «թէպէտ վիրաւորեցաւ և

¹ Չարչարեցան. ² Ելանիցէ² «զի ելանիցէ, ուր էր դառաջինն» խօսքերը լուսանցքումայետոյ աւելացրած: ³ Եւ հրեշտակաց. ⁴ աստուածային մարտն, ⁵ զայստուածային մարդն. ⁶ Չարչար. ⁶ Եւ դարձեալ սուրբն.

† Յովհ. Գ. 13.

†† Յովհ. Զ. 63 և Մատթ. ԻԳ. 30:

* Համ. Յովհ. Օձն. եր. 52.

համարեցաւ ընդ ննջեցեալսն ի գերեզմանս
սա ի բառնալոյ զվեզս և բժշկելոյ զարա-
բածս իւր, ¹ այլ առանց օգնականի և ի մեռ-
եալս ազատ. զի միայն և անծառայական
անձամբ մեղացն սպան, զօրացեալ մահ զաչ-
խարհ եկեր, և եհատ ² զամենայն արասօր
յամենայն երեսաց. ³ Վասն այսորիկ և առա-
ջեալն կատարէր, «ոչ թողցես զանձն իմ ի
դժոխս, և ոչ տացես սրբոյ քում՝ ակասանել
զապականութիւն», ⁴ զի զգեցեալ ⁴ և միա-
ցեալ էր զմարմինն բանն, որ վեր է բան
դէնութիւն մարդկան: Վասն որոյ եղև մարմին
նորա, որ մահկանացուն էր՝ անմահ, և յազ-
թահարեցաւ մահ ի բնութեան մարմնի
մահկանացուի, զի բանիւն Աստուծոյ կեանք
թաղաւորեսցեն ի մարմինն յայն:

Եւ տէր Եփրեմ՝ ասէ. «զման զի ի մահն
Քրիստոսի մերաութիւն ի թողութիւն մե-
ղաց, և ի մարմնոյ յարութիւն՝ մեռեալ լինի:
որ է աստուածութեան գործ և ոչ արարա-
ծոյ բնութեան»: Եւ տէր Զենոբ ասէ. «կե-
նարարն մահկանացու եղև և զանմահական
բնութիւն զիւր ոչ կորոյս, և յայն որ յաւի-

¹ Բ իւն. ² Էհատ. ³ Ա յիլեսաց.

⁴ Ա սգեցեալ.

† Սաղմ. ԺԵ. 10 և Գործք Բ. 24.

տենիցն է՝ ծնաւ ի կուսէն և ոչ հասաւ ի նմանէ իսկութիւնն յաւիտենական, և ոչ աւեւը թէ մահն մարմնոյն միայն էր, որպէս և ոչ ասեւք, թէ կեանքն Բանին միայն էին: Եթէ կեանք Բանին և մարմնոյն, և եթէ մահ՝ Բանին և մարմնոյն, եթէ վառք Բանին և մարմնոյն, և եթէ անարդանք՝ Բանին և մարմնոյն, և եթէ յաւէժ կենդանութիւն մշանջնաւորական՝ Բանին և մարմնոյն: Եւ եթէ այս այսպէս ոչ իցէ, ոչ միմիայն անուն շրջեսցի յամենայն աեղիս, զինչ հարկ էր դալ լուսոյ աստուածութեանն և զպենուլ² մարմին կուսածին և զրկեալ յաւիտենական լուսոյն երկրածին⁵ ծննդեանն փոխմամբ: Եւ սուրբն Եպիփան ասէ. «Ամենայն ինչ կարողութիւն է Աստուծոյ, և զմահկանացուս փոխել յանմահութիւն, և որ ի վերայ երկրի է, կատարել յանապականութիւն, զի գայս ելին ցուցանել և եցոյց, առեալ⁴ յապակահելի բնութենէս և զգեցեալ⁵ աստուածութեամբն, ցուցեալ անապականելի:

Սորա ամենեքեան սուրբ հարքս կաթողիկէ և առաքելական եկեղեցւոյ վերատեսուչք, որք յիւրաքանչիւր ժամանակս հալածեցին զչար գաղանս յեկեղեցւոյ Աստու-

¹ Ք մահն. ² Ա սգենուլ. ⁵ Ա էրկածին.

⁴ Ա առել. ⁵ Ա սգեցեալ.

ծոյ, անվիրաւորելիս և անվարատելիս պահելով զհօտ Քրիստոսի, զոր ապրեցոյց պատուական արեամբն իւրով, և քարոզեցին յընդհանուր¹ տիեզերս քրիստոնէից իբրև միով փողով բարբառովն իւրեանց զայս զանբիծ և զուղղափառ խոստովանութիւնս հաւատոյ, զոր ի վերոյդ սակաւուք յիշատակեցաք ի բազմաց ի թղթիդ² մերում. իսկ թէոգիտէ ոչ գիտեմ, թէ յորոց³ վարդապետաց կամ յորոց⁴ հարանց ուսաւ ասել զհայհոյութիւնս ի վերայ Որդւոյն Աստուծոյ Տեառն մերոյ:

Բայց դու, ով հայր պատուական, հիմն և հաստատութիւն եկեղեցւոյ, մի բացեա զլսելիս քո այդպիսեաց մոլար վարդապետութեանց բանի. զի դու ժառանգ⁵ գտար ճշմարտութեամբ հարանց ուղղափառաց և նոցին խաղաղասիրութեանն եզեր նախանձաւոր. սկիզբն արարեր ի մարդիկ սերմանել զխաղաղութիւն, զոր տնկեաց Հոգին սուրբ ի մէջ հաւատացելոց. Եւ ժի զայրմանար, թէ ընդ քո սուրբ աթոռովդ և քոյին ուղղափառութեան⁶ գաւազանաւ գտանի թագուցեալ⁷ գայլ գառն կերպա-

1^u յընթհանուր Բ յընդանուր 2^u ի թխթիս
3^u որոց 4^u որոց 5^u ժառանգ 6^u քոյին ուղղ...
7^u ... ուղղափառութեանն 7^u թագուցել

բանեալ, ¹ զի ի միում բարի չիթենոջ պատուք
գարարաք և ազպունք. և յընտիր ² մշա-
կացն սերմանէ բարի որ սերմն, իսկ որոմն
ինքնարայս եղեալ ³ խառնի ի ներքս: Այս-
պէս և Դիողքէփէ ⁴ և՛ աշակերա՝ միանգա-
մայն և՛ թշնամի Յովհաննու ⁵, և Քրիստոս
ինքն երկոտասանն ընտրեաց ⁶, իսկ մին ի
նոցանէ եղև սատանայ ⁷:

Բայց սակայն պարտ և արժան է յայտ-
նել և ցուցանել, թէ գլուխ բոլոր անգամոցս
քև հանգերէ յառողջութեան ⁸ է, և մինն
միայն ի մէնջ էր անգամ, որ վիրաւորեալ
դատու ⁹: Ձի Տէր գիտես, թէ որպէս ամ-
բասանեն զբաժանումն գուշակէ, այսպէս
լուծիւն զմիաբանութիւն նշանակէ. եւ մի
լիցի քեզ թիւրեցելոյն լինել թիւրակից,
որ սկսարդ լինել խնդրող ¹⁰ ուղղութեան և
բարեպաշտութեան. թէ արդեօք ոչ են
կամք քեզ հատանող ¹¹ բանիւ կարել և թ
բայ ընկենու զնա ¹², զորմէ բանքս են ¹³,
և կամ որ ընդ նմա իցեն, այլ սակայն ըստ

¹ Ա կերպարանել. ² Ա յընդիր. ³ Ա եղել.

⁴ Ա Դիողքոփէ. ⁵ Յ Յովհաննու. ⁶ Ա ընդրեաց.

⁷ Ա սատանա. ⁸ Ա յառողջութենէ. ⁹ Ա տգաւ.

¹⁰ Ա խնդրող. ¹¹ Ա հատանող. ¹² Ա զնա=զնայ.

¹³ Ա բանքս էն և կամ որ ընդ նմա իցեն Ե. որ
ըստ նմա իցեն.

աւանդութեան եկեղեցւոյ ըստ սինհոդոսա-
կան կարգի և սանթրոսութեան հասարակական
առհման՝ դրոջ հանդերձ արձանացոցա-
նել հարկաւոր է, և զընդունելութեան և
զհրատշտինս Եւ ողջ լեր ի Տէր:

† Եւ ճանաչողական անասնման» գերջինն զկա-
կանքսնով, որոցն ուղղութեամբ լինի «ն», Ի հա-
սարական անասնման.

ԳՆՏՈՒ ԶԻՆՅԵՐՈՐԳ

Նորուն Խորովու¹ թուղթ առ Տէր
Սարգիս Էպիսկոպոս Գերադէկորայ Զ:

ՊԱՏՈՒԱԿԱՆ գլուխ, հովիւ հօտասէր,
բարեպաշտութիւն² փափաքող, մերձեայ ք
գորս ուղղափառութեան Տէր Սարգիս Է-
պիսկոպոս Գերադէկորայ³, Խորով յանաբ-
ժան ծառայից խնդրէ խազազութիւն քեզ
Պատուծայ. Մ.ի. վարմանար, Տէր իմ, թէ ք
հեռաւորաց և յանձանօթից մօտացայ³ և
ժանօթացայց, այլ առաւել զուարճացիս իբր
ք Հօգւոյն պրոյ առաքեալ, մատուցանել
ձեզ զօգուտն, զի այսպէս և երբեմն զՅովսէփ⁶
ի Քանանացւոց աշխարհէն կերակրիչ ձեր,

¹ Խորով. ² Էպիսկոպոս Գերադէկորայ,
Բ Էպիս . . Գերադէկորայ. ³ Բ բարեպաշտու-
թեան փափաքող, Բ . . փափաքող.

⁴ Էպիսկոպոս գերադէկորայ. Բ . . գերադէ-
կորայ. ⁵ Բ մօտացան. ⁶ Բ զՅովսէփ.

պատրաստէ լինել Եգիպտոսի և Փարաւօնի¹, ծածկեալ իրաց ընծայել զգլխութիւն, զի և Արարիչն մեր զմեզ ոչ վասն անձանց, այլ առաւել ևս յընկերին² առեղծեալ հաստատեաց պէտս։ Եւ զի այս այսպէս է, ոչ է պարտ, ո՛վ բարեսէր³, նմանեալ այնոցիկ, որ զանձնահաճութեան ախորժեցին ստանալ զանուն, որ⁴, կարծեն միայն զինքեանս⁵ յամենից գոլ ընտրեալս⁶ և պատուականս, և զիւրեանցն և եթ սիրել արդարացուցանել զմտածութիւն և զգործ, աւաղեալք թ մարդարէէն. «վայ⁷ այնոցիկ, ասէ, որք զանձինս առ իմաստունս ունիցին և յաչս անձանց խորհրդականք»։ † Եւ յաղանգս այնորիկ զբարեբանիչս⁸ իւրեանց⁹ ձգեն ի վեր և ի բարձրագոյն տեղի բարեկամութեան, իսկ զյանդիմանիչն ի դրունս, աստն աստըսութիւն կատարեալ, և զբանս սուրբս պիղծ համարին լինել, զի ոչ եթէ զօգտակար¹⁰ բանս իւրեանց և որ առ Աստուած տանի-

1 Ա պատրաստել ին ել էգիպտոսի. և Փարաւօնի ծածել իրաց ընձանի. Բ... Փարաւօնի

2 Ա ընդերին 3 բարէսէր. 4 Բ որք. 5 Ա զընքեանս.

6 Ե ընդիւրեալս, 7 Ա վն. 8 Ա զբարէբանիչս.

9 Բ իւրեանս. 10 Ա զօգտակար.

ցին, հայցեն զնել ի բերան զհոգեկան¹ կերակուրն, այլ զոր ինչ ախտացելոցն ախորժել միտք ընդունել. իսկ որոյ ծաղկեալ են այլք իւրեանց և զերկիւղածութեան զգեցեալ² և և անուամբ վարդապետութեամբ պայծառացեալ, վտանգ³ մեծ է ակն առնուլ վասն երեսաց, վասն օգտի⁴ թիւրել զիրաւունս⁵ և արբուցանել ընկերի⁶ իւրում հրապոյր պղտորս և անել զլոյսն խաւար և ըզխաւարն⁷ լոյս, և սչ լինել բերան Աստուծոյ՝ հանելովն զանարգն ի պատուականէն:

Արդ թողլով զայս այժմ դիցուք առաջի փոքր մի զանցելոց իրաց պատմութիւն վասն երկուցս այսոցիկ արանց Սեւերեայ և Յուլիանեայ⁸, որք յիրերաց⁹ անարգեալք և խտտեալք, կարգեցին ի մէջ իւրեանց անխախտելի արձան թշնամութեան:

Ի ժամանակս Յուստիանոսի կայսեր, որ թագաւորեաց զինի Զենոնի և Անաստասայ, և խորհեցաւ նորոգել զժողովոյն Քաղկեդո-

1 Ա զհոգեկան. 2 Ա զերկեղածութեան սղեցեալ.

3 Ա վտանկ. 4 Ա աւկտի. 5 Բ պիւաւունս,

և «զիւաւունս» գրուած և ապա սրբագրուած «զգիրաւունս» կամ ընդհակառակն.

6 Ա արբ ցանել ընդերի. 7 Բ խաւարն.

8 Ա Սեւերեա և Յուլիանեա Բ Սեւերիայ և . .

9 Բ իրերաց.

նի սահմանն, զոր Չենտնի և Անասատայ ¹
խափանեալ էր: Եւ իբրև ել հրամանս այս ի
Թագաւորէն ² յաշխարհ, ամենեքին, որք մի-
անգամ ընդունէին զժողովոյն Գողկեղանի,
Եպիսկոպոսունք ³, պաշտէին զԻւրաքանչիւր
աթոռ, իսկ որք ոչ հաւանէին ընդունել,
Թողին զաթոռս իւրեանց և ի բաց դնացին,
ընդ այլս ոմանս և Սեբրիոս, որ պատրիար-
ղքն էր Անտիոքայ ⁴ Պիսիդեայ, և Յուլիանէ
Աղեկաունէ քաղաքի Եպիսկոպոս ⁵, անհնա-
զանդ եզեալք հրամանաց Թագաւորին, թա-
ղին զքաղաքս իւրեանց, և դնացին, զաղա-
րեցին ձերձ ի քաղաքն Աղէքսանդրի ⁶ ի կող-
մանս Եգիպտոսի ⁷: Ապա յետ ժամանակի ⁸
Թչնամութիւն ինչ ժամն հաւատոյ անկեալ ⁹
ի մէջ նոցա, բաժանեցան ի միմեանց: Զի Յու-
լիանէ ասէր. ազարտ է զմարմինն Քրիստոսի
անչարչարելի ասել և անմահկանացու ի ծննդ-
դենէն որ ի կուսէն մինչև ջյաւիտեան, քան
զի չորչարելի և մահկանացուն ասել, գտա-
նի զնա ասացեալ ապականացու, ընդ ձեռն
որոյ հարկաւոր է ապա և երկուս բնութիւնս

1 Ա Անասատայ. 2 Բ ի Թագաւորէ.

3 Ա Եպիսկոպոսունք. 4 Ա պատրիարքն էր
Անգիւքայ տիսիդեայ.

5 Ա Եպիսկոպոս.
6 Բ Աղէկաանդրի 7 Ա Եգիպտոսի.

8 Բ ժամանակէ. 9 Ա անգեալ.

ասելու Իսկ Սեւրբոս ¹ ասէր. «Մէջ այլ պարտ է չարչարելի և մահաբանացու ասել զմարմինն Տրիստոսի ի ծննդենէն մինչև զյարութիւնն. զի այրաբիկ և զինի յարութեանն չետեսեալ լինին մարմնոյն Տրիստոսի. զի թէ անչարչարելի և անմահաբանացու մարմին ունէր մինչև զյարութիւնն. գտանի եղեալ սուս մարդեղութիւն նորա և զմարդկայինսն ² կատարեալ առ աչօք և ոչ ծշմարտութեամբս:

Այսպէս երկաքին ³ սպա երկուք այսօր զիւր բանիւք մարտուցեալք բնօք միմեանս, ոչ մերձենային յաստուածային ⁴ գիրս իբրև յաղբիւրս լուսոյ, որ լուսաւորելն կարի ըզմտացն ⁵ աչս. ասնուլ ի նոցանէ այր բնկեւրի ⁶ իւրոյ զնպատակ յաղթութեան, այլ իւրաքանչիւր սք յանձնահաճութեան համարձեալք կառս, զոր կործանի ի միմեանց, սաստեղ սաստեցին անձանց իւրեանց և ճշմարտութեանն, և սասանեալք եղին յուզգափառութենէ առաքելական հաւատոյն ⁷, և միանգամայն, ասել երկաքին ի ձեռն իրերաց զանկանգնելին զլորեցան զլորումն:

¹ Ա. Սեւրբանոս. ² Ա. և զմարդկայինսն կատարել, ³ զմարդկայինն. ... ⁴ Գ. երկուսին.

⁴ Ա. սաստուածային. ⁵ Գ. մտացն. ⁶ Ե. բնկերի.

⁷ Բ. հաւատոցն

Եւ կացին մնացին յայս գրի Մ. ամ
ասկաւ կամ աւելի, ի նմին կործանման եղ-
եալք անբժշկելիք և անողջանալիք: Եւ նըս-
տեալ իւրաքանչիւր ոք առանձինն ազգա-
ծինք և ցեղապետք՝ յիւրեանց անուն զա-
նունն Քրիստոսի փոխեցին, անուանելով ըզ-
հաւանեալան իւրեանց Յուլիանիստ և Յակո-
բիկս: Յակոբ՝ ոչ որ Մծբնայ՝¹ քաղաքին եպիս-
կոպոսն էր, այլ հանճարեղ և կորովաբան,
որ ի կենդանութեան իւրում զբազում հե-
րետիկոսաց էլից² զբերանս և կապեաց ըզ-
հայհոյիչ նոցա լեղուս, և զկնի վախճանին
եթող³ յիշատակարան անձին բազում գրք-
եան իմաստութեամբ զարդարեալս և ծաղ-
կեալս: Այլ և սա այն է, զոր Յակոբ կոչեն,
որ ոչ եթէ ի պէտս եկեղեցւոյ ևղև ձեռնա-
դրբեալ եպիսկոպոս,⁴ այլ միաբանեալ ընդ
Սևերեայ⁵ ձեռնադրեցաւ ի նմանէ ի պէտս
արբանեակութեան անուանս թերիս այսմիկ,
որ մեծաւ երազութեամբ ընթացեալ ծագէ
ի ծագ ընդ բոլոր աշխարհս Ասորոց ելից
զամենայն տեղիս սարկաւաղօք և քահա-
նայիւք, զնելով նոցա⁶ բանս ի բերան, կո-

1 Ա Մծբնա . . էպիսկոպոսն էր. 2 Ա էլից.

3 Ա էթող. 4 Ա էպիսկոպոս.

5 Ա Սևերիա, Բ Սևերիայ. 6 Ա նորս.

չիլ ի վերայ իւրեանց զանուն Յակորայ և խոստովանել զհաւատն Սեւերեայ¹։ Չոր ապա յնա այսորիկ փափազեցին² երկօրին կողմանքն անուամբ մեծին Գրիգորի խոստովանողին Գրիստոսի խառնեալ զսուրբ անուն նորա ընդ անուանս աղանդահարցն իւրեանց, քողցութեան մեղու օժանելով զսպանող³ դեզս, և զաղտեղի գոյն գունեալ և պատուենալ դունով սպիտակութեան։ Եւ համայն ոչ հաւասարապէս սրպէս անուանն ցանկացողք⁴ հրաշարւոյն Գրիգորի, ընդ նմին և խոստովանութեանն⁵, այլ ըստ օրինակի նամբարացւոցն⁶ երկիր պագանէին առտու ծացն իւրեանց, և պաշտէին զԱստուածն Երայելի, զի չէ իսկ հնար ի փշոց խաղող և Բաասասակէ քաղել թուզ, զի ի պաղոյ իւրմէ փռան ճանաչի[†]։

Արդ տեսցուք առ այսօրիւք և զայս ևս, թէ զի կարծին բառքս ներհակք իրերաց, ընդէր սուրբ հարքն երկօրումբք⁷ սորօք վարեցան հասարակապէս յամենայն խոստովա-

1^Բ . . հաւատն Սեւերիայ, ^Ա Յակորան . . Սեւերան, 2^Բ փափաքեցին, 3^Բ զսպանող.

4^Ա ցանկացողք, 5^Բ ցանկացողք, 6^Բ խոստովանութեան, 6^Ա նամբարացիոցն, 7^Բ երկօրումբք.

† Մատթ. 1: 16.

նականան փութանց ճառս, և թէ Էր աղա-
դաւ Սեւրանէ և Յուզիանէ զմի մի ի աղա-
նէ ¹ յինքեանս ընկալան ², և ոչ զերկուսին
երկաքանչիւրքն: Եւ եթէ մեզ սրարս էր մի-
ուժ ումեք ի աղանէ ³ ձայնակցեալ, թէ նմա-
նապէս յերկոցունց հրաժարել և կամ թէ
զերկուսին ասել:

Այլ բարեփայելչապէս ⁴, և որպէս յեղա-
նակ շարագրեցելոցն պահանջէ և բնութիւն
իրացն, զկնի ամենեցուն և վախճան բազ-
րից զհցուք զայն, թէ որքան և ով որ ⁵ յեր-
կուս յայցասանէ բառից ասանձնաբար ասա-
ցելոցն ծնանին շար կտրժիր և հայհարս-
կանք ⁶ առ Ասասուած բանք: Բայց նախ քան
զայստակի՝ տեսցուք փոքր մի և վասն անասան-
ցրն ⁷ մարդկայնոց, որք ասեն ի վերայ մարմն
նոյն Քրիստոսի: Եւ քանզի բազում անասանք
հետեւին մարդկային բնութեանս, ասացուք
թէ ամենեքին նորս ասեն ի վերայ մարմն
նոյն Քրիստոսի, թէ ամենք ասին և ամենք որ

Եւ զիտել պարս է, թէ այնորիկ անու-
անք, որք միանգամ արարածականիս պատ-
շաճին բնութեան և ի մարդոյն առեալ լինի

¹ Ի նոցանէ: ² Ընգալան: ³ Ի աղանէն:

⁴ Բարեփայելչապէս: ⁵ Թէ որքան քև ով որ:

⁶ Ի հայհոյանք: ⁷ Անասանցն:

տահման, ամենեւեմ նաքա աներկրայաբար
ասին ի վերայ մարմնոյն Քրիստոսաբ: Զի զոր
զբնակ ասեմք զՅէյն հշմարիտ մարդ եզ-
նար, այսինքն զբովանգակ ¹ բնութիւնս
մարդկայինս ընդ ինքեան միասորել, ըստ
նմին և անուանք նմա հետեին մարդկային
բնութեանս: Իսկ այնպիկ անուանք որ մի-
այն զարարչական բնութիւնն փազանուեա-
կի նշանակէ, ընդ որում ոչ այլ որ ի գոյեցս
բնակչի համնունութեամբ, սչ է պարտ և
ոչ ի թիք զնոսա առնուլ ի վերայ մարմնոյն
Քրիստոսաբ, այսինքն անեղ, անսկիզբն, ան-
ժամանակ, և որ սոցին նման, զի ընդ-
կեան այսպիտեացս անուանց ոչ լինի մար-
մնն արարածական, այլ անեղ, և որ անեղն
է: համարայտիկց լինի աստուածութեանն,
և համարոյն չարորդութիւն ատնէ զերրոր-
դութիւնն և ոչ ևս Երրորդութիւն ²: Եւ սա-
կայն նարին անուանքն որ հետեին մարդ-
կայնումս, ոճանք և ասին փրկչականումս,
և կրեալք եղեն ի Տեառնէ ըստ անուանոյն
զիկրս, որպէս չարչարելի ասի մարմինն, և
յաննն առ զչարչարելն, Քրիստոս մահկանա-
ցու ասի և մեռաւ հշմարտապէս ըստ մարմ-
նոյ: Իսկ սմանք թէ և ասեն, ոչ երբէք հը-

¹ Բովանգակ. ² Երրորդութիւնն.

պեցաւ ի նո՞սա և ոչ ընկալաւ ³ զնոսա յան-
ձըն իւր Տէրն, որպէս զմեղանչելն և զապա-
կանութիւն ընդունել զնոսա, զի ասացաւ
զնմանէ՝ մեղս ոչ աւնել, և թէ՛ ոգի նորա
ոչ թողաւ ի դժոխս և ոչ ⁴ ետես զապակա-
նութիւն: Եւ նորին անուանքն մարդկայինք,
որք հետեին մարմնոյն Քրիստոսի, հակակ-
եալք լինին նմա, զի ասին զիրք զփրկա-
կանն մարմին երկրային և երկնային, մարդ-
կային և աստուածային, ըստ նմին օրինակի
և զայլսն: Զի ոչ եթէ ընդ ձեռն երկակի ²
ասութեանն կրկին առնէ զմարմինն ⁵ Քրիս-
տոսի՝ զոմն մարդկային և զոմն աստուածա-
յին, այլ այսպէս անցուք զմտաւ, թէ ոմանք
ըստ բնութեան ասին ⁴ ի վերայ մարմնոյն
Քրիստոսի, իսկ ոմանք ըստ միաւորութեան
Որպէս և Բարսեղ ասէ. «Բնութեամբ է մարդ-
կային մարմինն Քրիստոսի, իսկ միաւորու-
թեամբ անօրինութեամբն աստուածային»: Եւ
Գրիգոր աստուածաբան ասէ. «Ամենե-
քեան ⁵ նորա, որք միանգամայն երկնային
զտէրունեանն մարմինն անուանեն, յաղաղո-
տա Աստուածն Բայն միաւորութեանն ⁶ ա-
սենս:»

¹ Ա ընդալաւ. ² Ա տոյ չունի. ³ Ա երկակակի.

⁴ Ա զմարմին. ⁵ Բ ասեն. ⁶ Ա ամինիքեան.

⁷ Բ միաւորութեան.

Յայս երկու սխնս խարսխեալ չիմեցաւ ըզոր շինուած աւաքելական հաւասոյն, և պարտ է այնմիկ, որ ընթեւնուցան զյազազս անասն ներմարդութեանն գրեալ նառս, ամենայն ոտուզութեամբ հետազօտել¹ և ի միա աւնուլ՝ թէ որ իցէ բնութեանն բան. կամ ոչք այնորիկ որ բոս միաւորութեանն իցեն ասացեալք: Չի ի լինելըն² մարգ Բանն Աստուած: անկարար մարմնացաւ և առանց շփոթութեան և առանց անջաման երեւցոյց զմիաւորութիւնըն, որպէս և Յահան³ Ոսկերերան ասէ. «Թի շփոթեցուք, և մի անջրպես ի մէջ արկցուք, քանզի միաւորութիւն խոստովանիմք և ոչ քայքայումն ինչ, և կամ լուծումն այս ընութեան յայն կամ այնր յայս, այլ միացեալ մի լեար[†]: Եւ կիւրեղ ասէ. «Թի խոստովանելն մեր թէ եղև բանն մարմին, ոչ եթէ շփոթութիւն ինչ ասեմք ընութեանց, այլ կացեալ մնացեալ անքակարար և անշփոթարար ի վեր քան զմիտս եղելոց»: Եւ Պրոկղ ասէ. «Թի միասին եկին ընութիւնքն և առանց շրփոթութեան մնաց միաւորութիւնն»:

Սովին օրինակաւ և այլ սուրբ հարքն

¹ Բ հետազօտեալ. ² Ա շի չուելի. Յ Բ Յօհան.

[†] Յայն վկայութիւնք ասես եր. 80.

դիւրեանցն պայծառացուցին նառս, որ յա-
գագա Փրօզին, քանզի կարգ իսկ և օրէն ի-
բացն այսպէս պահանջէր լինել, զի նշմար-
տեալ իցի ¹ անփոփոխութիւնն, ընդ նճին
միանգամայն և անքակ միաւորութիւնն ² ։
Ե իսնարհէն իւր ի մարդկային կիրս, զան-
փոփոխութիւն գաշակէր մարդկայնոյն, իսկ
նորումը կրիքն ազատել զվեղ ի նոցանէ, և
փոխանակ նոցա աստուածայնովն զաւարճա-
նալ վրկութեամբ, անճառ միաւորութեանն
քարտիւր անբաժանութիւն ³ ։ Եւ ի կատա-
րել զաստուածադործ պանչելիան աստուա-
ծայնոյն յայտնեալ լինէր անայլաչափիւն,
իսկ զնսան երեւելեան ⁴ հրաշագործէն միա-
ւորութեանն պայծառանայր փառք, այսին-
քէն թրօքն ⁵ զատ ի ճնէ կարէն բանաց ⁶
զառ, և զձեռն ի վերայ գնելով բժշկել
զհրամագ, և մարմնովն և արեամբն ի բազ
կենդանացուցանել զվեղ և թափութիւն մե-
ղաց պարզեել :

Սոցին այսոցիկ ⁷ հետեւեալք լինին բանք
աստուածային ⁸ գրոց, ոմանք ըստ բնու-
թեան դատմին ասացեալք և այլք բառ միայ-
ւորութեանս Զայտ պահանջէր Տէրն ի փարի-

1 Բ ինի. 2 Բ միաւորութիւն. 3 Ա անբաժա-
նութիւն. 4 Ա էրեւելեան. 5 Ա թուօքն.

6 Ա բանո, Բ բառնայ. 7 Ա այսոցին.

անցաց ¹ անտի հարցանելովք, թէ «նր որդի է Բրիտանոն», նորա ի տեսութենէ անտի ըստ բնութեան տեսանելոյն զանուն պատասխանեալք գիտացեալք, իսկ զհրաշափառական միաւորութեան ըստ անգիտացեալք, պատգանձեցան: Իսկ գլուխն առաքելոցն Պետրոս ոչ յերևելին ² յառնելով ըստ երևելոյն ինչ բնութեան բնարանեաց զպատասխանին, այլ յիմանալի անճառ միաւորութեանն, բացեալ զաչս մտացն, Որդի Աստուծոյ զնա գաւառնեաց: Մարմին այտորիկ միաւորութեան ազազառ ասի յերկնից իջեալ, մարմինն որ է կուսէն, և անտեսանելի և տնջօշափելի Բանն տեսեալ լինի և շօշափեալ, և որ այլ ինչ՝ սոյնպիսիք:

Սորք երկարուք զեղեցիկադոյն ոսիւք պարտ էր Սեբեւայ ³ և Յուլիանեայ բնթոնայ ի ⁴ ճանապարհ ճշմարիտ և անբիծ հաւատոյն, ընդ որ զնացին առաքեալքն և նուցին հետեւեալ ⁵ սուրբ հարքն, միսպանեալ հաւատով առ միսեանս և միանալ վերստին ի գլուխն Բրիտանոս: Իսկ նորա ոչ այսպէս,

¹ Աստուածաբն. ² Ափարիսեցիոց.

³ Ա յերևելին. ⁴ Ա ըստ էրևելոյն.

⁵ Ա Սեբեւայ. և Յուլիանեայ. Բ . . . Յուլիանեայ.

⁶ Բ զի շուքի. ⁷ Ա հետեւեալ.

† Մատթ. ԻԲ. 42.

այլ բաժանեցան ¹ առ ինքեանս ² զմի մի ի նոցանէ, Սևերիոս ³ զայն որ ըստ ընութեան ասացեալ են ի գիրս, և Յուլիանէ զայնոտիկ, որ ըստ միաւորութեանն ⁴ են բանք, հաւաքեալ զնոսա եզին լինել զէնս ⁵ պատերազմի ընդ գէմ իրերաց: Սևերիանոս ⁶ անչափապէս բերանաբացեալ և խրեալ ի բնաւորականն, զմարմինն ⁷ փոփոխելի ասաց և ապականակիր ⁸ մինչև ցյարութիւն, և զմարդկային կիրսն ապականութիւն ասաց և ոչ կիրս փրկչագործս, և միանգամայն ասել թէ և ճանաչէ իսկ ոչ զիւրոց ասացուածոցն ⁹ յայտնել զսկզբունս և զծայրս, այլ որպէս մոլորեալքն ի միին գիշերոյ յառաջնում ¹⁰ լինելով, կարծեն յայլ փոխել ճանապարհ և ընդ այլն գնալով յառաջանումն վարկանին լինել ¹¹, զոր և յիշեցաք սակաւաւք զբազմազան նորա հայհոյականն ի թզթին, որ առ պատրիարզն ¹² Աթանաս վաստն թէոգիտեայ ¹³:

¹ Ա բարժանեցան. ² Ա առ ինքեանս, ³ Ա առ ի ինքեանս. ³ Ա Սևերիոս. ⁴ Ա միաւորութեան. ⁵ Ա զէն. ⁶ Ա Սևերիանոս. ⁷ Ա զմարմին.

⁸ Ա ապականէր մինչև ցյարութիւն.

⁹ Ա ասացուածոցն. ¹⁰ Ա առաջնում. ¹¹ Ա լինել. ¹² Ա պատրիարզն. ¹³ Ա Աթանաս վաստն չունի, այլ այսպէս. «որ առ պատրիարզն թէոգիտեան».

Իսկ Յուլիանէ այնքան սիրեաց թեա-
կոյնել զմիաւորութեանն բառիւք, մինչ զի ¹
խաղաւ հրատարեաց ի բնականաց անտի և
տտաց զմարմինն Տետուն անշարչարելի և
անմահկանացու, որ լինի ընդ ձեռն այսպի-
սեաց անուանց հրեշտակական ² և ոչ մարդ-
կային բնութիւն: Եւ որքան զայս առաւել
ևս անխորհրդականագոյն է, յանդգնեցաւ
տռել, անեղ, անակիղքն, անժամանակ, որ
յայտնապէս զարարչականն իներքս ածէ բնու-
թիւն և առնէ զերրորդութիւնն չորրորդու-
թիւն և ոչ ևս երրորդութիւն ³, և ապա
դառնայ ⁴ ինքն զինքն իբրև զայլ որ արկանէ
ընդ նզովիւք, ասելով. եթէ որ յերկնից բե-
րեալ ասիցէ ⁵ զմարմինն կամ յայլմէ ⁶ բնու-
թենէ, այլ ոչ ի մարդկայինն հողեղէն բնութե-
նէս, նզովեսցի: Նման իմն առնելով այնմիկօ
ասիցէ ունել ⁷ զմարդկային բնութիւնս ան-
շընչական և անշարժական և յետոյ դառ-
նայ ⁸ նզովէ այսպէս. եթէ որ ասիցէ մար-
դոյն ունել քարի բնութիւն, նզովեալ լիցի:
Սահմանական բանիւ համարի զմարդն քար
դոյ և սահմանելոյն անուամբն դարձեալ ու-
րանայ ⁹:

1 Բ մինչի զի. 2 Ա հրեշտակական.

3 Բ երրորդութիւնն. 4 Ա դառնա. 5 Ա ասից.

6 Բ յայլմէ. 7 Բ առնել. 8 Ա դառնա. 9 Ա ուրանա.

Նւարդ զի նուցար վասն երկուս այս արանց, զի ոչ միայն եթէ ոչ են համաձայնք սրբոյն Իրիգորի, այսինքն առաքելական հաւատոյն, այլ և յոյժ նոցին հակառակք, ժամ է այսուհետև ասել մեզ առ սոսա, զորմէ ասէին Նդիա¹ ցիսրայէլ: Մինչև յերբ կաղայք յերկուս ոտս[†], և կամ մինչև յերբ ինգրեք ծածկել ստութեամբ զճնարտութիւնն և ընդ ճնարտութեամբ թագուցանել զստութիւնն². Թէ համարիք զոտս որդիս լուսոյ և որդիք արքայութեանն, երթայք զհետ դոցա, ապա եթէ են մշակք նենգաւորք, որպէս և են իսկ, կերպարանեալք ի հրեշտակ լուսոյ և ոչ հրեշտակք³, գողք և աւաղակք և գայլք յափշտակողք⁴, հրաժարեալք ի նոցանէ, երթայք զհետ բարի հովուին⁵, որ ժողովեաց ի մի գաւթի կաթուղիկէ եկեղեցի զյառաջագոյն ընտրեալն⁶. Իւր ոչխարս, որպէս զի լինիլիք միոյ հովուին⁷ մի հօտ ի միում գաւթի մեկաւ զեալք, լսելով զքաղցր նորա ձայնն և լսել նուցանել նմա՝ ուսեալ զմեր ձայնս, ծանուցեալք զնա, և ծանուցեալք առ ի նմանէ: Եւ զայս առ երկուսին առ ձեզ բարդա-

1 Սդիայ 2Ք զստութիւն 5 Ա հրեշտակք.
4Ք յափշտակողք. 6 Ա հովուին. 6 Ա ընդգրեալն. 7 Ա հովուին.

սխմ. ձեռն են աջոյ պատուեալք ի ձէնջ,
ոչ սրամանն և ոչ բարի ցորենոյն սերմա-
նիչք. սիրելիք ձեր, իբրև զակն.¹ աջոյ առաջ-
նորդք ձեր, այլ խտրեցայք և դայթակղե-
ցուցիչք շուղաց ոտից ձերոց, որք առաջ-
նորդեն ձեզ ի գեհնն հրոյն և ոչ ի մայրա-
քաղաքն ի վերին Երուսաղէմի. լաւագոյն է
ձեզ առանց նոցա ժառանգել² զանվախ-
եան կիանան, քան թէ հանդերձ նորօք զտա-
նել զյաւերտեանական կորուսան. Ահաւասիկ
վիայ.³ սենիմ զԱստուած իմումս⁴ վկայական⁵
բանիս, թէ տակաւին ևս իսպառ սիրէք
զատելիքն⁶ և զթշնամիսն Աստուծոյ համա-
րիք ձեզ առաջնորդս Դաւեղոց է զձեզ⁷
բանս իմ այս յաւուրն զատաստանի, և ոչ
կորէք պատճառել, իբր թէ ոչ դք զայս մեզ
զգացոյց.⁸ և բողբեսաց յականջս մեր, քանզի
աչ այլ ինչ, այլ ի վկայութիւն ձեզ առաքեաց
իս Ծէր. Բայց արդ, եթէ կամիցիք լսել առ-
ք մէնջ, թէ որոց⁹ և ճրքանեաց պատճառս
ստան հայհոյութեանց երկուքս այս բարբառք,

1 Բ ակն. 2 Ա ժառանկել. 3 Ա վկան.

4 Բ բուն գրիչը զԱստուած իմաստ վկայականս,
բայց յետոյ երկրորդ բառն ուղղուած ուրիշ
գրով «իմումս». 5 Ա վկական բանիս. Բ . . .
բանիւ. 6 Ա զատելիքն Աստուծոյ. 7 Ա ձեզ.

8 Ա սգացոյց. 9 Բ յորոց.

ասացից զօրացեալ¹ ի Հոգւոյն սրբոյ: Զի զոր ասելն պարտ էր ընդդէմ մտածութեանցն Սևերեայ², ասացաք սակաւուք ի թըղթին որ առ պատրիարզն³ Աթանաս, գրեցաք վասն Թէոդիտեայ⁴, ասացուք և առ ձեզ:

Արդ դուք ձեղէն տուք զիրաւդ, Պողոս⁵ ասէ առ Կորնթացիսն, որ անչարչարելի և անմահկանացու⁶ ասէ զմարմինն Քրիստոսի, ոչ զնա ապաքէն ասացեալ լինի և անտեսանելի և շօշափելի⁷. Իսկ անշօշափելին և անտեսանելին է անմարմին ամենայն հարկաւորութեամբ⁸, և այս զինչ այլ լինիցի, եթէ ոչ հրեշտակական և երկնային⁹: Յաղագս նորին իսկ ընկալաւ բամբասանս Յուլիանէ յեկեղեցւոյ Աստուծոյ, թէ զմարմին Քրիստոսի յերկնից ի հրեշտակական¹⁰ բնութենէն ասաց դու: Եւ դարձեալ որ անցաւելի ասէ¹¹ զմարմինն Քրիստոսի, ոչ ապաքէն ասացեալ լինի նորա զնա անշունչ և անզգայ¹² և այս ով որ այլ լինի, եթէ ոչ քարի բնութիւն: Եւ որ դնէ յարացոյց մարմ-

1 Բ զօրացեալք. 2 Ա սևերիս. 3 Բ պատրիարզն.

4 Ա Թէոդիտեան. 5 Բ Պողոս. 6 Ա անմահացու.

7 Բ շօշափելի. 8 Բ հարկաւորութեամբ. 9 Ա հրեշտակական երկնային. 10 Ա հրեշտակական.

11 Ա յասէ. 12 Ա անզգա.

նոյն Քրիստոսի զառաջին մարդոյն մարմին նախ քան զանցանելն ասելով՝ առաջին մարդն անընդունակ էր կրից մարդկայնոց մարմնականաց և հոգեկանաց ¹, թէ այնպէս ² է, Քրիստոս ոչ ունէր զընտելիւն զառաջին մարդոյն, զի կրեաց կարգաւ և կամաւորութեամբ զամենայն կիրս մարդկայինս առանց մեղաց և ապականութեան: Եւ եթէ ունէր զընտելիւն առաջին ³ մարդոյն և հաւասարեաց մեզ ամենայնիւ ըստ նմանութեան ⁴ առանց մեղաց, յայտ է թէ և առաջին մարդն ընդունակ էր կրից. և եթէ համարուն ունէր Քրիստոս զմարմինն առաջին մարդոյն և մարդն առաջին անընդունակ էր կրից ⁵, առ աչօք ապա պարտին լինել Քրիստոսի կիրքն և ոչ ճշմարտութեամբ: Արդ ամենայնքն նմանաբար այսոցիկ ասացեալք զյեզման ⁶ և զփոփոխման մարմնոյն տան զակնարկութիւն և ոչ զմիաւորութիւն, առնու զոր ոչն ունի, և զոր ունին, ոչ կորուսանէ ⁷, իսկ փոխումն զիւր ինքեան, զոր ունին՝ անշարժ պահել կարէ:

¹ Ա հոգեկանաց. ² Բ այնպէս. ³ Ա զառաջին

⁴ Ըստ նմանութեանն. ⁵ Եւ և թէ համարուն ունէր Քրիստոս զմարմինն առաջին մարդոյն և մարդն առաջին անընդունակ էր կրից՝ խօսքերր լուսանցքում անի տարբեր գրով. ⁶ Ա զեզման. ⁷ Ա կորուսանէ.

Արդ եթէ ընկալաւ մարմինն Աստուածն
Բանի ի զօրութենէ անտի նորա զկարելին
լինել աներևելի, և երևելին¹ առ ինքեան
ոչ մնաց ամենայն իրօք և ամենեին, գտա-
նի առ աչօք և ոչ ճշմարտութեամբ եղեալ
երևումն², ըստ նմին և այլ տնտեսականքն,
ընդէր ապտ ասի մարմին զգենուլ³ ի Կա-
սէնս Եւ սա ինչպէս իրաց, քանզի զայսպէս
երևման⁴ կիրս յամենայն դարս մարդկան
առ բազումս բազում անգամ երևի⁵ արա-
րեալ, այլ այնոքիկ առ աչօք և եթ երև-
մունք⁶ Իսկ սոքա բնաւորական իրաց ներ-
դործութիւնք, քանզի անբուսապատիկ մար-
դասիրութիւնն առաջնորդեաց մերումն ըս-
տեղծութիւնն, զի ճշմարտութեամբ և ոչ երև-
մամբ⁷ նմանութեան եղիցի մարդ և ուրդի
մարդոյ: Առ զերևելին⁸ զի ճշմարտութեամբ
և ոչ նմանութեամբ զերևումն արասցէ: Զգե-
ցաւ զջօշափելին, զի ճշմարտութեամբ շօշա-
փեսցի ի մարդկանէ և ոչ ստսւերաւ⁹: Միա-
ցաւ ի մարմին չարչարելի և մահկանացու,
զի ճշմարտեսցի ի մարմնի նորա չարչարանքն
և մահն, որ վասն մեր: Զգեցոյց արդարև
Աստուածն Բան յանճառ միաւորութենէն

1 Ա էրևելին. 2 Ա էրևումն. 5 Ա սգենուլ.

4 Ա էրևման. 5 Ա էրևի արարել. 6 Ա էրևմունք.

7 Ա էրևմամբ. 8 Ա գէրևելին. 9 Ա ստու իրաւ.

Խեբու՛մ մարմնոյն զիւր զօրութիւն և զփառս,
այլ յորժամ և ուրանոր¹ կամեցաւն, և առ
յանձն կրել փոսն մեր զասացեալն², թէ
ազքատաջաւ ի տիրութենէ³ զօրութիւն
իւմ, և եթէ տեսիլ նորա նուազ անարգեալ⁴,
քան զամենայն որդւոց մարդկան †: Զգեցաւ⁵
արգարև մարմինն ի միաւորութենէ⁶ անտի-
գանքմբունելին և զանընդդիմահար զօրու-
թիւն, որպէս ուսոյց մեզ այսպէս հաւատալ
կնքեալ դերեզմանն, որով յարեաւ, և դրուն-
քըն աղխեալ, որով ի ներքս մտանէր: Այլ
ստեղայն յիւրում սահմանեալ ժամուն զընա-
կանն զմարմնոյն առաջի արկանէր զըմբո-
նումն և զշօշափումն, տալով զինքն ի ձեռս
ռնորացն զնա, յաղտգս որոյ ասէ. «Արկին
ի նա ձեռս և կապեցին զնա» ††, և ստեղայն
մինչչև էր հասեալ ժամ նորա, ասացաւ
զնմանէ, թէ ոչ ոք կարաց արկանել ի նա⁷
ձեռս*: Եւ զերկոսին զնոսա, որպէս յառաջն
ասացի, բարեպաշտաբար իմասցուք, զմինն

1Ա ուրանոր. 2Ա զասացելն. 3Ա տիրութենէ.

4Ա անարգել. 5Ա սգեցաւ. 6Ա ի միաւորութիւն.

7Ա ի նայ.

† Սաղմ. Լ. 11:

†† Մատթ. ԻԶ. 50 և Մարկ. ԺԳ. 46:

* Յովհ. Է. 30:

ըստ բնականին կատարեալ և զմիւսն տնօրինել ըստ անճառ միաւորութեանն: Պահեալ զքառասուն օր՝ յետոյ քաղցեալ, և որպէս ասէ Գրիգոր Նիւսացին. «Թոյլ ետ բնութեանն, յորժամ կամեցաւ, զիւրն կատարել»: Իսկ ի նմին ժամու ոչ ընդունել կերակուրս անբաժ միաւորութեանն բացափայլէր զօրութիւն¹: Եւ այն զորմէ ասաց մարգարէն, «Աստուածն յաւիտենական ոչ վատակեսցի»[†], ըստ մարմնաւորութեան² օրինի յանճն առ զվաստակն, որպէս և Բարսեղ ասէ. «մարմնոյն որ բնութեանն յարմարագոյն էր՝ զպատահումն ընկալաւ»³: Անգիտացաւ յաղաղս կատարածի աւուրն և ժամուն, որպէս ասէ Կիւրեղ, թողացուցեալ երբեմն մարմնոյն կրել զիւրսն, այլ որպէս զԱստուած ամենայն ստուգութեամբ պատմեաց զլինելոցսն յաւուր յայնմիկ և ի ժամուն:

Եւ որք հաւասարեն զկերակուրս ճաշակեալ ի մարմնաւորութեանս ընդ ճաշակելոյն ընդ այնմիկ, որ առ Աբրահամաւան յանմարմնութեանն ասելով՝ Յիսուս Քրիստոս երէկ⁴ և այսօր նոյն և յաւիտեան[†],

¹ Գօրութիւնն. ² Ըստ մարմնաւորութեանն.
³ Ընգալաւ. ⁴ Էրեկ, Բ երեկ.

յազազս անփոփոփ ցուցանելոյ զէութիւն
Ռանին, թէ որ նախ մարմնաւորութեան էր¹ .
նոյն ինքն այժմ է ի նանգերնէալ յաւիտե-
նին: Ի զէոյ է այսպէս լսել աստրելական
բանիտ:

Բայց յազազս նորա նորա չար կար-
ծեացն, որ յազազս փրկական մարմնոյն է
որք ի նմանէ ճամբատապէս անօրինելոց իր-
զութեանց, նորկուսը է և զայս բարեփառա-
պէս ի ներքս յաւելուլ, զի ոչ եթէ որպէս
յայնժամ է այժմ անմարմին կարծեսցի
զոլ Գրիտոսոս բարեպաշտից² . և և զարձակ
զի և ժամանակական զանազանութիւն յար-
մարեացին նմա ասել, յորմէ նեաէ սկիզբն
առ լինել ընդ ժամանակաւ, երեկեան³ և
նուանել որ ի ծննդենէն որ ի Կուսէն, մին-
չե ցժամ վերանալոյն յերկինս, յորում ժա-
մանակի շրջեցաւ ընդ մարդկան ի վերայ
երկրի, և այսօր կոչել⁴ յամբարձմանն օրն
մինչե ցերկրորդն իւր գալուստս Իսկ զանս-
տուէրն և զանվախճանն անուանէ յաւի-
տեան, ցուցանել ընդ ձեռն այսօրիկ, թէ
անփոփոխելի և անյեղլի զիւր պահեաց մար-
մին, որպէս ծնաւ ի Կուսէն: և և եթէ: ճաշա-

¹ Բ յանմարմնաւորութեան էր.

² Ի քրիստոս բարեպաշտից. ³ և էրիկեան.

⁴ և կիւիլ.

կել յայս անընդապէս լինի ճաշակելոյն այնմիկ, հարկ է և զերևումս զայս հաւասարել երևմանն¹ այնմիկ, այլ այնքիկ նմանութեան և եթ առ երևոյթս՝ ձևացութիւնք, իսկ սոքա բնաւորական իրողութեանց գործառնութիւնք²։

Եւ որք տարակուսին, թէ միշտ մշտնջենաւոր միութիւն ասեմք անքակ լինել Բանին և մարմնոյն իւրոյ, զիսորք ասեմք ըստ ժամու ժամու թողացուցանել Բանին զմարմին իւր՝ առ ի կրել զիւրանս թողացուցանել, ոչ զանձատել ասէ Բանին ի մարմնոյն և կամ զմարմնոյն ի Բանէն, այլ զկամելն զիւր առ կրեք զմարդկային կիրան, թողացուցանել ասի՝ Բրպէս ի մեզ առաջնորդական միտքս տեսանել ինչ կամեցեալ ի դոյիցս, վազվազալի անդր դառնան տեսարանքս, ոչ եթէ բաժանին ի մտաց անտի, այլ ձկտին ըմբռնեալ տեսլեամք զտեսանելին։ Եւ կամ³ որպէս օրինակ իմն կառավար ի ձեռն առնելով զերեսանակ կառացն, կամիցի ուղղել զկառան՝ ոչ եթէ արձակեալ ի բաց թողու զերեսանակն, այլ աղղմամբ ձեռինն փութանակի ըստ կամաց կառավարին ուղղեալ⁴ գտանին կառամարտքն։

¹ Երևմանն. ² գործառութիւնք.

³ «կամ» չունի. ⁴ ուղղեալ.

Գարնեայ տարածութիւն. եթէ վասն զի ի մեզ կրիցն և ի ձեռն բնականի շարժմանն ակրէ ազգականութիւն. զիւրդ. ստեմբ անազգական ձեայ մարմնայն Գրիստոսի՝ կտատարելով զբնական կերտն մարդկայինս: Ի՞նչոն զի մէք մարդ սոսկ եմք. միայն զիտեմք ծառայել կրիցն բնաւորականաց. յորմէ ազգականութիւնն սազակեալ ի ներքս անկանի՝: Իսկ նա միանգամայն Աստուած և մարդ. զմարդկայինն կտատարէր իբրև զմարդ և աստուածային զօրութեամբն. որ անքակտաբար միանգամայն բնդ մարմնոյն էր միացեալ, զազգականութիւնն արտաքս պարսպեալ, պահէր զյարձակումն: Եւ մանաւանդ զի ոչ արժանի համարեցաւ Բանն որ ի Հօրէ լինել մարդ ի ձեռն ակառաւոր խառնից. որ դառականութիւն ի մեզ նիւթեալ արկանէ, որպէս և Աթանաս ասէ. պասն զի մարմնանոցն Գրիստոսի յանամուսնութենէ և առանց մեղաց էր, ոչ գտաւ ի նմա ազականութիւն, բայց ոչ եթէ վասն զի ոչ է ի սերմանէ առն, ինքն Բանն անմարմին ձևացեալ ՚ի նմանութիւն? մարդոյ յարգանդ. կուսին, որպէս խորհեցաւ ասել Եւտիլոս. Խոստովանիմ զԲանն Աստուած յարգանդ ի կուսին կիր-

10. անգանի. 20 ի նմանութեամբ.

պացեալ տպաւորեալ ի պատկեր և ի ձև մարդոյ լեալ, այլ ոչ եթէ յարարածական բնութենէս յինքն ինչ խառնեաց. զի անխառն է աստուածութիւնն և անյօդ, զոր յանդիմանեալ պատէ աստուածաբան Գրիգոր ասելով այսպէս. «եթէ ոք իբրև ընդ խողովակ¹ անցեալ ասէ, այլ ոչ ի նմանէ ստեղծեալ² աստուածաբար, միանգամայն և մարդկաբար. աստուածաբար՝ զի առանց առն, և մարդկօրէն՝ զի օրինօք ծննդեան³, նզովեսցի»։ Ապա ուրեմն պարտ է ճշմարտութեամբ խոստովանել կրեալ զմարդկային կիրսն Փրօղչին և զապականութիւն, որ ի կրից անտի ի մեզ ծնանի, ոչ շարամանեալ ընդ իրկչականն կրից. զի ի բառնալ եկն զնա ի մէնջ և ի կրիցն մերոց; կրելովն իւր զնոսա։ Նմանապէս չար են երկոքին յաղագս երկեղի⁴ ապականութեանն անհաղորդ ասել զնա մարդկային կրիցն և ճշմարտելովն⁵ զկիրսն, զապականութիւն սպրդեալ ի ներքս խառնեալ։ Եղև մարդ ճշմարտութեամբ, այլ ոչ ընդ ձեռն ապականութեանն, որոյ վիրօք մեք զլինելութիւն ստանայցեմք. այսպէս և ի ծննդեանն և յայլ⁶ ի կիրսն կրեաց զմարդ-

¹ Ընդ խողովան. ² Բ ստեղծել. ³ Ծննդեան.

⁴ Բ երկեղի. ⁵ Ծ ճշմարտելով. ⁶ և այլ.

կայինսն ընտկանապէս¹, ըստ սրում և
զմարմինն զգեցաւ² զընտթեանս մերոյ: Իսկ
զապականութիւն և զմեղս, որ զլինի յան-
ցանայն յարեալ եզի ի բնութիւնս³, ոչ ար-
ժանի համարեցաւ ընդունել Տէրն ի մար-
մին իւր: Մեռաւ ճշմարտութեամբ զընա-
կանն մեր մահ, այս է բացորոշել շնչոյն
բանական ի մարմնոյն և մարմնոյն անշնչա-
նալ և յանդգայութեանն⁴ խոնարհեալ սահ-
ման, և նոյլին անշնչացեալ մարմնովն զա-
պականութիւնն⁵ մեր խափանեաց ի գերեզ-
մանի և մերկացեալ շնչովն ի մարմնոյն ի-
ջեալ ի դժոխս, կործանեաց զնա, զգերեալսն
գերելով որ ի նմա զոգիսն և մահուամբն
զմերն մեռոյց զմահ: Յաղագս⁶ սրոյ պարտ
և արժան է զուարճացելոցն աստուածա-
գործ սքանչելիօքն ճշմարտել զիտրա և վասն
մեր կամաւորն մահ և ոչ զբողութիւն և ան-
կանելի⁷ յապականութեանն կարծեաց խոր-
խորաս:

Բայց զինչ առ այնտիկ, որ ասեն զԲանն
մարմին և զմարմինն⁸ Բան, պարտ և ար-
ժան էր ասել զասացեալսն աստուածաշունչ

¹ Բնաւորականապէս. ² Ապեցաւ.

³ Ի բնուէս. ⁴ Ա յանդգայութեանն խոնարհել.

⁵ Բնականութիւն. ⁶ Եւ յաղագս.

⁷ Ա զբողութիւն և անգանելի. ⁸ Բ մարմինն.

գրոց, և ոչ գանդապել և անկանել¹ ի նո-
բազիւս այնորմունս: Ձի թէ իցէ մարմին,
և ոչ ևս այնուհետև է Բան, և եթէ է իցէ
Բան, ոչ ևս կարէ գոյ այնուհետև մարմին,
զի ի բանից սատի, որ զփոփոխութեանն
սայցեն քակարկութիւն, աւելցին զոր ոչն
ունէին և ոչ ևս աւնին, զոր աւնէին:

Արդ արժան է սաեւ, զոր և տակ մեզ
հրամայէ ճշմարտութիւնն, զի բանն Բան է,
և ոչ ևս մարմին, և մարմինն մարմին, և ոչ
Բան: Աստուածն Բան մարմին զգեցեալ² է
ի Կուսէն, և մարմինն որ ի Կուսէն յԱս-
տուածն Բան միաւորեալ մշանջնաւորու-
թեամբ: Բան Աստուած որ յԱստուծոյ Հօրէ
ծնեալ է ըստ էութեան յառաջ քան դամեա-
նայն յաւիտեանս, նայն ինքն ըստ ժամանա-
կի ծնաւ մարմնալ ի սուրբ Կուսէն: Բան
անմարմին, որ յԱստուծոյ Հօրէ, երբ ճշ-
մարտութեամբ մարդ յարգանդի Կուսին: Ոչ
ի լինելն մարդ յեղունն ընկալաւ³ զհրաշա-
փառականն իւր արարեալ իմաստաբանութիւն,
ոչ իփոխել անմարմինն ի մարմին, և ոչ
մարմին, և ոչ մարմին յանմարմնութիւն փո-
փոխելով, այլ կացեալ, մնացեալ ի նմին, որ
էնն, որպէս առուցին սուրբ հարքն, և միա-

¹ Անգանել. ² Ագեցեալ է. ³ Արգալաւ.

ցեալ անքակութեամբ, անշիութութեամբ ի վեր քան զիմաստս արարածոց:

Զինչ և առ այնոսիկ, ոչք տանն, թէ միանալով մարմինն ի Բանն, անեղ եղև և ինքն, եղև այնուհետև և որ ինչ Բանին, նոյն և մարմնոյն:

Յերիս բաժանի ¹ բանական Բնութեանս սեռք. յաստուածայինն ² և ի հրեշտակականն և ի մարդկայինն. և ի սոցանէ աստուածայինն ³ է իմանալի և սլաղ և անեղ, իսկ հրեշտակականն ⁴ իմանալիք և ստացականք, իսկ մարդկայինն ստացական և շարադրական, զի յիմանալոյ միանդամայն և ի զդալոյ ⁵ է բաղկացեալ հոգւովն բանականաւն ընդ իմանալիսն և մարմնով ընդ զդալիս ⁶: Եւ զի լինելն մարդ վասն մեր Ստեղծիչն երկօցունցն ընկալաւ ⁷ հաղորդութիւն, իմանալոյն ասեմ և զդալոյն ⁸, սակս նորին և երկաքանչիւրոցն ասին ի վերայ նորա յարեմունք անուանցն. չարչարելի և մահկանացու ըստ մարմնոյն և անմահկանացու ըստ հոգւոյն բանականի, զի մի թուեսցի կիսահաւատիցն յեղանակաբար ասացելոյ անտի

¹Ա բաժանի. ²Ա յաստուածայինն և ի հրեշտակականն. ³Ա աստուածայինն. ⁴Ա հրեշտակականն. ⁵Ա սգալոյ է բաղկացել. ⁶Ա սգալիս. ⁷Ա ընդալաւ. ⁸Ա սգալոյն.

անուանցն՝ զմին թանց միւսոյն ընկալեալ ¹
Արարչին ի մարդկանէ։ Եւ ոչ միայն անուա-
նել ² այնոքիւք ասացելովք անուամբք, այլ
լստ անուանցն և ներգործելն ճշմարտապէս
ի վերայ երկրի, զչարչարիլն և զմեռանիլն ³
լստ մարմնոյ և զանչաղչարելի մնալն և զան-
մեռանելին լստ հոգւոյն։ Եւ թէպէտ և
ասացաք զանչարչարելին և զանմահն լստ
բանականի ⁴ հոգւոյն մարդկայնոյ դաւանել
զՔրիստոս, այլ կատարեալ ⁵ բանն ընթանայ
առ անարատ և անբիծ Բանն, որ յԱստու-
ծոյ Հօրէ, զի հօգի մարդկային՝ թէ և զբնա-
կանացն ոչ, զի և ոչ մարմին, այլ զիւրոց
մասանցն անբաղապէս ընդունի զկիրս. զխոր-
հելն ⁶, զցանկալն ⁷, զսանուլ, ընդ որոց շա-
րամանեալ գտանեմք և զարտմելն և զզո-
ւիւլն ⁸, ևս և զերկնչելն և զանգիտանալն։ Եւ
յաղագոս նորին Տէրն ի տնօրինելն զմարդ-
կայինս ի վերայ երկրի ⁹, երկոցունց եղեալ
հաղորդակից, հոգւոյն ասեմ՝ և մարմնոյն,
որ ի մէնջ, զի բարձցի գայթակղութիւն կի-
սակատար դաւանողացն զՔրիստոս մարդ,

¹ Ընդալեալ. ² անուանիլ. ³ Գչարչարելն և
զմեռանելն. ⁴ Լստ բանակի. ⁵ Կատարել
բանն ընթանալ. ⁶ Գլխորհիլն. ⁷ Գցանգալն.
⁸ Գրուած է «զոգալն» և յետոյ ուրիշ գրչով «գ»
ջնջած և «փ» է գրած վրան. ⁹ Ի վերայ յերկրի.

և զի անձնիւրովքն¹ եղիցի երախտաւոր մեզ ի բժշկել զնոսա: Եւ սակայն յաստուածաբանեւն զնա մարդկայնով հանդերձ, թէպէտ և ըստ աստուածայնոյն, և ի տնօրինաբանեւն աստուածայնովն² հանդերձ, այլ ոչ ըստ միաւորութեան վարկանին լինել, զհամագոյութեան և կամ զայլալութեան ակնարկեն զվնաս: Զսոյն զայս և հարանցն սրբոց ցուցանեն տրամաբանութիւնք, որպէս և Յուլիոս Հռոմայ հայրապետ ասէ. «զՊողոսի³ ասել զՔրիստոս ախտակիր, ոչ մասնաբար իմանամք և ոչ զաստուածութիւնն⁴ ախտակրական կարծեմք, այս և արարեալն և ծառայն ոչ մասնաբար ասի և ոչ զաստուածութիւնն առնէ եղանելի և ծառայական: Եւ դարձեալ անեղն ոչ զմարմին առնէ առնեղ և ոչ մասնաբար ի վերայ աստուածութեանն⁵ միայնոյ ասի: Եւ զայս հայրն: Ապա ուրեմն⁶ պարտ և արժան է զանչարչարելին և զանմահկանացուն ոչ որոշակի ի վերայ ասել վրկչական մարմնոյն, այլ ի վերայ բոլորին և ըստ միաւորութեան տնօրէնութեանն զայն նմա վարկանել:»

¹ Ա անցն իւրովքն,

² Բ աստուածայնով. ³ Ք Պողոսի.

⁴ Բ աստուածութիւնն. ⁵ Բ աստուածութեան,
Ա յածութիւնն. ⁶ Ա ապա յուրեմն.

Զինչ և առ նոսա, որք ասենն, թէ
յերկուց մին զՔրիստոս, ամբարշտութիւն է,
այլ պարտ է ասել ի վերայ¹ նորա մի բնու-
թիւն², յաղազս որոյ և բամբասեն զերկուսին
թագաւորսն՝ զԶենոն և զԱնաստաս, որք շրջ-
ջաբերական թղթով³ իւրեանց զայս այսպէս
սահմանեցին յընթանուր⁴ աշխարհս քրիս-
տոսասիրաց⁵: Արդ յերկուց մին ասելն տու-
ձեռն պատրաստ յանդիման ցուցանէ զի-
մաստ⁶. եթէ Բանն որ յԱստուծոյ Հօրէ,
մարմին մարդկային զգեցաւ⁷ ի սուրբ Կու-
սէն Մարիամայ⁸, և ընդ ձեռն անբաժ-
և մշտնջենաւոր միութեանն մի ասի, քանզի
Բանին և մարմնոյն երկոցունցն իմանամք լի-
նել զմիաւորութիւնն⁹, այսինքն է՝ յաստուա-
ծութենէն և ի մարդկութենէս: Եւ յաղազս
սորին այսորիկ դաւանեցին սուրբ հարքն
զմի և զնոյն Քրիստոս Որդի Աստուծոյ միո-
վըն բնութեամբ և միով դիմօք և անձնա-
ւորութեամբ: Այլ և մի կամս և մի ներ-
դործութիւն ունել ասացին զնա սովին այ-
սորիկ միաւորութեան յեղանակաւ: Իսկ մի
բնութիւն ունել ասելով զՔրիստոս, ի վերայ

1Ա ի վերայ. 2Բ մի բնութիւնն 3Թ թղթով 4ԱԲ այս-
պէս. 5Բ քրիստոսայ. 6Բ զիմաստս. 7Ա սուրբ-
ցա. 8Ա Մարիամա. 9Բ զմիաւորութիւն.

ոչ բերելով¹ ըստ միաւորութեանն² Բանի, սասցեալ լինի զմի բնութիւնն ըստ համագոյութեան բանի, յորմէ չորրորդութիւնն ի ներքս անկանի³ սխալանօք, և կամ երկրային որպէս զմարմինն, նոյնպէս և զԲանն սասցեալ լինի զերկնային, և կամ որպէս ստեղծանեն⁴ ըստ չփոթութեան զմիաւորութիւնն⁵, իմանայցէ որ ի լուծանելոյն զմիմեանս, լինիցի և ոչ մի:

Զինչ և առ նոսա, ոչք ասեն, թէ ծնանելովն ի Կուսէն զեղելութիւն միայն ընկալեալ⁶ Քրիստոսի, և ոչ եթէ ընդ եղելութեանն և զմիաւորութիւնն⁷ միանգամայն և ի միասին, վասն զի զմիաւորութիւնն յառաջ քան զեղելութիւնն, ասեն, իմանա՞ք արարեալս Ս²վ արդեօք ոչ գիտիցէ զայս, եթէ միաւորութիւն ոչ պատշաճի լինել նախաքան զգոյանալ իրին, սր սենիցի զմիաւորութիւնն. քանզի ընդ ո՞ւմ ումեք միաւորեացի ի մինն, առ ընթեր ոչ գորով լծակցին, քանզի և յարմարի իսկ ոչ, այսպէս զոչ գոյն միաւորել նախկին և ապա յետոյ զնա ի գոյանալ ածանցուցանել: Եւ ոչք ասեն ի վերայ⁸

¹Ա բերով. ²Բ ըստ միաւորութեան. ³Ա ի ներքս անգանի սղալանօք. ⁴Բ ստեղծանին. ⁵Բ ըստ չփոթութիւնն զմիաւորութիւն. ⁶Ա ընդալեալ. ⁷Բ զմիաւորութիւն միանգամայն ⁸Ա ի վերայ

մարմնոյն Քրիստոսի, թէ մեռեալն կենդանի
և կենդանին մեռեալ, զայս թէ ի վերայ բո-
լորին էր առեալ ասելով, նոյն ինքն Քրիս-
տոս և՛ մեռեալ և՛ կենդանի, աստուած
յայտնեալ լինէր իմաստնոցն մեռեալ զՔրիս-
տոս մարմնովն և կենդանի աստուածու-
թեամբն, որպէս և ասացեալ իսկ է առա-
քելոցն և սուրբ հարցն: Իսկ մինչ առանձնա-
բար ի մարմնոյն և եթ հակադարձէ զբանն,
հարկաւոր է ի միասին ելանել ի սուտն, զի
և ճշմարտութեամբ մեռաւ և եղև անշունչ
մարմինն, և ոչ ևս ասի ոչ թռեալ և ոչ
անշնչացեալ մարմինն, իսկ եթէ¹ ոչ իցէ
որոշեալ շունչն ի մարմնոյն, մեռանելն ոչ յար-
մարին նմա: Ապա² ուրեմն պարտ է, որպէս
և յառաջն ասացաք, զմինն ըստ բնութեանն
խոստովանել և զմիւսն վերաբերել անճառ
միաւորութեանն Բանի: Ըստ նմին և այլ ա-
սացեալքն զՔրիստոսէ այսպէս տպաւորեալ
ձեանան, ումեմն³ գոյ ըստ բնութեանն և
ումեմն⁴ ըստ յեղանակի միաւորութեանն:
Այսպիսի և սոյնպիսիք այլք բազումք յասե-
լոյն Յուլիանեայ⁵ անչարչարելի և անմահ-
կանացու զմարմինն Քրիստոսի ի ներքս ե-

1Ա էթէ. 2Ա սպանալայ. 3Բ ուրեմն գոյ
ըստբնութեան. 4Ա ուրեմն. 5Ա յուլիանեայ.

կեալ, բազմացան անվայելուչ բանք, որպէս
և գոյակցին սորա նաստկագոյնք ստեղծու-
բուսն քան զսոսա¹, զոր ածել յուղղութիւն²
զօրութիւն ձեռին մարդոյ ոչ է հնար, որպէս
կարծեմ, եթէ ոչ արարչականն ի սոսա մեր-
ձեացի ձեռն, որ կարկառելով ի բորտն
սրբեաց, և ի կոյրն՝ և բացաւ:

Զինչ և առ այնտիկ, որք ասենն, թէ
որ ասէ զմարմինն Քրիստոսի մահկանացու,
ասացեալ լինի զնա և ապականացու: Մահ-
կանացու զմարմինն նորա մեռանեղն հրա-
մայեաց³ ասել: Արդ եթէ միևնոյն է մահն
և ապականութիւնն⁴, որպէս մեռաւն, ապա
ուրեմն ըստ ձեզ և ապականեցաւ⁵. բայց այլ
է մահն և այլ ապականութիւնն. զմահն
ընկալաւ⁶ ի մարմին իւր Տէրն, և սուրբք
խոստովանեցին և մեզ ուսուցին խոստովա-
նել, բայց զապականութիւնն ոչ ընկալաւ⁷,
զի մարմին նորա ոչ ետես զապականութիւնն⁸,
գրեալ է †:

¹Ա ստիւր իւրուսն քան զսոսա ²Բ յուղղութիւնն
³ԱԲ հրամայեց. ⁴Ը ապականութիւն. ⁵Ը ապա-
կանացու. ⁶Ը ընկալաւ ⁷Ը ընկալաւ. ⁸Ը զա-
պականութիւնն

† Սաղմ. ԺԵ և Գործք Բ. 27

7

ՀԱՐՑՄՈՒՆՔ

ՀԱՅԲԱՊԵՏԻՆ ԱՆՏԻՈՒԲԱՅ

ընդ

ԽՈՍԻՐՈՎ ՀԵՑՈՑ ՎԱՐԿԵՊԵՏ

ՅԱՂԱԳՍ ԶԻՆՈՒՆԳԻՆ ԱՌՆԵԼՈՑ:

r

Հարցմունք հայրապետին Անհիոֆա յ ընդ Խոսով*
հայոց վարդապետ յաղագս զծնունդն առնելոյ:

**Ձծնունդն՞ ըրիստոսի ընդէր ոչ առնէք
դուք:**

**Գ. Եւ կարի քաջ, այդ յաւուր իւրոյ
ծննդեանն տաւնեմք:**

Հ. Եւ ո՞ր է աւր իւրոյ ծննդեանն:

**Գ. Աւր իւրոյ ծննդեանն այն է, զոր
Յակովբոս եղբայրն Տեառն գրեաց եւ կար-
գեաց յեկեղեցւոյ, և և ինքն Յակովբոս ընդ-
Յովսէփայ էր ի մտանելն յաշխարագիրն եւ
գիտէր զամն եւ զամիս ծննդեան նորայ:**

**Հ. Եւ ընդէր ամենայն հաւատացեալք
տաւնեն ի դեկտեմբերի ամսեան, բայց միայն
ի Հայոց ի Յուստիանոսէ թագաւորէ մինչեւ
ցայսաւր:**

**Գ. Եւ զառաջինն ընդէր ոչ գիտէք զմիա-
բանութեամբ տաւնելն ամենայն քրիստոնեից
ի Փրկչին յայտնութենէն, զոր ժամանակաւ եւ
անուամբ նորաձեւեցին ՇԿԻՐ՝ ամ սակաւ ինչ
պակաս ի կարգելոյն մինչեւ ցՅուստիանոսի**

* Ձևագրի հնութիւնն ի նկատի ունենալով՝
հրատարակում ենք նոյնութեամբ, բանալով միայն
սղագրութիւնները:

բռնութիւնն, զոր լռնացաւն ի վերայ քաղաքին և րուսաղէմի եւ ընդ ամենայն իշխանութիւնն ետ փոխել զկարգս եկեղեցւոյ, ապա եւ զժողովն ընդալ զնորա եւ զայլ դաւանութիւնն:

Հ. Եւ զի՞նչ ասիցէ Յակովբոս եղբայրն Տեառն:

Պ. Այսպէս ասէ. տաւն սրբոյ յայտնութեանն կատարի յանուարի ամսեան ի Զ, զոր յետ բազում ժամանակաց հաստատեալ կրնաքեաց երանելին Կիրակոյ:

Հ. Եւ եթե փոխեաց Յուստիանոս վասն առաւել պայծառացունելոյ զտաւնն, զի՞նչ վնաս է:

Պ. Յակովբոս աստուածեղբայրն տաւն կարգէ, եւ Յուստիանոս զայն փոխէ, զի՞նչ քան զայն մեծագոյն վնաս:

Հ. Թագաւորն Կոստանդիանոս ընդէր փոխեաց զգատիկն ի կիւրակէն:

Պ. Զի գատիկն ինքն ի կիւրակէին էր, զի ի միաշարաթոյջն յարեաւ ի մեռելոց զկնի հասարակելոյ տունջեան և գիշերւոյ յետ առաջին ՌԺ Երորդին. եւ զի ԹԺ երբեակն ի հարկէ շուրջ սժէր զՌԺ երորդն զշարաթովն և լուծանէր զպահան՝ եւ բազում ժամանակս վասն այնորիկ ընդ հրեայս տաւնեցան, մանաւանդ ազգքն քս, զորոյ ամբաս-

տանէ երանելին Անդրեաս, ապա բազում-
պատիկ երանելի թագաւորն ինդրեաց ի
սուրբ ժողովոյն նիկիայ ինոյն կիւրակէն ըն-
դենուլ զզատիկն, զի սեժ շարաթն մի լուծցի-
են եւ այդ պատճառք մեծ. ոմանք ի հաւա-
տացելոցն Ղ եկան տանելին եւ ստոնք
թժ երբեկաւ: զի Հոովմայեցիք զԹՍ՝ եր-
բեանն ոչ ընդարան զԱնատողեայ զՂաւողի-
կեցւոց եպիսկոպոսին, զոր յետոյ սբանչե-
լեաւքն գտին հոգեկիր եղբարքն, եւ բազում
հակառակութիւն էր ի մէջ Հոովմայեցւոցն եւ
այդոց ազգաց, զի խառն ի խուռն տանելին
լուծանելով զպահսն: Ապա թագաւորն Կոս-
տանդիանոս, որում հրշտակք կային ի պաշ-
տաման (. . . ?) եաց յերանելի ժողովոյն բառ-
նալ զհակառակութիւնն: Եւ նոքա կոչեցին
թագաւորան զերանելին Անդրեաս զմանու-
կըն, զմեծանուն զիմաստասէրն եկեղեցւոյ,
եւ նա յաւրինեաց զշարադրութիւն տումարին
եւ երարձ զհակառակութիւնն: Դարձեալ զինչ
միաբանութիւն կայր Յուստիանոսի ամրա-
բըշտի ընդ սրբոյն Կոստանդիանոսի:

Հ. Եւ ուստի յայտ է, թե յառաջ քան
զՅուստիանոս ի յանուարի 2 տանելին առ
Կոստանդիանոսիւ:

Պ. Յանդրիասի ասացուածէն յայտնի է,
զի այսպէս ասէ յերրորդում կանոնին Մ

ակին*, թե ամի ամի էժ երորդն մարտի և է ապրեզի եւ Ձ երորդին յանուարի, յորում յայտնութիւն Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի ի միում աւուր հանգիպի. այս ամենայն յայտնի է, բայց Յուստիանոսի փոխելն ոչ է յայտ, եթե վասն էր փոխեաց և ո՞ր սրբովք փոխեաց:

Հ. Կիրեեղ ընդէր ասէ. «զոր յայդ քաղաքս զժնունդ Քրիստոսի առնեն»:

Պ. Այդ ինքն ոչ ընգալաւ, եւ եթե ծնունդն յայնմ աւուր էր, նա իբր իշխէր Դաւթի եւ Յակովբոս տաւն կարգել, բայց քաղաքն, որ տաւնէրն, յԱրտիմոնէ եին ազանդեալք, որ ընդ հակառակս գնաց Յովաննու աւետարանչի կրանիւք եւ կարգաւք եւ այդովք չարագլուխ աշակերտաւք նորայ:

Հ. Դուք ո՞րպէս տաւնէք:

Պ. Մեք զյայտնութիւնն և զմկրտութիւնն ի միում աւուր տաւնեմք, զյայտնու-

* Անդրէասի տոմարի կամ երկուհարիւրեակի մասին յիշատակութիւն կայ Գէորգ Գառնեցու առ Յովհաննէս Սրուսաղեմացի ուղղած թղթում, Գիւրջ թղթոց, Տփլիս, 1901, եր. 354, — Ասողիկ, Սեպտեմբրի հրատ. Պար. 1885 թ. եր. 138, — Գանձակեցի, Ոսկան Յովհ. հրատ. Մոսկուա 1858, եր. 24: Նա ապրում էր Գ. զարու առաջին կիսում: Տես Zeitschrift für armenische Philologie, Zweiter Band, erstes Heft եր. 73—74.

թիւնն գրով եւ զմկրտութիւնն աւանդութեամբ, եւ զերկասեանն վկայւք, եւ վկայք են յայտնութեանն յանուարի Յակովբոս եւ Կիրեղ եւ Անդրեաս, եւ մկրտութեանն դուք ամենեքեան եւ Հռովմայեցիքն:

Հ. եւ զերկուս փառաւորեալ տաւնս ի միում աւուր մս թ ե տաւնել:

Գ. Մինչ այսպէս դիպեցան (ի մ)իում աւուր, մարթ է. աղե ասա, չոգն սուրբ ի յարութեանն էջ յառաքեալսն, արդ զերկասեանն ի միում աւուր ոչ տաւնեմք, եւ զինչ հակառակք են միմեանց, եւ դարձեալ այդակերպութիւն Փրկչին յաւուր յարութեան նորա կարգեցաւ եւ գալուստն:

Հ. Որպէս պատահեաց ի միում աւուր:

Գ. Յայտնութիւն Փրկչին յանուարի Զ է, որպէս ասացին սուրբքն, ի նոյն քանիս դտանի մկրտութիւն Փրկչին ի Յովաննէ, որ յլ եակ ամին ըստ արեգական շրջանին նհանջիցն Կ ժամեան յառաջահատութեամբ խաղացեալ յայտնութեան աւրն այլ աւր փոփոխեալ, զքանիս ամսոյն յանուարի ամբողջ պահեաց:

Հ. Մի կարծեր զիս ընդ հակառակս ասելով հարցանել զքեզ, այդ վասն գիտելոյ զճմարտութիւնն. զաւետեաց աւրն ընդէր ոչ տաւնէք:

Պ. Առաջին սուրբ հարքն չկարգեցին, եւ որ յետոյ կարգեցաւ, զայն ոչ ընկալաք ի Յուստիանոսէ, զի մեք, զոր առաք ի վարդապետացն, պահեցաք եւ այր զարամբ ելանելով՝ յանձանց ինչ ոչ յաւելաք:

Հ. Եւ ընդէր ոչ կարգեցին սուրբքն:

Պ. Զբազումս թողին, զմկրտութիւնն ոչ կարգեցին, եւ ոչ զպենտեկոստէն՝ եւ ոչ զաւետիան եւ ոչ զի՞ երոջոսն Տեառն մերոյ, եւ ոչ զվերանայն, եւ ոչ զայլակերպութիւնն, եւ ոչ զբարեբանեալաւրն¹ եւ զյարութիւնն Ղազարու եւ զխաչին աւրն, եւ զայս երկուս գլխաւոր տաւնս միայն կարգեաց Յակովբոս եւ այլքն, զի զմեծ եւ սքանչիլի տաւնն յայտնութեան բաւական համարեցան, զի ոչ ոք ծնաւ ի կուէս, եւ զյարութեանն առաքելական² մտաւք աճման աւ(ետար)անին միայն ուչ գնելով, եւ յետոյ բազում տաւնք ի կիւրղէն յաւելան եւ մեք տաւնեմք. ընդէր փոխեցին զաւրն եւ զանունն, մինչ երանելիքն ամենեքեան յայտնութիւն կոչեն³. Բայց զաւետեացն աւր տաւնեմք յետ տաւնախմբելոյ զյայտնութիւն Փրկչին մերոյ, զի պահք

1 Զեռագրի մէջ՝ սուրբն

2 Զեռգր. առաքելական

3 Զեռգր. կոչին

սուրբ ազնացացն մի լուծցին. զի հազիւ հազ կարացին վարդապետքն հայոց զաւր Խ երորդին Տեառն մերոյ պահաւք հաստատել, զդիպեալն բազում անգամ ի սուրբ պահսն, որ հազորդութիւն չարչարանաց բանին մարմնացելոյ կարգեցաւ յառաքելոցն, մինչեւ ցկենարար վալուստ նորա միւսանգամ. եւս բազում ինչ ունեի ասել քեզ վասն այսորիկ, այլ բովականացի, զի և այլ ինդիրք յուզեցան ի քէն:

Հ. Ի բաժակն Տեառն ընդէր ոչ արկանէք զուր ջուր:

Պ. Դուր ընդէր արկանէք, բաժակ Տեառն կոչելով և ընուլ ջրով, այս ոչ միաբանի ընդ անունն:

Հ. Սովորութիւն է ամենայն աշխարհի արկանել, բայց զինչ է ջուրն

Պ. Սովորութիւն ասել ինչ վճարէ, զի զայդ ամենայն ոք ասէ, որք զհարանցն ունին զկարգս զինչ և պատահեաց չարի կամ բարւոյ ունակութիւն սակս ստացական* հաստատութիւն այսպիսի իրաց ասաուածային գիրք են և կանոնական խրատք:

Հ. Պատարագամատոցն Յակովբու եզ-

* Հաւանօրէն բնագիրք խանգարուած է այստեղ. պատասխանը հարցին համաձայն չէ:

բաւրն Տեառն յիշէ զՎուրն խառնեալ:

Պ. Ոչ ոք յաստուածային պատարագացն յիշէ զպատարագամատոցն, ոչ երանելին Երիանոս հետևողն առաքելոց, եւ ոչ երանելին Եւսերի, որ զպատմութիւնն եկեղեցւոյ գրեաց. քանզի Յակովբոս եղբայրն Տեառն ոչինչ եթող դուրս, քան զընթերցուածս եւ զկա՛թողիկէսն. յամենայն ժամ յիշէ Եւսերի և ասէ. «զառաքելոցն այդ ինչ ոչ գտաք»: Աղե ասա՛ թե պատարագամատոց ունեին առաքեալքն, զինքատուացն կամ զպսակադրութեանն կամ զվախճանելոյ կարգս ընդէր ոչ ունեին, ապա զայս ամենայն որպէս կատարեին:

Հ. Կարգք եկեղեցւոյ յետոյ յաւելան ի Դիոնեոսիոսէ Արիսպագացւոյ և յԱթանագեանէ վկայէ և այլ բազումս ի հարանցն:

Պ. Յովաննէս զո՞ր կարգ ասէր ի մկրտեին զՏէր մեր, կամ Անանիայ զՊաւղոս, այդ զի գիտասցես, թե ընդ առաքելոցն ձեռս անցանել միայն բաւական էր յիշատակաւ սուրբ Երրորդութիւնն:

Հ. Եւ Տէրն յաւանդեին զխորհուրդն ճշխառնեաց:

Պ. Յաւետարանսն ոչ է գրեալ. զի ինքն զխորհուրդն գինեաւ աւանդեաց, եւ ասէ այսպէս. «ոչս եւ արբից ի բերոյ որթոյ մին յեւ

արբից դաս նոր ընդ ձեզ յարքայութեանն,*
զոր երանելին Յովհան Ոսկեբերան մեկնէ, զի
զմիւս հերձուածն արմատաքի խլեացէ, ասէ.
«տոք զՂուրն ի սուրբ խորհուրդն ի կիր ար-
կանեն, զի որթն գինի եւ ոչ ջուր ծնանի», եւ
յառաքելական թուղթան ոչ գտանես, եւ ի
գարծա առաաքելոցն, եւ ի կաթուղիկէսն ոչ ե-
րեւին, արդ ուստի ունիք սովորութիւնս:

Հ. Յովաննէս ընդէր ասէ. «հոգին եւ
ջուրն եւ արիւնն մի են»:

Պ. Մի են ըստ խորհրդոյ, այդ ոչ թե ըստ
խառնակելոյ, զի մկրտեալք ջրով ընդունին
զհոգին եւ հաղորդին մարմնոյ եւ արեանն
Տեառնս:

Հ. Աւանիկ ի կողիցն՝ Տեառն արիւն ել
եւ ջուր:

Պ. Այդ շաղկապն որոշէ ի միմեանց զա-
րիւն եւ զՂուրն, բառնա զհակառակութիւնդ,
զի օչ ասաց արիւն ընդ ջուրն, որ է յուցակ
խառնակութեանս:

Հ. Եւ եթե յանգէտս ի ձէնջ ջրախառն
ոք մատուցանէ, մեծ ֆլանս է:

Պ. Վասն այդորիկ Գրիգոր Նիւսացի
այսպէս ասէ. «ոչ կրպակաւորացն պիղծ ջրոյ

* Մատթ. ԻԶ. 29, Մարկ. ԻԿ. 25, Ղուկ. ԻԲ.
18. Աւետարաններում փոքր ինչ տարբեր մեր բնա-
գրից:

խառնումն ապականել կարէ զմեր փրկութիւնն»:

Հ. Ընկալեալ եմ զամենայնդ, բայց ասացես ինձ եւ զայս, եթե ջուր եւ արիւն յոյր բնութենէ եկն, յաստուածային թե ի մարդկային»:

Պ. Ես զջուրն եւ զարիւնն յաստուածութենէն ասեմ բղխեալ, եւ ոչ ի մարմնոյն սոսկ, այլ ի միաւորութենէն, որպէս եւ ասէ երանելին Յովհան յեփեսացւոց թղթոյն մեկնութեան, արդ թե ի մարմնոյն է, եւ մարմինն աւտար բնութեամբ, է սոսկ մարդոյ արիւն, եւ զաշխարհս ի մեղաց ո՞րպէս բառնայ, աղե, ընթերցիր եւ զաստուածաբանի բանն, որ ի զատկի ճառին ասէ. «արիւն եւ ջուր ի կողիցն հոսեալ՝ մին իբրև մարդոյ, եւ միւսն ի վեր քան զմարդոյ», եւ մին եւ միւս ասելով զատանին. եւ զջրոյն ասէ դարձեալ ի նոյն ճառի. «արիւն Աստուծոյ, չարչարանս եւ մահ լսելով՝ մի ի վայր անկցիս անաստուածաբար իբրև Աստուծոյ ջատագով»: Եւ Բարսիլդ ասէ. «ես զմարմինն տէրունական ասեմ» եւ որ ի կարգին: Եւ Պաւղոս վասն արեանն աստուածայնոյ այսպէս ասէ. «թե՛ քո՞ յայսց արարածոց» եւ որ ի կարգին է, այլ իւրով արեամբն եմուտ ի սրբութիւնս, գտեալ զփրկութիւնն: Եւ մարգարէն ասէ. «թե յա-

ուր յայնմիկ բղիւսցէ շուր կենդանի յն-
րուստղէմ՝ եւ մի ի մարդոյ բնութենէ. շուր
կենդանի և կենդանարար ոչ բղիւս ոչ յն-
րուստղէմ եւ ոչ յայլ տեղիս: Բազում են եւ
այլ վկայութիւնք այնմ, որ է աւրճեալ
յաւիտեանս: Ամէն:

* Զաքար. ժ. Գ. 8

ՑԱՆԿ

ՅԱՏՈՒԿ ԱՆՈՒԱՆՑ*

յ=յառաջարան, բ=բնագիր, յծ=ծանօթութիւն
յառաջարանի, բծ=ծանօթութիւն բնագրի:

Աբրահամ 90յ, 92—170բ

Ադամ 50յ.—67բ. 138

Աթանազիէ 194բ.

Աթանաս Անտիոքացի՝ պատրիարկ Ասորոցնոյն. Աթա-
նաս Գ, 6յ, 12, 13, 14, 15, 20, 21ծ, 22, 23,
33, 41, 47, 58, 60, 62, 63, 64, 65, 67, 68,
70, 71, 72, 73, 75, 85, 98—97բ. 100,
162, 166.

Աթանաս Ա, պատրիարկ Ասորոց 60յ. 61, 62.

Աթանաս Բ. պատրիարկ Ասորոց 60յ.

Աթանաս Գ. պատր, Ասոր. 60յ. 60ծ.

Աթանաս Ե. պատր. Աս. 73յ,

Աթանաս մեծ, պատր. Աղէքսանդրիոյ 86բ, 113,
118, 121, 132, 173.

* Յառաջարանի եւ բնագրի անունները բաժանուած են զծով. առաջին անունների վերայ են միայն դրուած յ կամ բ նշանները, մնացածները պէտք է որոնել Յառաջարանում կամ Բնագրում նայելով թէ զծից առաջ թէ յեւ են նշանակուած: Միայն Բնագրում կամ միայն Յառաջարանում եղած անուններից դարձեալ առաջինն է որոշուած: Մի եւ նոյն անուան նոյն երեսում կրկնութիւնը չենք նշանակում:

- Աթանաս Եպիսկոպոս ասորի 13յ, 22, 60—100բ.
Աթանաս Եպիսկ. Նփրկերոսյ 67յ.
Ալիշան Հ. Ղ. 28յ.
Ալփէոս Հարքայ Եպիսկոպոս 66յ.
Աղանհան Տ. Գիւտ քահանայ 4յ, 4ժ, 25ժ, 26, 27,
62, 102ժ, 108.
Աղբիւն ? 55բ.
Աղէքսանդրիոս կամ քաղաք Աղէքսանդրի 152բ.
Աղիկարնէ կամ Աղիկարնաս քաղաք 105յ—152բ.
Աղուանք, Աղուանից առն 32յ. 33, 63.
Ամասիա քաղաք 67յ.
Ամորհացիք 4բ.
Անանիա 194բ.
Անանիա կաթողիկոս Մոկացի 31յ, 32, 33, 34, 35.
Անանիա վարդապետ Հայոց, Սանահնեցի 5յժ, 24,
24ժ, 36, 37, 46.
Անաստաս կայսր 104յ—151բ, 152, 180.
Անաստղ Ղաւտղիկեցոց Եպիսկոպոս 189բ.
Անդրեաս 70յ, 71—189բ, 190, 190ժ, 190բժ.
Անձեպեցոց վիճակ 32յ.
Անտիոք 12յ, 60, 67, 68, 105, 109—100բ.
Անտիոք Պիսիզեայ 152բ.
Ապօղինար 56բ.
Առաքել Գաւրիժեցի պատմիչ 28յ.
Առաւելի Պողին դաւառ 55յժ.
Ասեմանի 65յ.
Assemani, 60, 61, 73.
Ասողիկ պատմիչ 62յ.—190բժ.
Ասորի, ք 18յ. 61, 61ժ, 62, 63, 64, 66, 67, 69, 70.
Ասորի միարնակներ 61.
Ասորոց Էրկիր 18յ.

- Արարատ ամսագիր 3յ. 25ծ. 33, 73ծ. 108
Արիտ 38, 82յ—46բ 47
Արձագանք շաբաթաթերթ 4յ. 26, 102ծ.
Արմաշի վանք 108յ
Athanasius 65ծ.
Armenius 65ծ.
Արշակ Տ. Միքէլեան 77յ.
Արչարունիք 66յ
Արտեմոն միապետական աղանդաւոր 190բ.
Բաբելացիք 109բ.
Բաբելոն 109բ.
Բաբգէն, կաթողիկոս Հայոց 18յ.
Բագրատունիք 27յ.
Բազմավէպ 4յծ, 86, 102ծ.
Բասեն 66յ.
Բասիլ մատրոպոլիտ Ուռնայ քաղաքի 67յ.
Բարեբրէտս տ. Գրիգոր
Բարչապուհ Կրէց, ասորի 63յ, 64.
Բարսեղ, Կեսարացի 121բ, 125, 158, 170, 196.
Բենիկ վարդապետ, աղօթասաց 56յ.
Բզնունիք 66յ.
Գա(յ)անիտք 40յ.
Գարբիէլ ասորի սարկաւազ 63յ, 64.
Գարբիէլ հրեշտակապետ 116բ.
Գաբիկ Աղուանից կաթողիկոս 33յ.
Գալուստ Տ. Մկրտչեան (միտրան) 3յ.
Գայիտ 40յ—47բ.
Գանձակեցի, պատմիչ 31յ. 62, 63, 69, 73—190բ,
190բծ.
Գարգման 67յ.
Գերադեկոր, Գերադիկոր 7յ, 15, 22—149բ.

- Գերմանիկա 22յ.
Գէորգեան ցուցակ 5յ. 57, 107.
Գէորդ Գառնեցի 190բժ.
Գէորդ գրիչ 108յ
Գաղիազ 3յ.
Graecus 65.
Գրիգոր ասուածարան 119բ, 121, 126 129, 158,
174, 196.
Գրիգոր Լուսաւորիչ խոստովանող 18յ, 20, 24ժ,
26, 33, 63, 64, 100, 103, 129բ? 143բ? 155-
Գրիգոր Բարեբրէնս 60յ, 61, 62, 65.
Գրիգոր Նարեկացի 31յ.
Գրիգոր Նիւսացի 90բ, 121, 170, 195.
Գրիգոր Աքանչեւագործ 142բ.
Գրիգորէն քարեպիսկոպոս Արշարունեաց 66յ.
Գրիգորիկ 18յ, 61.
Դաւիթ 3յ, 63, 70—109բ, 190.
Դաւիթ քահանայ 110յ.
Դերայիգրոշտագ 13, 22յ—100բ.
Դիոգոր Տարսոնացի 39յ—47բ.
Դիոգորէփէ 147բ.
Դիոգորփէ 147բժ.
Դիոնեսիոս Արիսպագացի 194բ.
Գիոնեսիոս ժամանակագիր ասորոց 61յ.
Սգիւտոս և Էգիւտոս 17յ, 100, 105—150բ, 152.
Սգիւտացի միաբնակներ 61յ.
Սգիանց 62յ, 190բժ.
Սզր գայթակոս կամ կաթուղիկոս 60յ, 63, 64.
Սզրիա 64յ, 68.
Սզիա 20յ,—164բ.
Սպիկատոն ա. Էպիկատոն, Էպիկատոն 86բժ.

- Նպիփան 145բ.
Նռուսաղէմ 32յ.
Նսայի 102բ, 136, 136ծ.
Նրեմիաս 102բ.
Նրիանոս հետևող առաքելոց 71յ—193բ.
Նրուսաղէմ 32յ, 61ծ, 70—187բ.
Նրուսաղէմ վերին 165բ.
Նրուսաղէմացիք 109բ.
Նգրիմ, ասորի 56յ—86բ, 124, 124.
Նևսերի, կեռաբացի 71յ, 72—193բ, 194.
Նևտիքոս 53բ, 96, 173.
Նևտիքոս Թրակացի 58բ.
Նևտիքինիտ 39յ—47բ.
Չարբանալեան 26յծ, 28, 56.
Չինոբ 144բ.
Չենոն կայսր 151բ, 152, 180.
Էմանուէլ 102բ. 122.
Էպիկտիտոն 86բ.
Էպիկտէ նոյն Էպիկտիտոն 113բ.
Էջմիածին 77յ.
Թագէոս Ոստանայ եպիսկոպոս 66յ,
Թափովր, 140բ
Թէոդոս Գարգմանից եպիսկոպոս 67յ.
Թէոդոս 40յ—47բ.
Թէոդոսոս կամ Թէոդիտոս 43յ, 14, 15, 21յ, 22յ,
41, 46, 60, 68, 83—100բ. 107, 109, 110յ,
112, 116, 118, 119, 146, 162 166.
Թէոդորիա 39յ.
Թէոդորոս ն. Թէոդոսոս 41յ.
Թէոդորոս Ամասիոյ եպիսկոպոս 67յ.
Թէոդորոս Բզնունեաց եպիսկոպոս 66յ.

Յնփանէս, ժամանակագիր յանոց 61յ.

Յափա 30յժ, —136բ.

Ժողով Քաղկեդոնի 7յ, 8—6բ, 8. 151, 152.

Ժողով Նիկիոյ 189բ.

Իշխանակ թագաւոր Աղուանից 33յ.

Իսկուզար 27յ.

Իսրայէլ 18յ, 19, 97—155բ, 164.

Ioannes catholicus 65ժ.

Iulius 66ժ.

Iacobitus 65

Լևոն Հոսովմայ եպիսկոպոս 6բ.

**Խաչիկ կաթուղիկոս, վերագրտող Հայոց մեծաց
24յժ.**

Խառան 67յ.

Խոսրով գիտնական 32յ, 75.

**Խոսրով ն. Խոսրովիկ թարգմանիչ 7յ, 12, 13, 16,
21, 23, 27, 28, 31, 35, 47, 73, 74, 75—
100բ, 140.**

**Խոսրով Անձնացեաց եպիսկոպոս, Անձնացի 31յ.
31ժ. 32, 73.**

**Խոսրով հայոց վարդապետ ն. Խոսրովիկ թարգ-
մանիչ և Խոսրով 57յ 58, 70, 71, 72—187բ.**

Խոսրով հայոց կաթուղիկոս 29յժ, 30ժ.

Խոսրով Հուստոր 28յ, 28ժ, 29, 29ժ, 30, 74, 75,

Խոսրովիկ թարգման (Ս. դարու). 27յ, 28, 59.

**Խոսրովիկ թարգմանիչ, Խոսրովիկ 3յ, 4, 4ժ, 5յ.
6, 8ժ, 8—9ժ, 9ժ, 10 11, 11—12, 13, 14,
15, 17, 18, 22, 23, 24, 25, 27, 28, 32,
33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42,
43, 45, 46, 47, 52, 57, 58, 59, 60, 62,
67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76,**

80, 82, 84, 85, 86, 87, 87ժ, 90, 92, 93ժ,
94, 96, 97, 98, 101, 101ժ, 106, 107,
108—3բ.

Խոսրով քորեպիսկոպոս 31յ.

Միծռան քար 55յ.

**Մործորեցի, Ն. Պլուզ, Յովհաննէս Երզնկացի կամ
Երզնկոյ եպիսկոպոս** 25, 87յ.

Վարապետ եպիսկոպոս 5յժ,

Վարինեան կամ մայր ցուցակ 5, 75ժ., 107,

Վարնայ ժողով 61յ.

Կիրակոս Գանձակեցի տ. Գանձակեցի 62յ.

Կիւրեղ Աղէքսանդրացի 63յ, 70, 71—6բ. 121,
122, 159, 170, 188, 190, 192.

Վամիտաս կաթուղիկոս 18յ, 60.

Վոստանդին եպիսկոպոս 67յ.

Վոստանդին կայսր՝ Թոռն Հերակլ կայսեր 29յ.

Վոստանդիանոս կայսր՝ մեծ 70յ.—188բ. 189.

Վորնթացիք 113, 166բ.

Հաղբատ 53յ, 54.

Հաղբատեցի Յովհաննէս սարկաւազ վարդապետ 37յ.

**Հայ, ք—6յ, 6ժ, 24, 24ժ, 58, 60, 61, 62, 63,
64, 65, 66, 67, 70, 75, 100,—187բ.**

Հայաստան 22յ, 68.

Հայոց եկեղեցի 18յ, 72. 100.

**Հայրապետ Անտիոքայ (Աթանաս)—57, 58, 70—
187բ.**

Հարք գաւառ 66յ.

Հերակլ կայսր 29յ.

Հէչմ խալիֆայ արարացւոց 63յ.

Հոռոմք (Բիւզանդացիք) 29յ. 74ժ.

Հոռոմ փոխ. Հոռովմ 6բժ

Հախտիմէ կոյս 23յ.

Հախտիմէի վանահայր 28յ.

Հասով 6բ.

Հասովայեցի (եկեղեցի) 189բ. 191.

Ղազար 108բ. 192.

Ղազար Փարզեցի 3յ. 27.

Ղաւօզիկէ 189բ.

Ղիկարեացի—Ազիկարեացի 111բ.

Ղկարեաւացի—Ազիկարեացի 96բ.

Ղաւկաս 116 ծ.

Ղաւկաս դրի: որդի Դաւիթ քահանայի 110.

Ղաւնկիւանս Տ. Ստեփաննեան 5յծ.

Մակարայ լերինք կամ հայր Մակար 55յ.

Մայր Աթոռ 5յ.

Մանի 93բ. 96.

Մանիքեցի 89յ—47բ.

Մանազկերտի ժողով և նղովք 62յ. 64, 66, 75, 75ծ.

76, 77, 82, 84, 85, 86, 96.

Մարիամ ս. կոյս 81յ. 83—23, 29, 62, 79, 114,

115, 116, 180.

Մարիամ, Մազդեղենացի 126բ.

Մարտիրոս սարկաւազ 27յ.

Մաքսիմոս Խոստովանող 40յ—48բ.

Մամիկոնեան 66յ.

Միաբան 4յ, 4ծ, 5, 25ծ. 25, 31, 33, 73ծ. 102ծ.

108—9բծ.

Միակամեայք 72յ.

Միջագետք 22յ.

Միջայէլ Ասորի, պատմիչ 18, 60, 61, 61ծ. 62,

63, 73.

Մխիթարեանք 4յ, 26, 108.

Մծբին 44յ—154բ.

Մոսկուա 190բծ.

Մովսէս Խորենացի 4յծ.

Մովսէս մարգարէ 132բ.

Յակոբ առաքեալ 63յ, 70.

Յակոբ Բարազայ կամ Մանծալոս 44յ, 45, 100,
106—154բ. 155.

Յակոբ մետրոպոլիտ կամ եպիսկոպոս Սիւնեաց 33յ.

Յակոբ Նահապետ 90յ.

Յակորիկ, Յակովբիկ 14յ, 17, 18, 44, 62, 65, 67,
100—154բ.

Յակովբոս առաւելեղբայր 63յ, 70, 71, 71—72, 73
—187բ, 188, 190, 192, 193, 194.

Յասովրիտ—Յակովբիկ 44յ.

Յեսու Բասենոյ եպիսկոպոս 66յ.

Յիսուս 31յծ—20բ, 22, 23, 24.

Յիսուս Քրիստոս 9յծ, 40, 45—13բ, 21, 22, 31,
33, 35, 36, 38, 72, 75, 85, 102, 142,
170, 190.

Յովհան, Յովհան Ոսկեբիրան 80բ, 120, 121, 159,
194, 196.

Յովհաննէս աւետարանիչ 69յ—125.

Յովհաննէս Նրուսաղեմացի 190բծ.

Յովհաննէս Իմաստասէր ա. Օձնեցի 61յ.

Յոյն, ք 65, 74յ.

Յովհաննէս աւետարանիչ 103, 190, 195բ.

Յովհան Օձնեցի 11յ.

Յովհաննէս 147բ.

Յովհաննէս Նրզնկայեցի, Նրզնկոյ եպիսկոպոս, Նր-
զնկացի 25յ, 26, 36, 36ծ, 37, 46.

Յովհաննէս կաթողիկոս ն. Օձնեցի 65յ.

Յովհաննէս սարկաւազ վարդապետ, Հագրատեցի
25յ. 37, 53, 54, 55, 57, 55Ժ, 57, 57Ժ,
100, 102.

Յովհաննէս քահանայ 6յԺ, 24, 25, 36, 37, 38,
39, 40, 41, 42, 43, 45, 46, 52, 53, 54,
55, 56, 57, 99, 101.

Յովսէփ աստուածահայր 118բ, 187.

Յովսէփ նահապետ 17յ—149բ.

Յուդայ 7յ—4բ.

Յուլիանէ ա. Յուլիանոս և Յուլիոս Աղիկարնացի
13յ—152բ, 156, 161, 162, 163, 166.

Յուլիանոս, Յուլիոս և Յուլիոս Աղիկարնացի 12յ.
17, 19, 20, 65, 82, 99, 100, 103, 104,
105—42բ. 53, 96, 151, 182.

Յուլիանիտ 44յ—154բ.

Յուլիանիտ 17, 19, 21, 38, 44, 46, 48, 49, 50,
63, 64, 67, 75, 76, 78, 79, 82, 85, 87,
100, 101, 104, 105, 106.

Յուլիոս Հռովմայ եպիսկոպոս 6բ, 179.

Յուստիանոս կայսր 17յ, 70, 100, 103 — 151բ,
187, 188, 189, 190, 191.

Յուստինոս Ա. 104յ.

Յուստինիանոս Մեծ 106յ.

Նարեզոսդոնոսոր 109բ.

Նազովրացի 31բ.

Նեստոր 43յ—14, 20, 21, 112, 114, 123.

Ներսէս Բ. Աշտարակեցի 18յ.

Ներսէս սարկաւազ 54յ.

Նփրկերտ 67յ.

Նահնազարհանց Կ. Վ. 31Ժ.

Նամրասցիք 18յ—155բ.

Ոսկան Յովհաննիսեանց 31ժ—190բժ.

Ոսկերերան տ. Յոհան և Յովհան Ոսկերերան 80բժ,
120.

Ոստան 66յ.

Ուռհա 67յ.

Չամչեան հ. Մ. 28յ, 28ժ, 29, 31, 66, 67, 74, 98.

Պաղին գաւառ Առաւելի 55յ.

Պաւղոս, առաքեալ 196բ.

Պետրոս, առաքեալ 12յ—136բ, 161.

Պետրոս Գետադարձ 24յ, 24ժ.

Պիտրիա 152բ.

Պիտոյից Գիրք 4յ.

Պիւրրոս պատրիարք 72յ.

Պլուզ տ. Յովհաննէս Երզնկացի, Յովհաննէս Երզնկոյ
Էպիսկոպոս, Ծործորեցի 25յ.

Պուէտիկոս սարկաւազ տ. Յովհ. սարկ. վարդ. 53յ.

Պրոկղ 159բ.

Պօղոս 19բ.

Պօղոս, Պաւղոս առաքեալ 31յժ—81, 102, 117,
118, 125, 128, 132, 139, 141, 166, 179,
194, 196.

Պօղոս պատրիարք Անտիոքի 105յ.

Պօղոս Սամոստացի 39յ—47բ.

Սահակ 5յ.

Սահակ կաթողիկոս Աղուանից 33յ.

Սահակ Մամիկոնեանց Էպիսկոպոս 66յ.

Սահակ Պարթև 28յ.

Սամուէլ Անեցի 57յժ, 77ժ.

Սասանունք 63յ, 64.

Սարգսեան Հ. Բ. 4յ, 22յ, 26, 86, 102, 102ժ, 103,
104.

Սարգիս Եպիսկոպոս Չիլուսիկոս 17, 17, 22, 23
47—149բ.

Սարգիս Եպիսկոպոս Նալայ 66յ.

Սարգիսուզ զարդապետ և **Նուրանիկոս** 14, 1արդ
54յ, 55, 56, 57, 57ժ, 100, 102.

Սիմէոն, 126բ.

Սիմէոն Եպիսկոպոս Բառանայ 67յ.

Սիւնիք 33յ, 63.

Սոփիեր հայկաւանք 56յ.

Սեբեոսներ 38յ, 41, 46, 48, 49, 52, 68, 75, 78, 79,
82, 85, 100, 101, 104, 105, 106.

Սեբեոսնոս Գարազայ կամ Գարուայ Եպիսկոպոս
Ն. Սեբեիլանոս Նմուսցի Գարազուայ Եպի-
կոպոս 79բբ, 99, 104ժ, 135, 135ժ.

Սեբրոս. Սեբրոս, Լեւիանոս, Սեբրանէ Աւտո-
քացի, Միաբնակ 14յ, 17, 18, 19, 20, 21ժ, 45,
99, 100, 101, 104—58բ, 151, 152, 154, 156,
161, 162, 166.

Syris 65ժ.

Վանան Յյժ.

Վաղարշապատ 57յժ, 77ժ.

Վասպուրական 63յ.

Վարդան պատմիչ 62յ.

Վենեսիկ 4յ, 4ժ, 26, 27, 31ժ, 76ժ, 108—86բժ.

Վիտազիան 104յ, 105.

Վրաստան 5յժ.

Տաշեան 4յ, 5, 21, 25ժ, 29, 30, 31ժ, 102ժ, 108—
6, 11բժ, 13ժ, 14ժ, 15ժ.

Տայք 5յժ, 66.

Տէր Ստեփանեան Ղուկիլանոս 5յժ.

Տոմար Լեոնի 6բ.

Տրէ ամիս 66յ.

Տփիսիս 190բժ.

Փարաւոն 150բ.

Փարպեցի 58—59յ.

Փիլիպպոս 29բ.

Փիլիպպոս կաթողիկոս 28յ.

Քաղկեդոն 63յ—6բ, 8, 151.

Քաղկեդոնականք 68յ, 74, 105.

Քաղկեդոնականութիւն 68յ.

Քանանացիք 17յ,—149բ.

Քրիստափոր կաթողիկոս 60յ.

Օրբելիան, պատմիչ 31յ.

Օձնեցի, Յովհան, Յոհան, Իմաստասէր, Յովհաննէս Իմաստասէր, Յովհաննէս կաթողիկոս 11յ, 12, 21, 62, 63, 64, 65, 67, 76, 80, 81ժ, 82, 85, 86, 87, 87ժ, 88, 89, 90, 91, 92, 92ժ. 93 93ժ, 94, 96, 97, 98—42բժ, 80ժ, 99ժ, 104ժ, 135ժ, 143ժ.

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

